

ПРИКАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНІКА
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПРИКАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНІКА
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

СУПРУН ВІТАЛІЙ РОСТИСЛАВОВИЧ

УДК: 327(477+470+571+4-11):351.88:32:
355/359“2004/2022”(043.5)

ДИСЕРТАЦІЯ
ПОЛІТИКА БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ УКРАЇНИ:
ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНІ СТРАТЕГІЇ, ІНТЕГРАЦІЙНІ ІНІЦІАТИВИ,
ЕВОЛЮЦІЯ ЗАГРОЗ

052 Політологія

05 Соціальні та поведінкові науки

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії
Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ В. Р. Супрун

Науковий керівник: Гурак Ігор Федорович, кандидат історичних наук,
доцент

Івано-Франківськ – 2025

АНОТАЦІЯ

Супрун В. Р. Політика безпеки та оборони України: зовнішньополітичні стратегії, інтеграційні ініціативи, еволюція загроз. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії в галузі політології за спеціальністю 052 – Політологія. – Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. – Івано-Франківськ, 2025.

Дисертація присвячена комплексному дослідженню політики безпеки та оборони України у період 2004–2022 рр., зокрема аналізу нормативно-правової бази, процесів сек'юритизації, зовнішньополітичних стратегій держави та її участі в інтеграційних ініціативах.

Актуальність дослідження полягає в необхідності системного аналізу трансформації політики безпеки та оборони України у період 2004–2022 рр. у контексті динамічних структурних змін в європейській архітектурі безпеки та зростанні ролі силового чинника в міжнародних відносинах. Метаморфоза стратегічної парадигми України, успішна динаміка коопераційно-інтеграційних процесів України з ЄС та НАТО, а також агресивна політика Російської Федерації вимагають переосмислення статусу України в європейському суперкомплексі безпеки. У цьому контексті європейська та євроатлантична інтеграція України обумовлює необхідність перегляду онтологічних засад національної безпеки та їх гармонізації з підходами ЄС.

Перший розділ дослідження присвячено теоретико-методологічним засадам аналізу безпеки як складного та багатовимірного феномену, що розглядається як ключовий чинник забезпечення екзистенційних та коекзистенційних національних інтересів держави. У межах цього розділу систематизовано понятійно-категоріальний апарат дослідження, а також запропоновано авторське визначення терміну “політика безпеки та оборони” як стратегічного, багатовимірного інструменту державної політики, спрямованого на захист національних інтересів, забезпечення національної безпеки та, як наслідок, гарантування безпеки громадян. Обґрунтовано доцільність запровадження даної

концепції в процесі гармонізації національних стратегій та адаптації України до європейських стандартів у сфері безпеки та оборони в контексті європейської інтеграції.

Особливу увагу приділено аналізу теорії сек'юритизації, яка дозволяє розкрити механізми конструювання загроз у державному дискурсі. Окрім цього, розглянуто парадигму реалізму (класичного, неореалізму та неокласичного) в контексті зростання ролі силової політики та державоцентричного підходу у міжнародних відносинах. Значне місце у дослідженні посідають класичні теорії геополітики, геостратегії та регіоналізму, що акцентують увагу на стратегічному значенні просторових чинників у міжнародній політиці. В рамках теорії регіональних комплексів безпеки проаналізовано трансформацію пострадянського регіонального комплексу безпеки та поступовий перехід України до європейського регіонального комплексу безпеки шляхом інтеграції з ЄС та НАТО, а також сек'юритизацією Російської Федерації.

Дослідження зосереджується на політико-військовому вимірі безпеки, оскільки агресія Росії проти України символізує повернення до класичних форм війни, адаптованих до сучасних умов. Міжнародна система де-факто не завершила етап Холодної війни, а період 1991–2022 рр. розглядається як перехідний, упродовж якого Росія відновлювала свій вплив та готувалася до ревізії існуючого світового порядку. Стратегія Росії ґрунтується на прагненні встановити контроль над Євразією, протиставляючи демократичним цінностям України та Заходу власну авторитарну модель розвитку. Водночас процес європейської та євроатлантичної інтеграції України, а також зростання впливу ЄС і НАТО у Східній Європі формують нову архітектуру європейської безпеки. У такому контексті війна Росії проти України перетворилася на центральний елемент глобального геополітичного та цивілізаційного протистояння між демократією та авторитаризмом, що набуває ознак нової Холодної війни із потенційним залученням інших впливових глобальних акторів.

У другому розділі дисертації проаналізовано особливості формування та реалізації політики безпеки й оборони України у 2005–2010 рр. – період

президентства Віктора Ющенка. Розкрито стратегічний зсув державної політики від багатовекторності до пріоритетної орієнтації на європейську та євроатлантичну інтеграцію як визначального зовнішньополітичного й безпекового пріоритету України. Окреслено нормативно-правову базу та концептуальні документи, що закріплювали цей курс, а також практичні кроки України у сфері розвитку співпраці з ЄС і НАТО – насамперед у площині політичного діалогу, безпекової взаємодії та оборонної співпраці. Окрема увага приділена регіональній інтеграції України в межах Європейської політики сусідства, Східного партнерства та Чорноморської синергії, а також її участі у Раді міністрів оборони Південно-Східної Європи.

Висвітлено амбівалентну позицію України щодо Російської Федерації: хоча загрози з її боку визнавалися на рівні політичного дискурсу, офіційна сек'юритизація Росії не була здійснена. Спроби нормалізувати відносини з Москвою виявилися малоефективними в умовах посилення агресивної зовнішньої політики РФ, зокрема після російсько-грузинської війни 2008 р.

Простежено поступовий відхід України від пострадянських регіональних структур та водночас прагнення утвердитися як регіональний лідер у межах формату ГУАМ, а також послідовну інтеграцію з ЄС і НАТО. Ці процеси, однак, супроводжувалися посиленням політичного й економічного тиску з боку Російської Федерації та внутрішньополітичними суперечностями, що істотно знижували стратегічну маневреність України.

У підсумку цей період характеризується як “час невикористаних можливостей”: попри окремі формальні успіхи, відсутність реальних перспектив членства в ЄС та НАТО, посилення російського впливу та внутрішня політична криза залишили Україну на периферії європейської системи безпеки – у межах пострадянського регіонального комплексу безпеки. Досвід цього періоду залишається релевантним для сучасної безпекової політики України, насамперед у питаннях протидії зовнішнім загрозам і поглиблення інституційного зближення із Заходом.

У третьому розділі дисертації досліджено специфіку безпекової та оборонної політики України в період президентства Віктора Януковича (2010–2014 рр.), який став етапом суттєвого розвороту у зовнішньополітичному курсі держави та зміни стратегічних орієнтирів у сфері національної безпеки. Проаналізовано трансформацію проголошеної політики позаблоковості, яка формально передбачала балансування між західним та східним векторами, однак на практиці поступово переросла в модель зовнішньополітичної ізоляції з пріоритетом розвитку відносин із Російською Федерацією. Досліджено зміст і спрямованість ключових нормативно-правових та стратегічних документів, які формально закріплювали позаблоковий статус України, але водночас демонстрували розмитість стратегічних пріоритетів.

Особлива увага приділяється суперечливості зовнішньої політики України у цей період, коли, з одного боку, декларувалася зацікавленість у поглибленні співпраці та інтеграції з Європейським Союзом, а з іншого – блокувалися реальні кроки до підписання Угоди про асоціацію з ЄС. Аналізується співпраця України з НАТО, яка хоч і продовжувалася у вигляді виконання Річних національних програм, участі у спільних навчаннях та миротворчих місіях, однак на рівні стратегічного планування відбувалося згортання євроатлантичної інтеграції, що виявилось у ліквідації ключових інституцій з питань підготовки до вступу в НАТО та вилученні відповідних положень із законодавчої бази.

Деталізовано процес поступового втягування України у російський безпековий простір, зокрема через активізацію військово-політичної та військово-технічної співпраці з Росією. Досліджено також політику регіональної інтеграції України у межах СНД та її поступове втягування у євразійські проекти під егідою Росії – укладання Угоди про зону вільної торгівлі СНД та підписання Меморандуму про поглиблення співпраці з Євразійською економічною комісією, що створювало передумови для подальшої інтеграції в пострадянський регіональний комплекс безпеки.

Дослідження акцентує увагу на стратегічних прорахунках безпекової політики України цього періоду, зокрема на ігноруванні зростання загроз з боку

Росії. Показано, що спроби балансування між геополітичними центрами в умовах авторитарного управління та відсутності довгострокової безпекової стратегії фактично призвели до посилення залежності України від Російської Федерації та послаблення її оборонних спроможностей.

Зроблено висновок, що політика безпеки та оборони України за президентства Віктора Януковича відзначалася суперечливістю, хаотичністю та стратегічною недалекоглядністю, що створило передумови для подальшої російської агресії. Акцентується необхідність врахування досвіду цього періоду для формування сучасної безпекової політики України, орієнтованої на стратегічну автономію, послідовну європейську та євроатлантичну інтеграцію й системний підхід до оцінки та протидії загрозам.

У четвертому розділі дисертації розглядається ключовий етап трансформації безпекової та оборонної політики України у 2014–2022 рр., зумовлений збройною агресією Російської Федерації. Особливу увагу приділено відмові України від позаблокового статусу та формуванню стратегічного курсу на європейську та євроатлантичну інтеграцію, що супроводжувалося прямою сек'юритизацією Російської Федерації як головного джерела воєнно-політичних загроз національній безпеці України. Ця трансформація отримала комплексне нормативно-правове та концептуальне закріплення у низці ключових державних документів, серед яких особливе значення мають конституційні зміни 2019 р., що зафіксували стратегічний курс України на членство в ЄС та НАТО як незворотній.

Проаналізовано активізацію співпраці та інтеграції з Європейським Союзом – зокрема, через розгортання Консультативної місії ЄС в Україні, створення Місії ЄС з надання військової допомоги Україні, підписання Адміністративної угоди з Європейським оборонним агентством та отримання статусу кандидата на членство в ЄС. Євроатлантична інтеграція стала іншим важливим вектором трансформації безпекової політики, зокрема шляхом імплементації оборонної реформи відповідно до стандартів НАТО, а також інституціоналізації співпраці з Альянсом, що включала створення Комплексного пакету допомоги Україні та надання статусу партнера з розширеними можливостями.

Особливе місце у дослідженні відведено аналізу створення нових регіональних безпекових форматів у рамках так званої “стратегії малих альянсів”, до яких відносяться Люблінський трикутник, Квадрига, Асоційоване тріо, а також Альянс України, Великої Британії та Польщі, що посилюють політичну взаємодію та прискорюють інтеграцію до ЄС та НАТО.

Разом з тим у роботі зазначено, що попри вагомі досягнення України у сфері європейської та євроатлантичної інтеграції, наявними залишаються суттєві виклики. Серед них – обмежена готовність окремих держав-членів ЄС та НАТО до повноцінного залучення України до безпекових структур, політика стриманості щодо Росії з боку окремих західних країн, а також обмеженість потенціалу існуючих регіональних форматів співпраці та механізмів.

Зроблено висновок, що у 2014–2022 рр. Україна здійснила принципово новий етап у трансформації власної політики безпеки та оборони, остаточно вийшовши за межі пострадянського простору та інтегрувавшись до європейського регіонального комплексу безпеки. Цей процес базувався на системній сек’юритизації Російської Федерації, інтенсивній динаміці співпраці та інтеграції з ЄС і НАТО. Водночас подальше стале інституційне закріплення досягнутих результатів вимагає набуття повноцінного членства України в ЄС та НАТО. Досвід цього періоду засвідчив важливість стратегічної адаптації України до нових загроз, нарощування обороноздатності держави, ефективної інтеграції у західні безпекові структури та розширення системи партнерств задля забезпечення національної стійкості, стабільності та розвитку.

Наукова новизна дисертації полягає у комплексному дослідженні політики безпеки та оборони України в контексті її зовнішньополітичного курсу та інтеграційних процесів з ЄС і НАТО, а також виявленні чинників, що визначають сучасний безпековий дискурс України в умовах російської агресії. Вперше проведено дослідження процесів сек’юритизації воєнно-політичних загроз України з урахуванням зовнішньополітичного курсу держави та міжнародної обстановки. Обґрунтовано доцільність запровадження концепції політики безпеки та оборони в український науковий і практичний дискурс. Окрему наукову

цінність становить здійснений поглиблений аналіз і порівняльне зіставлення безпекового та оборонного співробітництва України із західними структурами (ЄС та НАТО) та східним вектором, включно з досвідом співпраці з РФ.

Проведено кейс-стаді аналіз ефективності реалізації політики безпеки та оборони України у трьох ключових періодах її розвитку: 2005–2010, 2010–2014 та 2014–2022 рр. Уточнено поняття політики безпеки та оборони як суспільно-політичного феномена, систематизовано нормативно-правову базу у сфері безпеки та оборони, конкретизовано місце України у європейському регіональному суперкомплексі безпеки, а також визначено роль регіональних інтеграційних проєктів у реалізації політики безпеки та оборони України.

Практичне значення дослідження полягає в можливості використання його результатів для вдосконалення політики безпеки та оборони України, зокрема для формування ефективної безпекової стратегії та інтеграції країни в європейські та євроатлантичні структури. Результати можуть бути використані для розробки стратегічних документів у сфері безпеки й оборони, оновлення чинної Угоди про асоціацію, а також для вдосконалення освітніх програм, що сприятиме підготовці фахівців, здатних ефективно реагувати на сучасні виклики в галузі безпеки.

Ключові слова: політика безпеки та оборони, політика безпеки, безпека, міжнародна безпека, регіональна безпека, зовнішня політика, міжнародні відносини, європейська інтеграція, дипломатичні відносини, Україна, НАТО, інтеграційні ініціативи, регіональна співпраця, міжнародні організації, Росія.

SUMMARY

Suprun V. R. Security and defence policy of Ukraine: foreign policy strategies, integration initiatives, the evolution of threats. – Qualifying scientific work as a manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy (PhD) in Political Science, specialty 052 – Political Science. – Vasyl Stefanyk Precarpathian National University. – Ivano-Frankivsk, 2025.

The dissertation is devoted to a comprehensive study of Ukraine's security and defence policy during the period of 2004–2022, in particular, the analysis of the regulatory and legal framework, securitization processes, the state's foreign policy strategies, and its participation in integration initiatives.

The relevance of the research lies in the need for a systematic analysis of the transformation of Ukraine's security and defence policy during the period of 2004–2022 in the context of dynamic structural changes in the European security architecture and the growing role of force in international relations. The metamorphosis of Ukraine's strategic paradigm, the successful dynamics of Ukraine's cooperation and integration processes with the EU and NATO, as well as the aggressive policy of the Russian Federation, require a rethinking of Ukraine's status within the European security supercomplex. In this context, Ukraine's European and Euro-Atlantic integration necessitates a revision of the ontological foundations of national security and their harmonization with the EU approaches.

The first chapter of the research is devoted to the theoretical and methodological foundations of analyzing security as a complex and multidimensional phenomenon, viewed as a key factor in ensuring the existential and co-existential national interests of the state. Within this chapter, the conceptual and categorical framework of the research is systematized, and the author's definition of the term "security and defence policy" is proposed as a strategic, multidimensional instrument of state policy aimed at protecting national interests, ensuring national security, and, as a result, guaranteeing the safety of citizens. The chapter substantiates the feasibility of introducing this concept in the

process of harmonizing national strategies and adapting Ukraine to European standards in the field of security and defence within the context of European integration.

Special attention is given to the analysis of the theory of securitization, which helps to reveal the mechanisms of constructing threats in state discourse. In addition, the paradigm of realism (classical, neorealism, and neoclassical) is examined in the context of the growing role of power politics and state-centered approaches in international relations. Significant focus is placed on classical theories of geopolitics, geostrategy, and regionalism, which emphasize the strategic importance of spatial factors in international politics. Within the framework of the theory of regional security complexes, the transformation of the post-Soviet regional security complex and the gradual transition of Ukraine to the European regional security complex through integration with the EU and NATO, as well as the securitization of the Russian Federation, are analyzed.

The study focuses on the politico-military dimension of security, as Russia's aggression against Ukraine symbolizes a return to classical forms of warfare, adapted to modern conditions. The international system has not, de facto, completed the Cold War phase, and the period from 1991 to 2022 is considered transitional, during which Russia restored its influence and prepared to revise the existing world order. Russia's strategy is based on the desire to establish control over Eurasia, countering Ukraine and the West's democratic values with its own authoritarian model of development. At the same time, Ukraine's European and Euro-Atlantic integration processes, along with the growing influence of the EU and NATO in Eastern Europe, are shaping a new European security architecture. In this context, Russia's war against Ukraine has become a central element of global geopolitical and civilizational confrontation between democracy and authoritarianism, taking on the characteristics of a new Cold War with the potential involvement of other influential global actors.

The second chapter of the dissertation analyzes the peculiarities of the formation and implementation of Ukraine's security and defence policy during 2005–2010 – the period of Viktor Yushchenko's presidency. It reveals the strategic shift in state policy from a multi-vector to a priority orientation toward European and Euro-Atlantic

integration as the key foreign and security policy priority of Ukraine. The chapter outlines the regulatory and legal framework and conceptual documents that formalized this course, as well as Ukraine's practical steps in developing cooperation with the EU and NATO – primarily in the areas of political dialogue, security interaction, and defence cooperation. Particular attention is given to Ukraine's regional integration within the framework of the European Neighbourhood Policy, the Eastern Partnership, and the Black Sea Synergy, as well as its participation in the South-Eastern Europe Defence Ministerial.

The ambivalent position of Ukraine towards the Russian Federation is highlighted: although threats from Russia were acknowledged at the level of political discourse, its official securitization was not carried out. Attempts to normalize relations with Moscow proved to be largely ineffective in the context of Russia's increasingly aggressive foreign policy, particularly after the 2008 Russo-Georgian war.

The study traces Ukraine's gradual withdrawal from post-Soviet regional structures alongside its aspirations to establish itself as a regional leader within the GUAM format, as well as its consistent integration with the EU and NATO. These processes, however, were accompanied by increasing political and economic pressure from the Russian Federation and internal political contradictions, which significantly reduced Ukraine's strategic maneuverability.

Ultimately, this period is characterized as a “time of missed opportunities”: despite certain formal achievements, the absence of real prospects for EU and NATO membership, the growing influence of Russia, and the internal political crisis left Ukraine on the periphery of the European security system – within the framework of the post-Soviet regional security complex. The experience of this period remains relevant for Ukraine's current security policy, particularly in addressing external threats and deepening institutional rapprochement with the West.

The third chapter of the dissertation explores the specifics of Ukraine's security and defence policy during the presidency of Viktor Yanukovich (2010–2014), which marked a stage of significant reversal in the state's foreign policy course and a shift in strategic orientations in the sphere of national security. The transformation of the

declared policy of non-alignment is analyzed – a policy that formally envisaged balancing between the Western and Eastern vectors but, in practice, gradually evolved into a model of foreign policy isolation with a priority on developing relations with the Russian Federation. The content and focus of the key regulatory and strategic documents that formally enshrined Ukraine's non-aligned status are examined, while at the same time demonstrating the ambiguity and inconsistency of its strategic priorities.

Particular attention is given to the contradictory nature of Ukraine's foreign policy during this period. On the one hand, there was a declared interest in deepening cooperation and integration with the European Union; on the other hand, real steps toward signing the Association Agreement with the EU were blocked. The research analyzes Ukraine's cooperation with NATO, which, although it continued in the form of implementing Annual National Programs, participating in joint exercises, and contributing to peacekeeping missions, was simultaneously accompanied by a rollback of Euro-Atlantic integration at the level of strategic planning. This was manifested in the dismantling of key institutions responsible for preparing Ukraine for NATO membership and the removal of relevant provisions from the national legislative framework.

The process of Ukraine's gradual involvement in the Russian security space is detailed, in particular through the intensification of military-political and military-technical cooperation with the Russian Federation. The study also examines Ukraine's policy of regional integration within the framework of the CIS and its gradual involvement in Eurasian projects under Russia's auspices – including the signing of the CIS Free Trade Area Agreement and the Memorandum on Deepening Cooperation with the Eurasian Economic Commission, which created prerequisites for Ukraine's further integration into the post-Soviet regional security complex.

The study focuses on the strategic miscalculations of Ukraine's security policy during this period, particularly the neglect of growing threats from the Russian Federation. It is demonstrated that attempts to balance between geopolitical centers, under conditions of authoritarian governance and the absence of a long-term security

strategy, effectively led to Ukraine's increased dependence on Russia and the weakening of its defence capabilities.

It is concluded that Ukraine's security and defence policy during the presidency of Viktor Yanukovich was characterized by inconsistency, chaos, and strategic short-sightedness, which created the preconditions for further Russian aggression. The study emphasizes the need to take into account the experience of this period when shaping Ukraine's modern security policy – one that should be focused on strategic autonomy, consistent European and Euro-Atlantic integration, and a systematic approach to threat assessment and counteraction.

The fourth chapter of the dissertation examines the key stage of transformation in Ukraine's security and defence policy during 2014–2022, driven by the armed aggression of the Russian Federation. Particular attention is paid to Ukraine's rejection of its non-aligned status and the formation of a strategic course towards European and Euro-Atlantic integration, which was accompanied by the direct securitization of the Russian Federation as the main source of military-political threats to Ukraine's national security. This transformation was comprehensively enshrined in the state's legal and conceptual framework through a number of key state documents, among which the 2019 constitutional amendments hold particular significance, as they established Ukraine's strategic course towards EU and NATO membership as irreversible.

The dissertation analyzes the intensification of Ukraine's cooperation and integration with the European Union – in particular, through the deployment of the EU Advisory Mission in Ukraine, the establishment of the EU Military Assistance Mission to Ukraine, the signing of the Administrative Agreement with the European Defence Agency, and Ukraine's attainment of candidate status for EU membership. Euro-Atlantic integration became another important vector in the transformation of Ukraine's security policy, especially through the implementation of defence reform in accordance with NATO standards. This process also involved the institutionalization of cooperation with the Alliance, including the establishment of the Comprehensive Assistance Package for Ukraine and the granting of Enhanced Opportunities Partner status.

Particular attention in the study is devoted to the analysis of the creation of new regional security formats within the so-called “small alliances strategy.” These include the Lublin Triangle, the Quadriga, the Associated Trio, as well as the British–Polish–Ukrainian trilateral pact, which enhance political cooperation and accelerate Ukraine’s integration into the EU and NATO.

At the same time, the work notes that despite Ukraine’s significant achievements in the field of European and Euro-Atlantic integration, substantial challenges remain. These include the limited willingness of certain EU and NATO member states to fully involve Ukraine in security structures, the policy of restraint towards Russia by some Western countries, and the limited potential of existing regional cooperation formats and mechanisms.

It has been concluded that during the 2014–2022 period, Ukraine underwent a fundamentally new stage in the transformation of its security and defence policy, finally moving beyond the post-Soviet space and integrating into the European regional security complex. This process was based on the systematic securitization of the Russian Federation, an intense dynamic of cooperation and integration with the EU and NATO. At the same time, the further institutional consolidation of the achieved results requires Ukraine to acquire full membership in the EU and NATO. The experience of this period has demonstrated the importance of Ukraine’s strategic adaptation to new threats, the strengthening of the state’s defence capabilities, effective integration into Western security structures, and the expansion of the partnership system to ensure national resilience, stability, and development.

The scientific novelty of the dissertation lies in the comprehensive study of Ukraine’s security and defence policy in the context of its foreign policy course and integration processes with the EU and NATO, as well as the identification of factors that define Ukraine’s modern security discourse amid Russian aggression. For the first time, the research examines the securitization processes of Ukraine’s military-political threats, taking into account the country’s foreign policy course and the international situation. The feasibility of introducing the concept of security and defence policy into the Ukrainian scientific and practical discourse is substantiated. A particular scientific

value is the in-depth analysis and comparative assessment of Ukraine's security and defence cooperation with Western structures (EU and NATO) and the Eastern vector, including the experience of cooperation with the Russian Federation.

A case-study analysis was conducted on the effectiveness of the implementation of Ukraine's security and defence policy during three key periods of its development: 2005–2010, 2010–2014, and 2014–2022. The concept of security and defence policy as a socio-political phenomenon was clarified, the regulatory and legal framework in the field of security and defence was systematized, Ukraine's position in the European regional security supercomplex was specified, and the role of regional integration projects in the implementation of Ukraine's security and defence policy was defined.

The practical significance of the research lies in the possibility of using its results to improve Ukraine's security and defence policy, specifically for the development of an effective security strategy and the country's integration into European and Euro-Atlantic structures. The results can be used for the development of strategic documents in the field of security and defence, updating the current Association Agreement, as well as for improving educational programs, which will contribute to the training of specialists capable of effectively responding to contemporary security challenges.

Keywords: security and defense policy, security policy, security, international security, regional security, foreign policy, international relations, European integration, diplomatic relations, Ukraine, NATO, integration initiatives, regional cooperation, international organizations, Russia.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці в наукових фахових виданнях України:

1. Suprun V. Ukraine's path to the European Union: the evolution of security and defense policy in the period 2014–2022. *Вісник Прикарпатського університету. Серія: Політологія*. 2024. № 18. С. 22–35.

DOI: <https://doi.org/10.32782/2312-1815/2024-18-2>

URL: <https://journals.pnu.if.ua/index.php/politology/article/view/139>

2. Гурак І., Супрун В. Російський контекст воєнно-політичних загроз і викликів для національної безпеки України за часів президентства Віктора Януковича. *Історико-політичні проблеми сучасного світу*. 2024. № 50. С. 69–78.

DOI: <https://doi.org/10.31861/mhpi2024.50.69-78>

URL: <https://mhpi.chnu.edu.ua/mhpi/article/view/160>

3. Супрун В. Реорганізація європейських малих альянсів: спільне стратегічне бачення на основі досвіду регіональних ініціатив країн ЄС і ЄЗЗ. *Національні інтереси України*. 2025. № 4(9). С. 1112–1124.

DOI: [https://doi.org/10.52058/3041-1793-2025-4\(9\)-1112-1124](https://doi.org/10.52058/3041-1793-2025-4(9)-1112-1124)

URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/niu/article/view/22508>

Публікації в іноземних наукових виданнях:

4. Suprun V. Trójkąt zagrożeń bezpieczeństwa zewnętrznego Ukrainy w okresie prezydentury Wołodymyра Zelenskiego: aspekty militarno-polityczne. *Odporność społeczeństwa, państwa na zagrożenia hybrydowe* / Ed.s. L. Elak, T. Zieliński, Z. Ciekanowski, S. Żurawski. Warsaw: Publishing House of the Management Academy of Applied Sciences in Warsaw. 2023. P. 379–398 (розділ монографії).

URL:

https://www.researchgate.net/publication/391137263_Trojkat_zagrozen_bezpieczenstwa_zewnetrznego_Ukrainy_w_okresie_prezydentury_Wolodymyra_Zelenskiego_aspekty_militarno-polityczne

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дослідження:

5. Directorate-General for Research and Innovation, European Commission. A European Framework for Science Diplomacy – Recommendations of the EU Science

Diplomacy Working Groups. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2025. 85 p. ISBN 978-92-68-20785-7.

DOI: <https://doi.org/10.2777/9235330>

URL: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/4b319f3d-e9ff-11ef-b5e9-01aa75ed71a1/language-en>

6. Suprun V. Belarus in a changing world: an analysis of security and defense policy (2010–2024). *Матеріали міжнародної наукової конференції “Політичні процеси сучасності: глобальний та регіональний виміри” (25-26 квітня 2024)*. Упорядники: І. Є. Цепенда, О. О. Рафальський, В. М. Якубів, О. Я. Калакура, І. Ф. Гурак, В. Й. Климончук, В. В. Марчук, І. С. Монолатій, І. І. Доцяк, О. І. Липчук, І. І. Ломака, М. Ф. Москалюк. Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. С. 98–110.

URL: <https://kpol.pnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/102/2024/12/zbirnyk-materialiv-v-mizhnarodnoi-naukovo-praktychnoi-konferentsii-politychni-protsesy-suchasnosti-hlobalnyj-ta-rehionalnyj-vymiry-2024r.pdf>

7. Suprun V. Trilateral initiative: Ukraine, Poland, and the United Kingdom on the way to common security and stability in Europe. *Матеріали міжнародної наукової конференції “Актуальні проблеми зовнішньої політики України” (30 листопада 2023)*. Упорядники: В. Ю. Макар, А. В. Стецюк, Л. Н. Мельничук, І. І. Макух-Федоркова. Чернівці: Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. С. 107–110.

URL: https://www.academia.edu/112550115/Trilateral_initiative_Ukraine_Poland_and_the_United_Kingdom_on_the_way_to_common_security_and_stability_in_Europe

8. Suprun V. Artificial Intelligence in the security and defence policy of Ukraine: opportunities, challenges and threats. *Матеріали міжнародної наукової конференції Цифрова дипломатія України: синергія реального і віртуального (24 листопада 2023)*. Упорядники: М. Мальський, Р. Вовк, О. Кучик. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка. С. 101–105.

URL: <https://www.ispc.org.ua/wp-content/uploads/2023/11/Conference-proceedings-11-2023.pdf>

9. Супрун В. Р. Перспективи Східного партнерства після повномасштабного вторгнення Росії в Україну: модернізація чи стагнація?. *Матеріали міжнародної наукової конференції “Криза сучасної системи міжнародної безпеки: українська формула миру” (21 квітня 2023)*. Упорядники: М. Мальський, Р. Вовк, О. Кучик. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка. С. 106–111.

URL: <https://www.ispc.org.ua/wp-content/uploads/2023/04/Conference-proceedings-04-2023.pdf>

10. Супрун В. Р. Міжнародні гарантії безпеки для України: від Будапештського меморандуму до Київського безпекового договору. *Матеріали міжнародної наукової конференції “Актуальні проблеми зовнішньої політики України” (25 листопада 2022)*. Упорядники: В. Ю. Макар, О. О. Шородок, Б. А. Куделько, А. Г. Ексман, В. А. Рудка. Чернівці: Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. С. 32–34.

URL: https://www.academia.edu/112547257/Міжнародні_гарантії_безпеки_для_України_від_Будапештського_меморандуму_до_Київського_безпекового_договору

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	21
ВСТУП	24
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТА МЕТОДОЛОГІЧНА ОСНОВА ДОСЛІДЖЕННЯ	40
1.1 Теоретично-концептуальні аспекти та документально-джерельна база дослідження безпеки	40
1.2 Системний вимір дослідження безпеки: концепти геополітики, геостратегії та регіональних досліджень	56
1.3 Зовнішня політика та концепція безпеки крізь призму реалістичної парадигми	69
РОЗДІЛ 2. ЕВОЛЮЦІЯ ПОЛІТИКИ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ УКРАЇНИ В ПЕРІОД ПРЕЗИДЕНТСТВА ВІКТОРА ЮЩЕНКА (2005–2010)	83
2.1 Концепція зовнішньополітичної стратегії: політична обстановка, нормативно-правова база та концептуальні засади	83
2.2 Відносини з Російською Федерацією: російськоцентричні регіональні ініціативи й альтернативні регіональні проєкти	91
2.3 Євроінтеграційні процеси та поглиблена співпраця з НАТО в контексті українсько-американських відносин	105
РОЗДІЛ 3. ТРАНСФОРМАЦІЯ ПОЛІТИКИ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ УКРАЇНИ В ПЕРІОД ПРЕЗИДЕНТСТВА ВІКТОРА ЯНУКОВИЧА (2010-2014)	125
3.1 Докорінна зміна зовнішньополітичного вектора держави: законодавчо-концептуальна основа безпекової та оборонної політики	125
3.2 Російський вектор зовнішньої та безпекової політики України	135
3.3 Багатовекторність зовнішньої політики України: європейська інтеграція та конструктивне партнерство з НАТО крізь призму позаблоковості	155

РОЗДІЛ 4. РЕФОРМУВАННЯ ПОЛІТИКИ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ УКРАЇНИ ЗА ПРЕЗИДЕНТСТВА ПЕТРА ПОРОШЕНКА ТА ВОЛОДИМИРА ЗЕЛЕНСЬКОГО (2014-2022)	171
4.1 Реверс зовнішньої політики України: нормативно-правові рамки безпекової політики та процес сек'юритизації російської загрози.....	171
4.2 Малі альянси як елемент політичної та безпекової співпраці на регіональному рівні.....	181
4.3 Поглиблене партнерство з ЄС і НАТО: інтеграційні та безпекові аспекти співробітництва в контексті російської агресії	191
ВИСНОВКИ	208
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:	218
ДОДАТКИ	254

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

АТО – Антитерористична операція

БТГ – Бойова тактична група

БТР – Бронетранспортер

ВВП – Валовий внутрішній продукт

ВМС – Військово-морські сили

ВРУ – Верховна Рада України

ГУАМ/ГУУАМ – Організація за демократію та економічний розвиток
ГУАМ (Грузія, Україна, Азербайджан, Молдова / Грузія, Україна, Узбекистан, Азербайджан, Молдова)

ЄАО – Європейське оборонне агентство

ЄврАзЕс – Євразійське економічне співтовариство

ЄЕП – Єдиний економічний простір

ЄПБО – Європейська політика безпеки та оборони

ЄПС – Європейська політика сусідства

ЄС – Європейський Союз

ЄФМ – Європейський фонд миру

ЗВТ – Зона вільної торгівлі

ЗС РФ – Збройні сили Російської Федерації

ЗСУ – Збройні Сили України

ЗУ – Закон України

КБД – Київський безпековий договір

КМЄС – Консультативна місія Європейського Союзу в Україні

КПД – Комплексний пакет допомоги

МЗС – Міністерство закордонних справ

МС – Митний союз

НАТО – Організація Північноатлантичного договору (Північноатлантичний альянс)

ОБСЄ – Організація з безпеки і співробітництва в Європі

ОДКБ – Організація договору про колективну безпеку (Ташкентський договір)

ОДПО – Програма НАТО з обміну даними про повітряну обстановку

ООН – Організація Об'єднаних Націй

ОРДО – Окремі райони Донецької області України

ОРЛО – Окремі райони Луганської області України

ОЧЕС – Організація Чорноморського економічного співробітництва

ПДЧ – План дій щодо членства в НАТО

ППО – Протиповітряна оборона

ППОС – Процес планування та оцінки сил

ПРО – Протиракетна оборона

РКБ – регіональний комплекс безпеки

РМО ПСЄ – Рада міністрів оборони країн Південно-Східної Європи

РНБО – Рада національної безпеки і оборони України

РНП – Річна національна програма співробітництва Україна – НАТО

РФ – Російська Федерація

СБУ – Служба безпеки України

СЗБП – Спільна зовнішня і безпекова політика

СЗР РФ – Служба зовнішньої розвідки Російської Федерації

СНД – Співдружність Незалежних Держав

СПБО – Спільна політика безпеки та оборони

СРСР – Союз Радянських Соціалістичних Республік

СхП – Східне партнерство

США – Сполучені Штати Америки

УА – Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони

УКРПОЛБАТ – Українсько-польський миротворчий батальйон

ФСБ – Федеральна служба безпеки Російської Федерації

ЦЄІ – Центральноевропейська ініціатива

ЧФ РФ – Чорноморський флот Російської Федерації

AUKUS – тристороннє безпекове партнерство між Австралією, Великою Британією і США

EOD – Explosive Ordnance Disposal (Знешкодження вибухонебезпечних предметів)

EU NAVFOR ATALANTA – European Union Naval Force - Operation Atalanta (Військово-морські сили Європейського Союзу – Операція “Атланта”)

IED – Improvised Explosive Devices (Саморобні вибухові пристрої)

ISAF – International Security Assistance Force (Міжнародні сили сприяння безпеці)

KFOR – Kosovo Force (Міжнародні сили з підтримки миру в Косові)

MNF-I – Multinational Force – Iraq (Міжнародні коаліційні сили в Іраку)

MNMPBAT – Multinational Military Police Battalion (Багатонаціональний батальйон військової поліції)

NSPA – NATO Support and Procurement Agency (Агентство підтримки та постачання НАТО)

OAE – Operation Active Endeavour (Операція “Активні зусилля”)

PESCO – Permanent Structured Cooperation (Постійна структурована співпраця)

SEEBRIG – South-Eastern Europe Brigade (Багатонаціональні миротворчі сили Південно-Східної Європи)

ВСТУП

Актуальність та обґрунтування вибору теми дослідження. Проблематика політики безпеки та оборони України у контексті її зовнішньополітичного курсу є надзвичайно важливою як у рамках політичних наук, так і для практичної реалізації державою її стратегічних функцій і національних інтересів на міжнародній арені. Сучасна міжнародна система переживає період динамічних змін, зумовлених зростанням кількості традиційних воєнно-політичних загроз, а також нових гібридних викликів глобалізації. У цьому середовищі дослідження безпекової стратегії України набуває не лише актуальності, а й критичної значущості для розуміння еволюції підходів до національної та регіональної безпеки в умовах сучасних геополітичних викликів. Агресивна політика Російської Федерації, а також європейська і євроатлантична інтеграція, значною мірою впливають на зміни в політиці безпеки й оборони України, визначаючи нові пріоритети та її місце в регіональній системі.

Концепція політики безпеки та оборони як складова зовнішньої політики держави, спрямована на забезпечення національної безпеки, є новим елементом для українського політичного й наукового дискурсу. Традиційно, дослідження у цій сфері зосереджувалися на питаннях національної безпеки або зовнішньої політики, що обмежувало можливість комплексного аналізу безпекових питань на концептуально-теоретичному рівні. Водночас багатовимірний характер суспільно-політичного феномену безпеки та сучасних воєнно-політичних загроз, вимагає системного та міждисциплінарного підходу. Така концепція вже давно і широко використовується на Заході, особливо в Європейському Союзі, де функціонує Спільна політика безпеки та оборони в рамках Спільної зовнішньої і безпекової політики. Впровадження політики безпеки та оборони в український дискурс символізуватиме не лише відхід від радянських неадаптивних концепцій, а й сприятиме зближенню стратегічних культур України та ЄС, підтверджуючи інтеграційний вектор нашої держави.

Враховуючи складний шлях України та постійну боротьбу за європейське майбутнє й місце у європейській системі безпеки, стандартизація й гармонізація

безпекових концепцій стають критично важливими в межах процесу європейської інтеграції, тим самим наближаючи нашу державу також до євроатлантичної спільноти.

Російський наратив спрямований на закріплення за Україною статусу складової пострадянського простору, що підкреслює претензії РФ на виняткову сферу впливу та інтересів. Водночас теорія регіональних комплексів безпеки, комплексно розроблена Баррі Бузаном і Оле Вівером на початку 2000-х років, зазначає, що хоча Україна формально належить до пострадянського регіонального комплексу безпеки, її статус залишається невизначеним. Це пояснюється тим, що географічне розташування України лежить на межі двох регіональних комплексів безпеки, що відкриває можливість для змін. З огляду на те, що минуло понад два десятиліття, є нагальна потреба переглянути місце України у європейському суперкомплексі безпеки, адаптуючи теорію до сучасних реалій.

Посилення чинника сили у міжнародних відносинах і повернення класичної війни до глобальної політики актуалізують необхідність звернення до традиційного сприйняття безпеки через призму політико-військового виміру. У зв'язку з цим ключові напрямки дослідження включають аналіз нормативно-правової бази, стратегічного підходу, процесів інтеграції та сек'юритизації для вивчення еволюції політики безпеки та оборони України у 2004–2022 рр. Критичне осмислення закономірностей і трансформацій у політиці безпеки України у визначених хронологічних рамках дозволить виявити причинно-наслідкові зв'язки, оцінити фактори, що вплинули на прийняття рішень у сфері безпеки, визначити ефективність реалізованої політики та простежити місце України у європейському суперкомплексі безпеки.

Джерельна база дисертаційного дослідження сформована з урахуванням широкого спектра нормативно-правових, наукових і аналітичних джерел, що дозволяють всебічно висвітлити питання безпеки та оборони України в контексті сучасної геополітики та внутрішньої перцепції загроз. Для систематизації джерел вони розподілені за кількома основними групами.

Перша група складається з нормативно-правових актів (закони, міжнародні документи, постанови, акти, декларації, рішення, стратегії та доктрини), які є основою для аналізу політики безпеки та оборони України. Серед них Конституція України, Декларація про доповнення Хартії про особливе партнерство між Україною та НАТО, Угода між Україною та Російською Федерацією з питань перебування Чорноморського флоту РФ на території України, Угода про асоціацію між Україною та ЄС, Угода про формування Єдиного економічного простору, Хартія про особливе партнерство між Україною та НАТО, ЗУ “Про засади внутрішньої і зовнішньої політики”, ЗУ “Про національну безпеку України”, ЗУ “Про організацію оборонного планування”, ЗУ “Про основи національної безпеки України”, Декларація про державний суверенітет України, Постанова ВРУ “Про Концепцію (основи державної політики) національної безпеки України”, Постанова ВРУ “Про проголошення незалежності України”, Воєнна доктрина України (1993, 2004, 2012, 2015, 2021), Стратегія зовнішньополітичної діяльності України, Стратегія національної безпеки України (2007, 2012, 2015, 2020), Стратегічний оборонний бюлетень України (2004, 2012, 2016) та інші.

Друга група включає документи, звіти та матеріали офіційних установ та організацій, таких як Офіс Президента України, Кабінет Міністрів України, Рада національної безпеки і оборони України, Міністерство закордонних справ України, Міністерство оборони України, Європейська Комісія, Європейський парламент, Рада Європейського Союзу, Європейська служба зовнішніх справ, Публікаційний офіс Європейського Союзу, Консультативна місія Європейського Союзу в Україні, Організація Північноатлантичного договору, Організація за демократію та економічний розвиток ГУАМ, Співдружність Незалежних Держав, Організація договору про колективну безпеку, Національна платформа Форуму громадянського суспільства Східного партнерства, Конгрес США, Кримська платформа, Канцелярія Президента Республіки Польща, Міністерство науки та вищої освіти Республіки Польща та Адміністрація Президента Російської Федерації.

Третя група включає праці, що стосуються теорій міжнародних відносин, безпеки, геополітики та регіоналізму. Особливе місце займають роботи таких авторитетних науковців, як С. Ачикмесе, С. Беленя, З. Бжезинського, Б. Бузана, К. Вальца, О. Вівера, А. Войцюк, С. Гантінгтона, С. Гоутон, Й. Дінкеля, П. Ебергардта, Р. Земби, М. Калдор, Г. Кіссінджера, В. Кітлера, К. Клаузевіца, Р. Кузьняра, Ю. Кукулки, О. Кучика, В. Ліпкана, Г. Маккіндера, К. Маріотті, Я. Мацали, Т. Павлушко, Д. Поплавського, С. Романюка, Й. Станьчика, А. Тюшки, Ф. Фукуями, Я. Чапутовича, Р. Чахора, Р. Челлена, Л. Чеховська, а також М. Чіхая. Ці роботи закладають теоретичні основи для розуміння безпеки як багатоаспектного явища в сучасному світі.

Четверта група складається з досліджень західних науковців та експертів, які аналізують зовнішню і безпекову політику України. У цій групі варто виділити роботи А. Венгера, А. Вілсона, К. Волчук, Р. Драгнева-Леверс, Т. Кузіо, Е. Міроновича, Дж. Міршаймера, Д. Мюллера, Т. Стемневського, Х. Сюрсен, Й. Толструпа, А. Умланда, А. Шептицького, Дж. Шерра та К. Р. Шпільманна, які висвітлюють трансформації зовнішньої політики України та її роль у європейській безпеці.

П'ята група включає праці українських науковців та експертів, що присвячені проблематиці української зовнішньої політики, національної безпеки, європейської та євроатлантичної інтеграції. Значний внесок зробили Л. Алексієвець, М. Алексієвець, О. Білоус, О. Бойчук, С. Віднянський, О. Власюк, П. Гай-Нижник, Т. Герасимчук, В. Головка, В. Горбулін, Б. Гуменюк, І. Гурак, А. Демартино, В. Денисенко, С. Дерев'янка, М. Дорошко, І. Доцяк, І. Дутко, А. Зленко, М. Капітоненко, М. Кармазіна, В. Климончук, В. Константинов, Е. Лібанова, Г. Максак, А. Мартинов, М. Москалюк, М. Нагорняк, Ю. Палагнюк, Б. Парохонський, Г. Перепелиця, І. Погорелова, С. Прийдун, Т. Сидорук, Н. Стецюк, Б. Тарасюк, І. Тодоров, С. Федуняк, І. Цепенда, Л. Чекаленко, Я. Швечикова та С. Шергін. Вони сприяють глибшому розумінню еволюції української безпекової політики та її інтеграції до міжнародних і регіональних структур.

Шоста група охоплює матеріали провідних аналітичних центрів, які спеціалізуються на міжнародній та безпековій тематиці, зокрема аналітичний центр “ADASTRA”, ЕГМОНТ – Королівський інститут міжнародних відносин (EGMONT – The Royal Institute for International Relations), Королівський інститут міжнародних відносин – Чатем Хаус (Royal Institute of International Affairs – Chatham House), Національний інститут стратегічних досліджень, Рада зовнішньої політики “Українська призма”, Центр міжнародних відносин (Centrum Stosunków Międzynarodowych), Центр “Нова Європа”, а також Центр Разумкова.

Сьома група охоплює матеріали медіаресурсів, таких як АрміяInform, Голос Америки, Дзеркало тижня, Європейська правда, Радіо Свобода, Україна Молода, Українське Незалежне Інформаційне Агентство Новин, ЮРЛІГА, BBC News Україна, Deutsche Welle (DW), Euractiv, Foreign Affairs, Internationale Politik Quarterly, Military Strategy Magazine, Polskie Radio, ZAXID.NET. Ці ресурси забезпечують додаткові перспективи та дозволяють глибше зрозуміти внутрішню динаміку, міжнародну обстановку та зовнішньополітичні виклики, з якими стикається Україна.

Ця систематизована джерельна база забезпечує багатовимірний аналіз досліджуваної проблематики через поєднання теоретичних підходів, емпіричних даних і практичних результатів досліджень.

Зв’язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертаційне дослідження виконано в рамках наукової теми “Центральна та Східна Європа у міжнародних відносинах” (державний реєстраційний номер 0114U001590), закріпленої за кафедрою міжнародних відносин Факультету історії, політології та міжнародних відносин Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Протягом 2021–2025 рр. аспірант активно брав участь у міжнародних літніх школах (Додаток А), що значно розширило його наукові горизонти, сприяло поглибленню фахових знань і розвитку професійних компетенцій. Зокрема, участь у цих міжнародних школах сприяла поглибленню знань у галузях міжнародного права, штучного інтелекту та дослідницької комунікації, а також сприяла

розвитку навичок підготовки грантових заявок і планування дисертаційних досліджень. В рамках міжнародних літніх шкіл аспірант не лише поглибив свої предметні знання, а й отримав цінну можливість для обговорення власного дисертаційного дослідження з провідними міжнародними фахівцями у галузях права, соціальних і політичних наук. Ці наукові дискусії сприяли критичному аналізу теоретичних підходів і методології дослідження, що, своєю чергою, позитивно вплинуло на покращення наукової якості й міждисциплінарної обґрунтованості дисертаційної роботи.

Протягом досліджуваного періоду аспірант взяв активну участь у низці міжнародних навчальних програм, що суттєво вплинули на формування концепції його дисертаційного дослідження та сприяли його інтернаціоналізації. Кожна з цих програм не лише розширила його академічні горизонти, а й відкрила нові перспективи для дослідження актуальних питань у сфері міжнародних відносин та соціальних наук. Зокрема, варто виділити:

1. Програму Польського національного агентства академічних обмінів “Солідарність з Україною” (реєстраційний номер BPS/UKR/2022/1/00049/U/00001), реалізовану у Вищій школі соціальних досліджень Інституту філософії та соціології Польської академії наук у 2022 р.;

2. Стипендію Open Society Foundation (реєстраційний номер OR2022-85762), реалізовану у Вищій школі соціальних досліджень Інституту філософії та соціології Польської академії наук у 2022 р.;

3. Спеціальну стипендіальну програму для студентів та дослідників з України від Національного наукового центру Польщі (реєстраційний номер 2022/01/4/HS6/00012), реалізовану також у Вищій школі соціальних досліджень Інституту філософії та соціології Польської академії наук у 2023 р.

У межах досліджуваного періоду аспірант здобув низку нагород і грантів (Додаток А), які сприяли розвитку його наукових досліджень, підвищенню рівня наукової комунікації та поширенню ключових результатів його роботи.

Протягом зазначеного часу аспірант працював дослідником у низці наукових інституцій (Додаток А), що сприяло поглибленню його дослідження та

впровадженню результатів у викладацьку й наукову діяльність. Крім того, у 2023 р. аспірант також приєднався як експерт до Робочої групи ЄС з наукової дипломатії Генерального директорату з досліджень та інновацій Європейської комісії (Додаток Б.1), що дозволило практично застосувати отримані результати дисертаційного дослідження. Основним завданням наукової дипломатії ЄС є стратегічне вирішення геополітичних викликів, підтримка європейської дипломатії та розширення міжнародної наукової співпраці. Аспірант взяв участь у розробці політичних рекомендацій щодо майбутніх рамок наукової дипломатії ЄС, особливо в аспектах її дефініції, принципів та доданої вартості. У рамках Спільного воркшопу Робочої групи з наукової дипломатії ЄС №5 (Додаток Б.2), що відбувся 1 березня 2024 р. в Сорбонському університеті (Франція), під час оголошення заяв аспірант керувався Конституцією України, Законами України, указами та розпорядженнями Президента України, постановами та рішеннями Верховної Ради України й Кабінету Міністрів України, а також резолюціями Генеральної Асамблеї ООН щодо України. За результатами спільної роботи, основні результати дисертаційного дослідження були використані під час підготовки рекомендацій, зокрема в частині що стосується геополітичної позиції України, двосторонніх відносин між ЄС та Україною та агресивної політики Російської Федерації.

Наукова гіпотеза. Трансформація політики безпеки та оборони України у 2004–2022 рр. є результатом системного переходу від пострадянського регіонального комплексу безпеки до інтеграції у європейський регіональний комплекс безпеки, що значною мірою визначило її зміст, напрями та динаміку.

Цей процес детермінований динамікою зовнішніх воєнно-політичних загроз, а відповідно – процесами сек'юритизації, інтеграції та міжнародної співпраці. Варіативна ефективність реалізації політики безпеки та оборони України в різні історичні періоди (2004–2010, 2010–2014, 2014–2022) дозволить виявити ключові фактори та особливості, які визначали її розвиток і трансформацію.

Метою дисертаційної роботи є дослідження еволюції політики безпеки та оборони України у 2004–2022 рр. із фокусом на зовнішньополітичні стратегії, регіональні інтеграційні ініціативи та процеси сек'юритизації.

Задля реалізації поставленої мети сформульовано наступні **завдання дослідження**:

– розкрити теоретико-методологічні основи дослідження й адаптувати їх до українського контексту та уточнити понятійно-категоріальний апарат політики безпеки й оборони, обґрунтувавши необхідність його впровадження в український дискурс.

– дослідити основні напрями формування політики безпеки та оборони України в період президентства Віктора Ющенка (2005–2010 рр.), акцентуючи увагу на вектор зовнішньої політики, її стратегічні пріоритети та наслідки у контексті початку переходу України з пострадянського регіонального комплексу безпеки до європейського.

– проаналізувати трансформацію політики безпеки та оборони України під час президентства Віктора Януковича (2010–2014 рр.), зокрема перехід до позаблокового статусу, його наслідки та вплив на національну безпеку у світлі призупинення переходу України до європейського регіонального комплексу безпеки.

– висвітлити ключові особливості політики безпеки та оборони України у періоди президентства Петра Порошенка та Володимира Зеленського (2014–2022 рр.), зокрема в умовах збройної агресії Російської Федерації, а також у контексті завершення переходу України до європейського регіонального комплексу безпеки через інтеграцію з ЄС і НАТО.

Об'єктом дослідження є політика безпеки та оборони України.

Предметом дослідження є зовнішньополітичні стратегії, інтеграційні ініціативи та трансформація безпекових загроз у процесі формування політики безпеки та оборони України.

Хронологічні рамки. Визначення точних часових рамок аналізованих у дисертації феноменів є складним завданням через багатofакторний характер

впливу на сучасну безпекову ситуацію. Проте у контексті даного дослідження особливий акцент зроблено на період із 2004 до 2022 рр. включно, який характеризується низкою значних геополітичних та регіональних подій, що суттєво вплинули на безпекову політику України.

Початком цього періоду можна вважати 2004 р., коли східний кордон Європейського Союзу наблизився до України внаслідок розширення ЄС через приєднання Польщі, Угорщини, Чехії, Словаччини, Словенії та країн Балтії. У цьому ж році в Україні відбулася Помаранчева революція, а до влади шляхом демократичних виборів прийшов проєвропейський Президент Віктор Ющенко, який активно підтримував європейську та євроатлантичну інтеграцію країни.

Кульмінаційним етапом дослідження є 2022 р., який ознаменувався найважливішими геополітичними змінами на європейському континенті. У цей період Росія розпочала повномасштабну війну проти України, використовуючи територію Білорусі для проведення агресивних дій. Одночасно Україна зробила вагомі кроки у напрямі інтеграції до західних структур безпеки: отримала статус кандидата на вступ до Європейського Союзу та подала офіційну заявку на членство в НАТО. Такий вибір часових меж дозволяє зосередити увагу на найбільш значущих змінах у політиці безпеки та оборони України в контексті регіональних і глобальних викликів.

Географічні межі дослідження охоплюють територію України як центрального об'єкта аналізу та її взаємодію в межах європейського регіонального суперкомплексу безпеки, з акцентом на регіональний і міжнародний виміри.

Методологічна основа цього дослідження базується на інтеграції різних підходів, принципів і методів. Вона спирається на міждисциплінарний підхід, що дозволяє поєднувати інструменти та парадигми політології, міжнародних відносин, права, історії та соціології для комплексного аналізу проблематики дослідження. Для реалізації цієї основи в дисертації використовуються як загальнонаукові, так і політологічні методи дослідження. Основними серед них

стали якісні методи, які дозволяють глибоко вивчити явища, що визначають зміст і динаміку політики безпеки та оборони України.

Використання системного підходу дозволило розглядати безпекову політику як цілісну систему, в якій внутрішньополітичні та зовнішньополітичні чинники взаємодіють між собою, впливаючи на формування загальної стратегії безпеки держави та її геополітичне положення. Натомість структурно-функціональний підхід забезпечив виділення ключових елементів політики безпеки та оборони, таких як нормативно-правова база, сек'юритизація загроз, співпраця та інтеграційні механізми, що дозволило оцінити їхню роль і ефективність.

Застосування історичного підходу стало важливим для послідовного вивчення етапів розвитку політики безпеки та оборони, починаючи від ранніх 2000-х років і до сучасності. У контексті історичних змін цей підхід дозволив не лише відтворити хронологію ключових подій, але й виявити їхній вплив на формування стратегічних пріоритетів держави. Такий підхід був доповнений діалектичним аналізом, що зосереджувався на динамічному характері безпекового середовища і його впливі на адаптацію зовнішньої політики до нових загроз. Це дало можливість враховувати як стабільні елементи безпекової політики, так і ті, що змінювалися під впливом воєнно-політичних загроз зі сторони Російської Федерації.

Принципи дослідження, які лежать в основі методології, включають об'єктивність, міждисциплінарність, історичність та логічність. Принцип об'єктивності забезпечує уникнення суб'єктивних оцінок та фокусується на аналізі подій у їх реальному контексті. Міждисциплінарність дозволяє інтегрувати знання з різних наукових галузей для повнішого розуміння досліджуваних явищ. Принцип історичності акцентує увагу на важливості хронологічного та еволюційного підходів до аналізу подій, а принцип логічності забезпечує структурність і послідовність у формулюванні висновків.

Загальнонаукові методи включають аналіз, синтез, індукцію, дедукцію та узагальнення. Аналіз був застосований для детального розгляду окремих аспектів

політики безпеки та оборони, тоді як синтез забезпечував інтеграцію цих аспектів у цілісну концепцію. Індукція дозволила зробити висновки на основі окремих фактів і тенденцій, тоді як дедукція допомогла оцінити вплив загальних принципів і стратегій на конкретні випадки. Натомість узагальнення сприяло формулюванню підсумкових висновків.

Методологічну основу дослідження також підтримує інтерпретаційно-аналітичний метод, який використовувався для аналізу літератури та нормативно-правових актів через інтерпретацію, систематизацію, порівняння та узагальнення інформації.

Методологія включає також контент-аналіз, застосований для вивчення офіційних документів, стратегічних концепцій, законодавчих актів та виступів ключових політичних діячів. Цей метод дозволив ідентифікувати основні тенденції у формуванні безпекової політики, визначити стратегічні цілі та оцінити зміни в дискурсі безпеки на різних етапах. Крім того, використання кейс-стаді забезпечило глибокий аналіз окремих періодів розвитку та функціонування політики безпеки та оборони. Івент-аналіз допоміг визначити ключові події та їхній вплив на безпекову політику України.

Історичний метод, зокрема ретроспективний аналіз, став ключовим для аналізу подій у хронологічному та описовому контекстах. Він дозволив виявити закономірності розвитку політики безпеки та оборони України, враховуючи конкретні події, які формували її зовнішньополітичні орієнтири. Історико-хронологічний підхід дозволив простежити еволюцію підходів до безпеки у контексті змін внутрішньополітичних і міжнародного середовища, тоді як історико-описовий забезпечив глибоке розуміння впливу окремих подій на стан безпекової політики. Своєю чергою, інституційний аналіз був спрямований на вивчення ролі національних (нормативно-правових та безпекових) інститутів, а також міжнародних і регіональних структур у формуванні безпекової політики.

Застосування зазначених методів та підходів забезпечило комплексний аналіз еволюції політики безпеки та оборони України, виявлення її ключових тенденцій та закономірностей. Це дозволило не лише реконструювати етапи

розвитку політики, але й оцінити її ефективність у різні періоди трансформації внутрішньополітичного та міжнародного безпекового середовища. Такий підхід сприяв отриманню ґрунтовних наукових висновків, що мають практичне значення для формування сучасної безпекової стратегії України.

Наукова новизна дисертації полягає у комплексному дослідженні політики безпеки та оборони України в контексті її геополітичного і регіонального позиціонування, а також у визначенні ключових чинників, що формують сучасний безпековий дискурс України в умовах російської агресії та інтеграційних процесів з ЄС і НАТО. Особливий акцент зроблено на аналізі нормативно-правових аспектів, процесів сек'юритизації, а також ролі регіональних і міжнародних ініціатив у зміцненні безпеки держави.

Результати наукового дослідження полягають у тому, що:

Вперше:

– здійснено комплексне дослідження еволюції політики безпеки та оборони України крізь призму зовнішньополітичних стратегій та інтеграційних ініціатив у період з 2005 по 2022 рр.;

– проведено поглиблений аналіз та порівняльне зіставлення безпекового та оборонного співробітництва України із західними структурами (ЄС та НАТО) та східним вектором (пострадянським та євразійським), включно з досвідом співпраці з Російською Федерацією;

– виконано ґрунтовне дослідження процесу сек'юритизації воєнно-політичних загроз України з урахуванням зовнішньополітичного курсу держави та міжнародної обстановки;

– проведено кейс-стаді аналіз ефективності реалізації політики безпеки та оборони України у трьох ключових періодах: 2005–2010, 2010–2014, 2014–2022.

Уточнено та доповнено:

– поняття політики безпеки та оборони як суспільно-політичного феномена з його адаптацією до українського контексту;

– роль регіональних інтеграційних проєктів у реалізації політики безпеки та оборони України;

– концептуальні засади застосування реалістичного та геополітичного підходів у вивченні зовнішньої політики безпеки України, з урахуванням регіонального контексту та змін міжнародного середовища;

– теорію регіональних комплексів безпеки, зокрема визначення місця та ролі України в європейському регіональному суперкомплексі безпеки.

Набули подальшого розвитку:

– аналіз взаємодії України з ключовими міжнародними акторами, включаючи ЄС, НАТО, США та їх роль у забезпеченні національної безпеки України та післявоєнної відбудови країни;

– досвід трансформації політики безпеки та оборони України в умовах гібридної війни й збройної агресії, а також у процесі європейської та євроатлантичної інтеграції;

– підходи до аналізу процесу сек'юритизації в українській політиці безпеки та оборони, особливо в контексті зростаючої ролі російської загрози;

– дослідження моделі відносин України з Російською Федерацією у контексті припинення агресії, відновлення територіальної цілісності держави у межах її міжнародно визнаного державного кордону та забезпечення сталого миру на основі міжнародного права;

– підходи до вдосконалення функціонування та інституціоналізації регіональних інтеграційних проєктів як інструментів зміцнення обороноздатності та міжнародного впливу.

Ці результати дають змогу краще зрозуміти ключові процеси у сфері безпеки України, їхню взаємозалежність із міжнародними чинниками та можливості для посилення її обороноздатності й стратегічного партнерства.

Теоретичне значення дослідження полягає у розширенні та систематизації знань про еволюцію політики безпеки та оборони України у контексті її зовнішньополітичного курсу та інтеграційних процесів із ЄС і НАТО. Отримані результати сприяють удосконаленню теорії регіональних комплексів безпеки, зокрема щодо місця України у європейському суперкомплексі безпеки. Аналіз процесів сек'юритизації загроз та їхнього впливу на формування політики безпеки

та оборони надає важливі концептуальні засади для подальших наукових досліджень у сфері безпеки. Це дозволяє поглибити розуміння закономірностей розвитку національних і міжнародних безпекових політик та інститутів, зосереджуючи увагу на ролі України як ключового регіонального актора у європейській архітектурі безпеки.

Практичне значення дослідження полягає у можливості використання отриманих результатів для вдосконалення політики національної безпеки України в умовах сучасних загроз, а також у контексті європейської та євроатлантичної інтеграції. Напрацьовані матеріали можуть бути основою для розробки стратегічних документів у сфері безпеки та оборони, таких як нова стратегія національної безпеки, стратегія зовнішньополітичної діяльності та воєнна доктрина. Результати дослідження можуть бути застосовані у роботі державних установ, аналітичних центрів та міжнародних організацій, що займаються питаннями національної й регіональної безпеки.

Крім того, результати сприятимуть стандартизації та гармонізації безпекових концепцій із ЄС, що дозволить поглибити не тільки європейську інтеграцію, але і євроатлантичну. Запропонована концепція є цінною для наближення стратегічної культури України до стандартів ЄС та оновлення чинної Угоди про асоціацію, зокрема її розділів II та III. Важливим аспектом практичної цінності є також інтеграція отриманих знань в освітні програми, зокрема за спеціальностями 052 Політологія, 074 Публічне управління та адміністрування, 251 Державна безпека, 256 Національна безпека, 291 Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії. Це забезпечить підготовку висококваліфікованих фахівців, здатних ефективно відповідати на сучасні виклики у сфері безпеки та оборони.

Апробація результатів дослідження. Ключові теоретичні положення, висновки та практичні рекомендації дисертаційного дослідження були предметом обговорення на засіданнях кафедри міжнародних відносин факультету історії, політології та міжнародних відносин Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Вони також отримали апробацію через

проведення відкритих лекцій аспірантом у провідних науково-освітніх установах, зокрема в Гарвардському українському літньому інституті Гарвардського українського науково-дослідницького інституту Гарвардського університету (м. Кембридж, США, 06 серпня 2024 р.), Коледжі Європи у Натоліні (м. Варшава, Польща, 20 листопада 2024 р.), а також Інституті досліджень Австрії та Центральної Європи імені Вірта Університету Альберти (м. Едмонтон, Канада, 26 листопада 2024 р.).

Результати дослідження були представлені на низці міжнародних науково-практичних конференцій: доповідь “Міжнародні гарантії безпеки для України: від Будапештського меморандуму до Київського безпекового договору” на XVI Міжнародній науково-практичній конференції студентів та молодих вчених (25 листопада 2022 р., Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича); доповідь “Перспективи Східного партнерства після повномасштабного вторгнення Росії в Україну: модернізація чи стагнація?” на V Міжнародній науковій конференції “Криза сучасної системи міжнародної безпеки: українська формула миру” (21 квітня 2023 р., Львівський національний університет імені Івана Франка); доповідь “*Militarno-polityczne zagrożenia zewnętrzne i metody przeciwdziałania im w świetle dokumentów strategicznych Ukrainy na lata 2020-2022*” (“Військово-політичні зовнішні загрози та методи протидії їм у світлі стратегічних документів України на 2020-2022 рр.”) на II Міжнародній конференції “*Odporność społeczeństwa (państwa) na zagrożenia hybrydowe*” (“Стійкість суспільства (держави) до гібридних загроз”) (16 червня 2023 р., Державна академія прикладних наук у Хелмі, Польща); доповідь “*Artificial Intelligence in the security and defence policy of Ukraine: opportunities, challenges and threats*” (“Штучний інтелект у політиці безпеки та оборони України: можливості, виклики та загрози”) на конференції “Цифрова дипломатія України: синергія реальності та віртуальності” (24 листопада 2023 р., Львівський національний університет імені Івана Франка); доповідь “*Trilateral initiative: Ukraine, Poland, and the United Kingdom on the way to common security and stability in Europe*” (“Тристороння ініціатива: Україна, Польща та Велика

Британія на шляху до спільної безпеки та стабільності в Європі”) на XVII Міжнародній науково-практичній конференції студентів та молодих вчених “Актуальні проблеми зовнішньої політики України” (30 листопада 2023 р., Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича); а також доповідь “Belarus in a changing world: an analysis of security and defense policy (2010–2024)” (“Білорусь у мінливому світі: аналіз політики безпеки та оборони (2010–2024)”) на V Міжнародній науково-практичній конференції “Політичні процеси сучасності: глобальний та регіональний виміри” (25–26 квітня 2024 р., Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника).

Публікації. За результатами дисертаційного дослідження опубліковано 10 наукових праць (Додаток А), зокрема: 3 статті у фахових виданнях України, 1 розділ у колективній монографії в іноземному науковому виданні, 5 тез доповідей, представлених на наукових конференціях, а також аналітико-рекомендаційний звіт у співавторстві, опублікований Європейською Комісією.

Структура та обсяг дисертації визначені відповідно до мети та завдань дослідження. Загальний обсяг роботи становить 336 сторінки, з яких 194 сторінки займає основний зміст. Джерельна база дослідження включає 321 найменування, представлених українською, англійською, польською та російською мовами, і займає 36 сторінок. Композиційно дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, поділених на дванадцять підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТА МЕТОДОЛОГІЧНА ОСНОВА ДОСЛІДЖЕННЯ

Salus populi suprema lex

1.1 Теоретично-концептуальні аспекти та документально-джерельна база дослідження безпеки

Безпека є ключовим елементом і важливою умовою для подальшого виживання людства, оскільки вона охоплює широкий спектр аспектів, що впливають на розвиток суспільств та стабільність держав. Безпека часто розглядається в контексті задоволення таких потреб, як існування, виживання, територіальна цілісність, стабільність та розвиток, як для держав, так і для окремих індивідів. У сучасних концепціях безпека розглядається не тільки на рівні національних інтересів, але й у контексті людської безпеки, акцентуючи увагу на захисті прав і добробуту кожної людини. Значення безпеки визначається цінностями, які можуть змінюватися під впливом внутрішніх або зовнішніх загроз різного характеру. Відповідно, безпека залежить від здатності держави забезпечувати стабільний розвиток і адаптуватися до нових викликів, що виникають у сучасному глобалізованому світі.

У суспільних науках безпека розглядається як забезпечення умов для екзистенції та розвитку індивідів, націй, держав, а також регіональних, міжнародних і глобальних систем. Усі ці суб'єкти прагнуть впливати на внутрішні та зовнішні чинники, щоб зменшити загрози й створити умови для стабільності та розвитку. Наукова література розрізняє два аспекти безпеки: національний і міжнародний, які трактуються як частини єдиного феномена [292, с. 57]. Такий поділ, загалом, використовується для спрощення аналітичного підходу, дозволяючи, таким чином, більш ефективно досліджувати та розуміти складні взаємодії, що впливають на безпеку в різних контекстах.

Етимологія поняття “безпека” походить від латинського слова “*secures*”, що складається з двох частин: “*se*” (без) і “*cura*” (тривога), та означає стан,

позбавлений тривоги [210, с. 263]. Натомість Словник української мови визначає безпеку як “стан, коли кому-, чому-небудь ніщо не загрожує” [169]. У цьому контексті, професор Варшавського університету Роман Кузьняр у книзі “Міжнародні відносини, генеза, структура, динаміка” (2006) наголошує на відсутності позитивного визначення поняття безпеки. Він стверджує, що безпека визначається негативно, тобто як стан, за якого відсутні загрози у вигляді застосування сили, погроз або ймовірності їхнього застосування. У таких умовах йдеться про використання сили, що загрожує існуванню держави або її національним інтересам. При цьому виокремлюються екзистенційні та коекзистенційні національні інтереси. До першої категорії належать такі аспекти, як існування, цілісність, суверенітет та незалежність. Натомість до другої категорії відносяться розвиток, матеріальні умови добробуту, ідентичність та суб’єктність. Таким чином, безпека тісно пов’язана з життєвими інтересами держави (*ratio status*) [266, с. 143].

У наукових визначеннях безпеки можна простежити закономірність, яка полягає у виокремленні двох ключових компонентів: стану та цінностей. Стан безпеки відображає об’єктивну відсутність загроз або ризиків, що впливають на функціонування держави або суспільства. Загальноприйняте визначення поняття загрози “це можливість настання одного з негативно оцінюваних явищ” [300, с. 23]. У вузькому розумінні загроза національній безпеці – це “сукупність умов і факторів, що створюють загрозу життєво важливим інтересам особи, суспільства, держави” [300, с. 23]. Цінності ж визначають, що саме має бути захищеним, включаючи такі фундаментальні аспекти, як суверенітет, територіальна цілісність, економічна стабільність, культурна ідентичність та соціальний добробут. У зв’язку з цим, безпеку можна інтерпретувати як динамічну рівновагу між станом без загроз та захищеними цінностями, що забезпечує стійкий розвиток і функціонування держави та суспільства.

Питання безпеки є об’єктом дослідження багатьох наукових дисциплін, зокрема політології, міжнародних відносин, національної безпеки, державного управління, права, соціології, економіки, філософії, історії, психології та

військових наук. Історично безпекові студії давно визнані окремою субдисципліною міжнародних відносин. Класична теорія безпеки ґрунтується саме на реалістичній парадигмі (див. підрозділ 1.3). Починаючи з публікації фундаментальної праці Баррі Бузана “Люди, держави і страх” (1983), концепція безпеки стала привертати увагу численних дослідників з різних сфер. Ця публікація призвела до диверсифікації та значного розширення самого поняття безпеки, включивши до нього не тільки військові, а й політичні, економічні, соціальні та екологічні аспекти, які раніше залишалися поза увагою, особливо до закінчення Холодної війни [311, с. 256]. До цієї “революції” основним об’єктом та референтним об’єктом (отримувач) безпеки була держава. Безпеку індивідуума (human security) зазвичай ототожнювали з безпекою держави, виходячи з припущення, що держава автоматично забезпечує захист своїх громадян. У такій концепції державна безпека розглядалася як еквівалент національної безпеки. Однак представники Копенгагенської школи показали, що рівень безпеки громадян не завжди відповідає рівню безпеки їхньої держави [292, с. 53].

Саме тоді дослідження безпеки зазнали змін у своїй онтології та епістемології, набувши критичного характеру. Критичні теорії охоплюють більшість постпозитивістських підходів, таких як конструктивізм, грамшанство, постструктуралізм, фемінізм, постколоніалізм і навіть постмодернізм [292, с. 50]. “Критичність” в безпекових студіях означала протистояння традиційним реалістичним і позитивістським підходам, що панували у вивченні безпеки. Вони кидали виклик традиційному підходу, зосередженому на державі як основному об’єкті безпеки та акцентованому на ролі силових структур і збройних сил. Серед основних представників критичних досліджень безпеки (critical security studies), варто виокремити Кіта Крауза, Майкла С. Вільямса, Кена Бута, Річарда Він Джонса, Ері Герінга і Майкла Шихана [311, с. 256; 292, с. 58]. До основних шкіл можна віднести (Додаток Д):

– Аберіствітська або “валлійська школа” спирається на марксистські ідеї та критичну теорію, що націлена на формування самосвідомого підходу з емансипаційним спрямуванням.

– Паризька школа здебільшого черпає натхнення з робіт Дідьє Біго та інших соціологів, з елементами ідей Мішеля Фуко, та приділяє значну увагу детальному емпіричному аналізу практик різних агентств, які часто виявляють закономірності та процеси, що суттєво відрізняються від тих, що можна виявити через дослідження офіційного дискурсу.

– Копенгагенська школа виступає за розширення визначення поняття “безпека” та акцентує увагу на процесі “сек’юритизації” політичних питань [310, с. 53-57].

Варто більш детально розглянути концепцію сек’юритизації, яка відображає ширший зсув у розумінні того, як політика безпеки формується через дискурси й мовленнєві акти. Розроблена представниками Копенгагенської школи, зокрема Оле Вівером і Баррі Бузаном, ця теорія пропонує розуміння того, як певні питання, які раніше вважалися буденними або політизованими, можуть бути переведені в ранг екзистенційних загроз через специфічну політичну риторику [318, с. 442-443]. Сек’юритизація, за цією концепцією, є не стільки реакцією на об’єктивну загрозу, скільки соціальним процесом, у якому загроза конструюється за допомогою мовленнєвого акту, зокрема через офіційні стратегічні документи держав.

Однією з ключових складових сек’юритизації є вищезгадана концепція мовленнєвого акту. Вона передбачає твердження, що референтний об’єкт знаходиться під загрозою існування, тому необхідно вжити надзвичайних заходів для усунення цієї екзистенційної загрози. Важливо, щоб аудиторія була переконана в необхідності таких дій [251, с. 1297]. Корені цього підходу беруть початок у теорії перформативних висловлювань¹, розробленій англійським філософом Джоном Остіном. Він стверджував, що деякі висловлювання не просто описують реальність, але й формують її [318, с. 442]. Це твердження є центральним для розуміння того, як у контексті сек’юритизації певні питання можуть бути подані як загрози, що потребують негайних і виняткових дій.

---

¹ Окрім цієї теорії, сек’юритизація ґрунтується на ідеях, запозичених з різних інтелектуальних традицій. Вона спирається на концепт деконструкції тексту Жака Дерріди, надзвичайного стану Карла Шмітта, а також на ідею Кеннета Волтца щодо держави як суб’єкта, що прагне вижити [232, с. 190].

Наприклад, вислів “держава під загрозою” може створити підстави для впровадження надзвичайних законів або мобілізації військових сил, навіть якщо фактична загроза є незначною або суб’єктивною.

Однак сек’юритизація не є простою декларацією про загрозу. Вона має чітку політичну функцію – переведення проблеми з площини “звичайної” політики, де вона регулюється демократичними процедурами, до сфери надзвичайних заходів. Тобто, мовленнєвий акт сек’юритизації створює нову соціальну реальність, у якій влада отримує більше повноважень для дій, що зазвичай не допускаються в рамках звичайного політичного процесу [232, с. 190; 318, с. 442].

Сек’юритизація також пропонує розподіл питань на три основні категорії:

– Неполітизовані питання, які не є об’єктом обговорення в суспільстві та не вимагають дій держави.

– Політизовані питання, навпаки, активно обговорюються в публічній сфері й потребують втручання держави та використання її ресурсів для їх вирішення.

– Сек’юритизовані питання вирізняються тим, що для їх вирішення застосовуються мовленнєві акти, які надають підстави для використання надзвичайних заходів, що виходять за межі звичайних державних процедур і практик [251, с. 1298].

Сек’юритизація завжди відбувається з привілейованої інституційної позиції, авторитетною особою, яка володіє легітимністю заявляти про наявну загрозу або створювати майбутню загрозу безпеці. Актори, що здійснюють сек’юритизацію, мають легітимний доступ до засобів масової інформації, політичних ресурсів і державних механізмів управління. Це можуть бути урядові посадовці, політичні лідери або інші особи, які володіють владою, достатньою для того, щоб переконати суспільство в необхідності негайних дій [232, с. 189]. У цьому контексті сек’юритизація є ефективним інструментом для забезпечення мобілізації суспільної підтримки навколо проблеми, яку уряд або еліта вважають важливою для своїх інтересів.

В цьому контексті теорія еліт допомагає краще зрозуміти, хто контролює процес визначення, що саме є загрозою, і як цей процес відбувається. Згідно з теорією еліт, суспільство поділене на масу людей і невелику групу еліти, яка контролює ресурси та приймає політичні рішення [272, с. 427]. В рамках сек'юритизації цей процес виглядає таким чином: еліти, використовуючи свою позицію, визначають, що є важливим питанням безпеки, і таким чином формують порядок денний (agenda setting), спрямований на мобілізацію ресурсів для вирішення визначеної загрози.

Робота Вільфредо Парето, Гаetano Моски та Роберто Міхельса², як представників теорії еліт, підкреслює, що влада завжди зосереджена у невеликій групі, яка здатна використовувати її для контролю за соціальними процесами [272, с. 428-429]. Так, ці еліти можуть нав'язувати своє бачення того, що є пріоритетними загрозами для держави або суспільства. Наприклад, мілітаризація або акцент на тероризм як головні загрози безпеці можуть бути результатом рішень еліт, що відповідає їхнім власним інтересам, а не відображає реальні проблеми суспільства.

Важливим елементом в цій системі є те, що еліти можуть використовувати свої привілеї та владу для того, щоб виключити деякі питання з порядку денного, навіть якщо вони є реальними загрозами. Це можна назвати процесом “неприйняття рішень” (non-decision-making), коли питання не допускається до обговорення як загроза [272, с. 431].

Повертаючись до самого процесу сек'юритизації, його можна розділити на три основні етапи. Першим є виявлення та визначення певної проблеми як загрози безпеці. Другий етап полягає у поданні цього питання перед аудиторією. Тут відбувається мовленнєвий акт, тобто вербальне вираження загрози, яке спрямоване на конкретну цільову аудиторію, що може складатися як із громадян однієї держави, так і з міжнародної спільноти³. Третій і завершальний етап

---

² Відомі як “Макиавеллістська школа”.

³ Макросек'юритизація охоплює питання безпеки на рівні всієї міжнародної системи.

передбачає вживання надзвичайних або виняткових заходів у відповідь на цю загрозу [251, с. 1298].

Якщо акт сек'юритизації успішний, актор отримує право на використання виняткових заходів. Ці заходи, які можуть виходити за межі звичних політичних практик і процедур, вважаються необхідними для усунення загрози. Надзвичайні заходи можуть включати обмеження прав і свобод, а також застосування військової сили, навіть якщо це призведе до людських жертв. Прийняття таких заходів залежить від оцінки рівня загрози та контексту, в якому вона проявляється [251, с. 1298].

З іншої сторони, зворотним процесом є десек'ютиризація, у ході якого питання виходять зі стану надзвичайної ситуації та знову стають частиною звичайного політичного процесу. На думку Вівера, десек'юритизація має перевагу над сек'юритизацією, оскільки остання часто супроводжується ризиком втрат людських життів. Серед дослідників точиться чимало дискусій щодо того, яким чином найкраще повернути сек'юритизовані питання до звичної політичної площини. Вівер пропонує три можливі шляхи цього процесу. По-перше, через зняття статусу загрози безпеці (без комунікації), коли проблема більше не розглядається в термінах безпеки. По-друге, шляхом зменшення рівня реагування на загрозу та обмеження дилем безпеки. І, нарешті, через повернення питання до звичайного політичного процесу шляхом комунікацій. Натомість професор Редінгського університету Андреас Бенке стверджує, що десек'юритизація відбувається не через мовленнєві акти, а через поступове зникнення проблеми шляхом її замовчування, без подальшого обговорення в політичному контексті [251, с. 1299]. Це відбувається після того, як загроза перестає бути актуальною або в результаті зміни політичного порядку денного.

Отже, процес сек'юритизації в будь-яких формах та її контроль елітами мають безпосередній вплив на формування політики безпеки, що підсилює їхню здатність маніпулювати суспільними ресурсами та підтримувати свій вплив.

При розгляді державної політики у сфері забезпечення безпеки, яка серед іншого включає процеси сек'юритизації та десек'юритизації, необхідно окреслити

термінологічну основу, яка слугуватиме фундаментом для подальшого дослідження. Згідно з професором Академії військового мистецтва Вальдемаром Кітлером, національна безпека є ширшим поняттям, яке охоплює державну безпеку, безпеку окремих осіб і соціальних груп [261, с. 55]. Концепція (основи державної політики) національної безпеки України від 1997 р. визначала національну безпеку як “стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави від внутрішніх і зовнішніх загроз [та] є необхідною умовою збереження та примноження духовних і матеріальних цінностей” [135].

Чинний Закон України “Про національну безпеку України” від 2018 р. визначає два рівні безпеки: воєнну та державну, які фактично становлять основу національної безпеки. Державна безпека розуміється як “захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших життєво важливих національних інтересів від реальних і потенційних загроз невоєнного характеру” [136]. Воєнна безпека, в свою чергу, має аналогічне визначення, але стосується загроз воєнного характеру [136].

Таким чином, ми бачимо, що національна безпека охоплює різні аспекти, і її реалізація вимагає скоординованих зусиль з боку держави. За визначенням українського правознавця Володимира Ліпкана, наведеним у його праці “Національна безпека України” (2006), система забезпечення національної безпеки – це “система теоретико-методологічних, нормативно-правових, інформаційно-аналітичних, організаційно-управлінських, розвідувальних, контррозвідувальних, оперативно-розшукових, кадрових, науково-технічних, ресурсних та інших заходів, спрямованих на забезпечення процесу управління загрозами та небезпеками, за якого державними і недержавними інституціями гарантується прогресивний розвиток національних інтересів України, джерел духовного і внутрішнього добробуту народу України, ефективне функціонування самої системи забезпечення національної безпеки України” [96, с. 40]. Це визначення свідчить про комплексний характер системи національної безпеки.

Зі свого боку, зовнішня політика, за визначенням професора Варшавського університету Ришарда Земби у праці “Вступ до теорії зовнішньої політики

держави” (2005), є “частиною загальної політики держави, яка хоч і формується в її внутрішній системі, проте реалізується в міжнародній системі” [320, с. 17], будучи “видом цілеспрямованої діяльності держави на міжнародній арені” [320, с. 37], спрямована на забезпечення та реалізацію національних інтересів, основним предметом якої є розвиток і регулювання відносин з іншими учасниками міжнародних відносин (країнами, міжурядовими організаціями та інтеграційними утвореннями) [320, с. 14]. Зовнішньополітичне середовище є дуже обширним і включає як внутрішні, так і зовнішні системні елементи міжнародного характеру (Додаток Е). Всі змінні цього середовища є значущими та впливають на зміст і форми зовнішньої політики держави в різному ступені [320, с. 17].

Далі, важливо зазначити, що політика безпеки та національна безпека є різними, але взаємопов’язаними поняттями. Політика безпеки є підмножиною ширшої концепції зовнішньої політики й виступає як інструмент забезпечення національної безпеки. Так, політика безпеки – це більш загальний термін, що охоплює всі заходи, стратегії та дії, спрямовані на забезпечення безпеки держави в міжнародному контексті [263, с. 1305]. Вона включає як внутрішні, так і зовнішні аспекти безпеки та може бути застосована на різних рівнях взаємодії, зокрема міжнародному, регіональному та національному.

За Ришардом Зембою політика безпеки – це “цілеспрямована та організована діяльність уповноважених державних органів, спрямована на забезпечення постійної оптимальної національної безпеки, а нерідко водночас і міжнародної безпеки” [212, с. 156]. Політика безпеки ґрунтується на певній концептуальній основі, зокрема на доктрині національної безпеки, і реалізується через використання інструментів і механізмів зовнішньої політики. У випадках, коли політика безпеки держави не спрямована на створення системи колективної безпеки, вона може стати фактором ризику або ж загрози для інших держав та порушувати міжнародний мир. Це особливо актуально, якщо не враховуються безпекові інтереси інших країн, що може призводити до конфліктів і військових

дій. Отже, політика безпеки може бути як такою, що враховує національні інтереси інших держав, так і тією, що їх ігнорує [212, с. 156].

Сучасні держави у своїй політиці безпеки використовують як індивідуальні, так і колективні заходи. Частіше за все спостерігається тенденція до координації дій з іншими країнами через двосторонні союзи, військові блоки або структури колективної безпеки, а також через співпрацю, орієнтовану на мирне співіснування. Інструментарій сучасної політики безпеки значно розширився. Якщо раніше акцент робився майже виключно на військових заходах, то сьогодні до них додаються політичні, економічні, культурні та ідеологічні методи. Науково-технічний прогрес, який стимулює розвиток озброєнь, також розширює предметне і просторове сприйняття безпеки [263, с. 1310]. У цьому контексті слід підкреслити, що перелік заходів, геостратегічне бачення та сама концепція безпеки не є вичерпними, а постійно еволюціонують. Так, політика безпеки менших держав зазвичай обмежується певними регіонами або субрегіонами, тоді як великі держави, а особливо наддержави, реалізують свої інтереси на глобальному рівні [212, с. 156]. Натомість інший підхід до просторового поділу, як у системі колективної безпеки НАТО, включає п'ять операційних зон: морську, наземну, повітряну, космічну та кіберпростір [277].

Основні компоненти політики безпеки та оборони включають також предметну класифікацію безпеки й охоплюють різні види політик⁴ (Додаток Г), таких як:

– Воєнна політика – стосується організації збройних сил, їхнього забезпечення, модернізації та готовності до ведення військових дій на території держави та за її межами.

– Зовнішньополітичні аспекти – охоплюють співпрацю з іншими державами та міжнародними організаціями для забезпечення безпеки.

– Економічна політика – фокусується на забезпеченні економічної стабільності та захисті від зовнішніх економічних загроз.

---

⁴ Цей список не є вичерпним і може бути розширений.

– Політична безпека – забезпечує стабільність державних інституцій і гарантує захист від дестабілізаційних впливів, що підривають уряд і демократичні процеси.

– Екологічна політика – спрямована на захист навколишнього середовища та запобігання екологічним катастрофам, що можуть вплинути на національну та міжнародну безпеку.

– Інформаційна політика – пов'язана із захистом інформаційного простору, протидією пропаганді й дезінформації [232, с. 27-28].

Такий багатовимірний підхід дозволяє державі ефективно реагувати на різні виклики та загрози, забезпечуючи не лише воєнну безпеку, а й політичну, економічну, інформаційну та екологічну безпеку, що створює комплексну систему захисту національних інтересів.

У науковій літературі політика безпеки та оборони розглядається як один із центральних елементів національної стратегії держави, що інтегрує воєнну та невоєнну складову безпеки. Вона має бути адаптована до сучасних викликів, таких як асиметричні загрози, гібридні війни та нові форми конфліктів [263, с. 1305]. У рамках політики безпеки та оборони держава забезпечує розбудову та підтримку збройних сил, а також розвиває системи стратегічного партнерства і міжнародної співпраці.

Таким чином, основна відмінність між політикою безпеки та національною безпекою полягає в тому, що політика безпеки охоплює ширший контекст міжнародних відносин і включає взаємодію з іншими державами, регіональними та міжнародними організаціями для забезпечення національної безпеки. Національна безпека, своєю чергою, спрямована на захист індивідів, суспільства та держави, тоді як основним фокусом політики безпеки є держава і міжнародна система як така.

У цьому дослідженні свідомо обирається використання концепції політики безпеки замість більш усталеної у вітчизняному нормативно-правовому та науковому дискурсі концепції державна політика у сфері національної безпеки. Основною причиною такого вибору є необхідність відображення інтеграційного

вектору України до ЄС та НАТО, де така термінологія є вже усталеною та інституціоналізованою [229; 278, с. 52]. У європейському та євроатлантичному дискурсі поняття “національна безпека” здебільшого має стратегічно-декларативний характер, тоді як “політика безпеки” або “політика безпеки та оборони”⁵ розглядається як практичний вимір зовнішньої політики – інструмент реалізації стратегій, включаючи оборонну дипломатію, партнерства, спільні операції та механізми стримування. Інакше кажучи, перше становить цільове поняття, тобто визначає стан, якого прагнуть досягти, тоді як друге є інструментальним поняттям, оскільки позначає процеси, засоби й механізми, за допомогою яких забезпечується національна безпека. Відтак, використання цього терміну дозволяє точніше відобразити комплексну природу досліджуваного явища, уникнути надмірної абстракції та забезпечити кращу відповідність міждисциплінарній логіці аналізу безпекової політики.

Політика безпеки є предметом наукових досліджень для розуміння механізмів, за допомогою яких держави забезпечують своє виживання та підтримують свій суверенітет у міжнародній системі. Зокрема, безпекові дослідження є ключовою темою міждисциплінарної галузі стратегічних студій (strategic studies), що об’єднує підходи політології, міжнародних відносин, військової справи, економіки та соціології. Стратегічні студії спрямовані на аналіз як традиційних, так і новітніх викликів безпеці, а також зосереджуються переважно на використанні сили та оборонній політиці [216, с. 3]. Основна увага приділяється розробці та застосуванню військових стратегій для досягнення політичних цілей, вивченню концепцій стримування, військових конфліктів, ядерної стратегії та національної оборони.

З однієї сторони, у зарубіжній літературі предмета дослідження існує різноманіття визначень поняття “політика безпеки”. На противагу цьому, у вітчизняній літературі, цей термін не знайшов широко використання. Вітчизняні науковці зазвичай розглядають безпекові питання через призму політики

---

⁵ Концепція політики безпеки використовується в НАТО, тоді як європейський законодавець визначає, що держави-члени здійснюють політику безпеки та оборони.

національної безпеки або зовнішньої політики, що на початковому, концептуально-теоретичному рівні унеможлиблює комплексний розгляд проблеми. Нечисленні наявні визначення “політики безпеки” часто не стосуються безпосередньо зовнішньої політики, а зосереджуються, зокрема, на інформаційних технологіях. Наприклад, у Постанові Кабінету Міністрів України від 23.12.2020 № 1295 “Деякі питання забезпечення функціонування системи виявлення вразливостей і реагування на кіберінциденти та кібератаки”, політика безпеки визначається як “сукупність документованих рішень, що приймаються керівництвом об’єкта кіберзахисту і спрямовані на захист електронних комунікаційних та (або) технологічних мереж і систем, інформації та асоційованих з нею ресурсів (активів)” [119].

У зв’язку з цим, у цій дисертації ми відходимо від загальноприйнятого поняття “політики безпеки” і використовуватимемо термін “політика безпеки та оборони”. По-перше, наголошуючи на обороні, ми підкреслюємо, що така політика реалізується на державному рівні, а не обмежується діяльністю окремих установ, що підкреслює її ширший масштаб і значення для національної безпеки. По-друге, включення оборонного компонента пов’язує нашу роботу зі стратегічними студіями, відображаючи дослідження на перетині безпекових та стратегічних дисциплін (security and strategic studies), що дозволяє створити синергію між двома субдисциплінами⁶.

По-третє, це обумовлено тим, що Україна активно інтегрується з Європейським Союзом, де діє Спільна політика безпеки та оборони (СПБО) в рамках Спільної зовнішньої і безпекової політики (СЗБП). Європейський Союз у його сучасному вигляді сформувався в 1993 р. з набуттям чинності Маастрихтського договору, який трансформував Європейське економічне співтовариство у більш політичний союз, спрямований на проведення Спільної зовнішньої і безпекової політики. У 1999 р. до СЗБП було додано військово-політичний компонент, спочатку відомий як Європейська політика

---

⁶ Безпекові та стратегічні судії все частіше використовується як засіб аналізу сучасних відносин між державами, а також реальних подій і явищ між ними.

безпеки та оборони (ЄПБО), який згодом перетворився на Спільну політику безпеки та оборони [250, с. 29]. Як зазначено в Договорі про Європейський Союз, ЄС реалізує “спільну зовнішню політику та політику безпеки, включаючи поступове формування спільної оборонної політики, ... тим самим зміцнюючи європейську ідентичність та її незалежність з метою сприяння миру, безпеці і прогресу в Європі та світі” [228].

Загалом, безпекова політика ЄС передбачає узгоджену діяльність країн-членів ЄС на міжнародній арені для забезпечення миру, міжнародної безпеки та просування цінностей, таких як демократія, верховенство права та права людини. Основними її цілями є зміцнення міжнародної безпеки та співпраці, а також сприяння стабільності та миру у світі [244]. На даному етапі ми можемо говорити про взаємопов’язаність і взаємозалежність політики безпеки та оборони ЄС та України. Використання терміну “політика безпеки та оборони” відображає інтеграційний курс України, зближує стратегічну культуру ЄС й України та підкреслює важливість оборонних аспектів у забезпеченні національної безпеки. Це дозволяє краще з’ясувати механізми, які можуть бути використані для забезпечення стабільності та безпеки в умовах сучасних загроз. Таким чином, ми акцентуємо увагу на цьому понятті як на відображенні не лише національних потреб України, але й стандартизації й гармонізації концепцій, які необхідні у процесі європейської інтеграції.

Для потреб цієї дисертації дозволяємо собі прийняття власної дефініції політики безпеки та оборони – це сукупність державних заходів, стратегій, і програм, спрямованих на захист національних інтересів, забезпечення національної безпеки, обороноздатності країни та, як наслідок, безпеки людини. У ширшому значенні політика безпеки та оборони – це комплексний, цілеспрямований та багатовимірний підхід держави в частині зовнішньої політики до забезпечення національної (державної та воєнної) безпеки, що включає в себе формування стратегій та заходів, спрямованих на реагування на зовнішні загрози, адаптацію до мінливої зовнішньополітичної обстановки, зміцнення двосторонніх партнерських відносин, а також інтеграцію з регіональними та міжнародними

структурами (ініціативами, об'єднаннями та організаціями, в тому числі системами колективної безпеки).

З вищенаведеної дефініції виникає логічний висновок, що в даній дисертації ми повертаємось до традиційного бачення безпеки, основою якої є політично-військовий вимір безпекових питань та провідна роль держави в цих процесах. Контраргументом може бути ліберальна парадигма, відповідно до якої безпека лежить також в основі створення багатьох регіональних та міжнародних організацій⁷. Ліберальна теорія підкреслює важливість таких механізмів співпраці для забезпечення міжнародного порядку та права. Однак, навіть цю співпрацю ми розглядаємо через призму реалістичної парадигми в наслідок повернення традиційної візії концепції війни. За таких умов кожна країна так чи інакше відчуває потенційну військову загрозу, а тому переслідує свої національні інтереси й ця співпраця часто визначається балансом сил, стратегічною доцільністю та прагматичними міркуваннями.

Традиційні дослідження безпеки, які включають реалізм, безпекові та стратегічні студії, завжди були зосереджені на державоцентричній перспективі, особливо в контексті Холодної війни, коли безпека розглядалася переважно через призму національних інтересів, військової сили та блокової системи [311, с. 257-258]. Старі (традиційні) міждержавні війни супроводжуються патріотизмом, класичною стратегією Клаузевіца та дотриманням правил *ius in bello*⁸ (Додаток Щ). Натомість у постбіполярну епоху підхід до безпеки змінився, що можна простежити на концепції війни, а саме відмінностях між традиційними війнами та сучасними конфліктами. Як зазначає професорка Лондонської школи економіки та політичних наук Мері Калдор у своїй праці “Нові та старі війни: організоване насильство в глобальну епоху” (2012), сучасні війни (гібридні, постмодерністські війни та конфлікти низької інтенсивності) відрізняються від

---

⁷ Зокрема, таких як Організація Об'єднаних Націй, Північноатлантичний альянс, Європейський Союз, Організація з безпеки і співробітництва в Європі, Співдружність Незалежних Держав, Організація договору про колективну безпеку, Організація за демократію та економічний розвиток ГУАМ, Східне партнерство, Чорноморська синергія, Рада міністрів оборони Південно-Східної Європи, Асоційоване тріо, Люблінський трикутник, Квадрига та Альянс України, Великої Британії і Польщі.

⁸ *Ius in bello* (з лат. — право ведення війни) — сукупність норм, визнаних міжнародною спільнотою, що регламентують способи ведення збройних конфліктів, а також забезпечують захист їхніх учасників і жертв.

класичних тим, що їхня природа й динаміка значно змінилися під впливом глобалізації, технологічних інновацій, приватизації насильства, а також стирання меж між легітимним і кримінальним насильством, комбатантами й некомбатантами, міждержавними та внутрішніми конфліктами [258, с. 27-28].

Такі спостереження дійсно характеризують сучасну війну, а радше конфлікти. Однак, на нашу думку, 24 лютого 2022 р., коли Росія здійснила повномасштабне вторгнення на територію України, ми спостерігали повернення війни в класичному розумінні цього слова. Від 2014 до 2021 рр. ця війна мала гібридний характер і була сучасною війною [67, с. 106]. На нашу думку, агресивна війна Росії проти України – це традиційна (класична) війна, яка еволюціонувала під впливом цивілізаційного розвитку і поєднала цілі (контроль територій та політичний контроль) та методи (традиційна воєнна техніка та нові технології) старої та сучасної війни. Таким чином, з поверненням елементів Холодної війни, які той й же самий актор, Російська Федерація, активно просуває на міжнародній арені, ми спостерігаємо відродження етатистських та мілітаристських концепцій безпеки, де держава знову виступає центральним актором. Глобальні загрози, що з'явилися під час Холодної війни, сьогодні актуалізуються, а їхній вплив стає дедалі відчутнішим у міжнародній політиці. Тому сучасне розуміння безпеки вимагає інтеграції нових підходів, які враховують як традиційні загрози, так і нові виклики глобалізованого світу.

У Додатку Ю наочно показано взаємозв'язок між різними моделями управління та формами безпеки, що змінюються залежно від конкуруючих візій майбутнього світопорядку. З попередніх роздумів виникає, що міжнародна система не вийшла з етапу Холодної війни, а період 1991–2022 рр. був лиш перехідним етапом для відновлення ревізійністських сил, які не прийняли однополярний світовий порядок⁹. Такі сили продовжують свою зовнішню

---

⁹ Після завершення Холодної війни та розпаду СРСР міжнародна система на певний історичний період стала однополярною з домінуючою роллю США. Однак у подальшому цей порядок зазнав еволюційних змін та трансформувався у напрямі формування багатополлярної моделі світового устрою. Така трансформація зумовлена системною кризою американської гегемонії, що виявилася у низці факторів: стратегічних невдачах США на Близькому Сході, глобальній фінансово-економічній кризі 2008 р., посиленні регіональних центрів сили та країн, що розвиваються, агресивній зовнішній політиці Російської Федерації, зокрема війні у Грузії (2008) та Україні (з 2014 р.), а також у зростанні потужності Китаю як головного системного конкурента США на глобальному рівні.

політику холодновоєнними категоріями й мисленням, а тому, за концепцією Мері Калдор, можливі тільки три можливих сценарії розвитку людства – конфлікт цивілізацій, глобальна анархія або космополітичне управління. Результат залежатиме від таких факторів, як громадські дискусії, ефективність міжнародних безпекових інституцій та політичних рішень наддержав та глобальних акторів, що приймаються на різних рівнях та в різних регіонах [258, с. 198]. Прикладом такої невизначеності є ситуація в Україні, яка ілюструє, як регіональні конфлікти можуть впливати на глобальні процеси та на міжнародну систему загалом. Отже, без перебільшення, можна ствердити, що врегулювання ситуації в Україні стане визначальним для майбутнього людства та вибору одного з трьох можливих сценаріїв.

1.2 Системний вимір дослідження безпеки: концепти геополітики, геостратегії та регіональних досліджень

Геополітика і геостратегія тісно взаємопов'язані, оскільки обидві дисципліни вивчають вплив географічних чинників на політичні рішення держав. Геополітика є ширшою за змістом і охоплює аналіз впливу природних, територіальних, економічних та демографічних факторів на міжнародну політику. Своєю чергою, геостратегія є практичним інструментом реалізації геополітичних ідей через формування та реалізацію національної стратегії.

Історичні корені обох дисциплін сягають робіт таких мислителів, як Фрідріх Ратцель, який у своїй праці “Політична географія” (“Politische Geographie”) у 1897 р. заклав основи сучасної геополітики, стверджуючи, що держави діють як організми та прагнуть розширювати свій простір (концепція *Lebensraum*) [268,

---

На нашу думку, саме у 2022 р., після початку повномасштабної війни Росії проти України, міжнародна система остаточно перетворилася у багатополярну. Водночас слід наголосити, що сучасна багатополярна архітектура міжнародних відносин не є стабільною та становить перехідний стан глобальної трансформації, кінцевим результатом якої може стати відновлення однополярної або формування нової біполярної моделі світового порядку. У цьому контексті ревізійніська політика Російської Федерації не є аномальним чи непередбачуваним явищем для міжнародних відносин, а є типовим проявом боротьби за перерозподіл влади у системі світового устрою. Однак, замість того, щоб використовувати економічний та науково-технічний вплив, дії Росії відзначаються особливо варварськими та цивілізаційно відсталими методами з єдиним акцентом на військовий компонент.

с. 133-134]. Його ідеї пізніше розвинув шведський політолог Рудольф Челлен у 1900-х роках у праці “Держава як форма життя”, запровадивши сам термін “геополітика”. Так, геополітика – це вивчення держави як географічного організму, що існує та діє в просторі. Вона розглядає державу не лише як територіальну одиницю чи власність, але і як політичний і стратегічний суб’єкт, що взаємодіє з навколишнім середовищем і міжнародною ареною. Як дисципліна політичної науки, геополітика акцентує увагу на єдності держави та спрямована на глибше розуміння її природи, її стратегічних інтересів і впливу на світову політику [262, с. 30]. Ці концепції вплинули також на розвиток геостратегії, яка зосереджується на конкретних заходах для досягнення стратегічних цілей.

Класичні теорії геостратегії зосереджені на географічних характеристиках регіонів та їхньому впливі на міжнародну політику. Саме географічне розташування держави відіграє ключову роль у визначенні найбільш ефективних геостратегічних підходів, які можна застосувати. Термін “геостратегія” можна визначити як місце, тобто територію та/або території, на яких держава зосереджує свої політичні, дипломатичні та військові ресурси, що віддзеркалюють її зовнішньополітичні цілі [220, с. 612].

Основи сучасної геостратегії були закладені ще у працях¹⁰ таких мислителів, як Альфред Меген та Гелфорд Маккіндер. Наприклад, Меген у 1890 р. розробив концепцію “морської сили” (Sea power) як ключового чинника геополітичного домінування [236, с. 636-637], тоді як Маккіндер у 1904 р. сформулював теорію “Хартленду” (Heartland), згідно з якою контроль над Євразією є вирішальним для глобальної гегемонії [269, с. 431-436]. На його думку, три континенти – Азія, Європа та Африка – утворюють “світовий острів”, оточений океаном. Центральну частину Євразійського материка займає Хартленд, який простягається від Ельби та Адріатичного моря на заході до Берингової протоки та Тихого океану на сході (Додаток II). Контроль над цим регіоном має великі геополітичні наслідки, оскільки, за словами Маккіндера: “хто править

---

¹⁰ “Вплив морської сили на історію, 1660–1783” (1890) та “Географічна вісь історії” (1904).

Хартлендем, той править світовим островом, а хто править світовим островом, той панує світом” [237, с. 224].

Американський геополітик Ніколас Спайкмен¹¹ доповнив погляд Маккіндера, ввівши поняття “Рімленду” (Rimland) – периферійної зони Євразії, яка, на його думку, є ключем до світового домінування. Він вважав, що ключовою територією є не Хартленд, а Рімленд – периферійні області світового острова, які забезпечують контроль над доступом до моря (Додаток І). Подібну думку поділяв і американський політолог Збігнєв Бжезінський у своїй праці “Велика шахівниця: панування Америки і її геостратегічні імперативи” (1997)¹². Він стверджував, що ключ до світової безпеки лежить у євразійському регіоні, оскільки саме там відбувається боротьба за вплив на стратегічно важливі країни, такі як Україна, Туреччина, Іран, Азербайджан та Південна Корея [318, с. 429-430]. Ці ідеї залишаються актуальними і в сучасній геостратегії, хоча нові реалії змінюють спосіб їхнього застосування.

Сучасна геостратегія враховує зростаюче значення технологій, економічної потужності та інформаційних ресурсів. Наприклад, концепція “гібридних воєн”, яка розвинулася після анексії Криму у 2014 р., відображає нові реалії геостратегічної боротьби, де військові дії доповнюються економічними санкціями, інформаційними операціями та кібератаками [295, с. 103-104]. Однак, як показують події в Україні 2022 р., військова сила все ще залишається важливим інструментом реалізації зовнішньополітичних інтересів. Воєнна перемога, поряд з економічними та дипломатичними методами займає провідне місце у військовій стратегії для реалізації політичних цілей [249]. Як зазначив прусський генерал та військовий теоретик Карл фон Клаузевіц у своїй праці “Про війну” (1827) “війна – це не самостійний феномен, а продовження політики іншими засобами ... Згідно з цією точкою зору, не може бути й мови ні про суто військову оцінку великої стратегічної проблеми, ні про суто військову схему її вирішення” [221, с. 7].

---

¹¹ У праці “Географія миру” (1944).

¹² Теорія “велика шахівниця”.

Цікавим у контексті сучасної геостратегії є те, що для Росії архаїчна концепція Хартленду стала центральною в її адаптованих геополітичних підходах та реалізованій політиці безпеки та оборони. Російський політолог Александр Дугін ототожнює Хартленд із територією Російської імперії, СРСР і сучасної Росії. Тому, відповідно, головним завданням Росії є встановлення повного політичного контролю над Євразією, що дозволить ефективно конкурувати з державами морських цивілізацій, такими як Велика Британія в минулому та США після її детронації. Конфлікт між континентальною Євразійською Росією та атлантичним світом, на його переконання, неминучий, тому Росія повинна до нього підготуватися. Це вимагає руйнування НАТО через ослаблення альянсу США і Західної Європи, а також сприяння розпаду Європейського Союзу, що буде відповіддю на події кінця ХХ століття, коли атлантичні сили ліквідували Варшавський договір і єдність СРСР [237, с. 224].

Геополітичні стратегії демонструють, як глобальні ідеї впливають на формування державної стратегії та її поведінку на міжнародній арені. Однак ці великі стратегії не існують у вакуумі: їх реалізація відбувається в конкретних регіональних контекстах, де національні та локальні фактори відіграють не менш важливу роль. Саме тут виникає потреба у зверненні до регіональних студій, які дозволяють краще зрозуміти, як геополітичні доктрини трансформуються на рівні окремих регіонів і як місцеві умови можуть впливати на їхню реалізацію або коригування. Розуміння регіональних структур та специфіки взаємодії між різними елементами простору допомагає виявити, як глобальні стратегії взаємодіють з локальними процесами та чинниками.

У наукових дослідженнях регіональна структура часто розглядається крізь призму її формування та розвитку під впливом різних факторів. Поліфонія концепцій, розроблених такими дослідниками, як Поль Відаль де ла Блаш, Невін Меланктон Феннеман, Роберт Свантон Платт, надає багатовимірне розуміння природи регіону. За Полем Відалем де ла Блашем, одним із засновників сучасної регіональної географії, регіон можна розглядати як область, де несхожі істоти або явища, штучно зібрані разом, згодом пристосовуються до спільного існування, що

свідчить про динамічний характер взаємодії між елементами простору. Невін Меланктон Феннеман підкреслює значення поверхневих характеристик регіону, акцентуючи на контрасті між подібними внутрішніми властивостями території та її відмінностями від сусідніх областей. Роберт Свантон Платт, своєю чергою, зосереджується на територіях, які вирізняються однорідністю землі та її використанням, як елементах окреслення регіональних меж [233, с. 183]. Таким чином, регіон виступає багатогранною територіальною одиницею, що виділяється на основі специфічних ознак і характеристик (географічних, економічних, політичних, культурних тощо). Натомість регіональна безпека інтерпретується як стан захищеності об'єкта та/або групи об'єктів у межах регіону, де створені необхідні умови для протидії зовнішнім загрозам та внутрішнім загрозам, що набули міжнародного характеру. Це включає не лише заходи з недопущення прямих воєнних або політичних впливів, але й попередження дестабілізації через транснаціональні виклики, одночасно, забезпечуючи стійкі передумови для гармонійного розвитку.

В цьому ключі, теорія регіональних комплексів безпеки (РКБ) є однією з ключових концепцій у сучасних дослідженнях міжнародної безпеки, що пропонує альтернативний підхід до розуміння динаміки безпекових відносин. Вперше вона була комплексно сформульована у 2003 р. в рамках Копенгагенської школи міжнародних відносин, представники якої, зокрема Баррі Бузан та Оле Вівер, у своїй праці “Regions and Powers. The Structure of International Security” (“Регіони та держави. Структура міжнародної безпеки”) розробили систему аналізу безпекових взаємодій через регіональну призму. Ця теорія робить акцент на тому, що саме регіони, а не лише національні держави або глобальні структури, виступають головною ареною формування та розвитку безпекових викликів і відповідей [171, с. 65]. Згідно з концепцією Бузана і Вівера, безпекові загрози мають тенденцію поширюватися переважно на короткі відстані, що обумовлює регіональний характер багатьох конфліктів і процесів сек'юритизації. Таким чином, взаємозалежність у сфері безпеки зазвичай формується в регіональних

кластерах, що підкреслює важливість локалізованих безпекових відносин у світовій політиці [217, с. 4].

Регіональні комплекси безпеки визначаються як групи країн, первинні інтереси безпеки яких взаємопов'язані настільки, що національна безпека окремої країни не може розглядатися у відриві від безпекових процесів у регіоні (Додаток Ж). Ці держави утворюють географічні, політичні та соціальні угруповання, в межах яких відбувається найбільш інтенсивна взаємодія у сфері безпеки. Держави регіону не лише сприймають загрози схожим чином, але й взаємодіють у спробах протидії цим загрозам (за умови дотримання режиму регіональної безпеки та управління безпекою регіону) [171, с. 65-66]. Неозброєним оком видно, що у цій концепції Бузан і Вівер опираються на ідею складної взаємозалежності, яку у 1977 р. розробили Джозеф Най і Роберт Кеохейн у своїй праці "Power and Interdependence" ("Сила і взаємозалежність"). Однак, на відміну від глобального підходу до безпеки часів Холодної війни, Бузан і Вівер пропонують модель світу, поділеного на кілька регіонів, кожен з яких має свої ключові інтереси у сфері безпеки та унікальні характеристики. Такі погляди є спробою синтезувати неореалізм із конструктивізмом у рамках Англійської школи, де конструктивістський підхід відіграє ключову роль у розкритті значення політичних та інших еліт у формуванні регіональних комплексів безпеки [284, с. 62-63; 171, с. 65].

За Бузаном і Вівером, на відміну від глобальної системи, де взаємодія відбувається через глобальних гравців, регіональні комплекси безпеки концентруються на відносинах між країнами, що є географічними сусідами й тісно взаємопов'язані у питаннях безпеки (військової, політичної, економічної, соціальної та екологічної) [284, с. 61]. Важливим є також те, що ці відносини є значно інтенсивнішими, ніж відносини між державами різних регіонів.

Один із ключових внесків Баррі Бузана та Оле Вівера полягає у класифікації держав за їх роллю в міжнародній системі безпеки. Вони пропонують виділяти такі типи держав:

Наддержави (Superpowers) – держави, що мають глобальне значення і здатні здійснювати вагомий вплив на безпекові процеси в різних регіонах світу [217, с. 34-35]. На думку авторів, на сьогодні єдиною наддержавою залишаються Сполучені Штати Америки [217, с. 10]. Однак, з огляду на зростання глобального впливу Китаю і його ефективну ревізійніську політику на міжнародній арені, його також можна вважати наддержавою. Китай активно просуває ініціативи, такі як “Один пояс, один шлях”, розширює свою військову присутність у стратегічно важливих регіонах і зміцнює позиції в міжнародних організаціях.

Великі держави (Great Powers) – держави, що володіють значними ресурсами та впливом у глобальній системі, але їхній вплив зосереджується в конкретних регіонах. До таких держав належать Європейський Союз (зокрема Великобританія, Франція, Німеччина), Японія, а також Росія [217, с. 35-37]. Автори стверджують, що Індія поступово наближається до цієї категорії [217, с. 46], проте, на нашу думку, її вже можна вважати великою державою. Це підтверджується її зростаючим економічним потенціалом, військовими можливостями та впливом на міжнародній арені, зокрема в таких організаціях, як БРІКС і Група двадцяти. Індія відіграє ключову роль у регіональній безпеці Південної Азії та активно розвиває стратегічні партнерства з іншими світовими державами та регіонами, що додатково зміцнює її позиції як великої держави.

Регіональні держави (Regional Powers) – це держави, що є лідерами у власних регіонах і визначають основну динаміку безпеки в межах регіональних комплексів. Вони відіграють центральну роль у визначенні пріоритетів регіональної безпеки й формують баланс сил у межах свого регіону [217, с. 37]. Варто зазначити, що до регіональних держав автори відносять й Україну [217, с. 55].

У контексті регіональних комплексів безпеки наддержави можуть проникати в регіон і впливати на їх розвиток, однак внутрішня динаміка таких комплексів зберігає певний рівень автономії щодо глобальних гравців [217, с. 4]. Водночас кожен регіон має власний полюс або домінуючого суб'єкта, що визначає його структуру та специфіку [284, с. 64]. Типологія регіональних

комплексів безпеки, запропонована Баррі Бузаном та Оле Вівером, охоплює чотири основні моделі (Додаток В): стандартний, центрований, великодержавний і суперкомплекс [217, с. 62]. Ці типи відображають різні сценарії виникнення комплексів безпеки, від централізованих анархічних систем з домінуванням великої держави до інтеграційних процесів [284, с. 66].

Регіони, що виступають як окремі комплекси безпеки, мають такі характеристики: по-перше, вони об'єднують дві або більше держав, формуючи когерентні просторові угруповання регіонального рівня. Субрегіони є частиною таких угруповань, але можуть включати не всі країни регіону. По-друге, ці держави повинні бути географічно близькими, що дозволяє швидко реагувати на загрози. По-третє, взаємодія між державами визначається рівнем їхньої безпекової взаємозалежності, що і відрізняє комплекси безпеки від сусідніх країн. По-четверте, безпекова взаємозалежність між державами повинна бути не разовою, а постійною моделлю, що діє як система мобільного реагування на виклики як регіонального, так і глобального характеру [171, с. 66-67]. Автори також пропонують “матрицю аналізу” для оцінки регіональних комплексів безпеки, яка базується на чотирьох рівнях: внутрішньополітичні процеси в державах регіону, міждержавні відносини, взаємодія з іншими регіонами та роль великих держав у регіоні [217, с. 51].

Структура РКБ характеризується кількома змінними, що формують його межі та взаємодію між державами. До таких змінних належать: зв'язаність всередині регіону, анархічна структура (наявність декількох незалежних держав), полярність (розподіл влади між державами), та соціальна взаємодія (відносини дружби або ворожнечі) [217, с. 53].

З точки зору динаміки дружніх і ворожих відносин, стандартні комплекси можуть функціонувати як конфліктуючі утворення. У стандартних комплексах безпеки регіональні держави є основними акторами, а їхні взаємозв'язки визначають умови як для малих держав, так і для втручання світових гравців [217, с. 55]. Це формує регіональний контекст для інтерпретації проблем безпеки та визначальне значення для імплементації політики безпеки та оборони, що можуть

охоплювати широкий спектр загроз – від локальних до глобальних. Також варто зазначити, що деякі держави можуть виступати як “ізолятори”, що відокремлюють регіони один від одного. Їхня роль відрізняється від класичних буферних зон і полягає у тому, що такі держави мають власні інтереси та прагнення, активно реагуючи на зміни у своєму оточенні [284, с. 65].

Баррі Бузан та Оле Вівер виділяють три форми еволюції регіональних комплексів безпеки:

- збереження статус-кво, яке характеризується відсутністю змін у поточній структурі;
- внутрішня трансформація, яка супроводжується істотними змінами у внутрішній структурі комплексу;
- зовнішня трансформація, за якої внутрішні зміни впливають на зовнішній статус комплексу [217, с. 53].

Коли в регіоні відсутні ефективні регіональні інститути, це може призвести до виникнення конфліктів або його розпаду. В результаті деякі його частини можуть приєднатися до інших регіональних комплексів безпеки, де є більше можливостей для забезпечення стабільності та співпраці. Регіон, в якому взаємодія відбувається з мінімальними трансакційними витратами, стає також центром тяжіння для інших регіонів та наддержав, які мають свої інтереси в регіоні, що веде до їх експансії. Яскравим прикладом є розширення НАТО та ЄС на Схід, або процес “європеїзації” східного флангу [171, с. 67]. На думку авторів, Україна, як прикордонний випадок, демонструє, що розмежування між європейським¹³ та пострадянським регіональним комплексом безпеки є неостаточним і безапелюсним [217, с. 374].

---

¹³ У первинному джерелі, а саме в монографії Баррі Бузана та Оле Вівера “Регіони та держави. Структура міжнародної безпеки”, автори використовують термін “EU-European regional security complex”. З метою лексичної уніфікації та мінімізації когнітивного навантаження у подальшому викладі ми послуговуватимемося терміном “європейський регіональний комплекс безпеки”, який, за своїм змістом, відображає концептуальну сутність оригінального терміну. Водночас варто уточнити, що як європейський регіональний комплекс безпеки, так і пострадянський регіональний комплекс безпеки розглядаються як структурні елементи ширшого утворення — європейського суперкомплексу безпеки. Останній репрезентує макрорівень безпекового порядку, в межах якого окремі регіональні комплекси не ізольовані, а взаємопов’язані системою транскордонних загроз, процесів сек’юритизації та політичної взаємодії.

Виходячи з вищеописаної класифікації, в даній дисертації висувається постулат, що субрегіон пострадянського регіонального комплексу безпеки¹⁴, що охоплює Україну, Молдову та Білорусь, зазнав зовнішньої трансформації. Зокрема, після 2014 р. Україна приєдналася до європейського регіонального комплексу безпеки, однак, структура європейського суперкомплексу безпеки збереглася незмінною через те, що Україна та Європейський Союз здійснили сек'юритизацію Російської Федерації.

Підтвердженням цього, є те, що європейський регіональний комплекс безпеки не в змозі самостійно забезпечувати свою безпеку і тому, ми спостерігаємо проникнення США і НАТО (які знаходяться за межами Європейського континенту) в регіон та безпосередньо в Україну. Це явище можна описати як асиметрію влади, яка формує стійкий, центрований комплекс за рахунок відкритої та проникної гегемонії США і НАТО [217, с. 58]. Окрім цього, вихід України з пострадянського та перехід до європейського регіонального комплексу безпеки підтверджується відкритою сек'юритизацією РФ та зростанням динаміки співпраці між Україною та ЄС і НАТО за президентства Петра Порошенка та Володимира Зеленського. Водночас, варто зазначити, що за президентства Віктора Ющенка Україна вже намагалася вийти з пострадянського безпекового комплексу, але ці спроби виявилися невдалими. За президентства Віктора Януковича Україна прагнула зайняти роль “моста” між пострадянським та європейським регіональними комплексами безпеки, але фактично ще більше потрапила під вплив Росії та її регіонального комплексу безпеки.

Таким чином, теорія регіональних комплексів безпеки виникла в результаті переосмислення міжнародних відносин після завершення суперництва між США та СРСР та розпаду останнього. Вона була покликана стати зв'язковою ланкою між проблемами національної безпеки, глобалізацією та регіоналізацією, а також

---

¹⁴ “Нова Східна Європа” або “західний театр” охоплює такі країни, як Україна, Молдова, та Білорусь, які мають важливе стратегічне значення для Росії. Політично цей субрегіон вирізняється різноманітністю позицій: Білорусь є найбільш проросійською державою, тоді як Україна, навпаки, виступає як ключова протидія російському впливу в регіоні [217, с. 416]. Автори зауважують, що Україна експериментує з альтернативними політичними курсами й, ймовірно, може обрати “балтійський” шлях розвитку, що передбачає тіснішу співпрацю з Європейським Союзом та НАТО [217, с. 454].

адаптувати концепцію сек'юритизації й п'ять вимірів безпеки до викликів сучасного світу [284, с. 62-63]. Проте у нашому дослідженні акцент знову зміщено на політико-військовий вимір, оскільки Росія, після невдалої спроби демократизації, продовжила суперництво із Заходом. Як глобальний гравець (велика держава), Росія вдається до ревізйонізму (в основному класичними, силовими методами), прагнучи відновити свій вплив на пострадянському просторі. Війни проти Грузії та України підтверджують поступовий план відновлення сфер впливу, які можуть виходити далеко за межі цих країн. Така політика створює новий виклик для Заходу та країн регіону і веде до можливої нової Холодної війни, до якої можуть долучитися інші глобальні сили та наддержави.

Такі сценарії вже були передбачені до цього, так американський політолог Френсіс Фукуяма ще в 1992 р. у своїй книзі "The End of History and the Last Man" ("Кінець історії і остання людина") наголосив, що передумовою демократизації Росії та України є складний і болісний процес національного роз'єднання, який не відбудеться швидко і без кровопролиття [245, с. 36-37]. Інший відомий американський політолог Джон Міршаймер у 1993 р. своїй статті "The Case for a Ukrainian Nuclear Deterrent" ("Аргументи на користь українського ядерного стримування") також поділяв таку думку. Він зауважував, що хоча відносини між Росією та Україною після розпаду СРСР загалом залишалися стабільними, існують вагомні підстави побоюватися їх швидкого погіршення, оскільки наявність довгого незахищеного кордону між великими державами, як у випадку Росії та України, часто призводить до безпекової конкуренції. Хоча можливо, що вони могли б подолати ці виклики та жити в мирі, проте це було б скоріше винятком, ніж правилом [273, с. 54]. У зв'язку з цим, українська ядерна зброя є єдиним надійним засобом стримування російської агресії [273, с. 50-51].

Однак, в практиці, Україна зробила крок до налагодження партнерських відносин з усіма ключовими міжнародними акторами. В обмін на відмову від третього за величиною ядерного арсеналу Україна отримала безпекові гарантії,

закріплені у так званому “Будапештському меморандумі”¹⁵. 5 грудня 1994 р. цей документ разом із Президентом України підписали керівники Великобританії, Росії та США, зобов’язуючись поважати незалежність, суверенітет та наявні кордони України, а також утримуватися від економічного тиску, погроз застосування сили або її використання проти територіальної цілісності чи політичної незалежності України [174, с. 33].

Після російської агресії, яка порушила норми *jus cogens*¹⁶ та принцип *pacta sunt servanda*¹⁷, Будапештський меморандум продемонстрував свою повну недієздатність [174, с. 33]. Це підтверджує, що збереження військової потужності, особливо ядерної, залишається ключовим елементом національної безпеки. Основною причиною підтримки ядерного потенціалу є готовність держав реагувати на можливе погіршення відносин у майбутньому. З іншої сторони, в рамках теорії наступального реалізму ядерна зброя виконує роль запобіжника проти експансіоністських амбіцій великих держав, стримуючи їх від надмірної активності. Особливо це стосується відносин між США і Росією, де ядерна зброя повинна була б стримувати Росію від подальшої експансії в Східній Європі. Однак вторгнення Росії в Україну викликало сумніви в ефективності цього механізму стримування з боку США та їхніх союзників [209, с. 438].

Більш “оптимістичний” погляд на російську загрозу мав американський політолог Самуель Гантінгтон. У своїй книзі “The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order” (“Зіткнення цивілізацій і перебудова світового порядку”) у 1996 р. він запропонував цивілізаційний підхід (Додаток 3), який, на відміну від підходу Міршаймера, акцентує увагу на глибоких культурних та історичних зв’язках між Росією та Україною. Гантінгтон вважає, що головний виклик для України полягає не стільки в конкуренції з Росією за безпеку, скільки у внутрішньому поділі між православною східною частиною та уніатською

¹⁵ Договір про нерозповсюдження ядерної зброї, до якого Україна приєдналася у 1994 р., є важливим міжнародним зобов’язанням щодо контролю над ядерною зброєю та запобігання її поширенню.

¹⁶ *Jus cogens* (з лат. — імперативна норма) — юридично обов’язкова норма міжнародного права, відхилення від якої не допускається.

¹⁷ *Pacta sunt servanda* (з лат. — договори повинні виконуватися) — фундаментальний принцип міжнародного права, що зобов’язує сторони дотримуватися укладених договорів добросовісно.

західною Україною. Він вбачає в цьому цивілізаційний розлом, який може призвести до розколу країни на дві частини. Такий сценарій, за його прогнозом, міг би бути менш кривавим, ніж югославський, але більш конфліктним, ніж розпад Чехословаччини. Гантінгтон стверджує, що Україна має шанси зберегти єдність та незалежність через співпрацю з Росією, економічну допомогу та політику відмови від ядерної зброї [252, с. 37].

Контроверсійним є твердження, що Росія могла б погодитися на розширення ЄС і НАТО на Східну Європу за умови поділу України на дві частини [252, с. 242]. Цей небезпечний сепаратистський наратив чітко простежується в сучасній зовнішній політиці Російської Федерації. Наприклад, заступник голови Держдуми та лідер Ліберально-демократичної партії Владімір Жиріновскій публічно пропонував розділити Україну за цивілізаційним принципом на три частини: Західну (Галичина), Центральну (зосереджену навколо Києва) та Східну (так звані території “Малоросії” та “Новоросії”) [160].

Повертаючись до більш реалістичних сценаріїв, Баррі Бузан та Оле Вівер також акцентують увагу на потенційному конфлікті та зазначають, що традиційні проблеми безпеки були завжди серйозними в українсько-російських відносинах [217, с. 398]. Вони підкреслюють, що російсько-український конфлікт поступово пом'якшився [217, с. 413], проте не можна виключати майбутніх конфліктів, оскільки для Росії Україна є, безумовно, найважливішою з колишніх радянських республік. Подальший розвиток подій залежить від того, наскільки Захід (ЄС та/або США) стане надійною альтернативою Росії в економічному та, зрештою, військовому плані. Маючи повну залежність від Росії, Україна може маневрувати по відношенню до Росії, але повинна уникати політичних “розбірок”. Останніми роками Україна піднялася на порядок денний Заходу, і з розширенням НАТО та ЄС західний фактор може почати робити реальні зміни та запропонувати Україні більше вибору. З іншого боку, це може викликати рішучу реакцію з боку Росії [217, с. 417].

У цьому контексті Генрі Кіссінджер у своїй книзі “World Order” (“Світовий порядок”) у 2014 р. підкреслює складність відносин Заходу з Росією після

Холодної війни й зазначає, що “ані Росія, ані Сполучені Штати не змогли визначитися, чи співпрацювати, чи маневрувати одне проти одного, але події в Україні можуть спрямувати цю невизначеність у бік нової холодної війни” [260, с. 145]. З сьогоденної перспективи події все більше ведуть до нової Холодної війни, де російсько-український конфлікт став однією з ключових точок напруги. Україна, яка обрала шлях демократизації та інтеграції із Заходом, стикається з агресією Росії, яка не тільки не змогла здійснити демократичні реформи, але й дедалі більше занурюється в авторитаризм. Конфлікт на території України є не просто геополітичним зіткненням, але й цивілізаційним протистоянням між демократичними цінностями, які підтримують Україна та Захід, і авторитарною моделлю, яку нав’язує Росія. У цьому контексті агресія Росії не лише відображає її імперські амбіції, але й спробу зупинити поширення демократичних ідей на пострадянському просторі, що є загрозою для її власного режиму.

1.3 Зовнішня політика та концепція безпеки крізь призму реалістичної парадигми

Загальні рамки дослідження базуються на парадигмі реалізму, що забезпечує глибокий аналітичний фундамент для розуміння безпекових викликів і загроз, з якими стикається Україна в умовах агресії та ревізійної політики Російської Федерації. Парадигма реалізму, зокрема її класичні, неореалістичні та неокласичні інтерпретації, зосереджує увагу на національних інтересах, силових можливостях держав і на пріоритеті самозбереження в анархічному міжнародному середовищі. Такий підхід особливо цінний у дослідженнях політики безпеки та оборони України, адже він дозволяє акцентувати увагу на критичному значенні військової сили, територіальної цілісності та суверенітету як ключових елементів державного виживання. Крім того, неокласичний реалізм інтегрує елементи конструктивізму, підкреслюючи вплив внутрішньої політики та пріоритетів еліт на формування зовнішньополітичного курсу, а також враховує

аспекти лібералізму – зокрема значення міжнародних норм і формування порядку в міжнародній системі.

У контексті російської агресії, реалізм пропонує інструменти для осмислення таких явищ, як військовий потенціал держави, баланс сил і політична стратегія стримування. Росія, діючи як ревізійоністська держава, намагається змінити існуючий статус-кво, застосовуючи силу для відновлення впливу в пострадянському просторі [94, с. 63]. Реалістична парадигма дозволяє зрозуміти мотиви Росії, що ґрунтуються на боротьбі за регіональне домінування та стримування Заходу. Для України це створює постійну загрозу, яка вимагає не лише посилення національної оборони, але й стратегічного пошуку союзників, здатних підтримати її у протистоянні з сильнішим агресором.

Реалізм також підкреслює важливість “жорсткої сили” у формуванні політики безпеки та оборони, зокрема в умовах, коли міжнародні інституції демонструють обмежену ефективність у забезпеченні безпеки невеликих держав, таких як Україна. Події після 2014 р., включно з захоплення Росією Криму та тимчасовою окупацією території у Донецькій та Луганській областях, підкреслюють обмеженість багатосторонніх безпекових інституцій і необхідність індивідуальної оборонної спроможності держави. Для України це означає необхідність глибокої мілітаризації та побудови ефективною національної оборони, що базується на принципах класичного реалізму – де виживання є головною метою держави в анархічній системі міжнародних відносин.

Таким чином, школа реалізму найкраще пояснює парадигму, в якій реалізується сучасна політика безпеки та оборони України. Цей підхід, зосереджений на жорсткій силі, національних інтересах і самодостатності, дозволяє краще зрозуміти реакцію України на загрози і її стратегії, що відповідають викликам реальної політики (Realpolitik), з якими країна стикається на міжнародній арені.

Загалом, реалізм є одним з найвпливовіших і найстаріших парадигм в міжнародних відносинах, сфокусований на прагматичній природі політичних рішень та інтересах держав [321, с. 13]. Ця школа думки зосереджується на тому,

що держави є основними акторами на міжнародній арені, а їхні дії визначаються прагненням до виживання та максимізації національної безпеки й могутності (сили) [232, с. 104]. У її основі лежить твердження, що міжнародна система є анархічною за своєю природою, оскільки в ній відсутній єдиний наддержавний орган, що мав би авторитет керувати відносинами між державами [300, с. 23].

Реалістична теорія міжнародних відносин передбачає, що головними мотиваторами поведінки держав є інтереси, особливо інтереси, пов'язані з безпекою [266, с. 416-417]. Усі рішення у сфері зовнішньої політики приймаються виходячи з прагматичних розрахунків і орієнтовані на досягнення максимальних результатів. Таким чином, конкуренція за владу, політика сили та бажання контролювати ресурси є центральними в реалізмі. Цей підхід трактує відносини між державами як змагання за виживання у небезпечному середовищі, де війна є завжди невід'ємною частиною міжнародної системи, адже мир – це лише перерва між війнами [232, с. 104].

Слід більш глибоко дослідити основні концепції та напрями реалізму, серед яких ключовими є такі поняття, як могутність, дилема безпеки та рівновага сил. Термін “power” в англійській мові охоплює поняття могутності, сили, авторитету та потужності. Водночас сила є вужчим і менш абстрактним поняттям, ніж могутність, і виступає лише однією з її складових. Могутність складно піддається вимірюванню та кількісній оцінці, оскільки крім об'єктивних чинників, як-от географічне розташування, територія, чисельність населення, природні ресурси, масштаби промисловості та військовий потенціал (як якісний, так і кількісний), вона визначається також такими суб'єктивними показниками, як політична стабільність, національні риси та мораль, якість керівництва та ефективність уряду. Перетворення могутності можна розглядати як здатність перетворювати ресурси (потенційну владу) на дієвий інструмент впливу на інші країни та їхню поведінку [232, с. 106-107].

Зростання могутності однієї держави зазвичай викликає в інших відчуття меншої безпеки – це явище відоме як дилема безпеки. Парадоксально, але будь-які заходи, які країна вживає для підвищення власної безпеки, зазвичай

розцінюються іншими державами як потенційна загроза. Навіть оборонні дії, такі як посилення військових можливостей або вступ до союзів, можуть, всупереч первинним намірам, викликати у міжнародних акторів почуття небезпеки. Це, у свою чергу, спонукає інші держави до превентивних дій, найчастіше у вигляді балансування. У підсумку держава, що прагнула лише забезпечити власну безпеку (оборонні наміри), може бути сприйнята як агресор (наступальні наміри), дії якого потребують протидії та стримування [266, с. 423].

Баланс сил визначається як механізм, спрямований на запобігання будь-якій окремій державі від досягнення такої переважної влади, що вона може диктувати умови всім іншим. Для забезпечення своєї безпеки держава повинна або самостійно підтримувати баланс сил, тобто внутрішньо балансувати або створювати асоціації з іншими державами через союзи чи альянси (зовнішнє балансування) [300, с. 23]. Професор Школи управління імені Джона Ф. Кеннеді Стівен Волт зазначає, що країни формують баланс не лише на основі сили інших держав, але також зважаючи на рівень загрози, який становлять ці держави – тобто баланс загроз. У цьому контексті теорія балансу загроз постає як удосконалена версія теорії балансу сил, оскільки враховує не просто абсолютну могутність держави, а й ступінь загрози, яку вона представляє для інших учасників міжнародної системи. Однак балансування не є єдиною можливою стратегією реагування на зростання впливу держави. Існують й інші варіанти, зокрема “приєднання” (“bandwagoning”) – стратегія, що полягає у формуванні альянсу зі зростаючою могутньою державою задля збереження власних інтересів [266, с. 424-425].

Протягом розвитку теорії міжнародних відносин реалізм еволюціонував, породжуючи нові напрями, які мали за мету пояснити зміни в міжнародній системі. Одними з основних варіантів реалізму є класичний реалізм, неореалізм та неокласичний реалізм [266, с. 419].

Класичний реалізм, що сформувався у ХХ столітті, зосереджувався на людській природі як джерелі міжнародних конфліктів. До найбільш відомих представників цієї парадигми відносяться: Едвард Карр, Рейнхольд Нібур,

Джордж Кеннан і Ганс Моргентау [266, с. 419]. В основі реалістичної парадигми лежить те, що конфлікти в міжнародних відносинах виникають через природне бажання людей домінувати й володіти владою. Райнгольд Нібур вважав, що людина постійно відчуває незахищеність, і це відчуття ніколи не може бути цілком усунене [232, с. 112]. Для класичного реалізму міжнародні відносини – це боротьба за владу, де держави постійно прагнуть до збільшення своєї могутності для забезпечення виживання в умовах анархії [300, с. 23].

Влада відіграє ключову роль у визначенні відносин держав на міжнародній арені, а прагнення її збільшити закладено в природі людини. Держави, подібно до живих організмів, ведуть постійну боротьбу за ресурси та виживання в умовах конкурентного середовища. Накопичення військової потуги стає самостійною метою, яка забезпечує можливість захисту та домінування. Завоювання виступає як додаткова винагорода для тих націй, чії внутрішні характеристики дозволяють їм успішно брати участь у війнах [232, с. 112].

Відповідальність за гарантування національної безпеки лежить на керівництві країни, а успішність політичних рішень слід оцінювати за їхніми результатами, а не за намірами. Оскільки загроза виживанню держав походить від інших акторів міжнародної системи, держави орієнтуються на відносну силу, а не абсолютні показники. Їх турбує не лише поточна могутність інших країн, але й потенційна загроза з боку сьогднішніх союзників, які можуть стати ворогами. Основна стратегія держав – не допустити, щоб інші країни здобули над ними перевагу, що можливо лише через підтримання балансу сил [232, с. 113]. Відповідно, зовнішня політика держави має базуватися на раціональному аналізі силових відносин на міжнародній арені, що дозволяє уникати небезпечних конфліктів або, навпаки, дозволяє скористатися ситуацією для підвищення власної безпеки чи впливу.

Структурний реалізм, або неореалізм, поділяє з класичним реалізмом ключове переконання, що держави є основними акторами на міжнародній арені, які діють у середовищі, де панує анархія, тобто відсутня вища влада, здатна забезпечити порядок. В межах цього підходу підкреслюється, що держава

всередині своїх кордонів функціонує в умовах ієрархії, яка підтримує внутрішній порядок, тоді як у міжнародних відносинах держави знаходяться в умовах анархії. Це середовище змушує їх зосереджувати увагу на питаннях виживання та балансі сил, який стає основним інструментом забезпечення безпеки [232, с. 114].

Кеннет Вальц, один з ключових представників структурного реалізму, стверджував, що насильство є не лише характеристикою міжнародної політики, але й внутрішніх конфліктів. Він наголошував, що найбільші втрати в історії людства були спричинені саме внутрішнім насильством, а не застосуванням сили між державами [312, с. 103].

В межах міжнародної системи, держави функціонально схожі одна на одну, хоча й відрізняються за своєю могутністю та місцем у міжнародній ієрархії. З точки зору структурного реалізму, ці відмінності – це те, що впливає на їхню поведінку, стратегії та цілі. Наприклад, одні країни прагнуть до гегемонії, інші – до збереження балансу сил, а треті приєднуються до сильніших держав для забезпечення власної безпеки. Проте, як зазначає професор Варшавського університету, Яцек Чапутович, з погляду структурного реалізму міжнародні відносини є менш конфліктними, ніж в класичному реалізмі. Влада розглядається не як самоціль, а як інструмент для досягнення головної мети – безпеки [232, с. 113-114]. Таким чином, прагнення до безпеки не завжди передбачає агресивні дії або захоплення ресурсів у інших держав, що робить цю стратегію, на думку структурних реалістів, морально прийнятною.

Структурні реалісти, як Кеннет Вальц, Джон Міршаймер і Крістофер Лейн, зосереджуються на розподілі сил і кількості полюсів у системі як головних факторах, що впливають на міжнародні відносини. Натомість Стівен Волт, Стівен Ван Евера та Чарльз Глейзер вважали, що на міжнародній арені не лише розподіл влади є вирішальним чинником, але й рівень, джерело та напрямок загрози [232, с. 114-115]. Це означає, що держави не лише враховують розстановку сил, але й сприйняття загроз, які вони відчують.

Структурні реалісти приділяють значну увагу типам міжнародних систем – багатопольярним і біпольярним – і їхньому впливу на стабільність міжнародних

відносин. У багатополярній системі існує більше можливостей для спалахів конфліктів через велику кількість супердержав. Це збільшує складність взаємин і можливості для помилок або неправильних розрахунків сил супротивників. Наприклад, помилкова оцінка сили протилежної коаліції може призвести до війни. Натомість у біполярній системі головна вісь конфлікту проходить між двома основними державами або блоками, що робить систему більш передбачуваною та зменшує кількість помилок у розрахунках. Так, біполярна система є більш стабільною, оскільки зменшує ризики виникнення збройних конфліктів, про що свідчить мирний кінець Холодної війни, коли розпався один із полюсів – Радянський Союз¹⁸ [232, с. 115].

Конкуренція між двома супердержавами у біполярній системі часто розглядається як гра з нульовою сумою: поразка однієї автоматично означає виграш іншої. У таких умовах баланс сил підтримується як внутрішніми засобами, тобто нарощуванням військового потенціалу, так і зовнішніми – укладанням союзів. У багатополярній системі укладання союзів є необхідною стратегією для підтримання стабільності. Однак така система також має свої ризики: якщо одна держава стає занадто сильною, вона може спробувати розпочати війну, вважаючи, що її шанси на перемогу достатньо високі. У такій системі загрози є розпорошеними та невизначеними, що створює ситуацію невпевненості: держави не завжди можуть точно визначити, хто є їхнім союзником, а хто загрожує їхньому статус-кво. Натомість в біполярній системі, навпаки, джерело загрози зазвичай чітко визначене, що робить систему більш передбачуваною [232, с. 116].

Водночас у багатополярній системі деякі країни відіграють роль “балансирів” за умови, що країна має військову та політичну потужність, близьку до найсильніших держав. В біполярній системі натомість внесок менших держав у безпеку загального блоку не є вирішальним. Супердержави можуть навіть

---

¹⁸ Третя група реалістів вважає однополярний світ найбільш стабільною системою, наводячи такі три приклади: *Pax Romana*, *Pax Britannica* та *Pax Americana* [266, с. 427].

дозволити собі ігнорувати вимоги своїх слабших союзників, щоб зосередитися на головних загрозах з боку основного противника [232, с. 117].

В рамках структурного реалізму ведуться дискусії про те, які цілі держави: максимізація могутності чи безпеки. Наступальні (offensive) та захисні (defensive) реалісти підходять до проблеми зовнішньої політики та безпеки через різні призми. Захисні реалісти вважають, що держави насамперед керуються бажанням гарантувати свою безпеку, тоді як наступальні реалісти підкреслюють неминучість конфронтації в умовах міжнародної анархії, де відсутня вища влада, здатна забезпечити дотримання правил.

Захисний реалізм, одним з найвідоміших представників якого є Кеннет Вальц, стверджує, що головною метою держав є виживання та безпека, а всі інші інтереси, включно з прагненням до влади, є підпорядкованими цим фундаментальним цілям. Така позиція заснована на припущенні, що надмірна агресія та спроби домінування на міжнародній арені часто викликають підозри серед інших держав, які починають боятися можливого посилення певної держави та її намірів використати цю перевагу на свою користь. Це, своєю чергою, може призвести до створення коаліцій, які прагнутимуть обмежити або стримати зростаючу силу. Такий процес називають балансуванням. Вальц вважає, що спроби домінування часто є стратегічною помилкою, оскільки вони погіршують загальну безпеку держави. На думку оборонних реалістів, державам вигідніше зберігати існуючий стан справ та уникати зайвої експансії, щоб не спровокувати ворожість з боку інших учасників міжнародної системи [266, 420-421].

Натомість наступальні реалісти, серед яких Джон Міршаймер є найяскравішим представником, виходять з припущення, що міжнародна анархія створює умови для постійної боротьби за силу та вплив. За їхнім переконанням, відсутність вищої влади, яка могла б забезпечити стабільність, означає, що жодна країна не може бути впевненою у своїй безпеці в довгостроковій перспективі. Інші країни можуть розробляти нові технології або військові стратегії, які дозволять їм легше завойовувати або підкорювати інших у майбутньому [295, с. 101-103]. Тому держави, навіть якщо вони на певний момент часу є

безпечними, не мають жодної гарантії, що їхня безпека збережеться в майбутньому. На думку наступальних реалістів, постійне прагнення до збільшення влади є необхідним для збереження держави в умовах міжнародної системи. Якщо держава не скористається можливістю зміцнити свої позиції, то її суперники можуть досягти успіху, що призведе до втрати відносної переваги й, як наслідок, поставить під загрозу саме існування держави. У цьому контексті сили інших країн завжди сприймаються як загроза, тому держави змушені діяти агресивно і прагнути до гегемонії, аби забезпечити свою безпеку в умовах постійної невизначеності та недовіри. Наступальні реалісти стверджують, що у світі немає місця для держав, задоволених статус-кво. Усі держави тою чи іншою мірою мають ревізійні цілі, спрямовані на зміну розстановки сил на свою користь [266, с. 421].

Таким чином, оборонні реалісти, як Вальц, акцентують на необхідності обережної та збалансованої поведінки, аби уникнути провокування конфліктів, тоді як наступальні реалісти, як Міршаймер, підкреслюють неминучість агресії та змагання за владу в умовах міжнародної анархії. В результаті, ці дві школи думки пропонують кардинально різні моделі поведінки держав у міжнародній системі, що суттєво впливає на сучасні дослідження безпеки та міжнародних відносин.

Своєю чергою, неокласичні реалісти, спираючись на ідеї Едварда Карра та Арнольда Вольфера, відходять від офензивного реалізму Джона Міршаймера. Вони також вважають, що дефензивний реалізм надмірно зосереджується на прагненні держав підтримувати статус-кво, не враховуючи більш комплексні мотиви їхньої поведінки. Неокласичний реалізм, визнаючи важливість системних факторів, доповнює їх аналізом внутрішньополітичних змінних, які впливають на зовнішню політику держав. У цьому підході вагомими є як системні елементи, зокрема розподіл сил, так і внутрішні умови держави, які визначають її поведінку на міжнародній арені. Анархія, на думку неокласичних реалістів, створює умови для певних явищ, але не є безпосередньою причиною дій держав [232, с. 122]. Також варто відзначити, що цей підхід поєднує елементи інших теорій, зокрема конструктивізму та лібералізму, визнаючи роль міжнародних норм [321, с. 14].

Відповідно, в міжнародній системі навіть за відсутності ієрархічної влади індивіди можуть формувати порядок [321, с. 16].

Неокласичні реалісти підкреслюють, що зовнішня політика держави визначається внутрішніми процесами, оскільки політичний курс встановлюється урядом, а не всією державою в цілому. Відповідь на зовнішні зміни, зокрема на зміни в балансі сил між державами, формується в результаті внутрішньополітичних процесів. Дії держави базуються на її внутрішніх пріоритетах, які залежать від рівня влади, контролю над суспільством, амбіцій, характеристик лідерів та ідеологічних переконань. Міжнародна ситуація сприймається через призму внутрішньої політичної структури та поточної ситуації в державі [232, с. 122-123].

Неокласичний реалізм пропонує триетапну модель реакції на зміни: оцінка загроз, стратегічна адаптація та мобілізація ресурсів. Такий підхід дає змогу гнучко інтерпретувати зміни як у міжнародній системі, так і в внутрішньому середовищі.

Оцінка загроз є першим і ключовим етапом, на якому держава аналізує зміни у світовому розподілі сил. Оцінка загрози базується не лише на загальній могутності актора, але й на специфічних аспектах, що можуть безпосередньо загрожувати інтересам держави. Неокласичний реалізм пропонує диференційований підхід до загроз: наприклад, якщо суперник нарощує військово-морські сили, це може викликати тривогу для держави, залежної від морських шляхів. Оцінка загроз включає не лише аналіз матеріальних змін у потенціалі іншої держави, але й розуміння її намірів. Важливими є також внутрішні фактори, які впливають на сприйняття загрози, наприклад, оцінка того, наскільки еліти цієї держави готові до ризику чи націлені на експансію. Неокласичний реалізм відзначає, що внутрішня консолідація еліт та їхній консенсус щодо загроз суттєво впливають на реакцію держави. Якщо внутрішні актори не погоджуються з оцінкою загрози, держава може не відповісти на виклики адекватно або взагалі не реагувати на них [321, с. 24-25].

Наступний етап, стратегічна адаптація, визначає, як держава коригує свою зовнішню політику у відповідь на змінені умови. Цей процес залежить від внутрішніх чинників, таких як політична культура, стратегічні переконання еліт та стабільність інституцій. Стратегічна адаптація включає зміну військових витрат, альянсів і дипломатичних ініціатив, фільтруючись через національні інтереси та внутрішню політику, що може значно змінити характер відповіді на міжнародні загрози. Культурні фактори також відіграють важливу роль, оскільки вони можуть як стримувати, так і сприяти адаптації держави до змін. Наприклад, національні ідеології можуть перешкоджати прийняттю певних стратегій, навіть якщо зовнішні обставини цього вимагають [321, с. 25-26]. Відповідно, успішна адаптація залежить не лише від зовнішніх умов, а й від внутрішньої згоди політичних еліт і суспільства.

Заключний етап – мобілізація ресурсів. Це критичний компонент для реалізації політики внутрішнього балансу, коли держава намагається перетворити свої внутрішні ресурси на ефективний засіб реагування на зовнішні загрози. Від рівня розвитку інституцій, націоналізму та інших соціально-політичних факторів залежить здатність держави здійснювати мобілізацію необхідних ресурсів. Тому, ефективність державної політики значною мірою визначається здатністю внутрішніх інституцій підтримати зовнішні цілі [321, с. 26].

Майкл Манделбаум, один із представників першого покоління неокласичних реалістів, стверджує, що політика безпеки держав залежить від їхньої позиції в міжнародній системі, а не від політичного устрою. Сильні держави мають іншу політику безпеки, ніж слабкі, і зміна їхньої позиції в системі впливає на їхню зовнішню політику. Роберт Гілпін, також представник першого покоління, наголошує на важливості гегемона в підтримці стабільності міжнародної системи. Його концепція “реалізму зростання і падіння” пояснює війни нерівномірним розвитком домінуючих держав: коли гегемон слабшає, система змінюється через експансію. Така експансія відновлює баланс, створює новий розподіл сил і може мати територіальний, політичний або економічний характер [232, с. 123].

Неокласичні реалісти другого покоління фокусуються на тому, як держави використовують свою силу. Ревізіоністські держави прагнуть до експансії, тоді як держави, що підтримують статус-кво, діють дефензивно. Успішна зовнішня політика залежить від здатності мобілізувати національні ресурси. Зростання сили держави стимулює її до активнішої участі в міжнародних справах, намагаючись максимізувати вплив, а не просто накопичувати ресурси. Держави, задоволені своєю позицією, використовують інші шляхи для максимізації впливу, ніж ті, що прагнуть змінити існуючий міжнародний порядок [232, с. 123-124]. Ці процеси визначаються рівнем задоволеності чи незадоволеності держав своєю позицією в міжнародній системі, що формує основу для союзів і стратегічного партнерства.

Стратегічне партнерство суттєво відрізняється від традиційних альянсів, оскільки воно являє собою нову форму вирівнювання інтересів між державами. Як “нову форму вирівнювання” (“a new form of alignment”) це поняття було вперше введено, професором Сіднейського університету Томасом Вілкінсом у 2008 р., який описав стратегічне партнерство як спосіб побудови взаємних відносин на основі довгострокових цілей і спільних інтересів, що відходить від класичних альянсових моделей, побудованих переважно на тимчасових військово-політичних союзах. Стратегічне партнерство фокусується на досягненні стійкого балансу інтересів та створенні умов для взаємовигідного розвитку в умовах глобальної взаємозалежності. Так, дотримуючись реалістичної парадигми, професор Університету Каліфорнії (Берклі) Роберт Пауелл звертає увагу на варіанти поведінки держав у ситуації загрози, що виникає від іншої держави. Він описує три можливі стратегії вибору: приєднатися до тієї сторони, якій загрожують; об’єднатися з державою, що створює загрозу; або дотримуватися нейтралітету й уникати втручання у конфлікт, залишаючись спостерігачем. Це розуміння вирівнювання підтверджується численними історичними прикладами – як політиками нейтралітету, об’єднанням слабших держав із сильнішими для зміцнення своїх позицій, так і м’яким балансуванням, де слабші держави протидіють домінуванню сильніших [308, с. 35].

Отже, стратегічне партнерство і союзи, які сприяють формуванню довгострокових відносин між державами, стає особливо важливим в умовах зростаючих загроз з боку агресивних держав. Росія, яка активно застосовує військову силу у своїй зовнішній політиці, ставить під загрозу основні принципи ліберального міжнародного порядку. Порушуючи територіальну цілісність незалежної держави, як це сталося в Україні, Росія свідомо діє всупереч нормам міжнародного права. Така поведінка не тільки загострює міжнародні конфлікти, але й підсилює реалістичні підходи в сучасних безпекових дослідженнях, які знову набувають актуальності. Російське вторгнення в Україну також суттєво підвищило роль традиційних безпекових інституцій, таких як НАТО, у глобальній політиці. Держави Центральної та Східної Європи знову стикаються зі старими та новими загрозами з боку Росії. Усвідомлюючи, що ситуація, яка сталася в Україні, може повторитися і в їхніх країнах, вони бачать в НАТО та інших міжнародних безпекових структурах ключ до захисту своєї національної безпеки та стабільності [209, с. 451].

Таким чином, концепція реалізму, зокрема її класичні, неореалістичні та неокласичні інтерпретації, створює глибоку аналітичну основу для осмислення сучасних безпекових викликів, з якими стикається Україна. В умовах анархічної міжнародної системи та постійної загрози з боку агресивного сусіда Україна змушена посилювати власну оборонну спроможність, розширювати стратегічні партнерства та шукати нових союзників. Реалістична парадигма демонструє, що виживання держави потребує прагматичного підходу до національних інтересів, зміцнення військових можливостей та ефективного дипломатичного маневрування. В умовах обмеженої ефективності міжнародних інституцій саме цей підхід є ключовим для забезпечення стабільності та суверенітету України, яка балансує між необхідністю захисту й потребою в союзниках. Водночас розвиток оборонної стратегії та безпекових пріоритетів України значною мірою залежав від підходів до зовнішньої політики, що змінювалися за каденцій різних Президентів. Аналіз цих змін дозволяє глибше зрозуміти, як Україна адаптувала свою безпекову політику до нових внутрішніх і зовнішніх викликів, що знайшло

відображення у стратегічному підході держави, регіональних ініціативах та зовнішньополітичному векторі.

РОЗДІЛ 2. ЕВОЛЮЦІЯ ПОЛІТИКИ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ УКРАЇНИ В ПЕРІОД ПРЕЗИДЕНТСТВА ВІКТОРА ЮЩЕНКА (2005–2010)

Найбільша перемога – це та, яка не потребує битви

Сунь-цзи

2.1 Концепція зовнішньополітичної стратегії: політична обстановка, нормативно-правова база та концептуальні засади

З моменту проголошення незалежності України найскладнішим напрямком державотворення стало вироблення ефективної зовнішньополітичної стратегії та успішної реалізації національних інтересів в умовах глобалізації та міжнародної турбулентності [30, с. 55]. Особливо в цьому контексті значущим був період між 2005 та 2010 роками в історії зовнішньої політики України, який, за висновками численних дослідників, відзначається тим, що саме в цей час міжнародне співтовариство розпочало сприймати Україну не лише як політичну, але й культурно-цивілізаційну частину Європи [123, с. 8]. Тодішній міністр закордонних справ України Борис Тарасюк влучно зауважив, що “якщо до Помаранчевої революції [ЄС і НАТО] розбудовували відносини з Україною виключно на основі власних інтересів, то тепер визначальними є спільні європейські цінності” [178, с. 7].

Президентські вибори 2004 р. та мирна Помаранчева революція відкрили Україну світу в зовсім новому світлі, оскільки з’явилася перспектива, що разом із новим Президентом Віктором Ющенком утвердиться курс країни на європейську інтеграцію та розвиток у напрямку демократичної держави [123, с. 9]. До того ж перемога опозиційного кандидата зміцнила переконання міжнародної спільноти у проведенні демократичних виборів та дотриманні принципу виборності основних органів державної влади в Україні, тим самим ще ближче наблизивши Україну до європейського майбутнього.

Однак, президентську гонку 2004 р. також називають “боротьбою Росії та США за вплив на пострадянському просторі” [29, с. 40] і не дивно, адже Україна

відіграє надзвичайно важливу геополітичну роль. Американський політолог Самуель Гантінгтон у книзі “Зіткнення цивілізацій” визначив Україну як “цивілізаційне перехрестя” [252, с. 37], тому що де-факто вона є мостом між Європою та Азією.

Окрім цього, з геополітичної точки зору Україна відіграє ключову роль у неоімперських амбіціях Росії. Як влучно зауважив польсько-американський політолог Збігнєв Бжезінський у своїй праці “Велика шахівниця: панування Америки і її геостратегічні імперативи” “без України Росія перестане бути євразійською імперією, Росія без України все ще може прагнути до імперського статусу, але тоді вона стане переважно азіатською імперською державою” [215, с. 45].

Насправді, за президентства Віктора Ющенка Росія неодноразово втручалася у внутрішні справи України, тим самим становлячи серйозну загрозу національній безпеці. Найяскравішим прикладом є те, що за сприяння Росії 28 листопада 2004 р. було проведено з’їзд в Сіверськодонецьку¹⁹, який був влаштований як альтернатива геополітичному вектору Майдану [29, с. 40].

Протягом президентського терміну Віктора Ющенка в Україні панувала складна політична ситуація, визначена внутрішніми протиріччями та зовнішніми втручанням, що суттєво впливали на політику безпеки та оборони. Для того, щоб зрозуміти непросту зовнішньополітичну ситуацію за президентства Ющенка, достатньо простежити регулярну зміну очільників МЗС в період 2005–2010 рр., яких було аж шість: Борис Тарасюк (4 лютого 2005 р.–30 січня 2007 р.), Володимир Огризко (31 січня 2007 р.–21 березня 2007 р.), Арсеній Яценюк (21 березня 2007 р.–4 грудня 2007 р.), Володимир Огризко (18 грудня 2007 р.–3 березня 2009 р.), в.о. Володимир Хандогій (березня 2009 р.–9 жовтня 2009 р.) та Петро Порошенко (9 жовтня 2009 р.–11 березня 2010 р.) [47, с. 169].

Внутрішньополітичні труднощі періоду президентства Віктора Ющенка також характеризувалися неузгодженістю інституційного забезпечення

---

¹⁹ Всеукраїнський з’їзд народних депутатів та депутатів місцевих рад, проведений як відповідь на події Помаранчевої революції.

зовнішньої політики. На тлі відсутності консенсусу створювався конфлікт між різними інститутами влади, особливо помітний у протистоянні між Президентом України Віктором Ющенком і прем'єр-міністром України Юлією Тимошенко. Суперечки зосереджувалися на оцінці російсько-грузинської війни та відносинах з Російською Федерацією, зокрема у контексті газових угод [28, с. 8; 299, с. 241]. У цьому контексті варто зазначити, що відповідно до Основного Закону, політика безпеки та оборони традиційно зосереджується в руках Президента, який є гарантом державного суверенітету, незалежності та національної безпеки. Президентські повноваження у цій сфері підкріплюються його функцією здійснювати керівництво зовнішньою політикою держави й статусом головнокомандувача Збройних сил та голови Ради національної безпеки і оборони, що є основним координаційним органом у питаннях національної безпеки та оборони [211, с. 34].

Задля більш глибокого розуміння контексту *conditio iuris*²⁰, доцільно визначити та проаналізувати ключові нормативно-правові акти у сфері зовнішньої, безпекової та оборонної політики, які були чинні та прийняті під час президентства Віктора Ющенка. Серед них необхідно виділити конституційні засади національної безпеки й оборонної політики та законодавчо-концептуальні основи забезпечення національної безпеки й реалізації оборонної політики. Вони закріплені у Конституції України та Декларації про державний суверенітет України; Законі України “Про оборону України”, Законі України “Про основи національної безпеки України”, Законі України “Про організацію оборонного планування”, Стратегії національної безпеки України, Воєнній доктрині України, Стратегічному оборонному бюлетені та Стратегічному замислі застосування Збройних Сил України.

Повноцінним суб'єктом міжнародних відносин Україна стала після прийняття Декларації про державний суверенітет та Акту проголошення незалежності, які надали їй ряд прав і функцій для ефективного забезпечення національних інтересів [59; 141]. Водночас у Декларації про державний

---

²⁰ *Conditio iuris* (з лат. — правова передумова) — юридичний стан речей, визначених нормами права.

суверенітет Україна односторонньо проголосила намір стати нейтральною державою, що не братиме участі у військових блоках і дотримуватиметься трьох принципів щодо ядерної зброї: не приймати, не виробляти та не набувати її [59].

У більш комплексному та системному вигляді підходи українських правлячих еліт до визначення воєнно-політичних пріоритетів держави були окреслені у положеннях Конституції України від 28 червня 1996 р., яка юридично визначала Україну як суверенну, незалежну, демократичну та правову державу [66, с. 106]. Згідно з Конституцією, пріоритетним завданням держави й всього народу є ефективна реалізація політики безпеки та оборони, що знайшло своє відображення у статті 17: “захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу” [90]. Що стосується зовнішньої політики, то статтею 18 Основного закону визначено, що “зовнішньополітична діяльність України спрямована на забезпечення її національних інтересів і безпеки шляхом підтримання мирного і взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства за загальновизнаними принципами і нормами міжнародного права” [90]. Таким чином, конституційний текст не містив конкретного формулювання щодо зовнішньополітичного курсу держави та не підтверджував нейтральний чи позаблоковий статус України.

Одразу ж після Конституції наступними в ієрархії нормативно-правових актів є закони, які займають чинне місце у формування політики безпеки та оборони держави. Так, Закон України “Про оборону України” від 6 грудня 1991 р. виступав базовим нормативно-правовим актом, що визначав структуру, повноваження та механізми реалізації державної воєнної політики. З юридичного погляду, він регламентував комплексну модель підготовки держави до оборони, функціонування органів військового управління, прогнозування воєнних загроз, а також правові засади участі України в міжнародних безпекових механізмах. У політологічному вимірі закон підкреслював прагнення держави забезпечувати власну безпеку через відповідальну зовнішню політику, що ґрунтується на принципах міжнародного права, співробітництві з іншими державами, запобіганні

збройних конфліктів та інтеграції у світову систему безпеки. Крім того, документ акцентував на важливості інформаційної безпеки, розвитку власного оборонного потенціалу та дотримання балансу між національними інтересами і глобальними зобов'язаннями [138].

ЗУ “Про основи національної безпеки України” від 19 червня 2003 р. (в редакції від 21.04.2005 № 702/2005) розкривав як теоретичні, так і практичні аспекти принципів та завдань, спрямованих на забезпечення національної безпеки країни. У документі ретельно проаналізовано загальнодержавні інтереси та стратегічні напрямки їх захисту, зокрема акцентуючи увагу на важливості взаємодії між різними суб'єктами безпекової політики. Відповідно до закону, пріоритетним напрямком політики безпеки було “забезпечення повноправної участі України в загальноєвропейській та регіональних системах колективної безпеки, набуття членства у Європейському Союзі та Організації Північноатлантичного договору при збереженні добросусідських відносин і стратегічного партнерства з Російською Федерацією, іншими країнами Співдружності Незалежних Держав, а також з іншими державами світу” [140]. Окрім вищезазначеного, надзвичайно важливий аспект закону полягав у систематичному визначенні та ліквідації потенційних загроз, а також встановленні стратегічних підходів для розвитку національної безпеки [140].

Наступний Закон України “Про оборонне планування” від 18 листопада 2004 р. визначав завдання і порядок планування у сфері оборони та координацію дій відповідних органів державної влади [66, с. 108]. Даний правовий акт встановлював ключові принципи та механізми для розробки та реалізації стратегічних заходів, спрямованих на забезпечення національної безпеки. Згідно з положеннями закону, оборонне планування розподіляється на довгострокове, середньострокове та короткострокове, охоплюючи в собі оцінку як реальних, так і потенційних загроз у військовій сфері [139].

Стратегічним документом, який визначав основні напрямки та принципи воєнної політики країни, була Воєнна доктрина України від 15 червня 2004 р. (в редакції від 21.04.2005 № 702/2005). Вона регламентувала стратегічні завдання та

пріоритети в галузі оборони та національної безпеки, враховуючи внутрішні та зовнішні загрози. Також доктрина визначала роль Збройних Сил України у забезпеченні безпеки та суверенітету країни, а також їхню співпрацю з іншими військовими формуваннями та міжнародними партнерами [130].

Стратегічний оборонний бюлетень від 17 червня 2004 р. містив стратегічні погляди на розвиток воєнної політики України. Документ визначав результати аналізу поточного стану військових формувань та їх відповідність сучасній воєнно-стратегічній обстановці. У ньому також визначені шляхи реформування оборонної сфери країни з урахуванням національних інтересів. Так, відповідно до Стратегічного оборонного бюлетеня, Україна здійснювала кроки для досягнення взаємосумісності з НАТО, зокрема удосконалення командування та управління, гармонізація системи матеріально-технічного забезпечення, модернізація озброєнь, впровадження термінології НАТО тощо [173, с. 7].

Вище представлена коротка характеристика нормативно-правових актів, які були чинні на момент приходу до влади Віктора Ющенка. За винятком внесених змін до вже існуючих документів стратегічного планування, першим документом Віктора Ющенка у безпековій сфері був Стратегічний замисел застосування Збройних Сил України на 2006–2011 роки, затверджений у березні 2006 р. Цей документ вміщував реальні та потенційні загрози для національної безпеки України у воєнних та інших сферах; визначав сценарії використання Збройних Сил відповідно до реальних і можливих загроз; описував методи застосування Збройних Сил у визначених ситуаціях, а також встановлював порядок оперативного планування та управління військами у визначених ситуаціях використання, включаючи загальнодержавні та відомчі заходи щодо готовності Збройних Сил до застосування [9, с. 9-10].

В той час на основі аналізу можливих воєнних загроз для України, визначено сім сценаріїв розвитку подій, а відповідно – сім типових ситуацій, в яких можуть бути задіяні Збройні Сили. Такі сценарії охоплювали вирішення наслідків надзвичайних ситуацій, участь в міжнародних миротворчих операціях, боротьбу з тероризмом, внутрішні й зовнішні збройні конфлікти, які могли бути

спровоковані в країні або виникнути ззовні, а також розглядались варіанти локальної та широкомасштабної збройної агресії, включаючи загрози, пов'язані з Росією [161]. На основі Стратегічного замислу, Міністерством оборони був затверджений Стратегічний план застосування Збройних Сил, який розрахований на кількісні параметри сил і ресурсів, необхідних для забезпечення воєнної безпеки країни в умовах сучасних воєнних загроз [9, с. 9].

Перша в історії України Стратегія національної безпеки України була затверджена 12 лютого 2007 р., саме за президентства Віктора Ющенка. Цей стратегічний документ був спрямований на визначення ключових напрямків та пріоритетів у політиці безпеки країни. У самому документі проводився комплексний аналіз внутрішніх та зовнішніх загроз, встановлювалися стратегічні напрямки політики безпеки та визначалася стратегія міжнародного співробітництва [150].

Нормативно-правові документи України визначали загрози як “наявні та потенційно можливі явища і чинники, що створюють небезпеку життєво важливим національним інтересам України” [140]. Необхідно зацентувати більш детальну увагу на військово-політичних зовнішніх загрозах, визначених у нормативно-правових документах України, оскільки процес сек'юритизації загроз мав політичне підґрунтя і дав можливість простежити реальне відношення керівництва України до воєнних противників та міжнародних партнерів, а відтак дозволив визначити справжній зовнішньополітичний вектор держави.

У Додатку К наведений порівняльний аналіз військово-політичних зовнішніх загроз, визначених у ЗУ “Про основи національної безпеки України”, Воєнній доктрині та Стратегії національної безпеки. Таким чином, агрегуючи загрози можна розподілити їх на загрози агресії та територіальної цілісності, а також невійськові загрози. Остання категорія загроз складалася з тероризму, нелегальної міграції, транснаціональної організованої злочинності, незаконної торгівлі зброєю і ядерними матеріалами. Тобто, корені цих загроз важко відстежити, оскільки в переважній більшості вони походили від недержавних

утворень. Що стосується загроз агресії та територіальної цілісності, то до них відносилися:

1. Регіональна нестабільність та конфліктогенність, які включали насамперед питання Придністров'я та боротьбу за транспортно-енергетичні коридори.

2. Можливість втягнення України в регіональні збройні конфлікти чи у протистояння з іншими державами, що було досить актуально у ситуації участі Чорноморського флоту РФ у грузинському конфлікті.

3. Втручання у внутрішні справи України та розвідувальна діяльність іноземних спеціальних служб, зокрема в інформаційному полі.

4. Збільшення іншими державами розміщення військових сил та озброєнь біля кордонів України, що призводило до порушення встановленого співвідношення сил.

5. Незавершений міжнародно-правовий процес оформлення державного кордону України, зокрема щодо акваторії Чорного й Азовського морів, Керченської протоки, а також відсутність демаркації кордону України з Російською Федерацією, Республікою Білорусь та Республікою Молдова.

6. Неефективність міжнародних безпекових структур і механізмів, зокрема йшлося про діяльність ООН та ОБСЄ в безпекових вимірах.

Стратегічні документи України подають можливі загрози досить узагальнено, без уточнення коренів цих загроз. Якщо ж проаналізувати більш детально – то неозброєним оком видно, що джерелом усіх загроз була Російська Федерація. Таким чином можна дійти до висновку, що керівництво України уже у 2003–2007 рр. сек'юритизувало Росію, але у такий спосіб, щоб офіційно не перекваліфікувати її у воєнного противника. Натомість Україна не сек'юритизувала Західні держави та продовжувала з ними інтеграційні проекти, тому зовнішньополітичний вектор держави за президентства Віктора Ющенка був очевидним.

Вищезгаданий польсько-американський політолог Збігнев Бжезінський вдало підмітив, що “якщо Україна хоче вижити як незалежна держава, їй

доведеться стати частиною Центральної Європи, а не Євразії, а якщо вона хоче бути частиною Центральної Європи, тоді їй доведеться повністю брати участь у зв'язках Центральної Європи з НАТО та Європейським Союзом” [215, с. 120]. Під час другої декади незалежності української держави такий вибір надалі був досить складним для України, враховуючи той факт, що вона була включена в кожен з цих геополітичних регіонів, при цьому не визнаючи повної приналежності жодному з них [30, с. 55].

Попередня політика багатовекторності, яка ґрунтувалася на паралельному розвитку відносин з Росією і з Заходом, не давала позитивних результатів. На думку британсько-канадського політолога Тараса Кузьо тримання однієї ноги в Європі, а другої в Євразії призвело до стагнації зовнішньої політики України. Україна не віддавала переваги ані інтеграції в Європу, як це зробили три країни Балтії, ані поверненню до Євразії – шлях, який обрала Білорусь [265, с. 123-124; 296, с. 103-106]. У зв'язку з цим, Україну часто звинувачували в тому, що вона адаптує свою позицію в Москві, Вашингтоні та Брюсселі відповідно до того, що хочуть почути від Києва у цих столицях [30, с. 63]. Таке балансування не підтримувала жодна зі сторін і усі глобальні гравці докладали зусиль, щоб змінити поточний стан справ.

2.2 Відносини з Російською Федерацією: російськоцентричні регіональні ініціативи й альтернативні регіональні проєкти

Розвиток макрополітики України в період президентства Віктора Ющенка був безпосередньо зумовлений пріоритетами політики безпеки та оборони. До основних з них можна віднести: розвиток регіонального інтеграційного проєкту ГУАМ/ГУУАМ, досягнення членства в ЄС та НАТО, а також розбудову якісного партнерства з США та РФ [29, с. 41].

Протягом 2005 р. відбулася відмова від багатовекторного зовнішньополітичного курсу і це призвело до відчутного погіршення українсько-російських відносин. Особливо гострою реакцією зі сторони

російської еліти було сприйнято намагання України взяти на себе роль регіонального лідера, що було першим таким випадком з моменту проголошення незалежності [29, с. 41]. Така нова державна стратегія ознаменувалася “проголошенням курсу на регіональне лідерство” і полягала у виході за рамки вибору східного чи західного вектора розвитку. Альтернативна політика України в якості лідера у Чорноморському регіоні, за умови відсутності російського впливу, була вигідна для західного блоку [2, с. 16]. Однак, США та західні партнери не підтримали геополітичний плюралізм на пострадянському просторі, оскільки побоювалися погіршення стратегічних відносин з Росією [265, с. 122].

Загалом інтеграційні проєкти, в яких брала участь Україна, розподілялися на три ключові категорії, кожна з яких відображала різні аспекти міжнародної співпраці:

– Альтернативні інтеграційні ініціативи, в яких Україна виступала чи прагнула бути в ролі лідера в регіоні. Україна активно розвивала інтеграційні проєкти у своєму регіоні, і це включало в себе співпрацю з сусідніми країнами та участь у спільних ініціативах для досягнення взаємовигідних цілей та розвитку регіональної стабільності. Прикладом таких організацій були Організація за демократію та економічний розвиток ГУАМ/ГУУАМ, Співдружність демократичного вибору або Організація Чорноморського економічного співробітництва²¹.

– Східні інтеграційні проєкти під керівництвом Російської Федерації. У цю категорію входили ініціативи, що спрямовані на співпрацю з Росією та іншими пострадянськими державами. Такі проєкти включали економічні, політичні та військові аспекти й характеризувалися певним рівнем залежності від впливу Росії. До таких ініціатив відносилися: Співдружність Незалежних Держав, Євразійське економічне співтовариство, Єдиний економічний простір та Організація Договору про колективну безпеку.

---

²¹ Остання організація не буде розглянута в дослідженні, оскільки її ідеологія базується на принципі відокремлення економічних питань від політичних та її мандат не передбачає вирішення безпекових проблем в регіоні [110].

– Західні інтеграційні проєкти під егідою Європейського Союзу. Україна активно співпрацювала з Європейським Союзом, спрямовуючи свої зусилля на втілення європейських стандартів та реформ. Це включало розширення торговельних відносин, зближення законодавства та участь у програмах співпраці з ЄС, яка здійснювалася в рамках Європейської політики сусідства та Східного партнерства.

– Пан'європейський інтеграційний проєкт (від Ванкувера до Владивостока), який передбачав створення єдиного економічного та політичного простору від заходу до сходу Євразії. Основою для інтеграційної ідеї стала Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ), яка відіграла важливу роль у сприянні цьому процесу. Ця концепція повинна була посприяти утвердженню ідеї співпраці та взаєморозуміння між країнами Європи та Азії, включаючи Росію. Незважаючи на факт, що один з вимірів безпеки ОБСЄ був політично-військовий, вже тривалий час можна було спостерігати за кризою даної організації в цій сфері.

Найважливішою регіональною ініціативою першої категорії була Організація за демократію та економічний розвиток ГУАМ/ГУУАМ, яка була започаткована 10 жовтня 1997 р. в Страсбурзі на зустрічі Президентів Азербайджану, Грузії, Молдови та України в рамках саміту Ради Європи у форматі політико-консультативного форуму [25, с. 83]. Основою для такої співпраці було бажання зміцнити стабільність та безпеку в регіоні через чотиристоронню співпрацю, яка повинна була ґрунтуватися на принципах поваги до суверенітету, територіальної цілісності, демократії, верховенства права та забезпечення прав людини. Дуже скоро до цієї організації увійшов також Узбекистан, який приєднався у 1999 р. на саміті країн-учасниць та партнерів НАТО, проте вже у 2002 р. призупинив свою діяльність, а у 2005 р. остаточно вийшов з організації [165, с. 112]. Зважаючи на цей факт в 1999–2005 рр. організація називалася ГУУАМ²².

Азербайджан, Грузія, Молдова та Україна фактично об'єдналися через ряд характерних для них рис: спільне історичне минуле, проблеми посткомуністичної

---

²² Назва ГУАМ/ГУУАМ походить від перших літер країн-членів організації.

трансформації, порушення територіальної цілісності зі сторони Росії, в тому числі й підтримка сепаратистських тенденцій, євроінтеграційні прагнення та бажання поглибити співпрацю з США та НАТО [25, с. 83]. Таким чином, основним фактором, що об'єднав усі країни-члени, стала проблема, пов'язана з Російською Федерацією у військовій сфері, що призвела до утворення вакууму безпеки в даному регіоні [95, с. 185].

Багаторівневого характеру співпраці ГУАМ/ГУУАМ отримала 6 листопада 2000 р. на 55-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН, коли було прийнято Нью-Йоркський Меморандум. Щоб активізувати взаємодію в рамках ініціативи, передбачалося організувати регулярні саміти голів держав та зустрічі міністрів закордонних справ, а також створити робочий механізм об'єднання – Комітет національних координаторів [248].

ГУАМ/ГУУАМ еволюціонував з форуму в об'єднання у 2001 р. у зв'язку із юридично закріпленим інституційним становленням [165, с. 112]. Тоді була підписана Ялтинська хартія ГУУАМ, яка визначила основні цілі, принципи та напрямки співробітництва [248]. Відповідно до Хартії вони включали наступні аспекти:

- сприяння соціально-економічному розвитку регіону;
- зміцнення та розширення торговельно-економічних зв'язків;
- розвиток та ефективне використання комунікаційної інфраструктури;
- зміцнення регіональної безпеки;
- розвиток відносин у галузі науки, культури та гуманітарної сфери;
- взаємодія в рамках міжнародних організацій;
- спільна протидія невійськовим (асиметричним) загрозам [319].

Що важливо, ГУАМ/ГУУАМ підтвердила свій відкритий характер для приєднання нових учасників, які повною мірою доведуть свою відданість цілям та принципам організації [319].

Наступним етапом інституціоналізації об'єднання стало заснування Парламентської Асамблеї у 2004 р., яка повинна була надавати підтримку у

гармонізації законодавства та його приведення у відповідність до міжнародних стандартів [248].

Певний розквіт організація отримала у 2005 р., коли відбувся Кишинівський саміт ГУАМ, де учасники погодили спільні погляди на процеси європейської інтеграції, демократизації, економічного розвитку та забезпечення безпеки у регіоні [248]. Тоді Президент України Віктор Ющенко висловив підтримку ідеї утворення спільних збройних сил ГУАМ для проведення миротворчих операцій в регіоні [165, с. 113]. Кишинівська Декларація “В ім’я демократії, стабільності та розвитку” несла політичний характер і більшою мірою стосувалася безпекових питань, а саме: подолання невійськових та гібридних загроз; налагодження військово-політичної співпраці; врегулювання конфліктів в Азербайджані, Грузії та Молдові; докладання зусиль для виведення російських військ з Грузії та Молдови; поглиблення європейської інтеграції; посилення енергетичної співпраці; встановлення партнерських відносин з ЄС, НАТО та продовження взаємовигідної співпраці з США [305].

З самого початку свого існування альтернативна інтеграційна ініціатива на пострадянському просторі негативно сприймалася Росією, проте, після висловлених намірів на Кишинівському саміті, ГУАМ фактично стала геополітичним суперником Москви [259, с. 42]. Посиленню геополітичної конкуренції з Москвою сприяла також Спільнота демократичного вибору (“Боржомська ініціатива”), яка була запропонована Президентами Віктором Ющенком та Міхеїлом Саакашвілі й фактично мала на меті укріпити структуру ГУАМ шляхом посилення співпраці з західними державами та структурами для формування системи регіональної безпеки [89, с. 206]. Перший саміт Спільноти демократичного вибору відбувся 1–2 грудня 2005 р. у Києві й зібрав 23 іноземні делегації, в тому числі 9 голів держав: Грузії, Естонії, Латвії, Литви, Македонії, Молдови, Румунії, Словенії та України. Виступивши на саміті Віктор Ющенко закликав Президентів Балтійсько-Чорноморсько-Каспійського регіону приєднатися до ГУАМ [45, с. 115]. Концепція майбутньої співпраці Спільноти демократичного вибору знаходилася в процесі розвитку і залежала від

зацікавленості як європейських, так і пострадянських держав. Цікавою була експертна думка тогочасного директора міжнародних програм Центру ім. Разумкова Валерія Чалого, який передбачав два сценарії функціонування ініціативи, один з яких приніс би справжню додану вартість до ГУАМ. Він полягав у об'єднанні країн за рівнем демократичного розвитку та євроатлантичним вектором (таких як Болгарія, Латвія, Литва, Польща, Румунія тощо), другий же сценарій – згуртував би виключно пострадянські держави, як ГУАМ [114]. Однак процес формування діалогового об'єднання не отримав концептуальних та інституціональних основ і припинився ще на етапі планування.

Повертаючись до інституціоналізації самої ГУАМ, то у 2006 р. у Києві країни-члени підписали Статут ГУАМ, який затвердив її статус міжнародної регіональної організації та, серед іншого, визначив цілі організації у сфері безпеки й оборони. До них було віднесено посилення міжнародної та регіональної стабільності й безпеки, а також активізацію євроінтеграційних процесів з метою формування спільного безпекового простору [219]. На цьому ж саміті було також підписано Спільну Декларацію глав держав ГУАМ щодо врегулювання конфліктів на території Азербайджану, Грузії та Молдови, яка як і попередні заяви мала виключно політичний характер [255].

Фактично на цьому й закінчилася активна діяльність ГУАМ щодо безпекових питань, після цього наступила її переорієнтація у сферу економічної співпраці. І не дивно, адже, тоді Україна так і не змогла здійснювати повністю незалежний від Кремля зовнішньополітичний курс та стати справжнім регіональним лідером.

Безперечним є те, що на етапі формування організації Польща відіграла одну з ключових ролей у зміцненні безпекової співпраці в регіоні. Вона активно посилювала політичну та безпекову підтримку держав-членів ГУАМ, сприяючи їхній більшій маневреності на пострадянському просторі у відношенні до Росії. Така підтримка полягала у зростаючих взаємокорисних безпекових зв'язках між Польщею та Україною, що в свою чергу привело до створення польсько-український миротворчого батальйону (УКРПОЛБАТ) [265, с. 114].

Проте, все-таки, для України в рамках співпраці з ГУАМ фокусом була енергетична безпека та зменшення залежності від Росії, тому що остання регулярно вдавалася до газових “воєн”. Фактично питання постачання енергоносіїв з Центральної Азії й Кавказу в Європу було центральним для всіх учасників ініціативи. У зв’язку з цим, ключовий енергетичний проєкт, що полягав у будові трубопроводу Одеса-Броди-Гданськ, так і не реалізувався і тому не перетворив ГУАМ на впливову організацію в регіоні [74, с. 39]. Такий підхід до енергетичної співпраці міг стати важливим етапом у формуванні Балто-Чорноморської дуги – об’єднання держав між Балтійським та Чорним морями, у якому Збігнєв Бжезінський бачив ефективний інструмент впливу на Росію [68, с. 1117; 2, с. 17].

Оцінюючи діяльність організації у сфері безпеки й оборони, можна дійти до висновку, що таке співробітництво обмежувалося політичними заявами й мало декларативний характер. Незважаючи на великий потенціал як альтернативне безпекове об’єднання, яке могло протиставитись домінуючому статусу Росії на пострадянському просторі, воно не виправдало очікувань.

Наступну категорію, інтеграційні проєкти РФ, варто розглядати через призму українсько-російських відносин. Розуміючи важливість свого першого офіційного закордонного виїзду на посту Президента України, Віктор Ющенко все-таки обрав Росію, однак це не змінило ставлення російської політичної еліти й у її свідомості він залишився як антиросійський лідер [253, с. 104]. Російська Федерація була не задоволена новим зовнішньополітичним вектором Києва, який був спрямований на самостійний пошук власних форматів участі у європейській політиці та поступову відмову від асиметричних відносин із Росією [29, с. 42]. Що своєю чергою у січні 2006 р. призвело до першої “газової війни”, яка вже влітку була доповнена проплаченими антинатовськими акціями протестів у Автономній Республіці Крим щодо військових навчань “Сі-Бриз” [30, с. 66].

Одночасно з цим, змінилася й стратегія Росії щодо заморожених конфліктів. Коли Україна вжила більш суворих вимог щодо оформлення експорту з Придністровського регіону Молдови (так званої “Придністровської Молдавської

Республіки”), Росія одразу втрутилася у конфлікт і застосувала дипломатичний тиск [259, с. 42]. Таким чином, Росія перейшла від посередництва до активної підтримки невизнаної республіки.

Пізніше до українсько-російських відносинах додався ще й конфлікт щодо уточнення умов оренди Чорноморського флоту в Криму, що ніс потенційну загрозу перегляду Угоди між Україною і Російською Федерацією про статус та умови перебування Чорноморського флоту Російської Федерації на території України, яка також визнавала територіальну цілісність України [29, с. 44].

Водночас саме військове співробітництво з Російською Федерацією було прагматичним і до 2008 р. характеризувалося позитивною динамікою. Україна регулярно брала участь у спільних заходах з Росією і як спостерігач у засіданнях Ради міністрів оборони держав СНД. У листопаді 2005 р. на одній з таких зустрічей сторони уклали Угоду про співробітництво у сфері безпеки польотів державних повітряних суден [8, с. 92].

На той час на політичному рівні обговорювалися перспективи тристоронньої взаємодії між Україною, Росією та НАТО. Так, у 2006 р. російський віцепрем'єр-міністр та міністр оборони Сергей Іванов публічно заявив про готовність надавати підтримку українським ВМС для їхньої участі в операції НАТО “Активні зусилля” [9, с. 59]. Крім того, за президентства Віктора Ющенка у 2007 р. розпочалася спільна робота над розробкою нормативно-правових актів, що регламентували функціонування Випробувального центру у Феодосії, використання полігону “Нитка” в Саках, а також можливості навчання українських та російських військових на паритетних засадах [10, с. 87].

Однак ситуація кардинально змінилася у 2008 р., коли спостерігалось суттєве скорочення двосторонніх контактів: якщо у 2007 р. відбулося 44 спільних заходи, то у 2008 р. – лише 7 [11, с. 71]. Російська сторона неодноразово скасовувала заплановані зустрічі на рівні міністрів оборони та начальників генеральних штабів збройних сил обох країн [12, с. 59]. Таким чином, взаємодія між Україною та Росією у військовій сфері, яка до певного часу мала конструктивний характер, зіткнулася з різкими змінами внаслідок зростаючої

напруженості та геополітичних амбіцій Росії, яка намагалася втримати Україну та інші країни пострадянського простору у сфері свого впливу.

Створена в травні 2005 р. українсько-російська міждержавна комісія, не проявила здатності до прийняття стратегічних рішень, залишивши свою діяльність на рівні інерції [29, с. 43]. І не дивно, адже Росія проявляла односторонній інтерес у формуванні та підтримці безпекових викликів у регіоні, щоб втримати незалежні держави у сфері свого впливу. Експерти Центру Разумкова пояснювали це імперськими інтересами Росії, які полягали у: відновленні буферної зони вздовж південних кордонів Росії; збереженні контролю над пострадянськими країнами для використання їх ресурсного потенціалу у власних інтересах; протидії їхній європейській та євроатлантичній інтеграції; посиленні регіонального лідерства; стримуванні зростання впливу ЄС, НАТО та США, а також збереженні монопольного становища на європейському енергетичному ринку як засобу реалізації власної зовнішньої політики [4, с. 3].

Загалом до інтеграційних проєктів самопроголошеної спадкоємиці СРСР на пострадянському просторі можна віднести Співдружність Незалежних Держав (СНД), Євразійське економічне співтовариство (ЄврАзЕс), Єдиний економічний простір (ЄЕП) та Організацію Договору про колективну безпеку (ОДКБ) [109, с. 106]. Характерним елементом усіх зовнішньополітичних ініціатив РФ було неоєвразійство, яке являло собою геополітичну парадигму і передбачало прискорення процесу стратегічної інтеграції на території СНД для відтворення аналога СРСР – Євразійського Союзу. Така ідеологія з'явилася наприкінці 80-х років, а в сучасній інтерпретації “нова російська доктрина” була удосконалена неофашистським ідеологом Александром Дугінім [207, с. 289-290; 193]. З приходом до влади у 2000 р. Владіміра Путіна розпочався новий етап відновлення імперської моделі Росії, який полягав у експансії на пострадянський простір з використанням доступних на той час економічних, політичних, енергетичних, фінансових та культурно-інформаційних засобів [113, с. 104].

Щоб простежити еволюцію євразійських інтеграційних проєктів, необхідно повернутися до історії створення СНД, яка стала “стрижнем” майбутніх

інтеграційних напрацювань Росії. Сама СНД була поділена на дві групи держав у якій одна група (Росія, Білорусь, Вірменія, Казахстан, Киргизстан і Таджикистан) була націлена на тісніші відносини з Росією та створення нового союзу, а друга група (Грузія, Україна, Узбекистан, Азербайджан, Молдова та Туркменістан) виступала проти такої тісної співпраці [265, с. 113-114]. Таким чином, створення СНД у 90 роках було елементом цивілізованого розлучення після розпаду Радянського Союзу [165, с. 112], у якому більшість колишніх республік вбачало спосіб досягнення незалежності (враховуючи Литву, Латвію та Естонію, які одразу ж відмежувалися від пострадянського проєкту). Основною державою, яка вбачала в ній перехідний етап на шляху до реінтеграції та повернення статусу наддержави, була Росія [254, с. 27; 74, с. 35]. У зв'язку з цим, СНД не стало об'єднанням рівноправних партнерів, а тому добре опрацьований інституціональний фундамент не призвів до ефективності організації. Як влучно висловився про СНД міністр закордонних справ України Борис Тарасюк зазначивши, що “кризу СНД спричинила нездатність дати ключові відповіді щодо завдань СНД... Низька ефективність функціонування Співдружності показала, що СНД не може вирішити ті питання, які цікавлять країн-учасниць СНД. Тому вони намагаються вирішити питання, які їх цікавлять, через інші об'єднання” [114].

Американський політолог Генрі Кіссінджер вірно зауважив, що “для України СНД є неминучим перехідним етапом на шляху до повної незалежності та входження у нові конфігурації міждержавних стосунків” [39, с. 116]. Тому з самого початку Україна обмежила свою участь в СНД в якості спостерігача, оскільки відмовилася підписати та ратифікувати Статут Співдружності Незалежних Держав [109, с. 107]. За президентства Віктора Ющенка Україна співпрацювала в рамках СНД тільки у визначених пріоритетних завданнях, таких як створення зони вільної торгівлі або вирішення заморожених конфліктів [82, с. 59]. Так, рішення РНБО від 17 листопада 2006 р. “Про дальше співробітництво України в рамках Співдружності Незалежних Держав” підтверджувало наміри підтримувати жевріючу організацію. Саме рішення з одного боку визначало, що “діяльність СНД сприяла налагодженню і розвитку рівноправних та

взаємовигідних відносин між державами-учасницями”, а з іншого – підтверджувало стагнацію самої організації, яка полягала у “зниженні ефективності багатостороннього співробітництва в рамках СНД як міждержавного об’єднання” і наростанні певного “незадоволення з боку держав - учасниць щодо здатності органів Співдружності забезпечити дієву і конструктивну співпрацю” [131]. Що цікаво, у рішенні також було закріплено положення щодо здійснення співпраці України в рамках СНД з урахуванням стратегічного курсу держави на європейську та євроатлантичну інтеграцію [131]. В такий спосіб можна простежити продовження елементу багатовекторної політики України через її інтеграцію в протилежні геополітичні проєкти.

Наступною інтеграційною організацією на пострадянському просторі була Організація договору про колективну безпеку або Організація Ташкентського договору, яка повинна була протиставлятися експансії західної системи колективної безпеки [109, с. 107]. 15 травня 1992 р. п’ять пострадянських країн, Вірменія, Казахстан, Киргизстан, Росія та Узбекистан, стали країнами-фундаторами пострадянської системи колективної безпеки в рамках СНД, а в 1993 р. до їх числа приєдналися Азербайджан, Грузія та Білорусь [288, с. 4]. Важливо відзначити, що оскільки договір був укладений на п’ять років і почав діяти з 20 квітня 1994 р., то Азербайджан, Грузія та Узбекистан не підписали протокол про продовження його дії [288, с. 9]. Однак Узбекистан все-таки повернувся до російського альянсу у 2006 р. після виходу з ГУАМ [288, с. 16].

Сам Ташкентський договір є досить подібним до Північноатлантичного договору і містить свій *casus foederis*²³ у статті 4, згідно з якою, “якщо одна з держав-учасниць зазнає агресії з боку будь-якої держави або групи держав, то це розглядатиметься як агресія проти всіх держав-учасниць цього Договору. У разі вчинення акту агресії проти будь-якої з держав-учасниць всі інші держави-учасниці нададуть їй необхідну допомогу, включаючи військову, а також

---

²³ *Casus foederis* (з лат. — випадок союзу) — подія або ситуація, настання якої покладає на союзника обов’язок надати допомогу у формі, визначеній міжнародною угодою.

забезпечать підтримку засобами, що знаходяться в їхньому розпорядженні, в порядку здійснення прав на колективну оборону відповідно до статті 51 Статуту ООН” [71].

Справжня інституціоналізація організації відбулася у 2002 р., коли було підписано Статут ОДКБ та де-юре створено окрему організацію. Відповідно до нього, країни-члени визначали своїм пріоритетом подальший розвиток і зміцнення всебічних союзницьких відносин у сфері зовнішньої політики, оборони та військово-технічного співробітництва [194]. Росія як домінуюча держава в організації одразу ж надала преференції членам організації, які полягали у підготовці кадрів у російських військових закладах та можливості здійснення оборонних закупівель російського виробництва за цінами внутрішнього ринку [39, с. 118].

Як і в попередній інтеграційній ініціативі РФ, Україна відхилила пропозицію приєднатися до ОДКБ та взяла участь у ній в якості спостерігача [191, с. 26]. Проте Росія не залишала надій, що Україна врешті приєднається до колективної безпеки під російським протекторатом і “залишила двері відчиненими”. Підтвердженням цього була заява генерального секретаря ОДКБ Ніколая Бордюжа від 18 січня 2010 р. про бажання співпрацювати з Україною, як в якості члена, так і в разових операціях [107].

Чергова російська ініціатива мала економічне спрямування та була фактично наднаціональним утворенням на зразок ЄС [109, с. 108]. Міжнародна організація Євразійське економічне співтовариство (ЄврАзЕС) була створена 10 жовтня 2000 р. на основі Митного союзу Білорусі, Казахстану, Киргизстану та Росії, який утворено у 1995 р. [6, с. 87]. Вона була першим вагомим кроком на шляху до поглибленої економічної інтеграції на пострадянському просторі й дуже швидко перетворилась у лідируючий проєкт Росії. Як і з попередніми організаціями, Україна зайняла обережну позицію в якості спостерігача при ЄврАзЕС у 2002–2014 рр. [39, с. 118].

Невдалі спроби керманів Кремля змусити Україну приєднатися до їхніх політично-економічних проєктів призвели до створення чергової ініціативи –

Єдиного економічного простору (ЄЕП) з перспективою в подальшому створення Організації регіональної інтеграції [100, с. 142]. Сам ЄЕП “чотирьох” утворений у 2003 р. на підставі Угоди про формування Єдиного економічного простору і до нього увійшли Білорусь, Казахстан, Росія та, в кінцевому підсумку – Україна [192, с. 71].

У зв'язку з перемогою проросійського лобі в Україні, це стало першою російською ініціативою на теренах СНД, до якої приєдналася Україна, ратифікувавши угоду у квітні 2004 р. [74, с. 37]. Відповідно до угоди, органи ЄЕП формувалися на засадах поєднання міждержавного співробітництва та передачі частини повноважень держав-учасниць єдиному регулюючому органу з поступовим розширенням його впливу та значущості. Тому зважаючи на те, що кількість голосів членів визначалася їхнім економічним потенціалом і рішення регулюючого органу були обов'язковими для виконання, приймаючись на основі виваженого голосування [188], Україна, фактично, передала частину суверенітету на користь спільного органу, де домінуючу роль відігравала Росія. Більше того, попри офіційне позиціонування Угоди як механізму створення зони вільної торгівлі, її положення передбачали елементи, характерні для глибших рівнів економічної інтеграції – зокрема митного союзу та спільного ринку. Повноцінна реалізація цих положень обмежувала можливості держав-учасниць долучатися до інших інтеграційних об'єднань поза межами СНД, де-факто сприяючи формуванню замкнутого наднаціонального економічного простору під егідою Росії [55, с. 61-62].

Російський інтерес полягав у спробі створити альтернативу Європейському Союзу на пострадянському просторі, що об'єднувала б механізми зони вільної торгівлі та глибокої інтеграції країн-членів у вигляді митного союзу, гармонізації законодавства та введення спільної валюти. Україна ж своєю чергою наполягала тільки на створенні зони вільної торгівлі, тому й підписала договір із застереженнями щодо роботи в організації в конституційних межах. Позиція України не відповідала плану Росії, який озвучив тодішній віцеспікер Державної Думи РФ Владімір Жириновскій, що полягав у створенні Білоруссю, Казахстаном,

Росією та Україною “економічного союзу з переходом у політичний, а далі – створення союзної держави, що матиме спільну Конституцію” [74, с. 36; 192, с. 71]. Таким чином, можна простежити геополітичну складову цього проєкту, який передбачав політичну інтеграцію країн-членів, а для цього необхідно було змінити стратегічну парадигму України [74, с. 36].

Своєю чергою, Україна відмовилася від участі в проєкті створення митного союзу, орієнтуючись тільки на зону вільної торгівлі без обмежень та вилучень [29, с. 44]. Рішення РНБО від 20 травня 2005 р. “Про формування Єдиного економічного простору” підтверджує таку мету України, яка полягала виключно у створенні “зони вільної торгівлі без вилучень та обмежень” з дотриманням вимог щодо європейської інтеграції держави [142]. Все-таки, потенційні ризики пов’язані із вступом України в Митний союз переважили над потенційною вигодою.

Аналізуючи усі без винятку російські зовнішньополітичні ініціативи можна простежити поступову реалізацію доктрини щодо “близького зарубіжжя”, яке було сферою життєвих інтересів Росії та у внутрішні справи якого вона могла втручатися [55, с. 65-66; 74, с. 38]. Політичний вплив Кремля та нерівномірний ріст економіки постсоціалістичних країн робили їх залежними від Росії та перетворювали регіон у глобальну периферію [109, с. 113]. Своєю чергою, Україна настійно визначила для себе і своїх партнерів обов’язок жорстко дотримуватися принципу паритетності в міжнародних відносинах, відсутнього у численних російських ініціативах [204, с. 14]. Тому за президентства Віктора Ющенка помітне дистанціювання від політичних ініціатив Росії або участь тільки в тих, які мають виключно економічний характер.

Нерівноправність українсько-російських відносин у 2004–2010 рр. дуже добре характеризує Послання Президенту України Віктору Ющенку від 11 серпня 2009 р., яке викликало великий резонанс і було фактичним примусом України до братерства з Росією [82, с. 59; 84]. У цьому листі тодішній Президент РФ Дмитрій Медведєв констатував ряд проблем у двосторонніх відносинах, зокрема щодо позиції України стосовно грузинського конфлікту,

євроатлантичного курсу держави, перебування Чорноморського флоту в Криму тощо. В реальності в цьому посланні висловлювалося невдоволення всієї політичної еліти РФ самостійним зовнішньополітичним курсом України та бажання змінити поточний стан справ. Підтвердженням цього було завершення послання в якому “у Росії сподіваються, що нове політичне керівництво України буде готове вибудувати між нашими країнами такі відносини, які справді відповідатимуть справжнім сподіванням наших народів, інтересам зміцнення європейської безпеки” [120]. Таким чином, Кремль чекав на завершення президентства Ющенка для налагодження більш сприятливого політичного діалогу з його наступником [253, с. 104].

2.3 Євроінтеграційні процеси та поглиблена співпраця з НАТО в контексті українсько-американських відносин

Одночасно з погіршенням ситуації на лінії Київ-Москва помітне було покращення відносин з Брюсселем та Вашингтоном [29, с. 45]. І не дивно, адже приєднання до європейської та євроатлантичної системи безпеки, все ж таки, було пріоритетним напрямком зовнішньої політики України, який в той час був закріплений в Законі “Про основи національної безпеки”, а пізніше у Воєнній доктрині та в Стратегії національної безпеки [140; 130; 150]. Як слушно зауважив тодішній міністр закордонних справ Борис Тарасюк “курс, який відповідає нашим національним інтересам, не може бути ситуативним або таким, інтенсивність якого залежить від політичної кон’юнктури в Україні чи за її межами” [180, с. 7].

У своєму першому Посланні до Верховної Ради України “Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2005 році” Віктор Ющенко зазначив, що протягом 2005 р. “було зроблено більше, ніж за всю історію нашої незалежності, для поглиблення відносин і визнання України світовою і європейською спільнотою” [78]. Насправді команда Ющенка впевнено йшла в напрямку повного виконання зобов’язань відповідно до Угоди про партнерство і співробітництво з ЄС і вже 21 лютого 2005 р. Президент підписав “План дій Україна – Європейський Союз”

на 2005–2009 роки. Як наслідок через декілька днів ЄС надав Україні статус “спеціального сусідства”, який передбачав трирічну інтенсифікацію співпраці у сферах економіки, політики, енергетики, освіти та культури [29, с. 45]. Остаточним результатом відповідно до Плану дій було укладання нової угоди про політичну асоціацію та економічну інтеграцію з ЄС, яка мала замінити чинну Угоду про партнерство і співробітництво з Європейськими Співтовариствами від 14 червня 1994 р. [32, с. 27-28].

Згідно із Планом дій, Україна взяла на себе значні зобов'язання стосовно впровадження внутрішніх політичних реформ. У зазначеному документі визначено основні пріоритети співпраці обох сторін:

- політичний діалог та реформування;
- економічні та соціальні реформи та розвиток;
- торговельні відносини та регулятивні питання;
- співробітництво у сфері юстиції, свободи та безпеки;
- співробітництво щодо транспортної та енергетичної сфери, інформаційного суспільства та навколишнього середовища;
- міжлюдські контакти [116].

Що стосується самого співробітництва у сфері безпеки й оборони, то воно досить активно розвивалося. Одним із ключових етапів цього співробітництва став Дев'ятий саміт Україна-ЄС, який відбувся у грудні 2005 р. в Києві. Під час зустрічі міністра оборони України Анатолія Гриценка з високим представником ЄС з питань спільної зовнішньої політики та політики безпеки Хав'єром Соланом Євросоюз заявив про свою підтримку участі України в колективній системі європейської безпеки. Важливими результатами саміту стали підписання угод щодо системи повітряного сполучення та глобальної супутникової навігації. Доцільно також згадати, що у червні 2005 р. було укладено угоди про забезпечення безпеки обміну інформацією з обмеженим доступом і визначення умов участі України в операціях ЄС із врегулювання криз [8, с. 92].

У наступні роки співпраця України з ЄС у військовій сфері значно активізувалася та поглибилася. Пріоритетними напрямками в рамках ЄПБО стали

розширення участі України в миротворчих операціях під егідою ЄС, надання авіаційно-транспортних послуг, а також інтеграція українських військовослужбовців у освітні програми та спільні навчання з європейськими партнерами [9, с. 57]. Важливим досягненням у 2007 р. стало встановлення регулярного діалогу на найвищому рівні між військовим керівництвом України та ЄС. Зокрема, у жовтні 2007 р. голова Військового комітету ЄС відвідав Україну, а в листопаді начальник Генерального штабу України вперше взяв участь у засіданні цього комітету. Крім того, Україна брала активну участь в обговореннях щодо створення багатонаціональних військових підрозділів, таких як українсько-польсько-словацький бойовий підрозділ у рамках концепції бойових груп ЄС. Паралельно Україна отримала запрошення долучитися до формування багатонаціонального батальйону військової поліції (MNMPBAT) разом із Польщею, Словаччиною, Чехією та Хорватією [10, с. 85].

Подальше поглиблення європейської інтеграції відбувалося в напрямку розробки нової посиленої угоди між сторонами, що охоплювала не лише політичні, а й питання оборони та безпеки. Важливим кроком у розвитку відносин стало підписання Робочого плану співробітництва між Збройними Силами України та Секретаріатом Ради Європейського Союзу на 2009 р., що стало першим документом подібного характеру для країни, яка не була членом ЄС [11, с. 70].

Співпраця України з ЄС у сфері безпеки та оборони поступово еволюціонувала від окремих домовленостей до більш комплексних і стратегічних форм взаємодії. На цьому тлі доцільно розглянути роль європейських інтеграційних ініціатив, зокрема Європейську політику сусідства (ЄПС), яка мала на меті не лише розвиток економічних та політичних відносин, але й посилення безпеки та стабільності кордонів ЄС.

Саме в рамках ЄПС, яка до 7 травня 2009 р. залишалася однією з головних зовнішньополітичних ініціатив ЄС, були закладені основи для більш активного залучення України до європейської безпекової архітектури. ЄПС була створена у 2004 р., одразу після розширення ЄС на східні держави та мала два основних

вектори діяльності: східний і південний. До першої групи держав входили: Азербайджан, Білорусь, Вірменія, Грузія, Молдова та Україна, а до другої: Алжир, Єгипет, Ізраїль, Йорданія, Ліван, Лівія, Марокко, Палестина, Сирія та Туніс [108, с. 52]. Її основна мета була створення “зони стабільності” біля кордонів ЄС, щоб уникнути виникнення нових ліній розмежування, а також для зміцнення стабільності, безпеки та економічного добробуту країн-членів [225; 222]. Незважаючи на те, що ЄПС мала спільні риси з політикою розширення [166, с. 161], Європейська Комісія одразу розмежувала питання приєднання до союзу з питанням поглибленої співпраці. Так, відповідно до Комюніке “Розширена Європа - Нові сусіди: Нова система стосунків з нашими східними та південними сусідами” від 11 березня 2003 р. “нова політика сусідства полягає в тому, щоб забезпечити основу для розвитку нових відносин, які в середньостроковій перспективі не включатимуть перспективу членства чи ролі в інститутах Союзу. Відповідь на практичні питання, пов’язані з близькістю та сусідством, слід розглядати окремо від питання вступу до ЄС” [225].

Відносини між ЄС та її сусідами повинні були ґрунтуватися на взаємних зобов’язаннях дотримуватися спільних цінностей. Особлива увага приділялася принципам верховенства права, належного врядування, повазі до прав людини, сприянню добросусідських відносин, а також принципам ринкової економіки та стабільного розвитку [85, с. 17]. Метою поглибленої співпраці були активна підтримка процесів політичних та економічних реформ, сприяння ще тіснішій економічній інтеграції, просування сталого розвитку та надання ефективної політичної підтримки та допомоги [225].

Проте у практичній площині відмінне уявлення щодо перспектив членства України в Європейському Союзі стало основною причиною розчарування у відносинах між двома сторонами [50 с. 5]. Таким чином, ЄПС фактично окреслила закритий елітарний клуб держав, при цьому забезпечивши поширення європейських стандартів на сусідні країни. Зрештою іншим важливим фактором, що негативно впливав на європейську політику, було те, що до сфери діяльності ЄПС увійшли досить різні за своїм культурним та історичним досвідом країни, що

унеможливило проведення єдиної політики. Відповідно до Комюніке “Розширена Європа - Нові сусіди”, початково до одного “кошика” було приєднано країни з тривалою європейською традицією такі як Білорусь, Молдова та Україна, яких об’єднали з країнами Магрибу та Машреку, для яких на той час існувала альтернативна ініціатива – Європейсько-середземноморське партнерство (Барселонський процес).

Іншою інтеграційною ініціативою ЄС, що виходила за межі ЄПС, стала Чорноморська синергія, яка представляла першу спробу створити регіональний формат політичного діалогу між ЄС та країнами Східної Європи, доповнюючи існуючі двосторонні відносини. Ця ініціатива була сформована після приєднання до ЄС у січні 2007 р. двох чорноморських держав – Румунії та Болгарії, а також через зростання стратегічної важливості цього регіону для ЄС [167, с. 31; 214]. Загалом, як показано у Додатку Л, ініціатива охоплювала такі країни, як Азербайджан, Болгарія, Вірменія, Греція, Грузія, Молдова, Росія, Румунія, Туреччина та Україна [238].

Чорноморська синергія була введена в дію Комюніке Єврокомісії “Чорноморська синергія – нова ініціатива регіонального співробітництва” від 11 квітня 2007 р. В ній зазначалося, що “присутність Європейського Союзу в Чорноморському регіоні відкриває нові перспективи та можливості. Це вимагає більш узгоджених, довгострокових зусиль, які допомогли б повною мірою скористатися цими можливостями, щоб принести стабільність і процвітання регіону” [223]. Пізніше Резолюція Європейського парламенту від 17 січня 2008 р. щодо підходу до регіональної політики Чорного моря включила такі пріоритетні напрямки співпраці:

1. Проблеми безпеки.
2. Сприяння політичній стабільності та ефективній демократії.
3. Співробітництво у сфері енергетики, транспорту та екології.
4. Торговельно-економічне співробітництво.
5. Освіта, навчання та дослідження.
6. Інституційні та фінансові аспекти [239].

Безпекові проблеми передбачали активніше залучення ЄС до управління конфліктами та миротворчих операцій в регіоні. В документі наголошено, що присутність Чорноморського флоту Росії в Севастополі була одним зі стратегічних факторів, що впливав на стабільність у регіоні та викликав напруженість між країнами, зокрема між Україною та Росією. В рамках ініціативи Чорноморська синергія ЄС окреслив чіткі пріоритети щодо зміцнення безпеки, свободи та правосуддя, зокрема через гармонізацію політик країн регіону з європейськими стандартами. Особлива увага приділялася боротьбі з невійськовими загрозами, такими як транснаціональна злочинність, торгівля людьми та нелегальна міграція. Місія Європейського Союзу з прикордонної допомоги Молдові та Україні була відзначена як ефективний приклад багатостороннього співробітництва у вирішенні цих проблем [239].

Щодо політичної стабільності та демократії, ключовими завданнями були впровадження стійкої демократії, належного управління та верховенства права у двосторонні та регіональні відносини. Важливою умовою розвитку добросусідських відносин стало дотримання принципів взаємної поваги, територіальної цілісності, невтручання у внутрішні справи та заборони застосування сили або погроз її застосування [239].

Офіційне співробітництво в межах Чорноморської синергії було розпочато 14 лютого 2008 р. на зустрічі в Києві. У прийнятій після неї “Спільній заяві міністрів закордонних справ ЄС та країн великого Чорноморського регіону” зазначалося, що ініціатива покликана активізувати залученість ЄС у справи регіону. Однак за перші два роки її реалізації було досягнуто обмежених результатів. Чорноморська синергія не змогла забезпечити підвищення стабільності та розвитку регіону, оскільки країни-учасниці часто займали різні, а подекуди й протилежні позиції щодо шляхів його подальшої трансформації [167, с. 31].

Загальний прогрес Чорноморської синергії представлений у звіті Європейської Комісії від 19 червня 2008 р., присвяченому аналізу першого року її впровадження. Він демонстрував як сильні сторони, так і суттєві недоліки,

особливо в політико-безпекових питаннях. Серед позитивних аспектів можна виділити гнучкість, прагматизм і комплексний підхід, що забезпечував можливість узгоджених дій між ЄС та чорноморськими країнами. Прогрес спостерігався у кількох ключових сферах, зокрема в енергетиці, транспорті та захисті навколишнього середовища. Однак, ініціатива зіткнулася з труднощами через складну регіональну ситуацію, що включала заморожені конфлікти та необхідність активної участі численних акторів. Брак конкретних вимірних цілей та слабка інституційна координація також послаблювали ефективність проєктів. Як результат, було зроблено висновок про необхідність вжиття подальших заходів для розробки довгострокової стратегії з чіткішими напрямками дій та ефективнішою міждержавною співпрацею [224]. Проте на цьому практична реалізація ініціативи у сфері безпеки зупинилася²⁴, залишившись на етапі політичних декларацій, прагнення посилити інституціоналізацію та стратегічний підхід країн-членів.

Паралельно з цим набирала обертів нова польсько-шведська ініціатива в рамках ЄПС, яка повинна була створити противагу лобійованому Францією південному вектору поглибленої співпраці – Середземноморському союзу [86, с. 47]. Так, під час засідання Європейської Ради у червні 2008 р., представники Республіки Польщі та Королівства Швеція внесли новаторську пропозицію щодо подальшого розвитку поглибленої співпраці із країнами Східної Європи, а саме Азербайджаном, Білоруссю, Вірменією, Грузією, Молдовою та Україною [200, с. 109]. І не дивно, що основним ініціатором була саме Польща і саме з такою концепцією, оскільки в той час, окрема ініціатива для Росії зміцнила б російський вплив в регіоні. Посилення ролі Росії в регіоні було в інтересах Німеччини, яка у 2007 р. розпочала головування в ЄС та фокусувалася на розвитку східної політики Європейського Союзу, зокрема створенню зовнішньополітичної ініціативи для Східної Європи. Фінальна концепція Східного партнерства відповідала

---

²⁴ За винятком декількох проєктів у сфері морської безпеки, захисту навколишнього середовища та безпеки морських перевезень таких як: “Морська безпека та охорона II”, “Регіональна технічна допомога для посилення морської безпеки, безпеки та захисту морського середовища в Чорному морі” та “Проєкт технічної допомоги Чорно-Каспійського моря щодо безпеки та охорони на морі” [256; 257].

стратегічним інтересам Польщі, оскільки її основа – це безпекова складова ініціативи, а саме стабільність і розвиток країн, які з нею межують. Зближення країн Східної Європи з Європейським Союзом могла сприяти стабілізації внутрішньої ситуації в них та зменшити вплив Росії на Україну та Білорусь [86, с. 48-49]. Окрім цього, Польща як регіональний лідер не могла не долучитись до формування східної політики ЄС.

Вже 7 травня 2009 р. у Празі (Чеська Республіка) відбувся установчий саміт Східного партнерства [51, с. 57]. Офіційною інституціоналізацією ініціативи можна вважати опублікування Комюніке “Східне партнерство” 3 грудня 2008 р. [226]. Основною метою такої зовнішньополітичної ініціативи було зміцнення та поглиблення політичних та економічних відносин між ЄС та країнами-членами Східного партнерства. Важливою відмінністю ЄПС та Східного партнерства був перехід від формату односторонніх зобов’язань України до взаємних двосторонніх зобов’язань [50, с. 5]. Незважаючи на досить позитивну динаміку, перспектива щодо членства в ЄС залишилися такою самою як при ЄПС, тому що Східне партнерство сприяло тільки політичним та економічним реформам у країнах-реципієнтах шляхом укладення угоди про асоціацію, створення поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі, лібералізації візового режиму, підтримки стабільності та безпеки в регіоні тощо [175, с. 107].

Саме питання укладення угоди по асоціацію було найбільш нагальним у відносинах України з Європейським Союзом, яка повинна була замінити Угоду про партнерство та співробітництво. Її термін дії закінчився 5 березня 2007 р. та автоматично пролонговувався за згодою сторін. Тому 9 вересня 2008 р. у Парижі (Французька Республіка), за результатами Дванадцятого саміту Україна-ЄС сторони домовилися про рамкову угоду про асоціацію, яка повинна була містити елемент поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі, а також про початок безвізового діалогу [50, с. 7]. Водночас вже тоді в Спільній заяві щодо угоди про асоціацію Україна-ЄС згадано про безпекову складову цієї багатосторонньої угоди: “вона створить міцну основу для подальшого зближення між Україною та ЄС у сферах зовнішньої політики та безпеки, включаючи повагу до забезпечення

принципів незалежності, суверенітету, територіальної цілісності та непорушності кордонів” [162].

Таким чином, помітний суттєвий прогрес у європейській інтеграції України, проте ще далеким було виконання стратегічної мети України щодо членства в ЄС, яку сформував Президент України Віктор Ющенко 23 лютого 2005 р. під час виступу у Європейському парламенті: “моя кінцева мета, як і моєї країни та мого уряду, полягає в тому, щоб Україна приєдналася до Європейського Союзу” [309]. На жаль, на заваді швидкого просування до членства в ЄС стояли не лише внутрішньополітичні проблеми України, але й низка зовнішніх перешкод – як глобального, так і регіонального характеру, – що обмежували спроможність самого Європейського Союзу до подальшого розширення. До таких чинників варто віднести насамперед глобальну фінансово-економічну кризу, затяжний процес інституційно-правової трансформації ЄС у зв’язку з попередніми етапами розширення, а також вплив так званого “російського чинника” на внутрішню політику Європейського Союзу. Останній проявлявся у прихильності частини європейського політикуму до стратегічної парадигми “Росія перш за все” (“Russia first”), що передбачала пріоритетність розвитку відносин із РФ навіть коштом стримування інтеграційної взаємодії з країнами Східного партнерства [52, с. 288-290; 172, с. 127-128]. Такий підхід, до речі, поділявся не лише окремими державами-членами ЄС, а й у тій чи іншій мірі відображався у ширшій західній політичній традиції того часу, включаючи США та НАТО, які розглядали пострадянський простір як зону обмеженого геополітичного маневру.

В умовах, коли перспективи членства в ЄС були ускладнені як внутрішніми, так і зовнішніми чинниками, Україна водночас активізувала євроатлантичний напрям, що за часів президентства Віктора Ющенко призвело до суттєвого посилення співпраці з НАТО та переходу відносин до якісно нового формату. Особливо важливі трансформації відбулися в контексті участі в програмі “Партнерство заради миру”, радах Північноатлантичного співробітництва та Євроатлантичного партнерства, а також інтенсивного політичного діалогу з питань членства та відповідних реформ [1, с. 129]. Останній напрям взаємодії був

активізований 21 квітня 2005 р. в рамках неформальної зустрічі глав МЗС країн НАТО на комісії Україна – НАТО у Вільнюсі [69], за підсумками якої схвалено документ “Поглиблення співпраці Україна-НАТО: короткотермінові заходи” [118]. Варто зазначити, що відповідно до етапів інтеграції затверджених на Вашингтонському саміті НАТО у 1999 р., послідовність дій виглядає наступним чином: спочатку налагоджується інтенсифікований діалог з питань членства, а потім надається план дій щодо членства [157].

В загальному, основою відносин України з НАТО була “Хартія про особливе партнерство між Україною та НАТО”, яка була підписана 9 липня 1997 р. в рамках саміту НАТО в Мадриді попереднім Президентом України Леонідом Кучмою. Вона включала політичні зобов’язання сторін щодо розвитку особливого та ефективного партнерства, яке мало сприяти зміцненню стабільності та поширенню спільних демократичних цінностей у Центрально-Східній Європі, а також проведенню практичних консультацій між Україною та НАТО [201]. Додатково варто зазначити, що інтерес НАТО до України можна простежити ще до розпаду Радянського Союзу та на пізніших етапах, коли Україна першою з усіх пострадянських держав приєдналася до програми НАТО “Партнерство заради миру” [44, с. 73].

Ще за президентства Леоніда Кучми Україна вийшла на новий, більш високий рівень відносин з НАТО. Так, на засіданні комісії Україна – НАТО 22 листопада 2002 р. під час Празького саміту було ухвалено План дій Україна – НАТО, який являв собою пріоритетну програму внутрішніх реформ України до стандартів НАТО [1, с. 135]. Він передбачав військову, судову, правоохоронну, економічну та демократичні реформи [117].

У 2009 р. щорічний цільовий План дій Україна – НАТО був замінений на Річні національні програми (РНП) Україна-НАТО. Виконання РНП було спрямоване на активізацію реформ у різних сферах, зокрема політичній, економічній, оборонній та правовій, і мало структуру, максимально наближену до Плану дій щодо членства в НАТО [133; 12, с. 54]. Того ж року виконання РНП

отримало позитивну оцінку під час засідання Політичного комітету НАТО з Україною [12, с. 54].

Крім РНП, співпраця України з НАТО реалізувалася через інші формати, такі як Робочий план Військового комітету Україна-НАТО, Індивідуальна програма партнерства, робоча програма Спільної робочої групи з питань воєнної реформи, а також Процес планування та оцінки сил. Ці формати доповнювалися спільними проєктами як з НАТО, так і на двосторонньому рівні з державами-членами Альянсу. Поглиблення співпраці з НАТО було ключовим елементом для проведення військової реформи в Україні та забезпечення відповідності її Збройних Сил критеріям членства в Альянсі. Це передбачало підвищення здатності Збройних Сил виконувати завдання із захисту держави, досягнення високого рівня взаємосумісності з підрозділами країн-членів НАТО та забезпечення внеску в операції під проводом Альянсу [12, с. 54].

За президентства Віктора Ющенка Україна взяла участь у низці спільних навчань (Додатки М.1–М.5), антитерористичній операції НАТО “Активні зусилля” (ОАЕ) в Середземному морі та продовжила свою участь у миротворчій операції в Косово (KFOR), Міжнародних силах сприяння безпеці в Афганістані (ISAF), багатонаціональних силах (MNF–I) та тренувальній місії в Іраку (NATO Training Mission – Iraq), а також у миротворчій операції НАТО і ЄС у Судані (в Дарфурі)²⁵ [8, с. 91; 9, с. 54]. Крім того, Україна забезпечила участь своєї військово-транспортної авіації в операціях НАТО після ратифікації Верховною Радою України в жовтні 2006 р. Меморандуму між Урядом України та Верховним головнокомандуванням Об’єднаних збройних сил НАТО в Європі [9, с. 54].

Окрім активної участі в миротворчих місіях, Україна також стала учасницею Програми НАТО з обміну даними про повітряну обстановку (ОДПО), що значно посилило технічну взаємодію між українськими збройними силами та військовими структурами НАТО. У рамках цієї ініціативи було підписано Меморандум про взаєморозуміння між Міністерством оборони України, Міністерством оборони Угорщини та Штабом Верховного головнокомандувача

---

²⁵ Див. Миротворча діяльність України за президентства Віктора Ющенка у Додатку Н (Н.1–Н.5).

об'єднаних збройних сил НАТО в Європі щодо обміну даними між командним пунктом Повітряного командування “Захід” (м. Львів) та Центром управління і оповіщення (м. Веспрем, Угорщина). У грудні 2008 р. завершено комплекс організаційно-технічних заходів, які включали встановлення відповідного обладнання і налагодження інформаційного обміну [11, с. 69]. Подальший розвиток співробітництва відбувся у 2009 р., коли Північноатлантична рада НАТО ухвалила рішення про відкриття другої лінії обміну даними між Україною та Альянсом за програмою ОДПО, що стало важливим кроком у зміцненні безпекової взаємодії [12, с. 55].

Слід окремо відзначити регіональну інтеграційну ініціативу, тісно пов'язану з НАТО. Оборонне співробітництво між Україною та Радою міністрів оборони Південно-Східної Європи почало активно розвиватися у грудні 2005 р. Під час засідання РМО ПСЄ у Вашингтоні було оголошено про приєднання України до цієї організації, до якої входили Албанія, Болгарія, Греція, Італія, Північна Македонія, Румунія, Словенія, США, Туреччина та Хорватія. РМО ПСЄ виконувало важливу роль як сполучна ланка між країнами Південно-Східної Європи та НАТО, що сприяло поступовому наближенню України до стандартів Альянсу. Приєднання України до цієї організації стало вагомим кроком у її прагненні до інтеграції в євроатлантичні структури безпеки [8, с. 87-88].

У 2006 р. Україна набула повноправного членства в РМО ПСЄ та досягла домовленостей про участь своїх офіцерів у штабі Багатонаціональної миротворчої бригади країн Південно-Східної Європи (SEEBRIG). Хоча процес інтеграції тривав певний час, практичне співробітництво розпочалося відразу, однак в рамках НАТО. Важливим прикладом цього стала участь української авіації в перевезенні контингенту SEEBRIG до Афганістану, що здійснювалося літаками державного підприємства “Українська авіаційна транспортна компанія”. У результаті протягом лютого–серпня 2006 р. було транспортовано близько 400 військовослужбовців та 450 тонн вантажу [9, с. 58].

Вже наступного року Київ став місцем проведення засідання РМО ПСЄ на рівні міністрів оборони, де Україна знову висловила намір долучитися до

Багатонаціональних миротворчих сил Південно-Східної Європи. Крім того, Україна прагнула брати участь у спільних проєктах, таких як комп'ютерні навчання, створення системи супутникового зв'язку, військова освіта, дослідження в галузі оборонних технологій та протидія невійськовим загрозам [10, с. 85-86].

В підсумку до багатонаціональних миротворчих сил Південно-Східної Європи Україна приєдналася у 2009 р. [95, с. 185]. Таким чином, ця ініціатива відкрила Україні можливості співпрацювати з країнами-членами НАТО, а також з державами, які не входять до Альянсу, в рамках різних безпекових ініціатив. Зокрема, це включало взаємодію в таких сферах, як оборонна промисловість, науково-дослідна діяльність, військова освіта, телекомунікації, боротьба з розповсюдженням зброї масового ураження, охорона кордонів та протидія тероризму [11, с. 70-71].

Повертаючись до самої євроінтеграції України у 2005–2010 рр., одразу після Вільнюського Саміту Україна-НАТО, під час візиту генерального секретаря НАТО Яапа де Гооп Схеффера у Києві, Віктор Ющенко передав йому початковий документ, у якому йшлося, що членство в організації було кінцевою метою співпраці, а також висловлено позицію щодо реформування держави відповідно до натовських стандартів. Практичне обговорення питань щодо приєднання відбулося у жовтні 2005 р. під час візиту делегації НАТО в Україну, в ході якого узгоджено програму інтенсифікації євроатлантичної інтеграції держави [1, с. 135-136; 299, с. 240].

У той же час було повернуто у Воєнну доктрину запис про стратегічну мету України – членство в ЄС та НАТО [130], який був виключений Леонідом Кучмою 29 червня 2004 р., після зустрічі Ради партнерства Україна – НАТО у Стамбулі [29, с. 40]. Тоді на прийняття такого рішення адміністрацією Кучми вплинули кілька факторів, зокрема: поглиблення економічної співпраці з Росією та її тиск на політичні еліти України, відсутність прогресу на шляху до членства в ЄС і низка політичних скандалів, які призвели до ізоляції Кучми на Заході [294, с. 186-187; 275, с. 194]. Так, у початковій версії доктрини наголошувалося на

необхідності зміцнення довіри між державами, поступовому зниженні загрози використання військової сили, а також на проведенні політики євроатлантичної інтеграції, кінцевою метою якої був вступ до НАТО, що мало стати основою для формування загальноєвропейської системи безпеки [130; 299, с. 240].

У грудні 2005 р. набув чинності Указ Віктора Ющенка “Про невідкладні заходи дальшого розвитку відносин України з Організацією Північноатлантичного договору (НАТО)”, який підтвердив незворотність отримання членства Україною в НАТО [1, с. 136]. В ньому він доручив уряду утворити орган для підготовки до вступу та повністю наділив його повноваженнями щодо створення робочих груп для окремих напрямів євроатлантичної інтеграції [143].

Незважаючи на динаміку співпраці, в той час при владі були сили, які протидіяли інтеграції з Альянсом. Так, 14 вересня 2006 р. прем'єр-міністр України Віктор Янукович під час засідання Комісії Україна-НАТО запропонував відтермінувати надання Україні Плану дій щодо членства в НАТО, обґрунтовуючи це необхідністю широкої підтримки суспільства. В кінцевому результаті країни-члени НАТО підтримали потребу деполітизації відносин та підтвердили необхідність корелювання динаміки інтеграції з громадською думкою щодо ідеї членства в НАТО [24, с. 47].

Починаючи від 2005 р., НАТО неодноразово підтверджував політику відкритих дверей щодо України після запровадження нею необхідних реформ у сферах безпеки, оборони, судової системи, верховенства права та боротьби проти корупції. Тоді ж Україна активізувала свої зусилля для реалізації своєї стратегічної мети – приєднання до Альянсу. Для цього вона спробувала заручитися підтримкою країн-членів НАТО щодо приєднання до Плану дій щодо членства на Бухарестському саміті. Тому 7 грудня 2008 р. під час засідання Комісії Україна-НАТО, українська делегація звернулася з відповідним проханням до іноземних представників [77]. Окрім цього, 15 січня 2008 р. Президент, прем'єр-міністр і голова Верховної Ради України підготували так званий “лист

трьох”, який був офіційною заявкою України щодо можливості приєднання до Плану дій щодо членства в НАТО [1, с. 136].

Бухарестський саміт НАТО відбувся 2–4 квітня 2008 р. і завершився ухваленням декларації, в якій підтверджено євроатлантичне майбутнє України [1, с. 136-137]. В декларації йшлося про те, що “НАТО вітає євроатлантичні прагнення щодо членства в НАТО України та Грузії... ці держави стануть членами НАТО. Обидві країни зробили цінні внески в операції Альянсу. ПДЧ буде наступним кроком для України та Грузії на їх шляху до членства... ми підтримуємо заявки цих країн щодо ПДЧ. Таким чином ми розпочнемо період інтенсивної взаємодії з ними на високому політичному рівні з метою розгляду питань, пов’язаних з їхніми зверненнями щодо ПДЧ, які залишаються невирішеними” [58].

Оцінюючи результати Бухарестського саміту НАТО можна впевнено ствердити, що Альянс обмежився лише політичною заявою, не переходячи при цьому до реальних дій, які мали б включати в себе надання плану дій щодо членства в НАТО. І таке рішення було прийняте незважаючи на міцну підтримку США, Болгарії, Естонії, Латвії, Литви, Польщі, Румунії, Словаччини, Словенії, Чехії та Канади, що полягала у зверненні до генерального секретаря НАТО Яапа де Гооп Схеффера з проханням надати Україні План дій щодо членства на саміті в Бухаресті з метою зміцнення безпеки та стабільності в Європі [44, с. 74].

Основною причиною цього був активний спротив Російської Федерації стосовно приєднання України до Альянсу. В рамках саміту в Бухаресті відбулося засідання Ради НАТО-Росія на якому виступив Президент РФ Владімір Путін характеризуючи Україну як “складне державне утворення. І якщо ще внести туди натовську проблематику, інші проблеми, це взагалі може поставити на межу існування самої державності. Там складні внутрішньополітичні проблеми відбуваються. Теж потрібно діяти дуже акуратно” [26]. Росія, звичайно не мала права вето, але її підтримали Німеччина і Франція у цьому питанні [158]. Росія дуже добре усвідомлювала цю підтримку, оскільки ще перед Бухарестським самітом НАТО канцлер Німеччини Ангела Меркель заявила, що членами НАТО

повинні бути держави, в яких Альянс підтримують не тільки політики, але й населення [44, с. 74]. Тому Бухарестський саміт став своєрідною “точкою неповернення” у відносинах Україна-НАТО на найближчий час, незважаючи на подальшу політичну підтримку Альянсом євроатлантичної інтеграції України.

В ході наступного Двадцять першого саміту НАТО також було підтверджено попереднє рішення про відкритість дверей, що знайшло своє відображення в декларації саміту НАТО в Страсбурзі (Франція) і Келі (Німеччина) від 4 квітня 2009 р.: “в Бухаресті ми домовилися, що Україна та Грузія стануть членами НАТО, і ми підтверджуємо всі елементи цього рішення” [62].

У столиці Бельгії 21 серпня 2009 р. була підписана декларація, яка доповнила Хартію про особливе партнерство між Україною та НАТО [1, с. 137]. В ній також було підтверджено політику відкритих дверей для України та наділено ширшими повноваженнями Комісію Україна-НАТО, зокрема щодо контролю за процесом приєднання, поглиблення діалогу та співпраці, а також сприяння реформуванню [60].

Щоб розуміти ширший контекст відносин України з НАТО, необхідно їх розглянути через призму українсько-американських відносин. На початку квітня 2005 р. Віктор Ющенко здійснив свій перший офіційний візит до Сполучених Штатів Америки, який фактично встановив новий рівень українсько-американських відносин, за підсумками якого було підписано “Порядок денний для нового сторіччя українсько-американського стратегічного партнерства”. Президент США Джордж Буш-молодший вітав намір України у перспективі вступити в НАТО в разі відповідності критеріям членства у Північноатлантичному альянсі [33]. Тоді він заявив, що “ми не хочемо, щоб український народ вибирав: дружба з ЄС чи дружба з Америкою. Ви повинні бути друзями і США, і ЄС, і НАТО. Це не питання вибору” [103].

Саме тоді, після покращення українсько-американських відносин було підтверджено “відкритість дверей НАТО” для України. Це відбулося 8 грудня 2005 р. у Спільній заяві за підсумками засідання Комісії Україна-НАТО

та у підсумковому комюніке засідання Північноатлантичної Ради Альянсу [24, с. 45]. Окрім цього, після оцінки імплементації Цільового плану Україна-НАТО на 2005 р. було додано до документа запис про можливість залучення України до Плану дій щодо членства в НАТО [77].

Символічним був також візит Президента Джорджа Буша-молодшого 1 квітня 2008 р. одразу напередодні Бухарестського саміту НАТО. Активна підтримка включення України до Плану дій щодо членства в НАТО була викликана, серед іншого, тим, що це було одним із завдань адміністрації Джорджа Буша-молодшого на другий термін [44, с. 74]. Тоді Віктор Ющенко запевнив свого американського колегу у тому, що “Україна буде в НАТО... це вже давно не питання вибору... це питання часу” та підтвердив те, що “приєднання України до НАТО – це по суті отримання відповіді на Вічну Україну” [208].

Найбільшим досягненням Віктора Ющенко та Джорджа Буша-молодшого в українсько-американських відносинах було підписання 20 грудня 2008 р. Хартії Україна – США про стратегічне партнерство. В документі сторони підтвердили свої дружні та стратегічні відносини, засновані на спільних цінностях і інтересах, таких як демократія, економічна свобода, захист безпеки та територіальної цілісності, верховенство права, інновації та технічний прогрес. Окрім того, Хартія повторно підкреслила значення безпекових гарантій, закріплених у Тристоронній заяві Президентів США, Російської Федерації та України від 14 січня 1994 р., а також у Будапештському меморандумі, який стосувався гарантій безпеки в контексті приєднання України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї від 5 грудня 1994 р. Важливим також було положення про реалізацію програми посиленого безпекового співробітництва, яке забезпечить поглиблення інтеграції України до НАТО. Надзвичайно актуальною на той час була енергетична загроза від РФ, тому у світлі цього сторони домовилися про створення двосторонньої групи з питань енергетики та поглиблення тристороннього діалогу з ЄС щодо посилення енергетичної безпеки [202; 205, с. 111].

У той час можна простежити також консенсус у внутрішній політиці США щодо приєднання України до Альянсу. Підтвердженням цього були документи

прийняті Конгресом США, які підтримували євроатлантичні амбіції України: “Акт 2007 року про консолідацію свободи в НАТО” від 4 вересня 2007 р. [279], резолюція Конгресу від 1 квітня 2008 [87] та резолюція Конгресу від 30 липня 2008 [177]. Окрім цього, в американських президентських перегонах у 2009 р. обидва кандидати, демократ Барак Обама і республіканець Джон Маккейн, висловлювали підтримку подальшій інтеграції України з НАТО. Ще тоді, майбутній Президент США Барак Обама на XX Конгресі українців Америки, який відбувся 17–18 жовтня 2008 р., ствердив, що Україна готова до ПДЧ та висловив своє зобов’язання працювати з союзниками США в Альянсі для досягнення порозуміння та здійснення наступного важливого кроку на шляху України до членства в НАТО [44, с. 75].

Зважаючи на попередні факти, вважалося, що під час президентства Обами, динаміка українсько-американських відносин збережеться і буде посилюватися. Проте насправді адміністрації Обами була потрібна стабільна демократична Україна, яка не буде “каменем спотикання” в американсько-російських відносинах [44, с. 76].

Підтвердженням цього була стаття колишнього держсекретаря США Генрі Кіссінджера, опублікована 2 липня 2008 р., в якій він закликав припинити розширення НАТО на Схід, оскільки Росія сприймала розширення Альянсу як “наполегливе вторгнення” [317, с. 35; 44, с. 75]. На його думку, проблемні відносини між Україною та Росією були перешкодою у переведенні американсько-російських відносин на стратегічний рівень [44, с. 75]. Він був переконаний, що США може “вплинути [на Росію] більше терпінням та історичним розумінням, ніж ображеним відстороненням та публічними закликами” [317, с. 34-35].

Зрештою, такі переконання пересилили у зовнішній політиці США і відбулося “перезавантаження” пріоритетів США на пострадянському просторі [53, с. 136]. Підтвердженням цього був американський експертний аналіз “Вірний напрям політики США щодо Росії”, в якому йшлося про те, що “оскільки вступ України та Грузії не є національними пріоритетами для США, офіційний

Вашингтон має визнати, що ці країни не готові до вступу в НАТО” [44, с. 76]. Як наслідок американська внутрішня переорієнтація віддзеркалилася на відносинах на лінії Україна-НАТО і на найвищому рівні Альянсу пролунали заяви про неможливість приєднання України до НАТО в найближчому майбутньому [44, с. 76].

Таким чином, позитивною тенденцією у 2005–2010 рр. була відмова від багатовекторної політики України та прийняття державного курсу на європейську та євроатлантичну інтеграцію. У цьому напрямку команда Ющенка вела інтенсивну діяльність як ніколи раніше, тому й з’явилися дуже великі надії на швидкий процес інтеграції до західних структур. Одним із ключових завдань було бажання вийти з пострадянського безпекового простору та приєднатися до європейського регіонального комплексу шляхом інтеграції з системи безпеки НАТО і ЄС. Ці зусилля, хоча й були безпрецедентними за своєю інтенсивністю, не змогли принести очікуваних результатів. Україна не отримала чіткої перспективи членства в ЄС та Плану дій щодо членства в НАТО, що суттєво обмежило її можливості зміцнити свою позицію в європейському суперкомплексі безпеки та досягти довгострокових стратегічних переваг.

Негативний вплив на цей процес мала також позиція України щодо загроз із боку Російської Федерації. Незважаючи на зростаюче усвідомлення небезпеки, яку представляє російська політика, Україна здійснювала сек’юритизацію відповідних загроз, однак офіційно не визнавала Росію воєнним противником. Така подвійність у позиціонуванні держави не лише ускладнювала процес зміцнення безпекової політики, а й стримувала формування чіткої комунікації із західними партнерами щодо намірів України стати частиною європейського регіонального комплексу безпеки, що у свою чергу послаблювало інтеграційні процеси та залучення підтримки західних партнерів.

Після детального аналізу ефективності реалізації політики безпеки та оборони за президентства Віктора Ющенка все-таки можна охарактеризувати цей період як “час невикористаних можливостей”, оскільки, незважаючи на активну роботу, ключові цілі не були досягнені. У даному контексті важливо відзначити,

що Україна втратила шанс приєднатися до Плану дій стосовно членства в НАТО та в найближчому часі стати повноправним членом Альянсу, що представляло неспівставні потенційні стратегічні переваги. “Ефект доміно” від невикористаних євроатлантичних можливостей, проявився у відсутності реальних перспектив членства в ЄС, про які в європейських інтеграційних проєктах навіть не йшлося. Так, потенціал європейської інтеграції залишився невикористаним в повному обсязі, а альтернативна регіональна ініціатива ГУАМ взагалі зазнала стагнації.

За президентства Віктора Ющенка українсько-російські відносини відзначалися високим рівнем напруженості, що підтверджувалося численними фактами та подіями. Протягом його президентства російська загроза постійно зростала і дійшла до такого рівня, що становила реальну небезпеку для національних інтересів України. Невдача у реалізації курсу на вихід із пострадянського безпекового комплексу та недосягнення стратегічних цілей на європейському та євроатлантичному напрямках мали довгострокові наслідки для національної безпеки. Це значно ускладнило подальші спроби інтеграції до західних структур і створило передумови для приходу до влади нового Президента, орієнтованого на позаблоковість.

РОЗДІЛ 3. ТРАНСФОРМАЦІЯ ПОЛІТИКИ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ УКРАЇНИ В ПЕРІОД ПРЕЗИДЕНТСТВА ВІКТОРА ЯНУКОВИЧА (2010–2014)

Ті, хто відмовляється від основної свободи заради тимчасової безпеки, не заслуговують ні свободи, ні безпеки.

Бенджамін Франклін

3.1 Докорінна зміна зовнішньополітичного вектора держави: законодавчо-концептуальна основа безпекової та оборонної політики

Період президентства Віктора Януковича (2010–2014 рр.) став одним із найбільш суперечливих етапів у розвитку зовнішньої політики України, що супроводжувався численними змінами в пріоритетах країни та глибокими трансформаціями зовнішньополітичного вектора. Головною особливістю цього періоду стало прагнення зберегти баланс між європейським та російським напрямками зовнішньої політики. Концепція багатовекторності полягала у спробах налагодити партнерські відносини як з Європейським Союзом, так і з Російською Федерацією, а також поглибити інтеграцію з обома протилежними полюсами. Цей підхід був спрямований на досягнення рівноваги між двома найважливішими геополітичними гравцями, що обумовлювалося стратегічним розташуванням України та її історичними, економічними й культурними зв'язками з обома сторонами.

Однак балансування між ЄС і Росією виявилось надзвичайно складним завданням. Кожна зі сторін мала свої інтереси щодо України, що створювало напруження в міжнародних відносинах та внутрішньополітичному житті країни [295, с. 98]. Тому, така політика “багатовекторності” в умовах глобальної геополітичної конкуренції виявилася нестабільною та призвела до глибокої політичної кризи та погіршення національної безпеки України.

25 лютого 2010 р. Віктор Янукович став четвертим Президентом України. На початку свого президентства Віктор Янукович представив себе прагматиком,

“провісником стабільності” та прихильником передбачуваної та прогнозованої зовнішньої політики України [79, с. 18; 289, с. 17]. Після першого візиту нового Президента до Брюсселя з’явилася надія, що курс України на членство в ЄС залишиться незмінним. Водночас з’явилися побоювання щодо євроатлантичного напрямку розвитку України. Віктора Януковича не вважали прихильником євроатлантичної інтеграції України [179, с. 19-20]. Під час президентських виборів 2010 р. він зробив низку заяв щодо подальшого євроатлантичного курсу України, перебування Чорноморського флоту Російської Федерації на території України та ЄП [121, с. 104].

Згодом такі побоювання справдилися, відмова від приєднання до євроатлантичної системи безпеки та запровадження позаблоковості України були затверджені в Законі України “Про засади внутрішньої та зовнішньої політики” від 1 липня 2010 р. Так, стаття 11 Закону визначала засади зовнішньої політики України. Найважливішим принципом була незалежність України від систем колективної безпеки (блоків). У згаданій статті зазначалося, що “Україна, як європейська позаблокова держава, проводить відкриту зовнішню політику і прагне до співпраці з усіма зацікавленими партнерами, уникаючи залежності від окремих держав, груп держав чи міжнародних структур” [132]. Для України це означало відмову від участі у будь-яких військово-політичних союзах.

Окрім цього, вищезазначений закон вносив зміни до Закону України “Про основи національної безпеки”, з якого вилучили усі згадки про бажання приєднатися до НАТО [132]. Натомість автори закону залишили забезпечення повноцінної участі України в загальноєвропейських та регіональних системах колективної безпеки, отримання членства в Європейському Союзі при дотриманні добросусідських відносин і стратегічного партнерства з Російською Федерацією та іншими країнами СНД [140].

Організація Договору про колективну безпеку прямо не згадується в Законі України “Про засади внутрішньої та зовнішньої політики”. Це можна пояснити тим, що концепція позаблоковості була прийнята як державний курс, замінюючи попередній напрям на євроатлантичну інтеграцію. Щоб уникнути суспільного

обурення, автори закону свідомо не перераховували всі військово-політичні блоки, з якими слід було б зберігати конструктивне чи стратегічне партнерство. Водночас з огляду на тодішні тенденції поглиблення співпраці з Російською Федерацією, стратегічне партнерство з ОДКБ в майбутньому було б цілком природним.

Це підтверджується Посланням Президента України від 3 червня 2010 р., у якому йшлося про необхідність встановлення стратегічного партнерства з Росією на основі Декларації про стратегічне партнерство [121]. Фактично, приєднання до пострадянської безпекової структури могло стати другим етапом інтеграції після економічного зближення в рамках таких російськоцентричних проєктів, як СНД, ЄСП та Митний союз. Таким чином, “двері залишалися постійно відкритими” для вступу України до ОДКБ, і, як зазначив 18 травня 2010 р. Дмитрій Медведєв під час свого візиту до Києва, “Росія була б щаслива приєднанню України” [99]. Тоді Росія в черговий раз безуспішно запросила Україну приєднатися до ОДКБ.

Відтак, новоприйнятий закон був поверхневим і мав на меті всього-на-всього ліквідацію євроатлантичної інтеграції України, яка була тільки першим кроком для поглиблення інтеграції на євразійському напрямку. Курсу на позаблоковість як такого насправді не існувало, а саме ствердження, що Україна буде активно залучена до зміцнення європейської системи колективної безпеки, також було ілюзорним. Коментуючи прийняття цього закону, Борис Тарасюк підкреслив, що він став початком трансформації України з суб’єкта зовнішньої політики на об’єкт впливу. В результаті, основною метою Віктора Януковича було збереження певної політичної автономії, однак ці зусилля вели до поступового перетворення України на сателіта Російської Федерації [37, с. 329].

Позаблокова політика знайшла своє подальше відображення у стратегічних документах держави. Указом Президента України від 8 червня 2012 р. затверджено нову редакцію Стратегії національної безпеки України “Україна у світі, що змінюється”. Одним із головних принципів політики національної безпеки Віктора Януковича була “реалізації політики позаблоковості з використанням в інтересах України механізмів міжнародної безпеки” [145].

Формально, основними завданнями на європейському треці були поглиблення секторального співробітництва з Європейським Союзом, зокрема через участь у таких заходах і ініціативах, як Спільна зовнішня та безпекова політика, Східне партнерство та Чорноморська синергія. Важливим напрямком стала інтеграція в економічну сферу, що включала розвиток взаємовигідного партнерства з Європейською асоціацією вільної торгівлі, створення поглибленої і всеохоплюючої зони вільної торгівлі з ЄС, виконання Плану дій щодо лібералізації візового режиму та імплементацію Протоколу про приєднання України до Договору про заснування Енергетичного Співтовариства. Завершення укладення Угоди про асоціацію та її імплементація були важливим етапом, який забезпечив би основу для поглиблення стратегічного партнерства і поступової підготовки до повноправного членства України в Європейському Союзі як гарантії національної безпеки та стабільності [145].

Надзвичайно важливим напрямком зовнішньої співпраці для тодішнього керівництва була Російська Федерація. Офіційно побудова стратегічного партнерства з нею мала ґрунтуватися на збалансуванні національних інтересів, протидії новим викликам і загрозам національній безпеці, а також на створенні загальноєвропейської системи колективної безпеки. Важливе завдання полягало у прискоренні процесу правового оформлення державного кордону України, зокрема через делімітацію та демаркацію, а також у вирішенні з Росією питань розмежування акваторій Чорного й Азовського морів та Керченської протоки відповідно до норм міжнародного права. Водночас необхідно було активізувати діалог з Російською Федерацією щодо вдосконалення договірно-правової бази для регулювання питань тимчасового перебування Чорноморського флоту Росії на території України, щоб конструктивно вирішити проблемні аспекти з урахуванням взаємної вигоди та інтересів безпеки України [145].

Стратегія національної безпеки передбачала розробку на її основі узгоджених між собою програмних документів щодо реформування сектору безпеки і оборони, зокрема оновленої Воєнної доктрини України, затвердженої Указом Президента України від 8 червня 2012 р. Вона мала оборонний характер і

базувалася на принципах оборонної достатності та позаблоковості. Україна не розглядала жодну країну як свого супротивника. Однак вона могла б вважати своїм супротивником іншу країну, якби ця країна здійснювала ворожі дії проти неї. Так сформувався один із головних принципів тогочасної військової політики України у сфері запобігання конфліктам – дотримання без'ядерного статусу та позаблокової політики. Основним елементом зниження напруженості в регіоні вважалася саме позаблокова політика [128].

На думку професора Київського національного університету ім. Т. Шевченка Григорія Перепелиці, Воєнна доктрина України 2012 р. значною мірою ґрунтувалася на радянських підходах, а також містила формулювання та напрями державної політики у сферах воєнної, воєнно-технічної, воєнно-промислової та воєнно-економічної діяльності [112, с. 2]. Поняття “оборонна достатність” було введено ще за часів Радянського Союзу і згодом стало використовуватися в Україні. Однак ні у Воєнній доктрині, ні в інших нормативно-правових актах не було чітко визначено критерії оборонної достатності, зокрема, щодо якої країни ця оборона мала бути достатньою і до якого рівня конфлікту слід збільшувати оборонний потенціал. Враховуючи, що у Воєнній доктрині йшлося про малоймовірність воєнних конфліктів, це питання не вважалося пріоритетним для вирішення, що в підсумку продемонструвало “оборонну нездатність” [112, с. 6-7].

Також твердження про те, що дотримання політики позаблоковості вважалося важливим фактором для зниження напруженості та покращення воєнно-політичної ситуації в регіоні, не узгоджувалося зі Стратегією національної безпеки України від 2012 р. У цьому документі зазначалося, що існує небезпечна тенденція перегляду національних кордонів всупереч нормам міжнародного права, а надані Україні гарантії безпеки визнавалися неефективними [112, с. 5].

У цьому контексті Стратегічний оборонний бюлетень України від 29 грудня 2012 р. окреслив основні напрями розвитку та реформування сектору безпеки й оборони, враховуючи тодішні виклики та загрози, які постали перед країною. Державна політика у сферах національної безпеки та оборони

ґрунтувалася на неухильному дотриманні політики позаблоковості. Згідно з положеннями Стратегічного оборонного бюлетеня, Україна приділяла значну увагу зміцненню міжнародної співпраці у сфері безпеки, зокрема через розвиток партнерства з Європейським Союзом шляхом укладення Угоди про асоціацію та активнішої участі у Спільній зовнішній та безпековій політиці. Одночасно передбачалося продовження конструктивного співробітництва з Організацією Північноатлантичного договору та Російською Федерацією. Варто зауважити, що сам документ досить стримано підходив до євразійської інтеграції України, не згадуючи про стратегічне партнерство з Росією. Що стосується російських інтеграційних утворень, то у документі згадана лише Співдружність Незалежних Держав як міжнародний механізм консультацій та переговорів в контексті економічної інтеграції [144].

Окрім ключових стратегічних документів, варто також звернути увагу на інші нормативно-правові акти у сфері безпеки та оборони. Зокрема, 7 липня 2010 р. парламент прийняв Постанову “Про Заяву Верховної Ради України про надання Україні реальних гарантій безпеки”. У ній зазначалося, що проблема захисту від сучасних викликів ХХІ ст. була особливо актуальною для України, яка залишилася поза межами існуючих систем колективної безпеки. Парламент наголосив на тому, що тогочасна міжнародна ситуація потребувала перегляду ідеології Будапештського меморандуму та створення нового міжнародно-правового документа. Цей документ мав би включати механізми, що гарантуватимуть ефективну відповідь на актуальні загрози національній безпеці України [134]. Проте, попри важливість цієї ініціативи, рішення так і не було втілене в життя.

10 грудня 2010 р. Віктор Янукович затвердив рішення Ради національної безпеки і оборони під назвою “Про виклики та загрози національній безпеці України у 2011 році”. У документі зазначалося, що основна увага зосереджувалася на недопущенні нових політичних криз і потрясінь. Найближчим пріоритетом визначено впровадження ефективної антикризової політики, яка поєднуватиме реалізацію реформ із мінімізацією негативного впливу нових загроз

національній безпеці України [125]. Втім, таке рішення РНБО не відповідало своїй назві, оскільки в документі не було конкретики щодо викликів і загроз, а також відсутня чітка стратегія їхнього прогнозування та подолання [37, с. 330].

Доцільно проаналізувати сек'юритизаційні процеси того періоду та те, як політичні еліти сприймали їх. Стратегічний підхід адміністрації Януковича до воєнно-політичних загроз відображався у ключових державних документах, таких як Закон України “Про основи національної безпеки”, Стратегія національної безпеки України від 2012 р., Воєнна доктрина України від 2012 р. та Стратегічний оборонний бюлетень від 2012 р. У цих стратегічних документах зовнішні загрози класифікувалися за різними рівнями, зокрема поділялися на глобальні, регіональні та безпосередні загрози. Аналіз воєнно-політичних загроз у цих документах показує, що методологія їхньої оцінки була недостатньо точною і зумовила серйозні прорахунки у стратегічному плануванні [54, с. 70].

В цьому ключі, слід згадати, що серед нововведень у Воєнній доктрині 2012 р. сформовано категоріальний апарат для оцінки воєнно-політичної обстановки, що дозволяв класифікувати наміри й дії сторін відповідно до їхнього впливу на національні інтереси України. Такі дії могли бути визначені як ризики, виклики або загрози. Воєнно-політичний ризик виникав у випадку, коли інша сторона діяла без прямого наміру завдати шкоди, але під певними обставинами ці дії могли негативно вплинути на Україну. Воєнно-політичний виклик передбачав свідомі дії, що не враховували інтереси України. Натомість воєнно-політична загроза виникала, коли інша сторона відносин демонструвала наміри або здійснювала кроки, які вказують на готовність до застосування збройної сили проти України. В такій ситуації, відповідні дії та наміри розглядалися як загроза застосування воєнної сили [112, с. 3].

У Додатку П представлено порівняльний аналіз військово-політичних загроз, визначених у стратегічних документах України, який ілюструє, як уряд Януковича здійснював сек'юритизацію цих викликів. На основі цього аналізу можна узагальнити та виділити такі ключові види воєнно-політичних загроз:

1. Кризу системи міжнародної безпеки, послаблення міжнародних угод у сфері безпеки та послаблення ролі міжнародних безпекових інститутів.
2. Загрозу застосування сили та превентивного застосування сили.
3. Мілітаризацію регіону.
4. Воєнно-політичну нестабільність держав регіону.
5. Ескалацію збройних конфліктів в регіоні.
6. Сепаратизм.
7. Незавершеність договірно-правового регулювання державних кордонів.
8. Втручання у внутрішні справи України та розвідувальна діяльність іноземних спеціальних служб.
9. Невійськові (гібридні) загрози, такі як поширення тероризму, піратства, наркоторгівлі, незаконної торгівлі зброєю і ядерними матеріалами, транснаціональної організованої злочинності, нелегальної міграції, торгівлі людьми та кіберзлочинності.

Криза системи міжнародної безпеки, послаблення міжнародних угод у сфері безпеки та послаблення ролі міжнародних безпекових інститутів являли собою загрози глобального характеру. Основна причина цих загроз полягала у посиленні суперництва між провідними світовими центрами впливу, що призводило до зниження рівня ефективності чинних структур і механізмів, відповідальних за підтримання міжнародної безпеки та глобальної стабільності [145; 140]. Паралельно спостерігалось поступове ослаблення системи міжнародних домовленостей у сфері стратегічної стабільності. Це створювало реальну небезпеку застосування сили, зокрема превентивної, для вирішення міждержавних суперечок і конфліктних ситуацій [145].

На тлі глобальних загроз, регіональні загрози виступають їх похідними елементами. Однією з таких загроз була мілітаризація окремих регіонів, що проявлялася у нарощуванні іноземної присутності, розміщенні сучасних систем озброєнь, а також у створенні нових, розширенні та модернізації існуючих військових баз і об'єктів у межах регіону [145; 128]. Суттєвим елементом мілітаризації стало також недотримання державами міжнародних домовленостей,

що стосувалися нерозповсюдження зброї масового знищення та засобів її доставки, контролю над озброєннями, а також обмеження й скорочення арсеналів або вихід із відповідних угод [128]. Нагальним питанням для України, що стосується мілітаризації регіону, було також неврегульоване питання перебування Чорноморського Флоту Російської Федерації на території України. У сукупності чи по окремі, ці чинники були здатні призвести до порушення регіонального балансу сил.

До інших регіональних загроз відносилися ескалація збройних конфліктів та політична нестабільність держав регіону. Ці процеси супроводжувалися посиленням формування сфер впливу або зон геополітичної відповідальності, що призводило до зростання рівня конфліктності, поширення практики провокування конфліктів, зокрема й збройних, а також до активізації різновекторного зовнішнього впливу в регіоні [145]. Подібні явища, зокрема загострення воєнних конфліктів у регіоні, створювали потенційні загрози для України, пов'язані з можливістю її втягнення в регіональні збройні зіткнення або у конфронтацію з іншими країнами [128; 140]. У цьому контексті Стратегія національної безпеки підкреслювала загрозу ескалації конфліктів у Чорноморсько-Каспійському регіоні та неврегульованість придністровського конфлікту в Республіці Молдова [145]. Окрім наявних тогочасних конфліктів, стратегічні документи передбачали й можливість виникнення нових збройних протистоянь у регіоні [128].

На регіональному та національному рівнях додатковою загрозою для України був сепаратизм, який міг мати як зовнішнє, так і внутрішнє походження. Зовнішній сепаратизм проявлявся у підтримці сепаратистських рухів на території України або у нарощуванні інформаційно-психологічного тиску з метою дестабілізації соціально-політичної, етнічної та релігійної ситуації в державі або в її окремих регіонах [128; 144]. Внутрішні причини сепаратизму включали недосконалість державної політики щодо забезпечення прав національних меншин, що могло призводити до прагнення автономії за етнічною ознакою [145; 140]. Окремою загрозою були прецеденти визнання іншими державами самопроголошених квазідержав [145]. Крім того, активізація іноземних

спецслужб і втручання у внутрішні справи України посилювали воєнно-політичні загрози для держави [140; 128; 144].

Іншою важливою воєнно-політичною загрозою для України були територіальні претензії та пов'язані з ними суперечки. До кола проблемних питань належали незавершеність договірно-правового оформлення державного кордону та неврегульованість розмежування виключних морських економічних зон і континентального шельфу, зокрема в акваторіях Чорного й Азовського морів та Керченської протоки. Додатково, важливий вплив на цю загрозу мала відсутність демаркації державного кордону України з Російською Федерацією, Республікою Білорусь та Республікою Молдова [54, с. 71-72; 128].

Особливістю стратегічних документів за президентства Януковича було те, що загрозу для України розглядали через призму можливих дій НАТО, тоді як Росія сприймалася як потенційний союзник. Така позиція була зумовлена політичною кон'юнктурою тогочасної влади [112, с. 5]. Однак, вартим уваги був пункт про дії, що створювали умови для виникнення воєнного конфлікту, який включав непогодженого з Україною залишення пунктів дислокації іноземних військових підрозділів на її території, відповідно до міжнародних угод, а також їх використання проти іншої держави [31, с. 43]. Без сумніву в ньому йшлося про Чорноморський флот РФ, що свідчило про те, що, поряд із загрозами із Заходу, Україна також усвідомлювала потенційні загрози зі Сходу. Однак ці загрози не сприймалися з належною серйозністю, що відображало тодішню політичну орієнтацію та прагнення до поглиблених партнерських відносин з Росією, попри наявні ризики.

Проте, незважаючи на розроблену нову методологію, висновки, закладені в документах, виявилися помилковими. Воєнна доктрина, наприклад, передбачала три форми збройного конфлікту: обмежений збройний конфлікт на державному кордоні або всередині країни, локальна війна та регіональна війна. Найбільшою помилкою було те, що в документі вважалося малоімовірним виникнення таких конфліктів у середньостроковій перспективі, хоча вже через два роки відбулася реальна війна [112, с. 4].

На думку українського керівництва, побудова позаблокового статусу мала б знизити напруженість у регіоні. Проте ця концепція виявилася хибною, оскільки позаблоковий статус лише посилив впевненість Росії в можливості здійснити агресію без ризику прямої відповіді з боку західних союзників України. Таким чином, агресивні зазіхання Кремля посилилися внаслідок відмови України від принципу колективної оборони, що, у свою чергу, викликало слабку реакцію Альянсу [112, с. 5].

Іншими словами, політично-дипломатичні заходи не могли бути дієвими без підтримки воєнного чинника. Ці “м’які” інструменти повинні були виконувати лише допоміжну роль, тоді як Україна розглядала їх як головні, повністю відкидаючи можливість використання воєнної сили [112, с. 6]. Водночас Воєнна доктрина підкреслювала наявність проблемних аспектів, які не отримали належної уваги. Наприклад, у стратегічних документах було проігноровано потенційну небезпеку з боку Росії, яка на той момент нарощувала свої воєнні можливості поблизу українських кордонів та на території самої України. Тож, головною проблемою стратегії сек’юритизації Януковича була неадекватна оцінка загроз та відповіді на них.

3.2 Російський вектор зовнішньої та безпекової політики України

З початку президентства Віктора Януковича українсько-російські відносини почали активізуватися, що проявилось у відновленні двосторонньої співпраці в різних сферах. Одним із ключових результатів стало розблокування українсько-російської міждержавної комісії, яка поновила повномасштабну роботу [253, с. 104]. Водночас тиск зі сторони РФ став приносити відчутні результати, адже українська влада зробила безпрецедентні односторонні поступки. У ретроспективі стає зрозумілим, що офіційний Київ жертвував національними інтересами в безпековій сфері заради короткострокових економічних вигод.

З огляду на це, доцільно почати з детальнішого аналізу офіційної військової співпраці між Україною та Росією в цей період. Від 2010 до 2013 рр. спостерігалось значне поживлення військово-політичної та військово-технічної співпраці (Додаток У), що, на перший погляд, свідчило про прагнення обох країн зміцнити стратегічне партнерство. Однак таку динаміку розвитку співпраці варто розглядати критично, враховуючи глибинні розбіжності між національними інтересами України та Росії, які поступово ставали видимими в міру зміцнення формальних військових зв'язків. Хоча це могло виглядати як налаштованість на конструктивний діалог, але в реальності така активізація військових контактів часто була зумовлена прагненням Росії посилити свій вплив на безпекові та оборонні структури України.

Після тривалого періоду охолодження відносин, у 2010 р. двостороннє співробітництво набуло нового імпульсу і характеризувалося помітною активізацією білатеральних відносин. Співпраця між Міністерствами оборони України та РФ набула нового формату активного діалогу, що підкріплювалося рядом двосторонніх зустрічей на високому рівні та відновленням роботи спільних органів, зокрема Підкомітету з питань безпеки українсько-російської міждержавної комісії, Підкомісії з питань військово-технічного співробітництва та Підкомісії з питань співробітництва між Збройними Силами України та Російської Федерації [13, с. 54].

На нашу думку, варто критично оцінювати політичну взаємодію в рамках засідань Підкомітету з питань безпеки. Хоча регулярні зустрічі сприяли підтримці діалогу, реальних рішень, які б посилили обороноздатність України без впливу Росії, не було прийнято. Навпаки, ці зустрічі радше закріплювали стратегічну перевагу Росії в оборонних питаннях, а відсутність суттєвих зрушень у розвитку української військової незалежності лише підтверджувала цей факт.

Іншою ключовою характеристикою цього періоду стало значне збільшення інтенсивності спільних військових заходів між Україною та Росією. Зокрема, протягом 2010 р. було проведено 25 офіційних заходів, включаючи спільні тренування та навчання [13, с. 54]. Військово-морська та сухопутна взаємодія

здійснювалася не тільки з залученням Збройних Сил РФ, але і її стратегічних партнерів з пострадянської системи колективної безпеки. Так, відновлені щорічні спільні військово-морські навчання “Фарватер миру” (2010–2013 рр.), оперативно-стратегічне навчання “Центр-2011”, українсько-білорусько-російське тактичне навчання (2011–2012 рр.), а також тактичне навчання Слов’янська співдружність (2012–2013 рр.) мали на меті не тільки вдосконалення взаємодії та взаємосумісності, але й були спробою Росії інтегрувати оборонний потенціал України до свого стратегічного впливу в Східній Європі та Чорноморському регіоні (Додатки С.1–С.4).

Практична співпраця в галузі оборонних закупівель між сторонами також активно розвивалася. У липні 2010 р. Міністерство оборони РФ ухвалило рішення про придбання в Україні 20 транспортних літаків АН-124 “Руслан” у рамках російської програми озброєння на 2011–2020 рр. Подальший розвиток цієї співпраці відбувся під час візиту українського міністра оборони Михайла Єжеля у Росію в лютому 2011 р., коли були продовжені переговори щодо можливого продажу крейсера “Україна” російській стороні [37, с. 329-331].

Окрім оборонних закупівель, значну роль відіграло поновлення та розширення військово-технічного співробітництва та навчань. У рамках цього напрямку було відновлено практику спільного використання полігонів для підготовки військових. Особливо важливим був полігон злітно-посадкових систем “НИТКА”, де велику роль відігравало навчання російських льотчиків палубної авіації. У 2012 р. досягнуто домовленостей щодо модернізації та використання цього полігону на умовах фінансової компенсації відповідно до “Протоколу про внесення змін до Угоди між Урядом України та Урядом Російської Федерації про використання полігону злітно-посадкових систем “Нитка”. Ця домовленість, як і інші елементи військово-технічного співробітництва (наприклад, ремонт і модернізація російських кораблів на українських підприємствах), вказували на поступове втягування України у російську сферу впливу, що мало довгострокові наслідки для її оборонної незалежності [14, с. 56; 15, с. 50].

Важливою складовою цієї “інтеграційної” співпраці стало відновлення навчання українських військовослужбовців у російських військових навчальних закладах. У 2012 р. було розпочато підготовку 28 українських військовослужбовців, що створювало передумови для поглиблення професійної підготовки в рамках інтеграції з російськими військовими структурами [15, с. 50]. Це рішення було продовжено й у 2013 р., коли підписали додаткові угоди щодо подальшого навчання українських військовослужбовців у Росії [16, с. 52]. Насправді це створювало серйозні ризики для України, які полягали у поширенні російських військових стандартів та доктрин серед українського командного складу. З іншого боку, у стратегічному контексті це посилювало вплив Росії на ключові елементи української оборонної системи, що було особливо небезпечним на тлі зростаючих геополітичних протиріч між країнами.

У той же час співпраця України зі Співдружністю Незалежних Держав у сфері оборони була значно менш інтенсивною та мала здебільшого символічний характер (Додаток У). Офіційно така співпраця ґрунтувалася на принципі послідовності та прагматичності [16, с. 56]. Україна, маючи статус спостерігача, продовжувала брати участь у низці заходів військового співробітництва в рамках СНД, однак не підписувала ключові документи через свій особливий статус.

Важливу роль у співпраці зі СНД відіграла участь України в засіданнях Ради міністрів оборони СНД. Протягом 2010–2013 рр. українські делегації двічі на рік брали участь у цих засіданнях, зокрема у важливому ювілейному засіданні 2011 р. Хоча Україна офіційно не підписувала підсумкові документи, її представники активно залучалися до роботи в рамках структур СНД. Так, варто згадати, що у 2011 р. вперше на території України відбулося засідання Координаційного комітету з питань протиповітряної оборони при Раді міністрів оборони держав – учасниць СНД [14, с. 61].

Крім того, викликав занепокоєння той факт, що в Білій книзі України за 2011 р. завдання, передбачені для держав-членів у межах реалізації Концепції військового співробітництва країн-учасниць СНД до 2015 р., подані так, ніби вони стосувалися й України, попри її статус спостерігача. Зокрема, такі завдання

включали: обмін інформацією щодо організації об'єднаної системи ППО СНД, розвиток її сил і засобів, а також проведення навчань з бойової стрільби для зенітних ракетних військ; участь підрозділів Збройних Сил у спільних оперативних навчаннях СНД; плани багатостороннього військового та військово-технічного співробітництва [14, с. 61]. Додатково варто зазначити, що саме у період, коли Віктор Янукович обіймав президентську посаду, українська система ППО майже повністю була зруйнована, при цьому найсучасніші зенітно-ракетні комплекси та розвідувальні засоби були переміщені до Криму [91].

Окрім питань ППО, Україна брала участь у координації з питань топографічного забезпечення військ, радіолокаційної розвідки та організації безпеки польотів. Одним з елементів військового співробітництва була участь українських військовослужбовців у змаганнях військової майстерності, таких як конкурс “Воїн Співдружності” та Спартакіади збройних сил держав-учасниць СНД [15, с. 54]. Ці заходи були спрямовані на більшу інтеграцію та зміцнення духу співпраці між арміями країн Співдружності.

З цього можна зробити висновок, що Україна за президентства Віктора Януковича балансувала в рамках СНД між глибшою інтеграцією і стриманішою позицією. В той час, країна не брала участі в реалізації реальних оборонних ініціатив СНД, але формально підтримувала свою присутність у структурі. Таке співробітництво було обмеженим з елементами більшої або меншої інтеграції в структурі СНД. Ця політика відображала загальну стратегічну лінію на утримання балансу між необхідністю підтримки певних контактів у межах СНД та небажанням інтегруватися в оборонні структури, що контролювалися Росією. На нашу думку, Віктор Янукович коливався між зближенням та віддаленням від структур СНД, прагнучи виторгувати для себе вигідніші особисті преференції від Росії, водночас уникаючи повної залежності від її впливу.

Таким чином, період 2010–2013 рр. відзначався амбівалентною військово-політичною співпрацею України з Російською Федерацією та СНД. Хоча офіційно сторони декларували посилення стратегічного партнерства,

насправді військова взаємодія з Росією поступово призводила до зростання залежності України від російських військових ресурсів і технологій. З іншої сторони, співпраця з СНД залишалася все ще формальною, хоча й поступово рухалася в напрямку більшої інтеграції.

Водночас зовнішньополітичні взаємини з Росією набули закритого й асиметричного характеру, перетворившись на “політико-економічний бартер”, де національними інтересами поступилися в обмін на економічні вигоди, зокрема у сфері постачання газу [5, с. 4]. Тогочасний геополітичний примус до інтеграції здійснювався через економічні важелі тиску, створюючи сприятливі умови для впливу на внутрішню та зовнішню політику України. Тож, доцільно тепер розглянути політично-економічну складову динаміки відносин між сторонами у період 2010–2014 рр. та оцінити її наслідки.

Одразу ж після інавгурації голова Верховної Ради України Володимир Литвин обговорив питання українсько-російських відносин із головою Державної Думи Росії Борисом Гризловим. Перші візити українських високопосадовців до Москви також не забарилися: 16 березня туди прибув міністр закордонних справ України Костянтин Грищенко, а 25 березня – прем’єр-міністр України Микола Азаров, щоб домовитися про зниження ціни на газ. Однак Владімір Путін, на той момент прем’єр-міністр Росії, висунув умову приєднання України до Митного союзу як передумову для зниження ціни на газ. І навіть після візиту Віктора Януковича, 5 квітня 2010 р., позиція РФ залишилася незмінною. Це свідчило про поступове прагнення Росії до ізоляції України у міжнародній політиці, змушуючи Київ шукати виходи через співпрацю з Росією в рамках євразійського простору [37, с. 327].

Наступним важливим кроком стало вирішення питання перебування Чорноморського флоту Російської Федерації на території України. 21 квітня 2010 р. Президент України Віктор Янукович та Президент Російської Федерації Дмитрій Медведєв підписали так звані Харківські угоди (Угода між Україною та Російською Федерацією про перебування Чорноморського флоту Російської Федерації на території України від 21 квітня 2010 р.). Угодою

передбачалося продовження перебування російського флоту до 2042 р., починаючи з 2017-го, із можливістю автоматичної пролонгації ще на п'ять років, якщо жодна зі сторін не заперечить [185]. В обмін на поступлення вищими національними інтересами (*ratio status*), Україна отримала знижку на газ у розмірі 100 доларів США за тисячу кубометрів газу, що тодішня українська влада сприйняла як значний успіх [253, с. 107].

Дислокація ЧФ РФ на території України обмежувала незалежність України та давала Російській Федерації зручний інструмент тиску на Україну. Така Угода погіршила безпекову ситуацію в Україні та створила нові загрози через перебування на території країни іноземного флоту. Варто зазначити, що формально така військова співпраця не викликала заперечень щодо позаблокового статусу України, але на практиці виникали сумніви через масштаби присутності російського флоту. Окрім цього, у разі погіршення двосторонніх відносин між Україною і РФ, це становило пряму загрозу національній безпеці України. У випадку участі ЧФ РФ у військових діях, Україна могла стати стороною конфлікту у зв'язку з наданням своєї території для подальшої агресії [303, с. 127-128]. Необхідно зауважити, що станом на 1 січня 2025 р. Угода залишається чинною для України [185].

Окрім розміщення Чорноморського флоту РФ, іншою нагальною проблемою в українсько-російських відносинах була відсутність демаркації державного кордону з Росією та незавершеність процесу розмежування лінією державного кордону акваторії Чорного й Азовського морів та Керченської протоки. Це завдання було визначене пріоритетним у Стратегіях національної безпеки України 2007 та 2012 років [150; 145]. За президентства Віктора Януковича було досягнуто значного “прогресу” в цьому питанні: 17 травня 2010 р. підписано Угоду про демаркацію українсько-російського державного кордону і створено демаркаційну комісію. Сторони також узгодили принцип поділу Азовського моря на рівні частини. Додатково сформулювалась позиція Росії щодо Керченської протоки, яка повинна розглядатися як “історичні води” і перебувати у спільному користуванні обох країн. Однак в підсумку

вирішення цього питання було заблоковано російською стороною, а російська збройна агресія на територію України у 2014 р. звела нанівець усі попередні домовленості [54, с. 74; 159, с. 49].

Слід зазначити, що саме у травні 2010 р. відбувся особливо інтенсивний діалог між Україною та Росією. Під час дводенного візиту Президента Дмитрія Медведєва до Києва 17–18 травня, крім вже згаданого договору, було підписано низку угод у таких сферах, як освіта, наука, технології, банківська справа, культура та туризм. Окрім того, сторони ухвалили спільні заяви щодо Придністров'я та безпеки в Чорноморському регіоні. Однак у низці важливих питань офіційний Київ залишився непохитним: уряд знову відмовився вступати до Митного союзу та визнавати незалежність Абхазії й Південної Осетії [37, с. 328].

Через це російське керівництво вирішило посилити свій вплив на внутрішню політику України та поглибити своє втручання у внутрішні справи. Як не дивно, керівництво України пішло їм на зустріч, адже згоду на безпосередню діяльність російських спеціальних служб на території України надано 19 травня 2010 р. Тоді Служба безпеки України та Федеральна служба безпеки Російської Федерації підписали договір про співпрацю, який повернув ФСБ на об'єкти ЧФ РФ в Криму. Завдяки цьому російські спецслужби змогли безперешкодно працювати на території України [63, с. 68].

Примітно, що у цей період відбулася реорганізація Служби безпеки України, яка включала зміну пріоритетів контррозвідувальної діяльності. Нумерація відділів в управлінні захисту інтересів України від іноземних спецслужб у департаменті контррозвідки відображала ключові завдання цієї організації. Структурні зміни вивели на перший план відділ протидії американським спецслужбам, тоді як протидія російським спецслужбам була переміщена на четверте місце разом зі скороченням штату [63, с. 68; 54, с. 74]. Враховуючи офіційну легалізацію діяльності ФСБ на території України, такі дії мали на меті завдати удару національній безпеці України.

Поряд з цим, спостерігалось зростання агентурного впливу на ключові сектори, зокрема оборонний та безпековий, що діяло на користь Російської Федерації. Агенти впливу відрізняються від регулярних підрозділів спецслужб тим, що вони “використовують своє становище у суспільстві, можливості, владу й авторитет для просування інтересів іноземної держави, але діють у такий спосіб, щоб не демаскувати цієї держави” [76, с. 40]. Основними завданнями агентів впливу в Україні були підрив обороноздатності через руйнування оборонного сектору та військово-промислового комплексу, здобуття владних повноважень і формування суспільної думки на користь РФ [76, с. 40].

За час президентства Віктора Януковича була створена розгалужена мережа агентів впливу, що діяла на всіх рівнях влади. Зниження обороноздатності України почалося з деструктивного впливу на Збройні Сили з боку керівників оборонних відомств. Міністр оборони Михайло Єжель ініціював кадрові чистки в армії, які супроводжувалися подальшим скороченням чисельності ЗСУ та ліквідацією військових комісаріатів за керівництва міністрів оборони Дмитра Саламатіна та Павла Лебедева [76, с. 42].

Крім того, за правління Януковича розпочалося руйнування військово-промислового комплексу. 10 червня 2010 р. він призначив Дмитра Саламатіна, який отримав українське громадянство лише у 2005 р. й раніше працював у приватному секторі Казахстану та Росії, генеральним директором державної компанії “Укрспецекспорт” [64, с. 175]. Найяскравішим прикладом руйнування оборонного потенціалу був скандал навколо іракського контракту на суму 2,5 млрд доларів США, який передбачав п’ятирічну програму військової співпраці. Проте, вже восени 2010 р. виникли перші проблеми через зірвані поставки БТР до Іраку. У 2013 р. іракська сторона звинуватила Україну у порушенні термінів поставок та низькій якості продукції, що завершилося відмовою від українських БТР [65, с. 172-173; 54, с. 75]. Таким чином, значно погіршувався міжнародний імідж української оборонної промисловості, що призводило до втрати довіри з боку закордонних партнерів. Внаслідок цього, іноземні країни почали переорієнтовувати свої оборонні контракти на інших

постачальників, що суттєво скоротило експортні можливості України та призвело до втрати ключових ринків збуту.

Повертаючись до двосторонніх міждержавних відносин, можна помітити, що за президентства Віктора Януковича Росія висувала на порядок денний більшість проблемних питань, яких не могла вирішити до цього. Зокрема, 4 жовтня 2010 р. в Геленджику Україна погодилася на будівництво мосту, що сполучав би Керченський та Таманський півострови через острів Тузлу та Тузлинську косу. Для реалізації цього проєкту “Внешторгбанк” надав Україні кредит у розмірі 2 мільярдів доларів США [37, с. 330]. Варто пригадати, що у 2003 р., під час президентства Леоніда Кучми, стався російсько-український конфлікт, пов’язаний із будівництвом російської дамби через острів Тузла. Якби не активна особистісна дипломатія керівництва України, такий конфлікт міг би ескалювати ще в той час. Зокрема, тодішній Президент Леонід Кучма досяг домовленості з російським Президентом Владіміром Путіним, що вирішення цієї проблеми буде покладено на прем’єр-міністра України Віктора Януковича та голову Уряду Росії Міхаїла Касьянова [80, с. 207]. Таким чином, маючи практичний досвід кризового менеджера в розв’язанні “Тузлинського конфлікту”, Янукович свідомо йшов на поступки з метою догодити керманічам Кремля.

Однак, попри ці та інші поступки українського керівництва, очікуваного конструктивного покращення у відносинах між Україною та Росією не відбулося. Тимчасове покращення відносин було досягнуто виключно коштом поступок з боку України. Проте, численні невирішені питання між двома країнами залишилися актуальними. Ставлення російських політичних еліт, які продовжували сприймати Україну як об’єкт своїх геополітичних інтересів, суттєво не змінилося [253, с. 106].

Так, улітку 2011 р. Росія знову активізувала тиск на Україну, використовуючи енергетичний важіль для просування своїх геополітичних інтересів. Під час переговорів 7 червня 2011 р. в Москві між прем’єр-міністром РФ Владіміром Путіним та українським прем’єром-міністром Миколою Азаровим російська сторона знову чітко дала зрозуміти, що можливе зниження ціни на газ

залежатиме від вступу України до Митного союзу. Україна, зі свого боку, намагалася знайти компроміс, пропонуючи модель співпраці “3+1”, що дозволяло б їй та країнам-учасникам скористатися перевагами Митного союзу без повного членства України, однак Москва не погодилася на такий варіант. Подальші переговори між Президентами Віктором Януковичем і Дмитрієм Медведєвим у серпні 2011 р. також не привели до позитивного результату для України, і російська сторона не лише продовжувала відхиляти українські пропозиції, але й пригрозила економічними санкціями щодо українських товарів. Так, у січні 2012 р. конфлікт набрав ще більшого напруження, коли Росія почала додатково чинити прямий економічний тиск через так звану “сирну війну” [37, с. 331-334].

Одночасно з цим, Україна продовжувала інтеграційні процеси в рамках СНД. 18 жовтня 2011 р. в Санкт-Петербурзі була підписана угода про створення зони вільної торгівлі (ЗВТ) між вісьмома країнами СНД: Вірменією, Білоруссю, Казахстаном, Киргизстаном, Молдовою, Росією, Таджикистаном та Україною. Угода передбачала усунення торговельних бар’єрів між її учасниками, надаючи їм свободу визначати власну торговельну політику щодо третіх країн. Водночас Азербайджан і Туркменістан відмовилися приєднатися до угоди, а Узбекистан приєднався до ЗВТ у 2013 р. шляхом підписання окремого протоколу [316].

У травні 2012 р. на посаду Президента Росії повернувся Владімір Путін, що сигналізувало про посилення російськоцентричної регіональної політики. Це було підкреслено в його інавгураційній промові, де він заявив, що “світ побачив відроджену Росію”, а “життя майбутніх поколінь, історична перспектива держави та нашої нації залежать сьогодні саме від нас ... від нашої здатності стати лідерами та центром тяжіння всієї Євразії” [34]. Водночас вже тоді в Указі Президента РФ “Про заходи з реалізації зовнішньополітичного курсу Російської Федерації” від 7 травня 2012 р. знайшовся запис про те, що органи державної влади повинні “розглядати розвиток багатосторонньої взаємодії та інтеграційних процесів на просторі Співдружності Незалежних Держав як ключовий напрямок зовнішньої політики Російської Федерації ... [і] сприяти поглибленню

євразійської інтеграції в рамках Митного союзу та Єдиного економічного простору Російської Федерації, Республіки Білорусь й Республіки Казахстан та створенню до 1 січня 2015 р. Євразійського економічного союзу” [106]. Загалом, євразійська інтеграція посідала пріоритетне місце у всіх стратегічних документах того часу (Додаток Р).

Значна увага була зосереджена на тиску на Україну, особливо в контексті її залучення до Митного союзу. Так, у Концепції зовнішньої політики Росії від 12 лютого 2013 р., вперше було виділено окремий пункт, присвячений Україні. У ньому зазначалося, що Росія прагне будувати відносини з Україною як із пріоритетним партнером у межах СНД та сприяти її залученню до інтеграційних процесів [5, с. 4].

У результаті цього політичного та економічного тиску Віктор Янукович почав змінювати свою позицію, намагаючись виторгнути вигідніші умови для вступу України до Митного союзу. Під час переговорів Президентів В. Путіна та В. Януковича в березні та травні 2013 р., що відбулися в Москві та Сочі, обговорювалися як питання газових поставок, так і потенційне членство України в Митному союзі [38, с. 271]. Українська сторона прагнула знайти компроміс, що дозволив би зменшити економічний тиск на країну та покращити умови співпраці.

У зв’язку з цим, уряд Януковича зробив кроки назустріч глибшій інтеграції з євразійським проєктом. 31 травня 2013 р. було укладено “Меморандум про поглиблення взаємодії між Євразійською економічною комісією та Україною”, який відіграв важливу роль у правовому закріпленні статусу України як спостерігача в Митному союзі [192, с. 27]. Згідно з цим документом, Україна зобов’язувалася дотримуватися принципів, закріплених у нормативних актах Митного союзу [5, с. 5]. Підписи під меморандумом поставили прем’єр-міністр України Микола Азаров та голова Колегії Євразійської економічної комісії Віктор Христенко [192, с. 27]. Ця угода засвідчила намір України поглибити взаємодію з інтеграційними структурами на пострадянському просторі, хоча без повноцінного членства в Митному союзі.

Однак, коли стало очевидно, що Україна паралельно наближається до підписання Угоди про асоціацію з Європейським Союзом, Москва вдалася до рішучіших дій. 14 серпня 2013 р. Росія кваліфікувала всіх українських експортерів як ризикових [38, с. 271]. Це рішення фактично призвело до повної зупинки українського експорту на невизначений термін, що стало черговим важелем тиску з боку Росії з метою змусити Україну відмовитися від євроінтеграційних прагнень і обрати шлях інтеграції до Митного союзу.

Крім того, 16 серпня 2013 р. інтернет-видання “Дзеркало тижня” опублікувало матеріал під назвою “Про комплекс заходів щодо залучення України в євразійський інтеграційний процес”, який фактично слугував посібником із ведення гібридної війни проти України. Незважаючи на відсутність чітких даних щодо авторства документа, існують припущення, що його розроблено за участі радника президента РФ Сергея Глазьева та за підтримки Віктора Медведчука. Хоча документ претендував на стратегічний план, за своєю структурою і стилем він більше нагадував журналістсько-політологічну статтю з елементами економічного аналізу, ніж детальний аналітичний документ для внутрішнього використання урядом [203].

Документ прагматично підходив до питання залучення України до євразійського інтеграційного процесу, роблячи акцент на потенційних економічних перевагах для України, таких як зростання ВВП і підтримка критично важливих галузей. Проте паралельно наголошував на політичних перешкодах і ризиках, що могли виникнути через вибір інтеграційного курсу між Європейським Союзом і Митним союзом. Відзначалося, що політичне керівництво України продовжувало курс на європейську інтеграцію, остаточно парафувавши проєкт Договору з ЄС про створення зони вільної торгівлі, підписання якого було заплановано на листопад 2013 р., що унеможлиблювало приєднання до Митного союзу та породжувало загрози для цілісності режиму вільної торгівлі в межах СНД. Документ також звертав увагу на загрозу посилення антиросійських настроїв і зростання політичного тиску з боку Заходу, що могло стати на заваді проросійській інтеграції [105].

Геополітичне протистояння між двома інтеграційними векторами – європейським і євразійським – було ключовою темою документа. Європейський Союз пропонував Україні шлях до модернізації через економічні реформи, покращення стандартів та інституцій, що вимагало значних зусиль і часу для адаптації. Натомість інтеграція в МС виглядала привабливою з точки зору швидкої економічної стабілізації, але фактично сприяла збереженню старих економічних залежностей від Росії та блокувала євроінтеграційні перспективи. У цьому контексті Росія представлена як можливий “рятівник”, здатний негайно надати фінансову допомогу та доступ до своїх ринків. Однак, такий сценарій підкреслював залежність від зовнішніх факторів і відсутність самостійних внутрішніх джерел для економічної стабілізації. Така стратегія зосереджена на короткострокових вигодах від співпраці з Росією, ігнорувала фундаментальні структурні проблеми української економіки. Модель, заснована на зовнішніх позиках і підтримці, не була стійкою в довгостроковій перспективі та лише посилювала залежність від кредиторів та економічних партнерів.

Окремий акцент робився на ролі українських олігархів у формуванні зовнішньополітичного курсу країни. Автори стверджували, що ці бізнесмени були тісно пов’язані із західними партнерами, можливо, навіть із відповідними спецслужбами, але водночас залишалися залежними й від російських постачальників і партнерів, що впливало на їхнє прагнення блокувати євроінтеграційний курс [105]. Це розкривало складність внутрішньої політичної боротьби в Україні, де великий бізнес використовував свій вплив для захисту власних інтересів, часто на шкоду національним інтересам. Це також свідчило про наявність внутрішніх суперечностей у політичному та економічному середовищі України, де проросійська бізнес-еліта прагнула зберегти статус-кво, побоюючись реформ, які могли зменшити їхній вплив і зобов’язати до прозорості та відповідальності перед суспільством.

Важливою частиною документа були рекомендації щодо посилення російського впливу в Україні через економічні й політичні важелі. Загалом, основними цілями, які ставила перед собою Росія, були наступні:

1. Унеможливлення підписання Україною угоди про асоціацію з ЄС.
2. Створення та підтримка потужної мережі проросійських політичних і громадських сил, здатних впливати на українське керівництво з метою запобігання діям, які могли б бути не вигідними для Росії, та стимулювання інтеграції України до МС і ЄП.
3. Ослаблення політичного впливу проєвропейських сил та нейтралізація медійної підтримки євроінтеграційного курсу.
4. Забезпечення умов для приєднання України до МС і ЄП до 2015 р. [38, с. 273].

Таким чином, документ був спробою обґрунтувати економічну та політичну доцільність інтеграції України в євразійські структури, надаючи вагомі аргументи щодо економічної вигоди від співпраці з Росією. Проте його рекомендації базувалися на припущенні про збереження старої економічної моделі залежності, яка, відповідно, тягнула за собою політичну залежність. Не дарма документ окреслював комплекс гібридних методів “добровільного примушення” України інтегруватися до євразійських структур.

Аналізуючи цей документ, можна дійти висновку, що довгостроковий економічний розвиток України потребував би диверсифікації ринків, посилення інституцій і зменшення залежності від одного зовнішнього гравця, навіть якщо це приносило негайні вигоди. Водночас з політологічної точки зору, документ ніс загрозу національній безпеці України, оскільки передбачав втручання у внутрішні справи держави для реалізації геополітичних цілей РФ.

Окрім згаданого вище асиметричного плану дій, варто звернути увагу на лист, надісланий Президенту В. Януковичу 14 серпня 2013 р. Лист під назвою “Щодо діяльності агентурної мережі СЗР Російської Федерації в українській розвідці” був підписаний групою колишніх і чинних офіцерів Служби зовнішньої розвідки України. У документі повідомлялося, що під час оперативної роботи було отримано дані про існування в Україні розвідувальної мережі СЗР РФ, яка проводила активні заходи, спрямовані на зміну зовнішньополітичного курсу України на користь Росії [38, с. 275].

Попри такі тривожні сигнали, у вересні 2013 р. прем'єр-міністр України М. Азаров активно виступав за пошук шляхів гармонізації співпраці України з Митним союзом та Європейським Союзом. Під час першого засідання Вищої Євразійської економічної ради на рівні глав урядів Азаров підкреслив важливість реалізації ініціативи Президента В. Януковича у форматі “3+1”, що передбачала особливу модель співпраці України з Митним союзом. Він наголосив на необхідності переходу від обговорень до практичних кроків співпраці з Митним союзом, зберігаючи водночас економічну взаємодію в рамках зони вільної торгівлі з ЄС [38, с. 276]. Нонсенс цієї ситуації полягав на тому, що Росія відкидала таку модель співробітництва, а інтеграція до двох різних полюсів одночасно була неможливою.

Попри це, у жовтні 2013 р. український уряд продовжив цю лінію, доручивши міністру економічного розвитку і торгівлі Ігорю Прасолову узгодити план розгляду угод Митного союзу Білорусі, Казахстану і Росії, щоб визначити можливості приєднання України до цих угод. Цей план, затверджений 17 жовтня, передбачав поступове обговорення відповідних угод до березня 2014 р. Одразу після цього, у жовтні В. Янукович провів низку зустрічей з країнами-членами Митного союзу, зокрема під час саміту СНД у Мінську та неформальної зустрічі з В. Путіним у Сочі [38, с. 276]. Однак, як і раніше, перемовникам не вдалося досягти домовленості, що вкотре підтверджувало небажання Москви часткового приєднання України до інтеграційного утворення.

Ситуація кардинально змінилася після того, як Україна відмовилася підписати Угоду про асоціацію, що стало стартом другого етапу реалізації “Харківських угод” [91]. 17 грудня 2013 р. між сторонами було укладено угоду, в рамках якої було знижено ціну на газ, а також оголошено про намір Росії викупити частину боргових зобов'язань України [38, с. 278]. У контексті надання кредиту довіри Україна планувала розпочати головування в СНД у 2014 р., що мало стати другим випадком з часів президентства Леоніда Кучми [192, с. 73]. Паралельно також відбулося шосте засідання міждержавної комісії Росії та України, яка “із задоволенням відзначила позитивні тенденції у розвитку

двосторонніх відносин, а також зміцнення різнопланового та інтенсивного політичного діалогу між країнами у дусі дружби і добросусідства” [156].

У рамках цього засідання було заплановано заходи для інтеграції у сферах економіки, енергетики, оборонно-промислового комплексу, інфраструктури, соціально-культурних питань та авіаційно-космічної галузі, а також розпочато підготовку до можливого приєднання України до Митного союзу [156]. Успішна реалізація такої двосторонньої співпраці могла б суттєво трансформувати геополітичний ландшафт регіону і загрожувати українській незалежності. Зростаюча залежність від Росії охоплювала б різні аспекти, включаючи економічні, політичні та безпекові питання. У цьому контексті, Україна могла б опинитися під значним впливом російських інтересів, що негативно позначилося б на її національних інтересах, зокрема, на зовнішніх зв'язках та інтеграції з Європейським Союзом.

Події Революції гідності завадили реалізації московського сценарію, і жодні “драконівські закони” чи спроби силового придушення протестів не змогли зупинити український народ у його прагненні самостійно обирати зовнішньополітичний курс країни. У результаті, на початку 2014 р. Кремль усвідомив, що втрачає контроль над Україною, а уряд Януковича був на межі краху. У відповідь Москва почала активно впроваджувати сценарій, схожий на той, що раніше був застосований у Грузії, намагаючись розколоти Україну. Підготовка до цього плану розпочалася ще влітку 2013 р., хоча його основи були закладені раніше, зокрема через формування “п'ятої колони”²⁶, підписання “Харківських угод”, які дозволили збільшити присутність ЗС РФ у Криму, і угоду між СБУ та ФСБ, що дала можливість останній безперешкодно діяти на півострові [38, с. 281; 72, с. 92-93]. Тим часом у самому Криму тривала консолідація проросійських сил, створювалися незаконні збройні угруповання та закладалися політична й організаційна інфраструктура для окупації. Одночасно Росія, готуючись до анексії, розгортала у Південному військовому окрузі свої

---

²⁶ “П'ята колони” — внутрішня мережа осіб, які діють в інтересах противника. В Україні вона була сформована російськими спецслужбами з лояльних політиків, чиновників, бізнесменів і активістів проросійських організацій й стала інструментом реалізації кремлівської стратегії дестабілізації та розчленування держави.

сили під виглядом забезпечення безпеки зимових Олімпійських ігор 2014 р., проте масштаби цього угруповання значно перевищували потреби безпеки масових заходів [91].

Події розгорталися досить стрімко, починаючи з 27 лютого 2014 р., коли озброєні формування без розпізнавальних знаків, відомі як “зелені чоловічки”, захопили будівлі Верховної Ради та Ради міністрів Автономної Республіки Крим. Уже наступного дня депутати кримського парламенту під тиском ухвалили незаконне рішення про проведення так званого “референдуму” щодо зміни статусу півострова і призначили Сергія Аксьонова головою уряду Криму. Одночасно російські військові продовжували захоплювати об’єкти критичної інфраструктури, встановлюючи фактичний контроль над Кримом [91]. 11 березня Верховна Рада Криму під примусом ухвалила Декларацію про незалежність Криму та Севастополя, що стало проміжним етапом на шляху до анексії [92]. Незважаючи на указ Президента України від 7 березня, яким було призупинено дію постанови кримського парламенту, та рішення Конституційного Суду України, який визнав референдум незаконним, 16 березня на півострові все ж було проведено голосування, за результатами якого, нібито 96,77% виборців підтримали “возз’єднання з Росією на правах суб’єкта Російської Федерації” [91; 104]. 18 березня 2014 р. в Москві Президент Росії Владімір Путін разом із самопроголошеними лідерами Криму – Сергієм Аксьоновим, Володимиром Константіновим та Олексієм Чалим – підписали договір про включення Республіки Крим до складу Російської Федерації, що стало офіційною кульмінацією анексії [91].

Уже в березні 2014 р., після анексії Криму, на сході та півдні України почали виникати передумови до збройного конфлікту. Проросійські сили, за активної підтримки Кремля, розпочали організацію мітингів та акцій протесту в містах, таких як Донецьк, Луганськ, Харків та інші. Ця хвиля протестів, відома під назвою “Російська весна”, супроводжувалася вимогами федералізації України та зближення з Росією [91]. Для обґрунтування майбутньої російської агресії було використано звернення експрезидента Віктора Януковича до Президента Росії

Владіміра Путіна від 1 березня 2014 р. У своєму зверненні Янукович заявив, що “як законно обраний президент України заявляю: події на Майдані, незаконне захоплення влади у Києві призвели до того, що Україна опинилася на порозі громадянської війни. У країні панують хаос та анархія. Життя та безпека людей, особливо на південному сході та в Криму, під загрозою. Під впливом західних країн здійснюються відкритий терор та насильство. Люди переслідуються за політичною та мовною ознаками. У зв’язку з цим звертаюся до президента Росії В. В. Путіна з проханням використати збройні сили Російської Федерації для відновлення законності, миру, правопорядку, стабільності, захисту населення України” [38, с. 282].

Ситуація різко загострилася на початку квітня 2014 р., коли проросійські активісти й бойовики почали захоплювати адміністративні будівлі у Харківській, Луганській, Донецькій та інших областях України [91]. Захоплення супроводжувалися вимогами провести референдум про відокремлення цих регіонів від України, аналогічний до того, що відбувся в Криму. Зокрема, диверсійним групам вдалося захопити державні адміністрації у Донецьку, Харкові, а в Луганську – управління СБУ. 7 квітня 2014 р. було проголошено створення так званих Донецької та Харківської народних республік (останню ліквідували вже 8 квітня), а також оголошено про створення штабу південно-східного спротиву в Луганську, який 27 квітня перетворився на самопроголошену Луганську народну республіку [49, с. 180-181].

Перший бій між російськими диверсантами та українськими силовиками стався 12 квітня 2014 р. поблизу Слов’янська, де група офіцерів СБУ та підрозділ “Альфа” зазнали втрат. У відповідь на ці події 14 квітня 2014 р. РНБО України ухвалила рішення “Про невідкладні заходи щодо подолання терористичної загрози і збереження територіальної цілісності України”, яке передбачало початок Антитерористичної операції (АТО). Метою цієї операції було відновлення контролю над територіями, які були захоплені проросійськими силами. Проте на той момент українські сили безпеки та армія були серйозно ослаблені через роки недофінансування і занепаду, що ускладнювало їхню ефективну протидію агресії.

До того ж Росія активно постачала зброю та кадрових військових для підтримки бойовиків на сході України, що ще більше ускладнювало ситуацію [49, с. 180-181].

Одночасно відбувалися події політичного характеру. 11 травня 2014 р. на територіях, контрольованих сепаратистами, було проведено псевдореферендум про незалежність ОРДО (так звана “ДНР”) і ОРЛО (так звана “ЛНР”), результати якого оголосили про підтримку “незалежності” обох утворень. Однак цей псевдореферендум не був визнаний ані Україною, ані міжнародною спільнотою. Він став черговим інструментом для легітимізації подальших дій сепаратистів і Москви на сході України. [184, с. 291]. 24 травня 2014 р. лідери самопроголошених ОРДО та ОРЛО оголосили про створення конфедеративного союзу під назвою “Новоросія”, що свідчило про їхні територіальні претензії на інші регіони південної та східної України [49, с. 182].

Професор, академік НАН України Володимир Горбулін влучно інтерпретував анексію Криму та початок збройної агресії на сході України як початкову фазу системного силового трансформування пострадянського простору. Згідно з його оцінкою, ці події стали проявом стратегії Російської Федерації, спрямованої на перегляд усталених геополітичних реалій шляхом примусового зміщення кордонів та відновлення сфер впливу. У цьому контексті Україна розглядалася як перший об’єкт реалізації концепції так званої “нової Росії”, що передбачав поступове відновлення контролю над територіями колишніх радянських республік через інструменти політичного тиску, гібридної війни та збройної інтервенції [48, с. 79].

Таким чином, період президентства Віктора Януковича можна охарактеризувати як час систематичного нарощування залежності України від Російської Федерації, що відбувалося як у політичній, так і в економічній та військовій сферах. Незважаючи на риторику про стратегічне партнерство та формальні декларації щодо рівноправної співпраці, фактичні кроки української влади призвели до поступової ерозії державного суверенітету. Систематичні поступки та деструктивний вплив у питаннях безпеки та оборони послабили

обороздатність країни. Поряд з цим, економічні компроміси, зокрема в енергетичній сфері, поглиблювали залежність від Росії, що створювало додаткові важелі впливу на внутрішню політику України.

Політична слабкість українського керівництва та нездатність ефективно протистояти економічному та дипломатичному тиску Росії сприяли тому, що Москва змогла поступово реалізувати свої геополітичні амбіції. Використовуючи слабкі місця в українській внутрішній політиці та у безпековому секторі, Росія вдало маніпулювала умовами співпраці, що врешті-решт призвело до турбулентності в зовнішньополітичному курсі України. Цей період характеризувався поступовим витісненням євроінтеграційних прагнень України на другий план та підсиленням проросійських впливів у державному апараті.

Кульмінацією цього процесу була анексія Криму у 2014 р., що стала можливою завдяки слабкій внутрішній опозиції до російських геополітичних планів і нездатності української влади забезпечити належний рівень національної безпеки. Подальша військова агресія на сході України лише підтвердила довготривалі наслідки неефективної політики позаблоковості. Отже, час правління Віктора Януковича став періодом критичних втрат для української державності, які мали суттєві довгострокові наслідки для територіальної цілісності та національної безпеки країни.

3.3 Багатовекторність зовнішньої політики України: європейська інтеграція та конструктивне партнерство з НАТО крізь призму позаблоковості

Державний нейтралітет України вперше був закріплений у Декларації про державний суверенітет, прийнятій Верховною Радою УРСР 16 липня 1990 р. [59]. У цьому документі зазначалося, що Україна прагнула до статусу нейтральної держави та не планувала приєднуватися до військових блоків. Проте в наступних ключових нормативно-правових актах – Постанові Верховної Ради України “Про

проголошення незалежності України” від 24 серпня 1991 р. і Конституції України, ухваленій 28 червня 1996 р., таких положень не було [90].

Про позаблоковий характер незалежної України вперше йдеться у Военній доктрині України, затвердженій Постановою Верховної Ради України від 19 жовтня 1993 р. У ній наголошувалося, що дотримуючись позаблокового статусу, Україна прагнула сприяти формуванню ефективних міжнародних механізмів і загальноєвропейської системи безпеки на двосторонньому, регіональному та глобальному рівнях, з метою зміцнення довіри й партнерства на засадах взаєморозуміння та відкритості у воєнно-політичній сфері [129; 299, с. 240].

У зв’язку з використанням Україною обох статусів необхідно розібратися у чому відмінні та спільні риси цих концепцій. Нейтралітет виступає як спосіб забезпечення існування держави шляхом зниження напруженості в регіоні й, таким чином, усунення зовнішніх загроз. Професор Варшавського університету Роман Кузьняр виділив чотири типи загроз у сучасному світі: традиційні, нетрадиційні (асиметричні), загрози, пов’язані з розвитком цивілізації, та загрози розширеного визначення безпеки [267, с. 41]. Політика нейтралітету спрямована передусім на протидію традиційним загрозам.

Основою нейтралітету є невходження до військово-політичних блоків і розвиток співробітництва з усіма державами. Ця політика передбачає протидію гонці озброєнь, рівноправність між державами та взаємовигідне співробітництво [231, с. 105]. Натомість позаблоковість означає політичний курс держави, що не приєднується до військових союзів для забезпечення власної безпеки [286, с. 541]. Це може створювати хибне уявлення про тотожність нейтрального статусу й позаблокової політики, проте ці поняття не є тотожними. Вони мають спільну рису – функцію пристосування держави до свого зовнішнього середовища. Втім, нейтралітет накладає більше обмежень для держави, забороняючи участь у збройних конфліктах і структурах колективної безпеки, тоді як позаблоковість дає більше гнучкості. По-перше, вона може бути проголошена односторонньо і не потребує міжнародного визнання, а по-друге, цей статус лише забороняє участь у

військових блоках, але дозволяє участь у миротворчих операціях [124, с. 153-154; 299, с. 240].

Перший міністр закордонних справ України Анатолій Зленко зазначав, що сучасна міжнародна практика схильна ототожнювати нейтралітет із позаблоковістю в мирний час. Він вказував, що навіть участь у безпекових інституціях не суперечить концептуальним засадам. Складнощі виникають лише тоді, коли держава бажає брати участь у заходах колективної оборони [124, с. 153-154]. Є й інша думка, що з часом нейтралітет еволюціонує у бік позаблокового статусу [286, с. 556-557]. Концепція нейтралітету змінилася після закінчення Холодної війни. Ці зміни полягали у зведенні до “так званого військового ядра” [286, с. 559-560].

Деякі юристи, зокрема Чарльз Г. Фенвік та Нікола Політіс, вважають поняття нейтралітету застарілим. До Другої світової війни це пояснювалося тим, що Пакт Бріана – Келлога забороняв агресивну війну. Після Другої світової війни юристи посилалися на Статут ООН, який забороняв державам застосовувати силу за певними винятками [231, с. 122-123]. На нашу думку, це твердження не відповідає дійсності, оскільки застосування сили в міжнародних відносинах продовжує залишатися реальною проблемою.

Незважаючи на такий скептицизм, у 1955 р. в Бандунгу було засновано Рух неприєднання, до якого увійшли країни, що не входять до військово-політичних блоків [231, с. 106]. На сьогодні це одна з найбільших міжнародних організацій зі 120 учасниками та 17 спостерігачами [234, с. 5]. Варто зазначити, що Україна не є членом Руху неприєднання, а має лише статус спостерігача [274]. Це можна пояснити тим, що в Україні постулат нейтралітету використовувався для поточних політичних цілей і не базувався на стійких і виправданих концептуальних припущеннях [231, с. 119; 299, с. 240]. Таким чином, українським політичним елітам вдалося вдало маневрувати між двома концепціями з метою прискорення виходу з СРСР і відмови від приєднання до пострадянської системи колективної безпеки. Однак, як правильно зауважив професор Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича Сергій Федуняк, у випадку

України обидві концепції виявилися взаємовиключними: проголошуючи позаблоковість, Україна фактично відмовлялася від політики нейтралітету [197, с. 34].

З інавгураційної промови Януковича 25 лютого 2010 р. стало зрозуміло, що його зовнішньополітичний курс орієнтований на принцип позаблоковості в зовнішній політиці. Тоді він зазначив, що “[Україна] готова брати участь у [глобальних ініціативах та міжнародній співпраці, спрямованій на забезпечення стабільності, безпеки та розвитку], як європейська позаблокова держава. Я маю намір запропонувати цю концепцію парламенту для вироблення основ зовнішньої політики України і, сподіваюся, вищий законодавчий орган мене підтримає” [81]. Таким чином, з 2010 р. Україна взяла курс на відновлення позаблокової політики, що пізніше знайшло своє законодавче затвердження.

Роком пізніше у Виступі Президента України Віктора Януковича із щорічним посланням до Верховної Ради України він заявив, що “позаблоковість розглядається Україною як послідовна позиція захисту національних інтересів... Ми виходимо з розуміння, що більшість сучасних викликів та загроз мають глобальний характер. Їх подолання вимагає об’єднання зусиль країн світу та спільних підходів до забезпечення регіональної та глобальної безпеки” [27]. В практиці натомість простежувалася зворотна тенденція до збільшення загроз зі сторони Росії [145]. Відтак, відмова від попереднього курсу на євроатлантичну інтеграцію була неефективним рішенням для забезпечення національної безпеки, а прагнення до стабілізації відносин із Російською Федерацією були утопією.

Незважаючи на це, позитивним аспектом було те, що автори ЗУ “Про засади внутрішньої і зовнішньої політики” включили до переліку основних принципів зовнішньополітичної та позаблокової політики інтеграцію України до європейського політичного, економічного та правового простору, а також перспективу набуття членства в ЄС [132; 299, с. 241]. Проте виникають сумніви щодо сумісності цієї мети із позаблоковим статусом країни. Членство в ЄС передбачало співпрацю держав у частині Спільної політики безпеки та оборони, що могло суперечити принципам позаблоковості. Крім того, Лісабонська угода

2009 р. дозволяла створення постійного структурованого співробітництва (PESCO) для зацікавлених держав-членів, що ще більше ускладнювало питання для України [307].

На противагу цьому існує думка, що членство в ЄС і співпраця в рамках Спільної політики та оборони ЄС не впливають на нейтральний статус держави. Це підтверджують Австрія, Фінляндія, Ірландія, Швеція, Кіпр та Мальта, які зберігають державний нейтралітет²⁷ і також є членами ЄС. Однак із вищезазначених шести країн лише Мальта не є членом PESCO, стверджуючи, що їй необхідно стежити за розвитком такої співпраці, щоб зрозуміти, чи не порушує вона нейтралітет держави [230]. З такої перспективи Україна могла інтегруватися в безпекову сферу ЄС, не порушуючи основоположного принципу позаблоковості.

Крім того, існували сумніви щодо ефективності гарантій безпеки, які Україна може отримати від ЄС. Гарантії безпеки країн ЄС базуються на клаузулі про взаємний захист (ст. 42 Лісабонського договору) і клаузулі про солідарність (ст. 222 ДФЄС) [174, с. 33]. Обидва пункти є м'якими гарантіями безпеки та спрямовані на протидію гібридним загрозам і розбудову незалежного цивільно-військового потенціалу ЄС [276, с. 219].

Таким чином, Європейський Союз, на відміну від НАТО, не має таких жорстких гарантій безпеки, як принцип колективної оборони (ст. 5 Північноатлантичного договору), який передбачає союзницьке стримування. У цьому контексті важливу роль відіграватиме інтенсивність взаємодії України з іншими країнами в рамках Спільної політики безпеки та оборони ЄС. Негативний вплив на можливі гарантії безпеки ЄС також мав ряд внутрішніх і зовнішніх факторів: відсутність власних збройних сил ЄС, недостатня інституціоналізація безпекового виміру Європейського Союзу та тісна взаємодія між політиками безпеки ЄС і НАТО [7]. Насправді безпека ЄС і НАТО тісно пов'язані та доповнюють одна одну. Незважаючи на це, не всі члени ЄС є союзниками НАТО, і навпаки [285, с. 56].

---

²⁷ Фінляндія та Швеція дотримувалися нейтралітету до 2024 р., коли офіційно приєдналися до НАТО.

Враховуючи географічне положення України, ефективні гарантії безпеки могли б дати лише вступ до ЄС і НАТО в комплексі. Професор Варшавського університету Марек Мадей слушно підкреслив, що якщо між територією НАТО та Росією утвориться безпековий вакуум, буферної зони не буде, оскільки Росія поступово наздоганятиме такі країни [313]. З цим твердженням неможливо не погодитись, адже Владімір Путін не сприймає Україну як незалежну державу, а українська демократія прямо загрожує російському режиму [299, с. 242]. Незважаючи на таку загрозу, українське керівництво у 2010–2013 рр. все ж таки намагалося балансувати між ЄС і Росією.

Загалом, європейську інтеграцію за президентства Віктора Януковича можна назвати “фасадною”, адже в той час не відбулося ґрунтовних реформ і наближення до європейських стандартів [299, с. 239]. Найважливішою подією було те, що у 2013 р. склалися сприятливі умови для підписання Угоди про асоціацію з ЄС, яка включала частину щодо поглибленої та всеосяжної зони вільної торгівлі. Уряд України скористався цим і розпочав підготовку до підписання вищезгаданої Угоди, яку так і не завершив.

На шляху до євроінтеграції України було багато невирішених питань: реформа виборчої системи, розв’язання питання вибіркового правосуддя та реалізація реформ, зазначених у порядку денному асоціації. Варто зазначити, що проблемним питанням у відносинах між Києвом і Брюсселем стало переслідування лідерів опозиції, яке почалося у 2011 р. Згодом проти лідера опозиційної партії “Батьківщина” Юлії Тимошенко було порушено кілька кримінальних справ. Крім неї, тодішня влада переслідувала й інших лідерів опозиції, наприклад Юрія Луценка та Григорія Філіпчука. Останні були помилувані указом Президента, але це не покращило відносини з ЄС, оскільки проблема українського судочинства залишилася невирішеною [3, с. 4; 299, с. 242].

Проте, окрім проблемних питань варто спочатку висвітлити позитивну динаміку євроінтеграційної співпраці у сфері безпеки та оборони, яка характеризувалася низкою досягнень у покращенні взаємосумісності та підвищенні кваліфікації Збройних Сил України. Основними напрямками

співробітництва між Україною та Європейським Союзом у сфері безпеки були кілька важливих форм взаємодії: політичний та військово-політичний діалог; проведення спільних військових навчань; залучення до операцій з врегулювання конфліктів; участь у бойових тактичних групах ЄС; підготовка українських фахівців в освітніх установах держав-членів ЄС [3, с. 46].

У період з 2010 по 2013 рр. співпраця України з Європейським Союзом у сфері безпеки розвивалася у рамках стратегічної мети інтеграції України в європейський політичний, економічний, правовий та безпековий простір, а також була відлунням повернення політики позаблоковості. Однак, це не завадило стимулювати активнішу участь держави у заходах СПБО Європейського Союзу (Додаток У). Протягом цього періоду відбувалося поглиблення військової співпраці, зокрема через участь українських Збройних Сил у БТГ ЄС і миротворчих операціях, що реалізовувалися під егідою Союзу. Нормативно-правовою базою для військового співробітництва з ЄС був “Порядок денний асоціації Україна–ЄС”, а також Робочий план співпраці між Збройними Силами України та Секретаріатом Ради ЄС [13, с. 56].

У 2010–2013 українсько-європейське військове співробітництво відбувалося в рамках розширення військово-політичного діалогу між Україною та структурами ЄС, такими як Військовий комітет та Секретаріат Ради ЄС. Крім того, розширювалася співпраця з іншими структурами ЄС, включно з Європейським оборонним агентством, Європейським коледжем безпеки і оборони та Інститутом досліджень безпеки ЄС [13, с. 56].

В рамках реформування національних Збройних Сил, Україна почала активно готувати фахівців у галузі СПБО та здійснювати підготовку своїх військових підрозділів для участі в багатонаціональних операціях ЄС. Значним кроком було залучення у 2010 р. санітарного літака Ан-26 “Віта” до складу БТГ ЄС “Балтійська”, як асоційованого засобу. Важливим досягненням цього періоду

стало також визнання України котрибутором до військової морської операції “EU NAVFOR ATALANTA”²⁸ [13, с. 56-57].

У 2011 р. результати співпраці стали більш відчутними. Український військовий підрозділ та екіпаж військово-транспортного літака Іл-76МД був вперше залучений до оперативного чергування у складі БТГ “Хелброк”. Цей рік відзначився поглибленням діалогу зі структурами ЄС, що зміцнило можливості України щодо участі у багатонаціональних операціях під егідою ЄС. Зокрема, продовжувалася робота щодо залучення українських підрозділів до складу бойової тактичної групи, яка формувалася країнами Вишеградської четвірки. Паралельно Україна збільшувала свою участь у навчальних програмах ЄС, зокрема в рамках освітніх ініціатив Європейського коледжу безпеки і оборони [14, с. 58].

У 2012 р. співробітництво з ЄС розвивалося в контексті посилення воєнно-політичного діалогу, що відображалося в численних робочих зустрічах між українським військовим керівництвом і Військовим комітетом ЄС. Важливою подією стало продовження участі українських підрозділів у багатонаціональних бойових групах ЄС та операціях з урегулювання криз. Крім того, співпраця з Європейським оборонним агентством поглибилася через визначення нових напрямків взаємодії, що відкривало перспективи для реалізації спільних проєктів. Також було започатковано курс з питань СПБО ЄС на базі Національного університету оборони України, що стало важливим кроком для підготовки українських військових фахівців за стандартами ЄС [15, с. 52].

2013 р. відзначився новими досягненнями у співпраці з Європейським Союзом у сфері безпеки. Зокрема, фрегат “Гетьман Сагайдачний” із вертольотом Ка-27ПР вперше були залучені до виконання завдань у складі багатонаціонального корабельного з’єднання в рамках операції “EU NAVFOR ATALANTA”. Це стало важливим кроком у підтвердженні військового потенціалу України та її здатності брати участь у складних міжнародних операціях під егідою ЄС [16, с. 54].

---

²⁸ Див. Миротворча діяльність України за президентства Віктора Януковича у Додатку Т (Т.1–Т.4).

З цього можна зробити висновок, що у 2010–2013 рр. безпекова співпраця України з Європейським Союзом досягла значного прогресу. Завдяки участі у військових та миротворчих операціях під егідою ЄС, а також інтеграції до багатонаціональних структур ЄС, Україна закріпила свій статус надійного партнера в європейській системі безпеки. Розвиток військово-політичного діалогу та участь у СПБО ЄС стали важливими етапами на шляху до інтеграції України в європейське безпекове середовище, що водночас сприяло підвищенню якості підготовки українських військових підрозділів та їхньої взаємосумісності з європейськими партнерами.

Наступним кроком є аналіз менш позитивного процесу формування політичних відносин між четвертим Президентом України Віктором Януковичем та Європейським Союзом у контексті динаміки європейської інтеграції того періоду. Це дозволить глибше зрозуміти вплив геополітичних факторів на політику безпеки та оборони України. Аналіз цього етапу є критично важливим для визначення ролі, яку відігравала зовнішня політика ЄС у формуванні стратегічних орієнтирів України, а також для вивчення того, як внутрішні та зовнішні геополітичні чинники впливали на прийняття рішень у сфері національної безпеки та оборони.

Одразу після обрання Президентом України Віктора Януковича Європарламент Резолюцією від 25 лютого 2010 р. щодо ситуації в Україні підтвердив європейські прагнення України та її право подати заявку на членство в ЄС [240]. Того ж року, 24 вересня, Україна приєдналася до Договору про заснування Енергетичного співтовариства, як того вимагала вищезгадана резолюція [155]. Водночас вже 1 грудня 2011 р. у Резолюції Європарламент визнав, що політична ситуація в Україні суперечить духу Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, однак рекомендував швидке парафування угоди й ратифікацію її протягом року [241].

І вже за декілька місяців, 30 березня 2012 р., відбулося часткове парафування Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, оскільки повне завершення парафування угоди вимагало технічного опрацювання частини щодо

поглибленої та всеосяжної ЗВТ. В цей час між сторонами виникла тривала технічна перерва, а тому УА залишалася на розгляді протягом 2013 р. [97, с. 5].

Сама Угода про асоціацію як міжнародний договір, передбачала, серед іншого, створення поглибленої та всеосяжної зони вільної торгівлі, розширену секторальну співпрацю, фінансову підтримку та можливість запровадження безвізового режиму. Для ЄС формат такої угоди був амбітним та інноваційним, враховуючи, що вона стала першою серед нових угод про асоціацію з пострадянськими країнами, піднявши рівень відносин між ЄС і Україною вище, ніж з іншими державами Східного партнерства [243]. Важливо також підкреслити, що переговори щодо Угоди про асоціацію тривали з 2007 р. і продовжилися після приходу до влади Віктора Януковича, який повів державу в більш авторитарному напрямку. Так, офіційний Київ не виконав ключових вимог щодо політичних реформ та лібералізації, однак ЄС не пригальмував європейську інтеграцію України та не запровадив санкцій.

З цього можна зробити висновок, що в цьому питанні входить в гру не економічна вигода та поширення західних цінностей, як позиціонують Угоду про асоціацію більшість українських і західних науковців та політиків, а повернення безпекових і геополітичних питань до порядку денного. Угода про асоціацію була фактично елементом геополітичної конкуренції між ЄС та Росією. Саме за президентства Віктора Януковича Захід був найближчим до того, щоб втратити Україну. А тому Брюссель пішов на рішучий крок виключити демократичні умови та оприлюднити стратегію конструктивної взаємодії, щоб не підштовхнути нове українське керівництво в “обійми Росії” [306, с. 207]. У зв’язку з цим, ЄС був більше зацікавлений в Угоді про асоціацію ніж офіційний Київ, а тому Захід покладався на хронічні обіцянки українського уряду провести реформи [264, с. 404].

Рушійною силою в цьому процесі виступали нові члени ЄС з числа колишніх пострадянських республік та членів Варшавського договору, які на собі відчули російську загрозу. Саме історична та географічна близькість, а також пострадянська травма активізували “обов’язок, заснований на спорідненості”

[291, с. 491]. Їхньою метою було наповнити змістом Східне партнерство, сприяти інтеграції України та протидіяти неоімперіальній політиці Росії. Підтвердження цього, можна знайти в словах тодішнього міністра закордонних справ Литви, Лінаса Лінкявічуса, який зазначив, що Угода про асоціацію – це “не просто технічні переговори з іншим партнером, а геополітичний процес” і нездатність її укладення серйозно підірве програму “Східне партнерство” і європейське бачення “вільної та відкритої” Європи [246].

В цей час Владімір Путін тиснув на Україну “батогом та пряником”, які полягали у санкціях і заманюванні більш щедрим пакетом допомоги. Збільшення тиску з боку Росії мало на меті продемонструвати слабкість української економіки [253, с. 111-112]. У серпні 2013 р. Росія закрила кордони практично для всього фізичного експорту, з особливою увагою до важкої промисловості та впровадила персональні санкції проти проєвропейських олігархів, таких як Петро Порошенко. З іншої сторони, російське керівництво прагнуло вплинути на сімейний бізнес Януковича з метою посилення впливу російських структур на нього [315, с. 64].

Їм це вдалося, оскільки 21 листопада 2013 р. рішенням Кабінету Міністрів України було призупинити процес підготовки до укладення УА з огляду на необхідність забезпечення національної безпеки, а саме необхідність “відновлення втрачених обсягів виробництва та напрямів торговельно-економічних відносин з Російською Федерацією та іншими державами - членами Співдружності Незалежних Держав” [115].

Угода мала бути підписана на саміті Східного партнерства у Вільнюсі 28–29 листопада 2013 р. Однак в останній момент Віктор Янукович відмовився підписувати Угоду. Того ж дня в Києві було силою розігнано мирну демонстрацію, яка згодом переросла в Революцію Гідності (Євромайдан). Протестувальники вимагали більшої інтеграції з ЄС та уряду, який би дотримувався принципів демократії й верховенства права. У результаті четвертий Президент України Віктор Янукович втік до Росії, а Верховна Рада України 22 лютого 2014 р. прийняла постанову “Про самоусунення Президента України

від виконання конституційних повноважень і призначення позачергових виборів Президента України” [146; 299, с. 242].

Внаслідок самоусунення В. Януковича від виконання своїх президентських обов’язків, відповідно до Конституції України, президентські функції були покладені на голову Верховної Ради Олександра Турчинова. Протягом короткого часу було сформовано нове керівництво сектору безпеки та оборони, а згодом створено новий уряд України, що відновило діяльність органів виконавчої влади в столиці та регіонах [91]. У цей час постало питання демократичної легітимізації революційного уряду, що призвело до утворення коаліції “Європейський вибір” та формування нового Кабінету Міністрів на чолі з Арсенієм Яценюком, який 21 березня 2014 р. завершив підписання політичної частини Угоди асоціації [46]. Таким чином, Угода про асоціацію була справжнім викликом не тільки Східному партнерству, а й подальшим відносинам Києва та Брюсселя.

На відміну від європейської інтеграції, українське керівництво зайняло іншу позицію щодо співпраці з НАТО, що було відображено в Стратегії національної безпеки України 2012 р. У документі наголошувалося на продовженні конструктивного партнерства з Альянсом на основі Хартії про особливе партнерство від 9 липня 1997 р. Співробітництво мало здійснюватися в рамках наявних механізмів, інструментів і спільних робочих груп. Крім того, Україна продовжувала впровадження Річної національної програми співпраці з НАТО для реалізації реформ, включаючи військові [145]. Проте фактичні кроки щодо згортання євроатлантичної інтеграції України розпочалися ще 2 квітня 2010 р., коли Президент Віктор Янукович ліквідував Міжвідомчу комісію з питань підготовки до вступу в НАТО та Національний центр з питань євроатлантичної інтеграції [183, с. 115].

Попри цей радикальний крок, тодішній Президент не припинив контактів з Альянсом. У квітні 2010 р. Київ відвідав заступник генерального секретаря НАТО з політичних питань Дірк Бренгельманн, а вже 23 вересня відбулася перша зустріч Віктора Януковича з генеральним секретарем НАТО Андерсом Фог Расмуссеном. Пізніше, 24 лютого 2011 р., генсек знову відвідав Київ на запрошення Президента.

Під час цієї зустрічі було обговорено внутрішню та зовнішню політику України, а також підтверджено готовність до подальшої співпраці в рамках річних національних програм, комісії Україна – НАТО та спільних робочих груп, зокрема для проведення реформ в оборонній сфері та інших секторах [1, с. 137-138]. Україна також отримала пропозицію щодо участі в створенні системи протиракетної оборони спільно з НАТО та Росією, проте цей проєкт не мав перспектив через небажання Росії втратити лідерство в європейській ПРО [88].

Сам Альянс, у свою чергу, зберіг і продовжив політичну підтримку України. У Стратегічній концепції 2010 р. було підтверджено готовність розвивати партнерство з Україною, а представники Альянсу зазначали, що позаблоковий статус не є перешкодою для приєднання до НАТО, адже НАТО не є блоком. Також, у Декларації Чиказького саміту НАТО 2012 р. була визнана вирішальна роль України в забезпеченні євроатлантичної безпеки [183, с. 115-116].

Окрім політичної взаємодії, значною була й практична співпраця, яка, втім, мала регресивні риси (Додаток У). Під час президентства Віктора Януковича Україна продовжувала брати участь у спільних навчаннях²⁹ та миротворчих місіях НАТО³⁰, зокрема в Афганістані (ISAF), Косово (KFOR), тренувальній місії в Іраку та антитерористичній операції “Активні зусилля” в Середземному морі [181, с. 100-101]. Більше того, Україна стала першою країною-партнером НАТО, яка приєдналася до Сил реагування Альянсу, і з 2010 р. визначені підрозділи Збройних Сил України перебували на чергуванні у їх складі [195]. Пізніше Україна тільки поглибила практичну співпрацю, так, у лютому 2013 р. фрегат Військово-Морських Сил Збройних Сил України “Гетьман Сагайдачний” разом із підрозділом спеціального призначення та вертолітним загonom приєднався до операції НАТО “Океанський щит” з протидії піратству в Аденській затоці та біля берегів Африканського рогу [181, с. 100-101].

У нормативно-правовій площині Україна продовжувала інтеграцію до Західних структур. Так, у Річній національній програмі на 2013 р., затвердженій

---

²⁹ Див. Багатонаціональні військові навчання за участю Збройних Сил України за президентства Віктора Януковича у Додатку С (С.1–С.4).

³⁰ Див. Миротворча діяльність України за президентства Віктора Януковича у Додатку Т (Т.1–Т.4).

5 липня, було передбачено укладення Угоди про асоціацію з Європейським Союзом і виконання Національного плану з лібералізації візового режиму з ЄС. Таким чином, незважаючи на оголошену позаблоковість, зміст Річних національних програм залишався орієнтованим на досягнення європейських та євроатлантичних стандартів у цивільній та оборонній сферах. Ба більше, керівництво України зробило формальні кроки для покращення практичного співробітництва. 12 червня 2013 р. Віктор Янукович підписав указ “Про Річні національні програми співробітництва Україна–НАТО”, який запровадив їхню нову структуру та порядок затвердження. Проте, на жаль, протягом 2010–2013 рр. реалізація цих програм мала переважно формальний характер [183, с. 116-117].

Паралельно з цим українське керівництво розвивало регіональну співпрацю в рамках Ради міністрів оборони країн Південно-Східної Європи, що розглядалася як потенційно важливий інструмент просування національних інтересів у Чорноморському та Балканському регіонах [13, с. 60]. Співпраця в цих регіонах не лише могла б посилити позиції України в стратегічно важливих зонах, але й сприяла б інтеграції до європейських та євроатлантичних структур, підтримуючи загальний курс на зближення із Заходом.

Аналізуючи цю співпрацю у 2010–2014 рр. з теперішньої перспективи, можна стверджувати, що вона здебільшого залишалася декларативною. Проте військові контакти на міжнародному рівні все ж відігравали важливу роль у збереженні відкритості України на міжнародній арені, запобігаючи її повній ізоляції та перетворенні в “закриту бульбашку”. Так, у вересні 2010 р. делегація Міністерства оборони України взяла участь у 23-му засіданні Координаційного комітету та 24-му засіданні Політико-військового керівного комітету РМО ПСЄ, що відбулися в Болгарії. Вже в жовтні цього ж року делегація на чолі з міністром оборони України відвідала Албанію для участі в щорічному засіданні РМО ПСЄ. Під час цих зустрічей українська сторона висловила готовність надавати свої полігони для навчань Багатонаціональних миротворчих сил Південно-Східної Європи та висловила готовність надавати послуги з авіаційних військово-транспортних перевезень, хімічного й біологічного захисту [13, с. 60].

Такі пропозиції свідчили про формальне прагнення України долучитися до міжнародних оборонних ініціатив і підвищити свою роль у регіональній безпеці.

Подальший розвиток співробітництва відбувся у жовтні 2011 р. на черговому засіданні Ради міністрів оборони Південно-Східної Європи в Туреччині. Україна підтвердила свою готовність продовжувати реалізацію вже розпочатих проєктів та брати участь у врегулюванні заморожених конфліктів у регіоні [14, с. 61]. Крім того, у 2013 р. Україна долучилася до нового проєкту РМО ПСЄ “Розбудова чесного оборонного відомства”, що мав на меті обмін досвідом у зниженні корупції в безпековому секторі та впровадження передових практик в організації оборонних структур [16, с. 56]. Так, можна простежити деякі успіхи в політичній та практичній співпраці, проте її активність та результативність значно поступалися військово-політичним ініціативам на російському напрямку.

Отже, формально позаблокова політика Віктора Януковича мала дійсно багатовекторний характер і була спрямована на балансування між західним та східним напрямками зовнішньої політики. Однак на практиці ця багатовекторність виявилася “ізоляціоністською моделлю” переважно орієнтованою на євразійський вектор, зокрема на поглиблення співпраці з Російською Федерацією та її євразійськими інтеграційними проєктами. Ще під час церемонії інавгурації у 2010 р. Віктор Янукович заявив, що “Україна обере таку зовнішню політику, яка дозволить країні отримати максимальний ефект від розвитку рівноправних і взаємовигідних відносин з Російською Федерацією, Європейським Союзом і США” [81]. Аналізуючи зовнішню політику того часу з точки зору сьогодення, можна дійти висновку, що відносини з ключовими країнами-партнерами не лише погіршилися, а й перебували у критичному стані.

Деклароване прагнення до європейської інтеграції залишалось лише на рівні стратегічних документів, тоді як фактична політика уряду була орієнтована на довгострокову інтеграцію з євразійськими структурами. Під час президентства Віктора Януковича Україна намагалася позиціонувати себе як “міст” між пострадянським та європейським регіональними комплексами безпеки, однак на

практиці ще більше залежала від Росії та її домінування в регіональному комплексі безпеки. Ця орієнтація погіршила стан національної безпеки та посилила залежність країни від Російської Федерації, що обмежувало її здатність до самостійного маневру у міжнародному безпековому середовищі. Таким чином, невдала політика безпеки та оборони Віктора Януковича мала катастрофічні наслідки для держави: вона сприяла дестабілізації внутрішньої ситуації в Україні, що стало однією з передумов для анексії Криму у 2014 р. та подальшої російської воєнної агресії на сході України.

РОЗДІЛ 4. РЕФОРМУВАННЯ ПОЛІТИКИ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ УКРАЇНИ ЗА ПРЕЗИДЕНТСТВА ПЕТРА ПОРОШЕНКА ТА ВОЛОДИМИРА ЗЕЛЕНСЬКОГО (2014–2022)

Si vis pacem, para bellum

Веґеції

4.1 Реверс зовнішньої політики України: нормативно-правові рамки безпекової політики та процес сек'юритизації російської загрози

Сучасна напруженість між Україною та Росією має визначальний вплив на європейську безпекову ситуацію, оскільки підтверджує реальність ескалації військового конфлікту на стабільному Європейському континенті [206, с. 73]. У період 2014–2022 рр. відносини між Україною та Росією були надзвичайно напруженими та конфліктними. Після анексії Криму Росією та початку збройного конфлікту на Донбасі Україна і Росія опинилися у стані де-факто війни. Президентство Петра Порошенка (2014–2019 рр.) припало на цей складний період, коли зусилля щодо врегулювання конфлікту, зокрема через Мінські домовленості (Мінськ-1 і Мінськ-2) 2014 і 2015 років, не призвели до стійкого миру [168, с. 14]. Режим припинення вогню постійно порушувався, а українсько-російські відносини з 2014 р. залишаються на виключно низькому рівні через практичну відсутність двостороннього політичного діалогу [298, с. 384].

Прихід до влади Володимира Зеленського у 2019 р. не призвів до швидкого врегулювання конфлікту чи припинення російської військової агресії. Попри спроби активізувати переговори в рамках Нормандського формату, якихось значущих результатів досягнуто не було – напруга у відносинах залишалася високою. Ситуація різко загострилася в лютому 2022 р., коли Росія розпочала повномасштабне вторгнення в Україну. Збройні сили РФ завдали масового ракетного обстрілу по території України та просунулися у глиб країни, але наприкінці березня 2022 р. російські війська були витіснені з Київської,

Чернігівської та Сумської областей. У результаті злагоджених дій Збройних Сил України від окупації було звільнено значні території країни. Станом на 24 лютого 2025 р. Росія тимчасово окупувала близько 20% території України, зокрема повністю – Автономну Республіку Крим, майже всю Луганську область, значну частину Донецької області, а також окремі райони Запорізької та Херсонської областей [271]. Такі агресивні дії, які грубо порушували основоположні принципи міжнародного права, призвели до розірвання Україною дипломатичних відносин з РФ. Натомість Росія перенесла питання військової ескалації щодо України на рівень переговорів із США та НАТО стосовно перегляду європейської архітектури безпеки та регіональних правил гри [298, с. 383-385].

На противагу цьому, відносини між Україною та Заходом у період з 2014 по 2022 рр. значно покращилися та набули стратегічної важливості для обох сторін. Після лютого 2022 р. НАТО та ЄС значно активізували свою підтримку України у боротьбі з агресором, надаючи значну політичну та військову допомогу. Зокрема, варто також відзначити зміну політики США щодо України, яка полягала в активній підтримці її зусиль щодо захисту територіальної цілісності та суверенітету, а також у наданні політичної, економічної та військової допомоги. НАТО, ЄС та США стали важливим союзниками України на міжнародній арені, мобілізуючи світову спільноту для введення санкцій проти Росії та підтримки українських реформ [190, с. 49-54]. Таким чином, у період з 2014 по 2022 рр. відносини України з Росією характеризувалися напруженістю, тоді як з Заходом – співпрацею та всебічною підтримкою.

Загалом, російська агресія на території України у 2014 р., вплинула на переосмислення стратегічних підходів українського керівництва [270, с. 63]. Під час цього критичного моменту Україна відмовилася від свого неефективного позаблокового статусу та взяла курс на поглиблену європейську та євроатлантичну інтеграцію. Для розуміння стратегічного вектора держави та підходу до політики безпеки й оборони доцільно розглянути конституційні засади

національної безпеки та законодавчо-концептуальні основи забезпечення національної безпеки та реалізації оборонної політики у період 2014–2022 рр.

Найважливішою принциповою правовою зміною щодо зовнішньополітичного вектора стала зміна до Конституції України у 2019 р., яка підтвердила “європейську ідентичність Українського народу і незворотність європейського та євроатлантичного курсу України” [127; 90]. В цілому, за президентства Петра Порошенка чинними залишилися такі законодавчі акти як Закон України “Про основи національної безпеки України” (в редакції від 01.01.2015 № 964-IV), Закон України “Про організацію оборонного планування” та Закон України “Про засади внутрішньої і зовнішньої політики” (в редакції від 01.01.2015 № 2411-VI). Однак після прийняття Закону України “Про національну безпеку України” 8 липня 2018 р. перші два нормативно-правові акти втратили чинність. Серед нових концептуальних засад періоду президенства П. Порошенка доцільно виділити Стратегію національної безпеки України від 26 травня 2015 р., Воєнну доктрину України від 2 вересня 2015 р. та Стратегічний оборонний бюлетень від 20 травня 2016 р.

Основні зміни до стратегічного підходу українського керівництва стосувалися відмови від позаблокового статусу та впровадження тільки євроатлантичної інтеграції, оскільки де-юре Україна незмінно продовжувала європейську інтеграцію. Так, у 2014 р. ВРУ внесла зміни до Закону України “Про основи національної безпеки України” та Закону України “Про засади внутрішньої і зовнішньої політики” впровадивши принцип “поглиблення співпраці з Організацією Північноатлантичного договору з метою досягнення критеріїв, необхідних для набуття членства у цій організації” [140; 132]. Цьому також сприяв той факт, що після російської агресії НАТО стала однією з основних міжнародних організацій, яка твердо підтримувала суверенітет і територіальну цілісність України в її міжнародно визнаних кордонах [182, с. 12].

Вищезазначений принцип знайшов своє подальше відображення в нових концептуальних засадах за президентства Петра Порошенка. Зокрема, Стратегія національної безпеки 2015 р. встановлювала, що зовнішньополітична діяльність

України в контексті забезпечення національної безпеки спиратиметься на політику європейської та євроатлантичної інтеграції. Водночас у документі зазначалося, що у середньостроковій перспективі Україна планує спиратися на власні можливості, зберігаючи за собою можливість обирати участь у системах колективної безпеки для забезпечення суверенітету і територіальної цілісності держави [151].

Серед основних напрямів на європейському треці Стратегія національної безпеки 2015 р. визначала здійснення системних реформ та адаптації європейського асвіс відповідно до Угоди про асоціацію між Україною і ЄС. Окрім цього, вона передбачала поступову конвергенцію у сфері зовнішньої й оборонної політики та розвиток взаємодії у рамках Спільної безпекової і оборонної політики ЄС [151]. Натомість на євроатлантичному треці ключові напрямки включали:

- поглиблення політичного діалогу щодо впровадження демократичних реформ та забезпечення регіональної безпеки;
- реалізацію короткострокових та середньострокових заходів для підвищення обороноздатності України, включаючи проведення спільних навчань;
- розвиток взаємодії у сфері безпекового та оборонного планування через регулярні комплексні огляди сектору безпеки й оборони, які дозволять коригувати оборонні та безпекові плани;
- впровадження реформ у секторі безпеки й оборони відповідно до стандартів НАТО;
- створення ефективного механізму реагування на кризові ситуації, які загрожують національній безпеці;
- участь в операціях НАТО з підтримання миру і безпеки;
- розвиток спроможностей для спільної боротьби з тероризмом;
- імплементацію принципів Ініціативи НАТО з побудови цілісності, прозорості, доброчесності та зниження корупційних ризиків у секторі безпеки й оборони;

- розвиток спільних програм підготовки персоналу органів сектору безпеки й оборони, зокрема Програми професійного розвитку;
- взаємодію у сферах енергетичної безпеки, науки й технологій та захисту навколишнього природного середовища [151].

Крім того, в документі підкреслювалося, що паралельно з інтеграцією до колективних механізмів безпеки Україна розвиватиме мережу союзництва з державами, організаціями та ініціативами шляхом укладення угод про спільну оборону та військову допомогу. У цьому контексті на глобальному рівні стратегічним партнером для України виступали США, а на регіональному рівні Україна активно залучатиметься до таких форматів, як Веймарський трикутник, Вишеградська група, ГУАМ, ЦЄІ та ОЧЕС [151].

Наступним прийнятим стратегічним документом була Воєнна доктрина 2015 р., яка також ґрунтувалася на принципі європейської та євроатлантичної інтеграції. Вона зазначала, що в умовах російської агресії Україна повинна в першу чергу покладатися на власні сили, а також на підтримку США, країн-членів ЄС і НАТО, які вважають збереження незалежності та територіальної цілісності України ключовим елементом забезпечення глобальної та регіональної стабільності. У зв'язку з цим Воєнна доктрина 2015 р. більш детально визначала широкий спектр завдань з метою інтеграції України в безпековий простір ЄС та НАТО, досягнення повної сумісності ЗСУ та сил НАТО, зміцнення співпраці в рамках СПБО і, як наслідок, вдосконалення європейської та євроатлантичної системи колективної безпеки. Вона передбачала комплексне реформування системи національної безпеки до рівня, що відповідав стандартам ЄС та НАТО. Основними напрямками реформування, які визначені Доктриною, були вдосконалення єдиної державної системи цивільного захисту, реформування системи мобілізаційної системи та підготовки, а також підвищення ефективності системи демократичного цивільного контролю за безпекою та сектори оборони. Крім того, доктрина передбачала конкретні напрямки поглиблення співпраці з ЄС, зокрема залучення ЗСУ до міжнародних операцій, поглиблення співпраці у сфері

розвідки для протидії гібридним загрозам та підвищення ефективності міжнародного науково-технічного співробітництва [137].

Зі свого боку, Стратегічний оборонний бюлетень 2016 р., розроблений Міністерством оборони, фокусувався на оборонній реформі України за стандартами НАТО як елементі досягнення критеріїв членства в Альянсі та подальшій інтеграції до євроатлантичних структур безпеки. Він окреслював п'ять стратегічних цілей розвитку сил оборони, зокрема: об'єктивне керівництво силами оборони відповідно до принципів і стандартів НАТО; ефективне планування та управління ресурсами за євроатлантичними принципами; забезпечення необхідних оборонних можливостей для стримування та підтримання миру; створення об'єднаної системи матеріально-технічного та медичного забезпечення; а також професіоналізація сил оборони та створення необхідного військового резерву [147].

21 квітня 2019 р. на президентських виборах переміг Володимир Зеленський, який продовжив європейський та євроатлантичний стратегічний курс України. За його президентства були прийняті нові стратегічні документи такі як: Стратегія національної безпеки від 14 вересня 2020 р., Стратегія воєнної безпеки від 25 березня 2021 р. та Стратегія зовнішньополітичної діяльності від 26 серпня 2021 р., які так само як і попередні ґрунтувалися на принципах європейської та євроатлантичної інтеграції. У цих документах акцент на питаннях безпеки зміщується на НАТО, оскільки, як зазначено у Стратегії зовнішньополітичної діяльності 2021 р., незважаючи на тенденції до посилення стратегічної автономії ЄС у сфері безпеки та оборони, НАТО залишається основним контрибутором безпеки євроатлантичного простору [149]. Загалом питання безпекової інтеграції в європейський та євроатлантичний простір в стратегічних документах 2020–2021 рр. розглядаються в комплексі. Так, у Стратегії воєнної безпеки 2021 р. наголошується, що оборонна реформа за євроатлантичними принципами та стандартами сприяє не лише членству в НАТО, а й в ЄС [148].

У самій назві Стратегії національної безпеки України 2020 р. “Безпека людини – безпека країни” простежується критичний підхід до безпекових студій, що полягає в перенесенні акценту на безпеку індивіда з подальшим розумінням національної безпеки як похідної від цього першочергового принципу. Однак, при детальному розгляді принципів стратегії, ми спостерігаємо традиційний підхід до безпекових питань, що ґрунтується на концепціях стримування, стійкості та міжнародної взаємодії. У цьому контексті, порівнюючи Стратегію національної безпеки України 2020 р. з її попередницею, можна помітити суттєві доповнення, особливо на європейському та євроатлантичному напрямках. У новій стратегії акцентовано увагу на повній імплементації Угоди про асоціацію та, за необхідності, модернізацію її параметрів. На євроатлантичному напрямку також введені ефективні доповнення, які передбачали розвиток особливого партнерства з НАТО, отримання запрошення та приєднання до Плану дій щодо членства в НАТО, що є логічним кроком враховуючи стабільний зовнішньополітичний вектор України та інтенсивність відносин між сторонами. Що стосується мережі глобального союзництва, то Стратегія національної безпеки 2020 р. відносить до них держави-члени ЄС та НАТО, насамперед США, Великобританію, Канаду, Німеччину та Францію. На регіональному рівні стратегія фокусується на стратегічному партнерстві з Азербайджаном, Грузією, Литвою, Польщею та Туреччиною [152].

Нова Стратегія воєнної безпеки 2021 р. ґрунтується на всеохоплюючій обороні. Пріоритетами воєнної політики є впровадження об’єднаного керівництва для підготовки та здійснення всеосяжної оборони України, розвиток інституційних можливостей Міністерства оборони та інших управлінських органів сил оборони, а також посилення спроможностей Збройних Сил України, включаючи сили територіальної оборони [148]. Стратегія досягнення спільних оборонних спроможностей передбачає прискорення реформ Збройних Сил України та інших складових сил оборони через впровадження принципів і стандартів НАТО. Вона передбачає досягнення таких основних критеріїв:

- зміцнення здатності держави до відсічі та стримування збройної агресії, захисту суверенітету та територіальної цілісності;
- досягнення стратегічної мобільності та здатності до асиметричних, мережецентричних, багатосферних і непрямих дій;
- забезпечення стійкого функціонування сил оборони та оборонної промисловості, підтримання правопорядку та життєдіяльності під час конфлікту;
- посилення ролі дипломатичної служби у відновленні територіальної цілісності політико-дипломатичним шляхом [148].

За президентства Володимира Зеленського значний акцент був зроблений саме на міжнародній діяльності. У зв'язку з цим, 26 серпня 2021 р. було ухвалено першу в історії України Стратегію зовнішньополітичної діяльності. В ній більш детально визначено завдання на міжнародному напрямі. Основні завдання щодо європейської інтеграції включають подальше зближення з ЄС у рамках СПБО, участі в міжнародних операціях та місіях ЄС, залучення до проєктів у рамках PESCO, а також розвитку безпекового виміру співпраці в рамках ініціативи ЄС Східне партнерство. Натомість основні завдання на євроатлантичному напрямі включають: цілеспрямоване впровадження внутрішніх реформ у рамках річних національних програм під егідою Комісії Україна – НАТО; ефективне використання можливостей взаємодії з Альянсом, наданих статусом партнера з розширеними можливостями; і, як наслідок, прийняття Альянсом рішення про запрошення України до плану дій щодо членства в НАТО. Стратегія зовнішньополітичної діяльності також підтвердила пріоритетний стратегічний характер відносин з США, Великобританією, Канадою, Німеччиною та Францією, а на регіональному рівні більш детально визначила стратегічне партнерство з Азербайджаном, Грузією, Литвою, Польщею та Туреччиною [149]. Це знайшло подальше відображення, зокрема, у нових регіональних ініціативах – малих альянсах.

Варто також зазначити, що за президентства Володимира Зеленського продовжуються зусилля з пошуку гарантій безпеки для України в умовах російської агресії та повної недієздатності Будапештського меморандуму.

Відповідно до проєкту Київського безпекового договору (КБД) від 13 вересня 2022, розробленого на основі рекомендацій Расмуссена-Єрмака, пропонуються тимчасові м'які гарантії, які міститимуть елементи, що залишаться в силі після вступу України до ЄС і НАТО. КБД базується на невід'ємному праві України на індивідуальну та колективну самооборону. Для реалізації цих гарантій необхідні довгострокові інвестиції в український військово-промисловий комплекс, а також передача озброєнь, розвідувальна підтримка, спільні навчання з ЄС і НАТО та узгоджена санкційна політика проти Росії. Безпекові гарантії мають формуватися на основі двосторонніх і багатосторонніх угод, об'єднаних у рамках КБД. Очікується, що до країн-підписантів увійдуть США, Великобританія, Канада, Польща, Італія, Німеччина, Франція, Австралія та Туреччина, які нести будуть юридичну та політичну відповідальність за виконання зобов'язань. На нашу думку, КБД слід розглядати як документ короткострокової дії, що передбачає перехідні гарантії безпеки до моменту вступу до ЄС та НАТО. Однак, в залежності від успіху переговорного процесу, деякі аспекти, включені у двосторонні та багатосторонні угоди, можуть залишатися актуальними й після приєднання України до західних безпекових структур [298, с. 390-391; 174, с. 33-34].

Аналіз офіційного зовнішньополітичного вектора вимагає розгляду тогочасних воєнно-політичних загроз, що передували повномасштабному вторгненню Росії на територію України. У Законі України "Про основи національної безпеки України", Стратегії національної безпеки 2015 р. та Воєнній доктрині 2015 р. відбулася сек'юритизація загроз з боку адміністрації Порошенка. Аналізуючи ці документи, можна простежити, як керівництво України інтерпретувало загрози з зовнішнього оточення. У Додатку Ф наведено порівняння воєнно-політичних загроз, відображених у стратегічних документах України під час президентства Петра Порошенка. Так, основний акцент робиться на російську загрозу, яка розглядається як довгострокова, визначаючи Російську Федерацію як воєнного противника. Стратегічні документи України окреслюють комплекс військово-політичних загроз, що походять від Росії, зокрема: військову

агресію, тимчасову окупацію Криму та територій на сході України, милітаризацію регіону, невиконання зобов'язань у сфері контролю над озброєннями, розвідувально-підривну діяльність спецслужб, втручання у внутрішні справи України, інформаційну війну, протидію реалізації європейського вектора країни, територіальні претензії, присутність російського військового контингенту в Придністров'ї та інші [151; 137].

На глобальному рівні стратегічні документи України визначають загрози як недостатню ефективність чинних структур і механізмів забезпечення міжнародної безпеки, посилення суперечностей щодо поділу сфер впливу між світовими центрами сили, зокрема між США та РФ, що призводить до відсутності ефективних безпекових гарантій для України. Серед регіональних загроз варто виділити: воєнно-політичну нестабільність держав регіону, можливість втягування України у збройні конфлікти та невирішеність питань щодо розмежування державного кордону з Білоруссю та Молдовою. Наступною категорією загроз є поширення гібридних (невійськових) загроз, які включають тероризм, незаконні збройні формування, нелегальну міграцію, організовану злочинність, незаконну торгівлю зброєю та ядерними матеріалами [151; 137].

Під час президентства Володимира Зеленського сек'юритизація загроз відбулася в рамках Стратегії національної безпеки 2020 р., Стратегії воєнної безпеки 2021 р. та Стратегії зовнішньополітичної діяльності 2021 р. У цих документах простежується послідовний стратегічний підхід до зовнішніх загроз у 2014–2022 рр., як показано у Додатку Х. Наступні стратегічні документи продовжують тенденцію до сек'юритизації Росії, визначаючи переважно ті самі загрози. Однак серед нововведень слід виділити доповнення загроз з боку Росії, зокрема прагнення втримати Білорусь у сфері свого політичного впливу, перешкоджання вільному судноплавству в Чорному та Азовському морях та порушення прав людини на окупованих територіях [149; 148; 152].

В рамках Стратегії зовнішньополітичної діяльності наголошується на формуванні нової лінії напруги на глобальному рівні між США та Китаєм, тоді як на регіональному рівні спостерігається виникнення нових та розмороження

наявних збройних конфліктів на пострадянському просторі. Крім того, документ вказує на уповільнення процесу розширення ЄС та стриманість у зміцненні його геополітичної ролі в регіоні, зокрема через Східне партнерство [149]. У зв'язку з такими несприятливими регіональними обставинами, Україна розпочала роботу над новою регіональною стратегією, яка полягала на створенні поясу безпеки біля своїх кордонів.

4.2 Малі альянси як елемент політичної та безпекової співпраці на регіональному рівні

Після проголошення незворотності європейського та євроатлантичного вектора розвитку Україна не має інших альтернативних зовнішньополітичних ініціатив, окрім тих, що спрямовані на поглиблення інтеграції з ЄС та НАТО. З точки зору приєднання до цих структур набуває важливого значення регіональне співробітництво. Успішність такої регіональної співпраці можна простежити на прикладі Вишеградської групи метою якої було прискорення вступу держав-членів до ЄС та НАТО [247]. З цього можна зробити висновок, що процесу інтеграції може сприяти підтримка та співпраця з союзниками в регіоні, заснована на спільних цінностях, цілях та інтересах [298, с. 389].

Така регіональна стратегія України за президентства Володимира Зеленського отримала назву “стратегія малих альянсів” [75, с. 272] і є складовою ширшої проактивної зовнішньої політики відповідно до Стратегії зовнішньополітичної діяльності. Вони функціонують як паралельні ініціативи, спрямовані на формування коаліцій країн, які поділяють подібне сприйняття загроз і спільне бачення майбутнього. Крім того, такі малі альянси можуть прискорити вступ України до ЄС і НАТО [297, с. 108]. Як зазначив міністр закордонних справ України впродовж 2020 – 2024 рр. Дмитро Кулеба “Україна не може чекати безпеки та процвітання десь у майбутньому, коли стане членом ЄС і НАТО. Тому у такий спосіб вже сьогодні намагається досягти практичного зміцнення, гуртуючи дружні та близькі за духом країни у малі альянси” [41, с. 1].

Починаючи з 2020 р. Україна активно працювала з країнами ЄС, НАТО та СхП для просування низки регіональних ініціатив. Першим “малим альянсом” став Люблінський трикутник між Україною, Польщею та Литвою. 28 липня 2020 р. у м. Люблін (Республіка Польща) сторони підписали Спільну декларацію щодо заснування Люблінського трикутника [75, с. 273]. Такий тристоронній регіональний альянс спрямований на зміцнення діалогу, підтримку процесу інтеграції України в ЄС і НАТО та спільні дії проти російської агресії в Україні [302; 176, с. 1116]. Експерти Ради зовнішньої політики “Українська призма” відзначають його найактивніший характер з поміж інших ініціатив [41, с. 4], що робить його показовим регіональним об’єднанням за участі України. Підтвердженням цього є регулярні зустрічі міністрів закордонних справ, національних координаторів ініціативи, керівників безпекових структур та парламентарів [75, с. 273-274].

Ця позитивна динаміка співробітництва виникає з історичної пов’язаності народів та спільної стратегічної культури, корені якої сягають 1569 р., коли завдяки Люблінській унії відбулося єднання народів в Річ Посполиту. На пізніших етапах стратегічну близькість України, Польщі та Литви можна простежити в різних геополітичних та оборонних концепціях Міжмор’я Адама Єжи Чарторийського, Юзефа Пілсудського, Юзефа Бека та В’ячеслава Чорновола [75, с. 273], які щоправда так і не перейшли з теорії в практичну площину. Наближеним чинним проєктом стала Ініціатива трьох морів (Тримор’я), започаткована у 2016 р. в м. Дубровник (Республіка Хорватія) між країнами Балтійського, Адріатичного, та Чорного морів, до якої Україна приєдналася 20 червня 2022 р. в якості партнера-учасника [83, с. 246]. Новітні ж передумови до створення Люблінського трикутника сягають початку активної діяльності литовсько-польсько-української бригади імені Великого гетьмана Костянтина Острозького (ЛитПолУкрбриг) у 2014 р. [75, с. 273].

Повертаючись до самого Люблінського трикутника, поглиблення інституціоналізації об’єднання відбулося 7 липня 2021 р. під час третьої зустрічі глав МЗС України, Литви та Польщі у м. Вільнюс (Литовська Республіка), де

сторони ухвалили Дорожню карту подальшої взаємодії, Декларацію про європейську спадщину та спільні цінності, а також План спільних дій із протидії дезінформації [40 с. 4]. Відповідно до Дорожньої картки подальшої взаємодії до ключових напрямків співробітництва увійшли:

- політичний діалог;
- розвиток діалогу в рамках міжнародних організацій та з партнерами;
- співпраця в галузі безпеки та оборони;
- співпраця з питань енергетичної безпеки;
- співробітництво в галузі кібербезпеки;
- співпраця з питань протидії пандемії COVID-19;
- культурно-гуманітарна співпраця;
- співпраця в галузі економіки та інфраструктури;
- співпраця у галузі стратегічної комунікації та протидії гібридним загрозам [73].

Саме протидія гібридним загрозам перетворювалася на важливий аргумент для поглиблення співпраці, що підтверджує окремий План дій боротьби проти дезінформації та пропаганди. Він включає обмін досвідом, розробку механізму спільного реагування на російські дестабілізаційні кампанії, а також посилення інституційних можливостей для протидії гібридним загрозам [40, с. 4].

Натомість варто відзначити, що Декларація про європейську спадщину та спільні цінності підтвердила не тільки європейську та євроатлантичну перспективу членства України в ЄС та НАТО, а і європейську перспективу демократичної Білорусі. Окрім цього, вона наголошує на відкритому характері Люблінського трикутника для майбутнього членства демократичної Білорусі [61].

Наступним кроком у плані інституціоналізації Люблінського трикутника став перший саміт Люблінського трикутника, який відбувся 20 грудня 2021 р. у селі Гута (Івано-Франківська область). За результатами саміту Президенти Польщі, Литви та України підписали декларацію, яка підсумовує 30-річні відносини між країнами, підтверджує підтримку суверенітету України, закликає

міжнародну спільноту до твердої позиції щодо Росії та засуджує діяльність режиму Лукашенка [122; 176, с. 1116].

Після повномасштабної агресії Росії на територію України, Люблінський трикутник став потужним елементом політичної підтримки України, що підтверджує спільна заява очільників уряду ініціативи одразу після російської повномасштабної агресії. В ній сторони засудили російське військове вторгнення в Україну, закликали надати Україні статус кандидата на членство в ЄС та висловили готовність продовжити надавати підтримку Україні всіма можливими способами [75, с. 275].

Однак, оцінюючи ефективність Люблінського трикутника заведено вважати, що він є більше провідником інтересів України на міжнародному рівні, ніж самостійною діючою безпековою структурою [75, с. 276]. На нашу думку, це не відображає квінтесенції ініціативи, яка поступово будує архітектуру регіональної безпеки, чітко окреслюючи свої цілі та правила гри. Так, інтереси України тісно переплітаються з регіональною стратегією стабілізації, тому й відповідають національним інтересами Польщі та Литви. Їхня першочергова ціль – це повернути зону стабільності біля своїх кордонів та послабити тиск Росії не тільки на Україну, а й на Білорусь, яку Росія розглядає як свого останнього союзника в Європі [296, с. 99]. У цій ситуації йдеться не про антагоністичну гру, а про співпрацю заради спільної безпеки.

Одразу ж після Люблінського трикутника, між Україною та Туреччиною також був створений новий “малий альянс”. Під час робочого візиту Президента України Володимира Зеленського до Туреччини 16 жовтня 2020 р. було досягнуто домовленості про створення нового формату політико-безпекових консультацій “Квадрига” (2+2), що включає міністрів закордонних справ і міністрів оборони обох країн. Вже за декілька місяців, у грудні відбулася інавгураційна зустріч у цьому форматі в Києві [98, с. 71]. Квадрига має на меті підтримку суверенітету та територіальної цілісності України, зміцнення діалогу з питань політики та безпеки, а також підтримку вступу України до НАТО [298, с. 389].

Однак варто зазначити, що незважаючи на розбіжності та конфлікти інтересів з Росією в таких регіонах, як Близький Схід, Північна Африка та Південний Кавказ, Туреччина не готова до відкритої конфронтації з Москвою. Її національні інтереси вимагають збереження стабільних відносин з Росією. Враховуючи вплив Росії, Туреччина веде складну геополітичну гру, характерними рисами якої є кооперація та конфронтація в різних справах [36, с. 4].

Основною причиною цього є те, що, попри членство в НАТО, уряд Туреччини критично ставиться до західної гегемонії на міжнародній арені й прагне зміцнювати відносини з іншими глобальними гравцями. Відтак, саме у діалозі з Росією полягає незалежність зовнішньої політики Туреччини. Тому ініціатива Квадрига повинна розглядатися крізь призму геополітичних амбіцій Туреччини. Вона займає стриману позицію щодо російської агресії проти України, незмінно підтримуючи територіальну цілісність України. Її геополітична гра полягає у тому, що, з однієї сторони, Туреччина не приєднується до санкцій проти Росії та уникає відкритої критики на адресу Москви. З іншої сторони, вона продовжує постачати зброю Україні, зокрема безпілотники “Bayraktar TB2” та броневих автомобілі “Kırpı”. Окрім цього, відповідно до Конвенції Монтре, Туреччина заблокувала Чорноморські протоки, що перешкоджає підсиленню російського флоту в Чорному морі [36, с. 4-6].

Зовнішня політика Туреччини свідчить про те, що офіційна Анкара хоче використати партнерські відносини з Україною та Росією для відігравання ключової ролі медіатора у мирних переговорах. Так, після початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну Туреччина активно працювала на дипломатичному фронті для припинення війни шляхом діалогу. Зокрема, у березні 2022 р. на турецькій території відбулися зустрічі між міністрами закордонних справ Росії та України, а також переговори української та російської делегацій, які не принесли жодних результатів. Однак, вже тоді Президент Туреччини Реджеп Тайїп Ердоган заявив про готовність його країни стати одним з гарантів безпеки для України [36, с. 5-7].

Таким чином, Туреччина діє відповідно до своїх національних інтересів та геополітичних амбіцій. Поразка України у війні з Росією не відповідає турецьким інтересам, тому турецько-російські контакти не варто сприймати як загрозу для України. Туреччина не є безапеляційним військовим союзником України у війні проти Росії, але може відіграти важливу роль у мирних переговорах та подальшій політичній підтримці України [36, с. 7].

Наступний “малий альянс” є цікавим тим, що його учасники не є членами ЄС чи НАТО. Асоційоване тріо між Україною, Молдовою та Грузією було засноване 17 травня 2021 р. Тоді був підписаний Меморандум про взаєморозуміння між міністерствами зовнішніх справ відповідних країн з метою посилення співробітництва з питань європейської інтеграції [75, с. 276-277]. Так, відповідно до Меморандуму, сторони підтвердили налаштованість на подальший поступ у виконанні угод про асоціацію з ЄС, наголосивши при цьому, що ці угоди не вичерпують потенціалу їхніх відносин із Євросоюзом, оскільки кінцевою метою залишається повноцінне членство [101].

Одними з ключових цілей учасників на цьому шляху були координація зусиль у рамках Східного партнерства, сприяння подальшому залученню країн-членів ініціативи до рамкових програм та агенцій ЄС, а також розширення діалогу між Європейською Комісією та Асоційованим Тріо на нові тематичні сфери для посилення співпраці. Окрім зазначених цілей, значну увагу приділено безпековим питанням, що включали: “посилення безпекової та оборонної співпраці з ЄС із особливим наголосом на протидії гібридним загрозам, зміцненні кіберстійкості, розбудові платформ для співпраці з Координаційною групою ЄС із протидії гібридним загрозам і Агентством ЄС із кібербезпеки, участі у місіях та операціях СПБО, а також участі в проєктах Постійного структурованого співробітництва ЄС (PESCO)” [101]. Вищезазначені цілі були також підтверджені 19 липня 2021 р. в Декларації Батумського саміту глав-держав Асоційованого тріо. У цьому документі сторони визнали російську агресію як спільну загрозу та висловили готовність шукати мирні шляхи врегулювання конфліктів з активнішим залученням ЄС [57].

На початковому етапі формування ініціативи Європейський Союз відреагував досить стримано, побоюючись, що її створення може зашкодити або зруйнувати Східне партнерство. Однак завдяки активній адвокації, вже 12 жовтня 2021 р. на 23-му Саміті Україна-ЄС відбулося офіційне визнання ініціативи [75, с. 277]. Варто зазначити, що це не єдине проблемне питання, яке виникло на етапі інституційного формування ініціативи. Після повномасштабного вторгнення Росії в Україну ЄС суттєво змінив свій підхід до східних сусідів, поширивши на деякі з них процедуру розширення. У 2022 р. Україна та Молдова отримали статус кандидатів на вступ до ЄС, а Грузії було надано європейську перспективу за умови проведення реформ у сфері належного урядування [175, с. 107]. Це свідчить про те, що процес європейської інтеграції відбувається швидше в Україні та Молдові, ніж у Грузії, що може призвести до розподілу країн-членів в рамках Асоційованого тріо, аналогічно до того, як сталося в Східному партнерстві. Такий розвиток подій може зменшити значущість спільного просування європейської інтеграції в рамках нової ініціативи, обмежуючи її до індивідуальних зусиль України та Молдови або навіть формування, наприклад українсько-молдовського “Асоційованого дуо”.

Поділ в рамках Асоційованого тріо також спричиняється різницею у підходах до безпекових питань, пов'язаних із російською повномасштабною агресією. Керівництво Грузії демонструє тенденцію до підтримки відносин із РФ, що створює певні суперечності з зовнішньополітичним вектором держави та спільними цілями в рамках ініціативи. Натомість Молдова, посиляючись на державний нейтралітет, відмовилася приєднуватися до антиросійських санкцій, що також ускладнює консолідовану позицію тріо щодо безпекових викликів [75, с. 278]. Ці розбіжності в позиціях щодо Росії можуть підірвати єдність та ефективність спільних зусиль у просуванні європейської інтеграції та забезпеченні регіональної безпеки. Така ситуація ставить під сумнів спроможність Асоційованого тріо діяти як єдиний суб'єкт у рамках європейських інтеграційних процесів, потенційно знижуючи значущість спільних ініціатив і ведучи до індивідуалізації зусиль.

Аналізуючи ефективність ініціативи, неможливо не погодитися з висновками експертів, що ця ініціатива функціонує більше як “механізм координації меседжів країн-членів Асоційованого тріо до Брюсселю, ніж як платформа для реалізації реальних дій” [75, с. 277]. Учасники не спромоглися розробити конкретні інструменти та механізми, що дозволили б здійснювати спільні кроки в напрямку досягнення кінцевої мети євроінтеграції. Це обмежує здатність ініціативи діяти як ефективний інструмент для зміцнення регіональної співпраці. Брак конкретних дійових механізмів може призвести до зниження довіри до ініціативи як серед держав-членів, так і з боку зовнішніх партнерів, ускладнюючи її спроможність досягати стратегічних цілей. Відсутність узгоджених планів і заходів спричиняє ризик того, що ініціатива залишатиметься на рівні декларацій, без реального впливу на процес євроінтеграції. Відтак, для підвищення ефективності ініціативи необхідно зосередитися на розробці конкретних стратегій та інструментів, які б забезпечили систематичний та координований підхід до спільної мети.

Останній, але не менш важливий, “малий альянс” був створений напередодні російської повномасштабної агресії в Україні. Регіональна ініціатива, започаткована Україною, Польщею та Великою Британією 17 лютого 2022 р., являє собою важливий військово-політичний формат, який ґрунтується на поглибленій тристоронній співпраці [297, с. 107]. Основною метою Альянсу України, Великої Британії і Польщі є протидія російській загрозі та забезпечення європейської безпеки спільними зусиллями [43, с. 4]. Значущість цієї ініціативи полягає в її здатності створювати сприятливі умови для діалогу та співпраці між Україною, Польщею та Сполученим Королівством, що може бути складним завданням на інших багатосторонніх платформах, таких як НАТО або ЄС [213, с. 7; 176, с. 1116-1117].

Об’єднання саме у такому форматі не було випадковим, оскільки як Республіка Польща, так і Великобританія послідовно підтримували Україну, перетворившись у стабільних партнерів. Зокрема, розвиток стратегічного партнерства між Україною та Польщею сьогодні відповідає національним

інтересам обох країн, враховуючи їхню важливість як у міжнародних організаціях, так і в регіональних об'єднаннях. Республіка Польща довгий час виступала як надійний союзник та партнер для України, активно сприяючи процесам її європейської та євроатлантичної інтеграції. Польща, як держава-член Європейського Союзу і НАТО, постійно наголошувала на необхідності залишення “відкритих дверей” для нових країн-членів [297, с. 108].

У свою чергу, Великобританія, будучи одним із підписантів Будапештського меморандуму, з 2015 р. значно посилила свою політику щодо України. Ця інтенсифікація сприяла запуску операції “ORBITAL”, спрямованої на підготовку українських військових, кульмінацією цих зусиль стало підписання у 2020 р. Угоди про політичне співробітництво, вільну торгівлю та стратегічне партнерство між Україною і Сполученим Королівством Великої Британії та Північної Ірландії. Однак найважливішою була непохитна підтримка Польщі та Великобританії після початку повномасштабної агресії Російської Федерації, адже обидві країни ініціювали зміни у поведінці та ставленні інших країн-членів НАТО щодо підтримки України у збройній відсічі агресору [297, с. 108-109].

У цій ініціативі чітко виражений безпековий інтерес не тільки України, але і її партнерів. Так, наприклад, Республіка Польща, яка має спільний кордон з Україною та відчуває загрозу з боку російської неоімперіалізму, розглядає Україну як важливого стратегічного партнера. Польський інтерес полягає не лише у поразці Росії, але й у послабленні її впливу в регіоні та створенні основ для нової архітектури європейської безпеки. Тому, таке стратегічне партнерство відповідає довгостроковим інтересам Польщі та може призвести до посилення її лідерської ролі в регіоні Східної Європи [297, с. 108].

З іншого боку, Велика Британія, яка географічно віддалена від України та Польщі, прагне підвищити свій геополітичний потенціал та реалізувати концепцію Глобальна Британія, що передбачає відновлення її впливу на міжнародній арені після Брекзиту. Британський інтерес у цьому форматі зумовлений не лише стратегічними міркуваннями, але й безпосередньою загрозою з боку Росії, зокрема через імперські амбіції Кремля та резонансні

інциденти, такі як отруєння Сергія Скрипаля та Олександра Литвиненка. Співпраця у рамках тристоронньої ініціативи дозволяє Великій Британії проникнути в регіон Східної Європи в якості глобального гравця, зміцнити свою позицію на міжнародній арені та сприяти стабілізації ситуації у регіоні, що своєю чергою відповідає її стратегічним інтересам – збільшення впливу на забезпечення європейської безпеки [297, с. 108].

Аналізуючи ефективність самої тристоронньої ініціативи, стає помітним те, що вона розпочала свою діяльність з відчутним ентузіазмом, проте з часом втратила свою активність. Початково ця співпраця була націлена на підтримку Кримської платформи³¹, спільні заходи у сфері кібербезпеки та енергетичної безпеки, а також на удосконалення стратегічних комунікацій для протидії дезінформації. Хоча між державами-учасницями спостерігається інтенсивна двостороння взаємодія, співпраця у рамках тристороннього формату не отримала належного розвитку [297, с. 109]. Ініціатива не набула ознак інституціоналізованого об'єднання, що підтверджують слова Надзвичайного та повноважного посла України у Сполученому Королівстві впродовж 2020–2023 рр. Вадима Пристайка: “малий альянс між Україною, Великою Британією і Польщею ... формально пригальмовано. Він досі не має офіційної назви, альянс так і не був документально задекларований...” [75, с. 280-281]. Однак, оскільки цей формат перебуває на етапі формування та має значний потенціал для подальшого розвитку, нагальним постає питання визначення конкретних цілей та пріоритетів, які мають бути узгоджені та відображені в стратегічній Дорожній карті даної ініціативи [297, с. 109; 176, с. 1117].

Таким чином можна дійти до висновку, що у короткостроковій перспективі співпраця між цими країнами може мати суттєве значення для збільшення військової підтримки та зміцнення обороноздатності України, що може стати вагомим фактором у забезпеченні безпеки регіону. Крім того, існує потенціал для

---

³¹ Кримська платформа, започаткована 23 серпня 2021 р., є міжнародним ініціативним механізмом, який був запропонований Україною з метою повернення питання Криму до міжнародного порядку денного. Основні цілі платформи полягають у захисті прав людини в окупованому Криму та сприянні деокупації півострова, що в свою чергу сприятиме зміцненню європейської та глобальної безпеки [93].

підвищення оперативної сумісності Збройних Сил України з НАТО, що своєю чергою сприятиме українській євроатлантичній інтеграції. Проте, у довгостроковій перспективі тристороння ініціатива потребує реформування та наповнення змістом [176, с. 1120]. Щоб забезпечити її успіх, важливо перетворити такий формат співпраці з інструменту допомоги Україні на платформу, де кожна з країн визнається рівноправним партнером і працює спільно з метою досягнення власних геополітичних цілей та забезпечення стабільності в регіоні. Якщо Тристороння ініціатива не буде трансформована до формату, подібного до AUKUS³², то існує ризик, що вона зазнає стагнації як інша перспективна регіональна ініціатива Організація за демократію та економічний розвиток ГУАМ [297, с. 109].

4.3 Поглиблене партнерство з ЄС і НАТО: інтеграційні та безпекові аспекти співробітництва в контексті російської агресії

Цілком очевидно, що ефективна безпекова співпраця є життєво необхідною для України, особливо в контексті її протидії російській агресії. Проте на даному етапі розвитку “малі альянси” не в змозі замінити твердих гарантій безпеки, які пропонує членство в НАТО та ЄС. В довгостроковій перспективі Україна повинна сфокусуватися на отриманні членства в НАТО та ЄС, що надасть їй безпекові гарантії відповідно до принципу колективної оборони³³ (стаття 5 Північноатлантичного договору), клаузули про взаємний захист³⁴ (стаття 42 Лісабонського договору) та клаузули солідарності³⁵ (стаття 222 Договору про функціонування Європейського Союзу) [174, с. 33]. У зв’язку з агресивними діями Росії Україна справедливо розраховує, що шляхом євроатлантичної та

³² Тристороннє безпекове партнерство (оборонний пакт) між Австралією, Великою Британією та США, створене 15 вересня 2021 р., для протидії Китаю в Індо-Тихоокеанському регіоні [301].

³³ Принцип колективної оборони передбачає, що збройний напад на одну або кілька держав-членів НАТО розглядається як напад на всіх, зобов’язуючи кожену державу-члена допомогти атакованій стороні, включаючи застосування збройних сил, для відновлення та підтримки безпеки північноатлантичного регіону.

³⁴ Клаузула про взаємний захист передбачає, що якщо держава-член ЄС стала жертвою збройного нападу на своїй території, інші держави-члени зобов’язані надати допомогу та підтримку, використовуючи всі наявні в їхньому розпорядженні засоби.

³⁵ Клаузула солідарності передбачає, що країни-члени повинні колективно діяти у відповідь на терористичну атаку або природні чи техногенні катастрофи, які зачіпають одну з них.

європейської інтеграції вона зможе успішніше протистояти наявним і потенційним загрозам своїй національній безпеці [111, с. 4].

В цьому контексті безпекова співпраця та інтеграція з ЄС відіграють одну з ключових ролей. З початку 2014 р. через агресивні дії Росії безпекова ситуація навколо кордонів ЄС раптово стала напруженою, змусивши ЄС вдатися до перегляду основи своєї політики з безпеки й оборони, що суттєво вплинуло на еволюцію Спільної політики безпеки і оборони. Попри появу цілком реальної військової загрози, безпековий потенціал ЄС все ще переважно зосереджений на невійськових (цивільних) аспектах співпраці. Тому, де-факто ЄС можна охарактеризувати як цивільно-безпековий союз [111, с. 7-10], оскільки союзна безпекова співпраця тільки доповнює трансатлантичне співробітництво в рамках НАТО [196].

Ревізіоністська політика Росії від 2014 р., яка включала грубе порушення міжнародного права та дестабілізацію України, була сек'юритизована Європейським Союзом [56, с. 1-2]. Ця стратегія зміцнила безпекову співпрацю на лінії Україна-ЄС, оскільки подолання викликів європейському безпековому порядку стало пріоритетом обох сторін [111, с. 9]. Загалом, після російської агресії, Європейський Союз відіграв важливу роль у допомозі Україні зберегти її суверенітет і територіальну цілісність через значну фінансову, технічну, військову, дипломатичну та гуманітарну підтримку [199, с. 143].

Після інтервенції Росії у 2014 р., керівні органи Європейського Союзу сфокусувалися на солідарності та підтримці України як основному пріоритеті. Вперше така позиція ЄС проявилася у “Висновках Європейської Ради щодо ситуації в Україні” від 3 березня 2014 р. [304, с. 119]. Протягом наступних років, ЄС закликав припинити російську агресію, вивести війська та забезпечити територіальну цілісність України також в ряді рішень самітів Україна-ЄС та резолюціях Європарламенту [189, с. 12]. Тому, безперечно, забезпечення безпеки та спільна реакція на загрози стали важливими складовими у взаємодії України з ЄС, а тому важливо розвивати безпековий діалог та співпрацю на різних рівнях та у всіх форматах.

Безпекова взаємодія є вигідною обом сторонам, оскільки покращує інформованість ЄС щодо ситуації в Україні та дозволяє Україні активно залучатися до важливих безпекових питань стосовно формування політики та реалізації проєктів у сфері безпеки. Однак, незважаючи на видиму користь від співпраці, Європейський Союз досі не готовий повністю залучити Україну до СПБО. Через такий підхід залучення української сторони до військових проєктів та безпосередня участь в засіданнях міністрів оборони держав-членів ЄС є досить обмежені [300, с. 26].

Після російської агресії першим етапом становлення практичної співпраці між Україною та ЄС в контексті реалізації СПБО було підписання у 2015 р. Адміністративної угоди, яка мала на меті зміцнити військово-технічне співробітництво між Європейським оборонним агентством та Міністерством оборони України. Як наслідок, ЄС залучив Україну до проєктів “Стандартизація матеріалів” та “Єдине європейське небо”, ініціювавши також співпрацю за напрямками “Логістика” та “Навчання” [164, с. 64]. В наступні роки співпраця сторін стала більш динамічною, що дозволило залучити українських експертів до складу Європейського оборонного комітету з питань стандартизації, проєктної групи з питань логістичної підтримки, експертних груп ЄОА щодо боєприпасів, технічної документації життєвого циклу, якісного електропостачання та портативних електрогенераторів джерела живлення та портативних генераторів електроенергії [170].

Одночасно з цим, ЄС почав підтримувати Україну у проведенні реформ у секторі безпеки України шляхом направлення Консультативної місії Європейського Союзу в Україну, яка розпочала свою діяльність у грудні 2014 р. Відповідно до мандату цивільно-дорадчої місії СПБО в Україні, основні завдання включають надання стратегічних порад щодо реформування сектору цивільної безпеки, підтримку впровадження реформ шляхом постачання обладнання та надання практичної допомоги, а також сприяння співпраці та координації для полегшення комунікації між українською владою та іноземними партнерами [70]. Показником успішності цієї місії є результати її роботи, які включають розробку

44 стратегічних документів та 95 законопроектів, а також проведення спеціалізованих тренінгів для близько 50 тисяч осіб [196]. Така активність КМЄС демонструє вагомий внесок у процес реформування сектора цивільної безпеки, що сприяє не лише європейській інтеграції, а й підвищенню стійкості держави до зовнішніх загроз.

Наразі сторони знаходяться в процесі формування другого етапу поглибленої співпраці в галузі безпеки. Цей етап ґрунтується на механізмі PESCO, який був створений у 2017 р., та відображає стратегічну мету ЄС щодо зміцнення автономії у сфері безпеки. Він являє собою договірний інструмент у рамках СПБО, який дозволяє державам-членам співпрацювати над проєктами в галузі оборони та безпеки з метою покращення оборонних можливостей, сприяти тіснішій інтеграції між країнами-учасницями та брати на себе додаткові обов'язки у співпраці у сфері оборони [314]. Важливе стратегічне рішення з точки зору України було ухвалене Радою ЄС у листопаді 2020 р. Відповідно до нього, держави, які не є членами союзу, можуть залучатися до конкретних проєктів PESCO за виконання певних юридичних вимог [35]. Україна їм формально відповідає, проте попередні консультації знаходяться ще в процесі переговорів [300, с. 27].

Загалом, процесу поглиблення безпекового співробітництва в рамках СПБО також сприяє посилення авторитету України як контрибутора міжнародної безпеки. З моменту проголошення незалежності Україна активно брала участь у миротворчих операціях під патронатом ООН, НАТО, ОБСЄ та ЄС (Додатки Н, Т, Ш). Проте, внаслідок об'єктивних причин, після початку російської агресії у 2014 р. така діяльність була досить обмежена. Під патронатом ЄС, за президентства Петра Порошенка та Володимира Зеленського, Збройні сили України залучалися до оперативного чергування у Балканській бойовій групі "Хелброк" три рази: у 2016, 2018 і 2020 роках [170]. Однак, після 2022 р., через повномасштабне вторгнення Росії, подібні миротворчі операції стали неможливими.

Окрім цього, Україна поглиблює регіональне співробітництво з окремими країнами ЄС. Яскравим прикладом є багатонаціональний підрозділ литовсько-польсько-української бригади ім. Великого Гетьмана Костянтина Острозького, роботу над створенням якої започатковано у 2008 р. на зустрічі міністрів оборони Європейського Союзу. Її реальна діяльність бере свій початок з 2014 р. На початковому етапі свого існування бригада мала сприяти підвищенню оперативної взаємосумісності та обміну передовим досвідом військовослужбовців країн, представлених у формуванні [189, с. 64]. Завдяки залученню до процесу інтернаціоналізації бойових підрозділів та миротворчих операцій, Україна зміцнює свою позицію як повноправного партнера в забезпеченні міжнародної безпеки, а тим самим посилює свою переговорну позицію в процесі європейської та євроатлантичної інтеграції.

Відбиваючи агресивний напад Росії, Україна проводить свою діяльність як контрибутора міжнародної безпеки. Україна вносить не лише вклад у свою власну безпеку, але й у безпеку Європейського Союзу. Окрім забезпечення власної територіальної цілісності та безпеки громадян, Україна захищає міжнародне право та демократичні цінності, які є важливими для основних принципів міжнародного повоєнного порядку. Україна виступає щитом проти агресії ревізійністської Росії, створюючи передумови для зміцнення стабільності та безпеки на Європейському континенті.

Усвідомлюючи це, після лютого 2022 р., коли Росія перейшла до більш рішучих ревізійністських кроків, Європейський Союз активізувався у підтримці України в боротьбі з агресором шляхом надання значної військової допомоги. За словами високого представника ЄС з питань закордонних справ і політики безпеки Ж. Борреля, загальна сума вже перевищує 49 мільярдів євро станом на січень 2023 р. Така допомога здійснюється через позабюджетний інструмент фінансування ініціатив у рамках Спільної зовнішньої та безпекової політики – Європейський фонд миру (ЄФМ), який створений у 2021 р. з метою запобігання конфліктам та зміцненню міжнародної безпеки та стабільності [42, с. 95-97].

В основному допомога ЄС обмежується політичними та соціально-економічними заходами, проте варто згадати про реальну підтримку у підвищенні кваліфікації військових та наданні технічних засобів для протидії Росії. У жовтні 2022 р. Рада ЄС схвалила рішення про створення Місії ЄС з надання військової допомоги Україні, робота над якою тривала ще з 2021 р. [23, с. 77]. Ця місія здійснює підготовку ЗСУ та Сил територіальної оборони, а також надає ЗСУ технічні засоби як летального, так і нелетального призначення за рахунок ЄФМ [42, с. 97]. Однак, бюджет цієї місії складає тільки 255 мільйонів євро [242], що зумовлює необхідність індивідуальної підтримки країн-членів ЄС.

Як наслідок, у воєнних умовах, військово-технічне співробітництво України з країнами Європейського Союзу переважно відбувається на двосторонньому рівні. Воно включає постачання Україні різноманітного військового обладнання та зброї, що охоплює широкий спектр від реактивних систем залпового вогню, систем ППО та гаубиць до радарів, пристроїв для розмінування, медичного обладнання та зимового одягу. Зусилля щодо підтримки обороноздатності України координуються та поєднуються на рівні міністрів оборони ЄС через регулярні зустрічі у форматі Рамштайн [189, с. 13].

Справжнім елементом європейської політичної підтримки України стало надання Україні статусу кандидата на вступ до ЄС у червні 2022, що є значним геополітичним проривом [175, с. 107]. Таке рішення вказує на те, що зараз Україна розглядається як невід’ємна частина європейського регіонального комплексу безпеки, яку ЄС готовий глибше інтегрувати у свої структури. Фактично сама Росія своїми агресивними діями підштовхнула ЄС до процедури розширення, тим самим сприяла виходу України з “сірої зони” між двома регіональними комплексами безпеки. Однак, незважаючи на такий суттєвий прогрес у європейській інтеграції, попереду залишається ще тернистий шлях до повного членства. Він полягає в успішності інтеграційних реформ, які здійснюються відповідно інструменту СхП – Угоди про асоціацію між Україною та ЄС.

Так, окрім СПБО, важливою платформою для європейської інтеграції та співробітництва, зокрема у питаннях безпеки, є зовнішньополітична ініціатива ЄС Східне партнерство. Вона включає двосторонній та багатосторонній треки, які допомагають Україні не лише інтегруватися в європейську спільноту, але й посилити свою безпеку та стабільність в умовах сучасних викликів. Для кращого розуміння динаміки безпекової співпраці між сторонами, слід більш детально розглянути співробітництво в рамках кожного з треків.

Білатеральний трек спрямований на поглиблення співпраці з кожною країною-членом СхП та гармонізацію національного законодавства до європейського *acquis* [153]. У випадку України, безпекове співробітництво з ЄС в рамках білатерального треку здійснюється відповідно до Розділу II “Політичний діалог та реформи, політична асоціація, співробітництво та конвергенція у сфері зовнішньої та безпекової політики” та Розділу III “Юстиція, свобода та безпека” Угоди про асоціацію між Україною та ЄС [187]. Для оцінки прогресу виконання заходів Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом як за кожен рік, так і загалом, Кабінетом Міністрів України була створена система онлайн-моніторингу “Пульс Угоди”. Її дані свідчать, що напрямки “політичний діалог, національна безпека та оборона” та “юстиція, свобода, безпека, права людини” демонструють достатній рівень ефективності [102]. Це в свою чергу показує продуктивність цих напрямків як з точки зору результативності щорічних самітів між Україною та ЄС, так й інтенсивності контактів з керівництвом інституцій ЄС та держав-членів.

У рамках мультilaterального треку для безпекового співробітництва використовується Багатостороння платформа №1. “Демократія, належне урядування та стабільність” спрямована на підвищення якості управління в різних сферах, зокрема демократії, прав людини, юстиції, внутрішніх справ, безпеки та стабільності [153]. Ця платформа включає кілька робочих панелей, що фокусуються на розвитку сектору безпеки, таких як Робоча панель з питань співпраці у сфері СПБО, Робоча панель з притулку та міграції, а також флагманська ініціатива “Інтегроване управління кордонами”. Крім цього,

Багатосторонній трек передбачає неформальний діалог між сторонами щодо секторального співробітництва та загального розвитку СхП [300, с. 28].

Таким чином, СхП як платформа надає можливість представникам профільних державних органів України регулярно брати участь у семінарах та дебатах з питань співпраці з ЄС у сфері безпеки та оборони на різних рівнях. Окрім цього, СхП сприяє академічній співпраці та професіоналізації у безпековій сфері. Яскравим прикладом такої науково-освітньої дипломатії є проведення щорічного Орієнтаційного курсу з питань безпеки та оборони для військовослужбовців на базі Національного університету оборони України ім. І. Черняхівського, який є Асоційованим партнером Європейського безпекового та оборонного коледжу [189, с. 64].

Аналізуючи ефективність СхП з теперішньої перспективи, можна впевнено ствердити, що його потенціал залишається не до кінця розкритим, а особливо в питаннях стосовно безпеки. Слід зауважити, що при порівнянні економічної та безпекової складової УА помітна суттєва відмінність підходу ЄС до кожного з них. Безпекові аспекти відзначаються надзвичайною стислістю та декларативністю, оскільки вони охоплюють загальні рамкові положення, не супроводжені конкретними зобов'язаннями, планами та індикаторами виконання [164, с. 12]. Підтвердженням цього є підсумки самітів між Україною та ЄС, які послідовно засуджували агресію Росії, підкреслювали необхідність посилення співпраці для протидії гібридним загрозам і реформування сектор безпеки України. Проте практичні кроки щодо посилення співпраці у сфері СПБО були згадані лише у Спільній заяві за підсумками 23-го саміту Україна-ЄС у 2021 р. Ця заява стосувалась таких питань, як майбутня участь України у військовій операції ЄС Алтея, можливе залучення до конкретних програм PESCO та перспективи подальшої підтримки стійкості України [163]. Таким чином, можна виявити прогалину практичної взаємодії, яка має бути усунена шляхом конкретизації завдань та розробки методу оцінки ефективності їх реалізації.

Дебати щодо майбутнього СхП ведуться не тільки у самому ЄС, а й в державах-членах СхП, оскільки без адаптації до нових реалій цей інструмент стає

застарілим і неефективним. З української сторони з відповідною пропозицією виступив у грудні 2022 р. тодішній міністр закордонних справ України Дмитро Кулеба. Його пропозиція ґрунтується на трьох принципах модернізації ініціативи: перетворення на транзитний інструмент для “активних” учасників; продовження втілення фінансового інструменту “Глобальна Європа”; конверсія в інструмент поглиблення секторальної співпраці з ЄС у галузях безпеки, міграції, енергетики, транспорту, протидії гібридним загрозам і дезінформації [175, с. 108].

Подібну точку зору щодо реформування СхП має голова Комітету з питань інтеграції України до ЄС Іванна Климпуш-Цинцадзе. Вона вважає, що СхП повинне наповнитись новим змістом, що включатиме визначення нових пріоритетів для країн, які вже мають статус кандидатів, тих, у яких є європейська перспектива, і тих, які ще не визначились. На нашу думку, це є логічним розвитком СхП та європейської політики “більше за більше”, яка полягає у тому, що чим більший прогрес в інтеграційних реформах, тим більша підтримка від ЄС. Фактично, диференція на “активних” та “пасивних” країн-членів СхП вже відбулася, а тому у випадку адаптації СхП до нових реалій європейської архітектури безпеки він може бути корисним для усіх стейкхолдерів [175, с. 108-109].

Зміна стратегічної парадигми України після російської агресії у 2014 р., паралельно призвела до суттєвого пожвавлення й на євроатлантичному треці [1, с. 129]. Водночас НАТО рішуче підтримувало суверенітет і територіальну цілісність України в межах її міжнародно визнаних кордонів [182, с. 12]. У цей критичний момент Україна відмовилася від свого неефективного позаблокового статусу та включила до Закону України “Про засади внутрішньої та зовнішньої політики” новий принцип, який наголошував на необхідності “поглиблення співпраці з [НАТО] з метою досягнення критеріїв, необхідних для членства в цій організації” [132; 126]. Незворотність євроатлантичного курсу України була закріплена й у поправках до Конституції у 2019 р. [90; 127].

За президентства Петра Порошенка та Володимира Зеленського Україна продовжувала участь у миротворчих та безпекових місіях НАТО³⁶, зокрема у складі Багатонаціональних сил “KFOR” у Косові, Тренувально-дорадчої місії НАТО “Рішуча підтримка” в Афганістані, а також у Силах реагування Альянсу. Важливою складовою цієї співпраці стало також проведення багатонаціональних навчань Збройних Сил України разом із країнами-членами НАТО³⁷, що значно активізувалося в цей період і сприяло підвищенню оперативної сумісності та підготовки українських військових. Окрім цього, в цей період Україна активно співпрацювала з Радою міністрів оборони країн Південно-Східної Європи, реалізуючи низку оборонних проєктів та інформуючи міжнародну спільноту про воєнно-політичну ситуацію на Сході країни та в Криму [154; 18, с. 77].

Так, оборонне співробітництво між Україною та НАТО у 2014–2022 рр. суттєво посилилось, набувши більш системного та координованого характеру. У 2015 р. Україна відновила участь у Процесі планування та оцінки сил НАТО в рамках міжнародної програми “Партнерство заради миру”. Було розроблено новий пакет Цілей партнерства, що включав 25 цілей³⁸, орієнтованих на реформування Збройних Сил України відповідно до стандартів НАТО. Цей крок став важливим етапом на шляху до впровадження ключових аспектів воєнної реформи, спрямованої на підвищення оперативної сумісності з Альянсом [18, с. 75].

Важливим елементом оборонно-технічного співробітництва стало підписання у вересні 2015 р. Спільної декларації щодо посилення оборонно-технічного співробітництва України з НАТО під час візиту генерального секретаря Альянсу в Україну. Ця декларація стала основою для подальшого розвитку співпраці, зокрема у грудні того ж року було укладено Дорожню карту оборонно-технічного співробітництва. Метою цих документів

---

³⁶ Див. Миротворча діяльність України у 2014–2021 роках у Додатку Ш (Ш.1–Ш.7).

³⁷ Див. Багатонаціональні військові навчання за участю Збройних Сил України у 2014–2021 роках у Додатку Ц (Ц.1–Ц.8).

³⁸ З березня 2017 р. пакет Цілей партнерства був доповнений ціллю, яка стосується гендерної перспективи [20, с. 128].

стало створення умов для інтеграції сучасних оборонних технологій і методів управління у систему оборони України [18, с. 76].

НАТО також активізувалося після 2014 р. у підтримці євроатлантичних реформ в Україні та зміцненні національної стійкості до зовнішніх загроз. У вересні 2014 р. на саміті НАТО в Південному Уельсі було започатковано чотири Трастові фонди, які були імплементовані під час засідання Спільної робочої групи Україна-НАТО з питань воєнної реформи [183, с. 118].

На момент російської агресії у 2014 р. в Україні вже тривалий час функціонували два офіси Альянсу: Центр інформації та документації НАТО та Офіс зв'язку НАТО. Однак у 2016 р. для посилення ролі організації у підтримці демократичних перетворень в країні було створено Представництво НАТО в Україні. Воно повинно було наглядати за двома чинними офісами в Україні. Представництво НАТО в Україні стало найбільшим дипломатичним офісом НАТО в країні, що не є членом [186].

Надзвичайно важливим кроком у підтримці України став Варшавський саміт НАТО у липні 2016 р. В рамках саміту країни-члени досягли згоди щодо Комплексного пакета допомоги (КПД) для України. КПД мав за мету консолідувати та зміцнити підтримку України, підвищити її стійкість до спектра традиційних і гібридних загроз, зміцнити її апарат безпеки та сприяти впровадженню ключових реформ, які відповідають євроатлантичним стандартам [287].

КПД включав понад 40 цільових заходів підтримки, що охоплювали 13 ключових сфер. В цілому оперативна допомога в рамках цього інструменту поділена на три основні категорії й охоплювала консультативну підтримку, трастові фонди та програми нарощування потенціалу [227].

Група висококваліфікованих консультантів, відряджених з держав-членів НАТО, надає консультативну підтримку в таких сферах, як парламентські справи, формулювання політики безпеки та оборони, реструктуризація оборони, реформа сектору безпеки, інтеграція гендерних питань у мир і безпеку, матеріально-технічне забезпечення та стандартизація, професійний розвиток

офіцерського складу, посилення сил спеціальних операцій, військова медицина і протидія саморобним вибуховим пристроям [287].

Цільові фонди фінансуються програмою НАТО “Партнерство заради миру” та використовуються для добровільних національних проєктів, спрямованих на демілітаризацію, трансформацію сектора безпеки та оборони, а також розбудову потенціалу. Наразі діють сім цільових трастових фондів, які охоплюють такі ініціативи, як:

1. знешкодження вибухонебезпечних предметів в Україні та протидія саморобним вибуховим пристроям (NSPA – Ukraine EOD & Counter IED);
2. знищення стрілецької зброї та легкого озброєння (Destruction of Small Arms and Light Weapons);
3. медична реабілітація (Medical Rehabilitation);
4. командування, контроль, комунікації та комп’ютери (Command, Control, Communications and Computers);
5. кіберзахист (Cyber Defence);
6. логістика та стандартизація (Logistics and Standardization);
7. зміна військової кар’єри (Army Transition) [282].

Окрім вищезазначених механізмів, співпраця НАТО з Україною поширюється на різноманітні програми та ініціативи з нарощування потенціалу, зокрема Платформу Україна-НАТО з протидії гібридній війні, Програму обміну даними про повітряну обстановку, Процес планування та перегляду в рамках Партнерства заради миру, Оцінку концепції оперативного потенціалу та Програму зворотного зв’язку, Програму розбудови доброчесності, Програму професійного розвитку Україна-НАТО, Програму вдосконалення оборонної освіти, Програму переселення НАТО, Психологічну реабілітацію та Програму “Наука заради миру та безпеки” [287; 281].

Наступним важливим кроком у зміцненні співпраці між Україною та НАТО стало підписання у 2016 р. Угоди між Урядом України та Організацією НАТО з підтримки та постачання, яка стосувалася партнерства у спільному управлінні предметами постачання [20, с. 130]. У рамках цієї угоди була організована

закупівля озброєння та техніки через Агенцію НАТО з підтримки та постачання, що сприяло підвищенню прозорості та ефективності в оборонних закупівлях.

Вже у 2017 р. Україна приєдналася до кількох проєктів у рамках концепції НАТО “Розумна оборона”, включаючи обмін інформацією про кібератаки, підготовку фахівців з кібербезпеки та розробку засобів для проведення операцій в обмежених і мілководних водах. Важливим досягненням стало успішне підвищення України до другого рівня участі у системі кодифікації НАТО, що суттєво поліпшило її можливості для ефективної взаємодії з державами-членами Альянсу в обміні даними [20, с. 130]. У 2018 р. відбулося укладення Імплементативної угоди між Україною та Організацією НАТО з підтримки та постачання в рамках Трастового фонду, яка була спрямована на розмінування та протидію саморобним вибуховим пристроям, що стало важливим етапом для подальшої співпраці між Україною та НАТО [21, с. 143].

Помітний успіх в євроінтеграційних реформах і чітко визначений державний курс сприяли виходу відносин на лінії Україна-НАТО на більш високий рівень. У січні 2020 р. Україна зробила рішучий крок вперед та подала заявку до НАТО на участь у програмі “Партнерство з розширеними можливостями”, яка передбачає досягнення секторальної (оперативної) взаємодії з Альянсом. Таке рішення було позитивно оцінено Альянсом і вже 12 червня 2020 р. Україна приєдналася до Програми [183, с. 131-132].

Основними напрямками взаємодії України з НАТО у вищезазначеному форматі були:

- участь у воєнно-політичних консультаціях стратегічного рівня у розширеному форматі;
- поглиблений і швидкий обмін інформацією;
- збільшення участі у підготовчих заходах Альянсу, зокрема навчаннях НАТО за тематикою статті 5 Північноатлантичного договору;
- посилення співпраці на південно-східному фланзі НАТО для підтримання стабільності та безпеки в Чорноморсько-Азовському регіоні;

- розширення участі Збройних Сил України в міжнародних миротворчих операціях під керівництвом НАТО;
- отримання доступу до передового досвіду та пріоритетної сертифікації сил і засобів;
- протидія кіберзагрозам;
- відкриття додаткових посад для українських військових в органах управління та командних структурах НАТО;
- удосконалення нормативно-правової бази співпраці з Альянсом [22, с. 131-132].

Повномасштабна війна, яку розв'язала Росія 24 лютого 2022 р., призвела до значного посилення політичної та економічної підтримки України з боку НАТО. Того ж дня Альянс опублікував політичну заяву Північноатлантичної ради, в якій засудив напад Росії на Україну та критикував Білорусь за надання своєї території для цієї агресії. НАТО підтвердило свою непохитну підтримку суверенітету та територіальної цілісності України, закликаючи Росію припинити протиправні дії [293]. Економічну складову підтримки Альянсу можна простежити на прикладі КПД. Після Мадридського саміту НАТО в червні того ж року країни-члени домовилися збільшити фінансування КПД до 640 мільйонів євро для надання нелетальної військової допомоги Україні [287]. Для порівняння, у 2021 р. ця сума становила лише 2–3 мільйони євро [283], що демонструє зростання пріоритету східного флангу для Альянсу.

У вересні 2022 р. Україна ще глибше просунулася в євроатлантичній інтеграції, подавши заявку на вступ до НАТО, що можна вважати політичним кроком, оскільки він не має юридичного значення [174, с. 33]. Процес вступу до НАТО вимагає запрошення від Альянсу, який може бути ініційований лише шляхом консенсусу між союзниками відповідно до статті 10 Вашингтонського договору. Проте важливим є те, що сама заявка свідчить про намір України приєднатися до Альянсу без ПДЧ за прецедентом, створеним Фінляндією та Швецією. Таке бажання є цілком логічним з огляду на те, що з 2009 р. Україна виконує РНП, подібні до ПДЧ за структурою та змістом [182, с. 15-16].

На нашу думку, можна простежити прогресивні кроки до зближення обох суб'єктів – України та НАТО, оскільки їхня співпраця є синергетичним партнерством, заснованим на спільних цінностях і стратегічних цілях. Під час президентства Петра Порошенка та Володимира Зеленського Україна продовжила незворотній євроатлантичний курс, тоді як НАТО підтвердило свою відданість підтримці миру, безпеки та стабільності в Україні, зміцнюючи її стійкість проти сучасних безпекових викликів. Однак для завершення російської агресії та відновлення миру в євроатлантичному регіоні Альянс має вжити більш рішучих політико-дипломатичних заходів. Збільшення практичної допомоги без надання членства в НАТО залишає Україну вразливою перед сильнішим агресором. НАТО повинно забезпечити тверді гарантії безпеки для України, такі як стаття 5 Північноатлантичного договору, щоб зупинити агресію та ефективно запобігти майбутній ескалації. Лише поєднання практичної підтримки з політичною солідарністю дозволить НАТО бути впливовим гравцем у регіоні.

Таким чином, стратегічні документи НАТО визнають, що “сильна незалежна Україна життєво важлива для стабільності євроатлантичного регіону” [280], тому, якщо кінцевою метою Альянсу є забезпечення безпеки євроатлантичної спільноти, то прийняття України до НАТО є неминучим. Залишення України сам на сам з агресором призведе лише до подальшої нестабільності в регіоні та посилення ревізійної політики Москви, що в підсумку призведе до прямої конфронтації з Альянсом.

Отже, у період з 2014 по 2022 рр. Україна пережила значні трансформації у сфері безпеки та оборони, зумовлені російською агресією. Зовнішня та безпекова політика Росії спрямована на протидію європейській та євроатлантичній інтеграції України, оскільки її успіх загрожує російському домінуванню на пострадянському просторі та існуванню режиму всередині держави. Тому Росія використовує гібридну війну, яку в лютому 2022 р. перевели на рівень традиційної, тотальної війни. Проте це мало протилежний ефект, під керівництвом Петра Порошенка та Володимира Зеленського Україна відмовилася від позаблокового статусу і взяла курс на європейську та євроатлантичну

інтеграцію, що відображено у змінах до Конституції та прийнятті нових стратегічних документів.

Поглиблення співпраці України з Європейським Союзом і НАТО фактично призвело до її поступового включення у західний військово-політичний простір. Це, з одного боку, стримує можливості Росії для подальшого розширення агресії у напрямку Центральної та Західної Європи, а з іншого – завдяки тривалому українському опору, надає країнам Заходу можливість адаптувати власні безпекові механізми до актуальних загроз [198, с. 38-39]. Тож, вихід України з пострадянського безпекового простору та її стрімкий перехід до європейського регіонального комплексу безпеки підтверджувалися зростанням рівня співпраці та інтеграції з ЄС і НАТО. Ці зміни супроводжувалися також відкритою сек'юритизацією Російської Федерації, яка почала розглядатися не лише як загроза національній безпеці України, але і як системний фактор дестабілізації регіону.

На цьому тлі Україна поступово посилила свою активність у формуванні нових форматів регіональної співпраці, спрямованих на зміцнення власної безпеки та поглиблення інтеграції із західними структурами. Зокрема, Україна впровадила стратегію “малих альянсів”, що дозволило започаткувати такі ініціативи, як Люблінський трикутник, Квадрига, Асоційоване тріо та Альянс України, Великої Британії і Польщі. Кінцевою метою цих ініціатив є поглиблення співпраці та пришвидшення європейської та євроатлантичної інтеграції, однак вони стикаються з проблемами, такими як неефективна практична співпраця, відсутність спільного бачення розвитку й розбіжності у національних інтересах. Тому ці ініціативи потрібно розглядати як перехідний етап до повноцінного членства в ЄС та НАТО.

В цілому, інтеграція України до європейських і євроатлантичних структур є критично важливою у контексті поточних геополітичних викликів і забезпечення національної безпеки. Зокрема, у досліджуваній період можна простежити суттєві кроки України в напрямку європейської та євроатлантичної інтеграції, що включали отримання статусу кандидата на вступ до ЄС та Партнерство НАТО з

розширеними можливостями. Загалом, відносини з Заходом, зокрема зі США, НАТО та ЄС, значно покращилися, що дозволило отримати важливу політичну, економічну та військову підтримку для протидії агресії та реформування сектору безпеки й оборони. Однак, незважаючи на значні успіхи в європейській та євроатлантичній інтеграції, попереду ще тернистий шлях до повноправного членства в західних структурах. Окрім набуття критеріїв членства та переходу на європейські та євроатлантичні принципи, політична воля сторін стає ключовим чинником успішності інтеграції. Занадто стримана позиція Заходу щодо російської загрози залишається основною перешкодою для повної інтеграції України до ЄС та НАТО. У такій ситуації виникає дилема: здійснити конкретні кроки для відновлення стабільності та миру або відтермінувати російську загрозу. Перший варіант відкриває можливості для довгострокової стабілізації регіону, створюючи передумови для мирного співіснування та стримування ревізійністських амбіцій Росії. Другий варіант, навпаки, лише загострить нестабільність у регіоні та посилить ревізійністські прагнення Росії, що зрештою призведе до відкритого конфлікту із Заходом.

ВИСНОВКИ

Виходячи з отриманих результатів наукового дослідження, можна сформулювати такі узагальнені висновки:

1. Безпека в сучасних умовах розглядається як багатовимірне явище та охоплює захист екзистенційних і коекзистенційних інтересів держави, що зумовлює потребу в міждисциплінарному аналізі. Еволюція теоретичних підходів засвідчує ключову роль сек'юритизації як інструменту формування безпекового порядку денного та легітимації рішень політичних еліт. У цьому контексті політика безпеки, як складова зовнішньої політики, виступає одним з інструментів забезпечення національної безпеки. Водночас у вітчизняному науковому дискурсі це поняття досі не набуло концептуалізації, що спричиняє концептуально-теоретичні прогалини. Запропоноване визначення політики безпеки та оборони як комплексного підходу до захисту національних інтересів, забезпечення безпеки та обороноздатності через стратегії, міжнародну та регіональну співпрацю та адаптацію до змін зовнішньополітичної обстановки створює підґрунтя для системного аналізу. Запровадження цієї концепції сприятиме гармонізації українського підходу до безпекової політики з європейськими стандартами, що є особливо важливим в умовах євроінтеграції.

Агресивна війна Росії проти України засвідчує повернення класичних форм війни, які еволюціонували під впливом цивілізаційного розвитку, поєднуючи цілі та методи минулих і сучасних конфліктів. Міжнародна система фактично не завершила етап Холодної війни, оскільки Росія готувалася до ревізйонізму. Стратегія РФ відображає прагнення встановити контроль над Євразією як ключовим регіоном для конкуренції з атлантичним світом. Це зумовлює конфлікт не лише геополітичного, а й цивілізаційного характеру, де Росія протиставляє демократичним цінностям України та Заходу авторитарну модель. Трансформація регіональних структур безпеки після 2014 р., зокрема інтеграція України до європейського РКБ, супроводжується зростанням впливу США й НАТО, формуючи нову асиметрію влади та стійкий, центрований комплекс безпеки на

основі відкритої гегемонії Заходу. Водночас Росія продовжує застосовувати класичні силові методи для відновлення сфер впливу на пострадянському просторі, що проявляється у війнах проти Грузії та України. У цьому контексті російсько-українська війна виступає ключовою точкою глобального протистояння між демократією та авторитаризмом, що потенційно веде до нового етапу Холодної війни за участю інших глобальних гравців.

2. Під час президентства Віктора Ющенка (2005–2010) ключовим зовнішньополітичним досягненням стало явне відмовлення від багатовекторного підходу, який тривалий час домінував у політиці України. Натомість державний курс був переорієнтований на європейську та євроатлантичну інтеграцію. Цей напрям передбачав активну політично-безпекову співпрацю з ЄС та НАТО, а також закріплення відповідних стратегічних цілей у нормативно-правових актах та концептуальних документах, таких як ЗУ “Про основи національної безпеки” (2003, в редакції від 15.12.2005 № 3200-IV), Стратегія національної безпеки (2007), Воєнна доктрина України (2004, в редакції від 21.04.2005 № 702/2005) та Стратегічний оборонний бюлетень (2004). Інтенсивність зусиль, спрямованих на європейську інтеграцію в цей період, була безпрецедентною: підписання Плану дій Україна – ЄС, Робочого плану співробітництва між ЗСУ та Секретаріатом Ради ЄС й отримання статусу “спеціального сусідства”. На євроатлантичному напрямку такі зусилля включали впровадження інтенсивного політичного діалогу з питань членства та відповідних реформ, підписання Меморандуму між Урядом України та Верховним головнокомандуванням Об’єднаних збройних сил НАТО в Європі, приєднання до ОДПО, а також ефективну реалізацію Плану дій Україна – НАТО та подальшу заміну його на РНП. Україна також активно залучалася до спільних навчань та миротворчих операцій з ЄС та НАТО.

Регіональна інтеграція з ЄС здійснювалася в рамках ЄПС – через ініціативу СхП та Чорноморську синергію. Зокрема, у межах Східного партнерства сторони досягли домовленостей щодо рамкової УА. До регіональної співпраці з НАТО можна віднести приєднання до РМО ПСЄ, що дозволило Україні співпрацювати

як із країнами-членами НАТО, так і з державами, які не входять до Альянсу, у межах різних безпекових ініціатив.

Незважаючи на активну діяльність, Україні не вдалося досягти ключових цілей: зокрема, вона не отримала ПДЧ та чіткої перспективи вступу до ЄС. Ні ЄПС, ні СхП не передбачали перспективи вступу до ЄС, а багатообіцяючий Бухарестський саміт НАТО не приніс жодних практичних кроків у напрямку приєднання України до Альянсу. Одними з ключових причин цього були жорстка негативна позиція РФ, підтримка цієї позиції з боку деяких європейських лідерів, а також політика “перезавантаження” США, яка орієнтувалася на уникнення погіршення відносин із РФ через Україну. Така ситуація значно ускладнила подальші інтеграційні процеси, залишаючи Україну на периферії європейської безпеки та підштовхуючи її в обійми Росії.

Тогочасна політика безпеки та оборони характеризувалася також невизначеністю у сек’юритизації РФ. Попри зростання агресивної риторики та провокацій з боку Росії, Україна уникала офіційного визнання Росії як воєнного противника. Подібна невизначеність у позиціонуванні ослаблювала міжнародні позиції держави, оскільки не дозволяла чітко визначити пріоритети безпеки та залучити достатню підтримку західних партнерів.

Такий підхід може бути підтверджений тим, що Віктор Ющенко все-таки робив спроби нормалізації відносин із РФ, особливо в той час, коли вона була готова до тристоронньої співпраці в рамках трикутника Україна-НАТО-Росія. Проте, починаючи з 2008 р., відбулося суттєве зниження двосторонніх контактів через геополітичні амбіції Росії та її напруженість у відносинах із НАТО. Політика Росії на пострадянському просторі, включаючи агресію проти Грузії, призвела до загострення українсько-російських відносин. Офіційна Москва, у свою чергу, обрала стратегію вичікування, сподіваючись на зміну влади в Україні на більш проросійську.

Водночас спроби України дистанціюватися від пострадянського РКБ, включаючи відмову від інтеграції в ОДКБ, ЄврАзЕс та збереження формального статусу в СНД і ЄЄП, супроводжувалися посиленням внутрішньополітичних

конфліктів та зовнішнього тиску з боку Кремля. Така ситуація обмежувала маневреність держави в регіоні та впливала на інтенсивність процесів європейської та євроатлантичної інтеграції. Це продемонструвало, що попри зусилля України перейти до європейського РКБ, цих зусиль виявилось недостатньо як з боку самої України, так і з боку західних партнерів.

Підводячи підсумок ефективності політики безпеки та оборони, цей період можна охарактеризувати як “час невикористаних можливостей”. Незважаючи на значні сподівання, він не приніс доданої вартості у забезпечення безпеки України. Стратегічний потенціал європейської та євроатлантичної інтеграції залишився нереалізованим у повному обсязі. Водночас ГУАМ зазнала переорієнтації, зосередившись на економічній співпраці, оскільки Україна тоді не змогла стати регіональним лідером, ефективно протистояти домінуючому статусу Росії на пострадянському просторі та компенсувати втрату можливостей у співпраці з НАТО та ЄС. Відсутність чіткої перспективи членства в НАТО та ЄС послабила позиції України в процесах інтеграції, посилила тиск Росії та не сприяла її переходу до європейського РКБ. Погіршення відносин із Росією створило довгострокові ризики, які залишаються актуальними до сьогодні. Уроки цього періоду є важливими для формування сучасної політики безпеки та оборони України, зокрема у контексті прагнень інтеграції до західних структур і забезпечення національної стійкості до зовнішніх загроз.

3. Період президентства Віктора Януковича (2010–2014) відзначився кардинальними змінами у зовнішньополітичному курсі України, що суттєво вплинуло на її безпекову та оборонну політику. Формально проголошена позаблокова політика передбачала балансування між західним і східним напрямками, однак на практиці вона трансформувалася в ізоляціоністську модель, орієнтовану переважно на поглиблення співпраці з РФ та її інтеграційними проектами. Основні нормативно-правові документи, такі як ЗУ “Про засади внутрішньої і зовнішньої політики” (2010), Стратегія національної безпеки (2012), Воєнна доктрина (2012) та Стратегічний оборонний бюлетень (2012), закріпили позаблоковий статус України та орієнтацію на стратегічне партнерство з ЄС, РФ

та іншими країнами СНД. Однак у практиці відносини з усіма ключовими партнерами погіршилися.

Водночас нормативно-правові документи належно не враховували загрози з боку РФ, що суттєво послабило обороноздатність країни. Перебування ЧФ РФ в Україні, незавершеність демаркації кордонів, неврегульованість питання правового статусу акваторій Азовського і Чорного морів, підтримка сепаратизму та підвищення впливу російських спецслужб створили передумови для порушення територіальної цілісності держави. Формально, акцент робився на “оборонній достатності” та відсутності прямого супротивника. Утім, зважаючи на політичну кон’юнктуру тогочасної влади, РФ сприймалася як потенційний союзник, а загрози розглядалися через призму можливих дій НАТО. Позаблоковість не зменшила загрози з боку Росії, натомість ослабила можливості інтеграції з ЄС та НАТО. Це, в свою чергу, також підкреслює, що політично-дипломатичні заходи не можуть бути ефективними без належної опори на воєнний компонент.

Політика Віктора Януковича спрямовувалася на позиціонування України як мосту між європейським і пострадянським РКБ. Однак на практиці країна все більше інтегрувалася у пострадянський РКБ під егідою Росії. Українсько-російські відносини набули формату стратегічного партнерства, яке було глибоко асиметричним. Харківські угоди, які продовжили перебування ЧФ РФ на території України до 2042 р., сприяли зростанню залежності від Росії та підвищенню її військового впливу в регіоні. Значна активізація військового співробітництва між Україною та Росією, включно зі спільними навчаннями, співпрацею в галузі оборонних закупівель та підготовкою українських військовослужбовців у російських військових академіях, сприяла інтеграції України до російської безпекового простору. Така політика мала довгострокові негативні наслідки для оборонної незалежності держави.

Що стосується регіональної євразійської інтеграції, то у рамках СНД Віктор Янукович лавірував між глибшою інтеграцією та стриманою позицією, прагнучи отримати вигідніші особисті преференції від Росії. Однак євразійство все більше

втягувало Україну у свою сферу впливу, про що свідчить приєднання України до створення ЗВТ в рамках СНД та підписання Меморандуму про поглиблення взаємодії з Євразійською економічною комісією, що надало Україні статус спостерігача в МС. Початковим етапом цього процесу була економічна інтеграція в рамках російськоцентричних проєктів, таких як СНД, ЄЕП та МС, а наступним кроком мала стати безпекова інтеграція в рамках ОДКБ.

Підхід Віктора Януковича до євроінтеграції еволюціонував від декларативної підтримки до відмови від підписання УА у 2013 р. під тиском Росії. Участь у таких ініціативах, як СхП та Чорноморська синергія, не супроводжувалася реальними кроками до наближення до стандартів ЄС. Водночас у безпековій сфері співпраця з ЄС демонструвала відносний прогрес. Україна брала участь у військових і миротворчих місіях під егідою ЄС, інтеграції до багатонаціональних структур ЄС та освітніх ініціативах.

Подібний характер мало й політико-безпекове співробітництво з НАТО, хоча в ньому прослідковувалися регресивні тенденції. Практична співпраця з НАТО включала участь у спільних навчаннях і миротворчих місіях, а також регулярну взаємодію в рамках РМО ПСЄ. В нормативно-правовій площині Україна продовжувала реформування за стандартами НАТО, реалізуючи РНП, однак ця діяльність мала переважно формальний характер. Водночас на стратегічному рівні євроатлантична інтеграція свідомо нівелювалася. Ліквідація у 2010 р. Міжвідомчої комісії з питань підготовки до вступу в НАТО та Національного центру з питань євроатлантичної інтеграції, а також вилучення згадок про євроатлантичну інтеграцію з законодавчих актів фактично унеможливили подальший прогрес у цьому напрямку. Виключення інтеграції до НАТО з основних нормативно-правових актів та декларативна орієнтація на стратегічне партнерство з ЄС і Росією створили ілюзію балансування між різними геополітичними полюсами.

Підсумовуючи, політика безпеки та оборони України за президентства Віктора Януковича була хаотичною і стратегічно недалекоглядною. Формальне балансування між Сходом і Заходом перетворилося на посилення залежності від

РФ, що підірвало національну безпеку та обмежило здатність України до самостійного маневру у міжнародному безпековому середовищі. Невдалі рішення у сфері безпеки та оборони створили передумови для подальшої російської агресії, підкресливши важливість стратегічної автономії, системного підходу до оцінки загроз та інтеграції до колективних систем безпеки для забезпечення суверенітету та територіальної цілісності держави.

4. Період із 2014 до 2022 рр. став ключовим для трансформації безпекової та оборонної політики України у відповідь на російську агресію, яка розпочалася з анексії Криму та подальшої збройної ескалації на сході. За цей час українське керівництво докорінно змінило стратегічні підходи, що відобразилося у відмові від неефективного позаблокового статусу, прийнятті чіткого курсу на європейську та євроатлантичну інтеграцію і сек'юритизації РФ як ключового джерела загроз національній безпеці України.

У законодавчо-концептуальній площині ці зміни закріплені у численних нормативно-правових документах. Зміни до Конституції України у 2019 р. офіційно закріпили європейський та євроатлантичний курс як незворотний, а прийняття нового ЗУ “Про національну безпеку України” (2018) стало основою для реформування сектора безпеки й оборони відповідно до стандартів НАТО. Такі стратегічні документи, як Стратегія національної безпеки (2015, 2020), Воєнна доктрина (2015, 2021), Стратегічний оборонний бюлетень (2016, 2021), Стратегія зовнішньополітичної діяльності (2021) визначили інтеграцію до НАТО і ЄС як центральний вектор безпекової політики. Особливу увагу приділено впровадженню оборонної реформи за стандартами НАТО, поглибленню безпекової та оборонної співпраці з ЄС та НАТО, розвитку мережі глобальних союзництв та посиленню оборонних спроможностей держави.

Одним із ключових елементів стало поступове формування поясу безпеки біля своїх кордонів шляхом реалізації “стратегії малих альянсів”. Регіональні формати співпраці, такі як Люблінський трикутник, Квадрига, Асоційоване тріо та Альянс України, Великої Британії і Польщі, мали на меті посилення міжнародної підтримки, координацію зусиль у протидії російській агресії та

пришвидшення європейської та євроатлантичної інтеграції. Хоча ці формати зіткнулися з викликами, такими як розбіжності в національних інтересах партнерів, повільний процес інституціоналізації, відсутність спільної стратегії та обмежена ефективність, вони є важливими перехідними механізмами на шляху до повноцінного членства України в західних безпекових структурах.

Російська агресія поставила перед Україною безпрецедентні виклики, що спричинили суттєву трансформацію стратегічного мислення держави. Прямі сек'юритизація загроз із боку Росії стала ключовою основою для формування нових підходів у політиці безпеки та оборони. Президенти України, Петро Порошенко та Володимир Зеленський, демонстрували єдність у підходах до російської загрози. У стратегічних документах 2015–2021 рр. РФ визначено як довгострокового воєнного противника, а основні загрози, серед іншого, включають територіальні претензії, застосування гібридних методів ведення війни, дестабілізацію регіону та пряме військове вторгнення. Грубе порушення РФ норм міжнародного права та її прямих зобов'язань за Будапештським меморандумом сприяло формуванню спільної візії України, ЄС та НАТО, що призвело до поглиблення їхнього партнерства. Напружені відносини з РФ були відображені у практично повному припиненні офіційних двосторонніх контактів та униканні Росією прямого діалогу. Ці події також підтвердили, що національна безпека України може бути гарантована лише за допомогою ефективних безпекових механізмів НАТО та ЄС. До моменту інтеграції до європейських та євроатлантичних структур Україна повинна зосереджуватися на посиленні власних оборонних спроможностей та пошуку тимчасових гарантій безпеки. Цікавим кроком у цьому напрямі є ініціатива щодо створення проєкту КБД, яка має на меті забезпечити перехідні гарантії безпеки.

Загалом, практична інтеграція України до європейського та євроатлантичного безпекового простору в останні роки досягла безпрецедентного рівня. На європейському напрямку політико-безпекове співробітництво розвивалося стрімко й охоплювало важливі кроки, такі як підписання Адміністративної угоди з ЄАО, розвиток наукової дипломатії, участь у спільних

проектах та робочих групах СПБО, а також залучення ЗСУ до Балканської БТГ “Хелброк”. Після початку російської агресії ЄС значно активізував підтримку України у всіх сферах та сприяв реформуванню українського сектора безпеки шляхом направлення КМЄС та, пізніше, Місії ЄС з надання військової допомоги Україні. У рамках регіонального співробітництва з ЄС Україна активно співпрацювала у рамках СхП. На двосторонньому рівні співпраця сприяла ефективній реалізації УА, тоді як багатосторонній формат дозволив Україні долучитися до різних безпекових панелей співпраці. Яскравим підтвердженням успішної інтеграції стало надання Україні статусу кандидата на вступ до ЄС.

На євроатлантичному напрямі Україна активно розвивала системне та інтегроване співробітництво з НАТО, і сам Альянс значно активізувався після російської агресії, надаючи значну політичну, безпекову та економічну допомогу для протидії агресії та підтримки реформування сектору безпеки та оборони. Підтримуючи Україну, Альянс започаткував чотири Трастові фонди, створив Представництво НАТО в Україні та впровадив КПД. Це підтверджує зростання пріоритетності Східного флангу НАТО та геополітичне значення України. Важливими кроками для розвитку співробітництва стали відновлення участі України у ППОС НАТО, підписання Спільної декларації про посилення оборонно-технічного співробітництва України з НАТО та укладення Угоди з Організацією НАТО з підтримки та постачання. Незважаючи на триваючу російську агресію, Україна продовжила брати участь у спільних навчаннях, миротворчих та безпекових місіях НАТО. На регіональному рівні Україна регулярно взаємодіяла з РМО ПСЄ та впроваджувала низку оборонних проєктів. Надання Україні статусу партнера з розширеними можливостями стало важливим кроком для поглиблення секторальної взаємодії з Альянсом та підтвердження синергетичного партнерства, заснованого на спільних цінностях і стратегічних цілях. Завершальним акордом стало подання заявки України на вступ до НАТО, що повторно засвідчило стратегічний вибір країни у сфері безпеки та оборони.

Попри успіхи в європейській та євроатлантичній інтеграції, цей період також висвітлює низку проблем, таких як неготовність ЄС повністю залучити

Україну до СПБО, необхідність оновлення УА в частині, що стосується безпеки, та неадаптивність СхП до нових реалій. У цьому процесі політична воля сторін є рушійною силою, а тому обачлива позиція деяких західних партнерів щодо швидкості та глибини інтеграції України до НАТО і ЄС є вагомим перешкодою. Політика стриманості та уникнення ескалації конфлікту з Росією залишалася основним викликом для західних союзників України, що обмежує їхню готовність надати Україні повноцінні безпекові гарантії.

Одним із ключових аспектів трансформації стало переміщення України з пострадянського до європейського РКБ. Цей перехід супроводжувався відмовою від радянських підходів до безпекової та оборонної політики та впровадженням стандартів ЄС та НАТО. Прямая сек'юритизація РФ, інтенсивна динаміка відносин на лінії Україна-ЄС й Україна-НАТО та стрімка європейська і євроатлантична інтеграція стали ключовими факторами цього переходу, закріплюючи Україну як частину європейського РКБ. Однак на цьому етапі ключовим є забезпечення повноцінного членства в ЄС та НАТО, що дозволить інституційно закріпити цей статус, виключаючи залежність від політичної кон'юнктури та забезпечуючи стаке місце України в європейському РКБ.

Таким чином, період 2014–2022 рр. став часом визначальних трансформацій у політиці безпеки та оборони України та переходу України від пострадянського до європейського РКБ. Відмова від позаблокового статусу, пряма сек'юритизація загроз із боку Росії, поглиблення інтеграції з ЄС і НАТО та розвиток регіональних форматів співпраці стали основними досягненнями цього періоду. Попри виклики, ці зміни заклали основу для подальшого зміцнення національної безпеки України та її інтеграції до західних структур колективної безпеки, що є критично важливим для забезпечення суверенітету та територіальної цілісності держави. Уроки цього періоду підкреслюють важливість стратегічної адаптації до нових загроз, посиленні національних оборонних спроможностей, розширення партнерства та інтеграції із західними союзниками, що формують передумови для довгострокового зміцнення держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Алексієвець Л., Алексієвець М. Трансформація відносин України та НАТО в 1991–2019 рр.: історичний аспект. *Український історичний журнал*. 2020. № 1. С. 126–142.
2. Алібейлі Е. А. Вибір Україною зовнішньополітичної стратегії в середині 1990-х років: варіант ГУАМу. *Науковий вісник Дипломатичної академії України*. 2016. № 23(2). С. 13–20.
3. Аналітична доповідь Центру Разумкова. Європейська інтеграція України: внутрішні чинники і зовнішні впливи. *Національна безпека і оборона*. 2013. № 4–5(141–142). С. 2–54.
4. Аналітична доповідь Центру Разумкова. Крим, Україна, Чорноморський регіон: безпека і розвиток. *Національна безпека і оборона*. 2011. № 4–5(122–123). С. 2–20.
5. Аналітична доповідь Центру Разумкова. Російсько-український конфлікт: стан, наслідки, перспективи розвитку подій. *Національна безпека і оборона*. 2014. № 5–6(148–149). С. 2–39.
6. Анісімова О. Ю. Митні механізми ЄврАзЕС. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2013. № 116(2). С. 86–94.
7. Безпекові моделі для України: гарантії в обмін на нейтралітет чи рух до НАТО? 2022. URL: <https://adastra.org.ua/blog/bezpekovi-modeli-dlya-ukrayini-garantiyi-v-obmin-na-nejtralitet-chi-ruh-do-nato> (дата звернення 18.09.2024).
8. Біла книга 2005. Оборонна політика України. Київ: Міністерство оборони України. 2006. 135 с. URL: <https://www.ukrmilitary.com/p/military-library.html> (дата звернення 16.02.2024).
9. Біла книга 2006. Оборонна політика України. Київ: Міністерство оборони України. 2007. 96 с. URL: <https://www.ukrmilitary.com/p/military-library.html> (дата звернення 16.02.2024).

10. Біла книга 2007. Оборонна політика України. Київ: Міністерство оборони України. 2008. 120 с. URL: <https://www.ukrmilitary.com/p/military-library.html> (дата звернення 16.02.2024).

11. Біла книга 2008. Оборонна політика України. Київ: Міністерство оборони України. 2009. 100 с. URL: <https://www.ukrmilitary.com/p/military-library.html> (дата звернення 16.02.2024).

12. Біла книга 2009. Збройні сили України. Київ: Міністерство оборони України. 2010. 87 с. URL: <https://www.ukrmilitary.com/p/military-library.html> (дата звернення 16.02.2024).

13. Біла книга 2010. Збройні сили України. Київ: Міністерство оборони України. 2011. 78 с. URL: <https://www.ukrmilitary.com/p/military-library.html> (дата звернення 18.09.2024).

14. Біла книга 2011. Збройні сили України. Київ: Міністерство оборони України. 2012. 84 с. URL: <https://www.ukrmilitary.com/p/military-library.html> (дата звернення 18.09.2024).

15. Біла книга 2012. Збройні сили України. Київ: Міністерство оборони України. 2013. 74 с. URL: <https://www.ukrmilitary.com/p/military-library.html> (дата звернення 18.09.2024).

16. Біла книга 2013. Збройні сили України. Київ: Міністерство оборони України. 2014. 75 с. URL: https://www.mil.gov.ua/content/files/whitebook/WB_2013.pdf (дата звернення 18.09.2024).

17. Біла книга 2014. Збройні сили України. Київ: Міністерство оборони України. 2015. 84 с. URL: https://www.mil.gov.ua/content/files/whitebook/WB_2014.pdf (дата звернення 03.06.2024).

18. Біла книга 2015. Збройні сили України. Київ: Міністерство оборони України. 2016. 104 с. URL: https://www.mil.gov.ua/content/files/whitebook/WB_2015.pdf (дата звернення 03.06.2024).

19. Біла книга 2016. Збройні сили України. Київ: Міністерство оборони України. 2017. 112 с. URL: https://www.mil.gov.ua/content/files/whitebook/WB_2016.pdf (дата звернення 03.06.2024).

20. Біла книга 2017. Збройні сили України. Київ: Міністерство оборони України. 2018. 152 с. URL: <https://www.ukrmilitary.com/p/military-library.html> (дата звернення 03.06.2024).

21. Біла книга 2018. Збройні сили України. Київ: Міністерство оборони України. 2019. 170 с. URL: <https://www.mil.gov.ua/content/files/whitebook/WB-2018.pdf> (дата звернення 03.06.2024).

22. Біла книга 2019-2020. Збройні сили України, Держспецтрансслужба. Київ: Міністерство оборони України. 2021. 196 с. URL: https://www.mil.gov.ua/content/files/whitebook/WB_2020_FINAL.pdf (дата звернення 03.06.2024).

23. Біла книга 2021. Оборонна політика України. Київ: Міністерство оборони України. 2022. 118 с. URL: https://www.mil.gov.ua/content/files/whitebook/WhiteBook_2021_Draft_Final_03.pdf (дата звернення 03.06.2024).

24. Білоус О., Доцяк І., Климончук В., Никируй Л. Все про НАТО. Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. 2007. 118 с. URL: <https://nato.pu.if.ua/old/handbook-2.pdf>.

25. Будзович Ю. ГУАМ в контексті забезпечення безпеки та співробітництва Чорноморського регіону. *Вісник Прикарпатського університету. Політологія*. 2015. № 9. С. 80–88.

26. Виступ Володимира Путіна на саміті НАТО (Бухарест, 4 квітня 2008 року). 2008. URL: <https://www.unian.ua/politics/110949-vistup-volodimira-putina-na-samiti-nato-buharest-4-kvitnya-2008-roku.html> (дата звернення 16.02.2024).

27. Виступ Президента України Віктора Януковича із щорічним посланням до Верховної Ради України. 2011. URL: <https://glavnoe.in.ua/articles/a4906> (дата звернення 18.09.2024).

28. Виступи учасників Круглого столу. Україна на світовій арені: сучасний стан і перспективи. *Національна безпека і оборона*. 2010. № 2(113), С. 6–15.

29. Віднянський С. В., Мартинов А. Ю. Еволюція зовнішньої політики України (1991–2006 рр.). *Український історичний журнал*. 2006. № 4. С. 32–51.

30. Віднянський С. В., Мартинов А. Ю. Зовнішня політика України: еволюція концептуальних засад та проблеми реалізації. *Український історичний журнал*. 2011. № 4. С. 55–76.

31. Віднянський С. Еволюція зовнішньої політики, стратегії національної безпеки та військової доктрини України в контексті реалізації нею євроінтеграційного курсу. *Геополітика України: історія і сучасність*. 2012. № 8. С. 37–47.

32. Віднянський С. Європейська політика України: основні етапи, проблеми та перспективи реалізації. *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки*. 2016. № 25. С. 9–40.

33. Віднянський С., Мартинов А. Україна у двосторонніх міждержавних відносинах. URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?Z21ID=&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=2.21.%207 (дата звернення 16.02.2024).

34. Владимир Путин вступил в должность Президента России. 2012. URL: <http://kremlin.ru/events/president/news/15224> (дата звернення 18.09.2024).

35. Волошин Н. Україна та оборонні проекти Євросоюзу: які наші шанси. 2020. URL: <https://armyinform.com.ua/2020/11/11/ukrayina-ta-oboronni-proyekty-yevrosoyuzu-yaki-nashi-shansy/> (дата звернення 03.06.2024).

36. Гавриленко Н., Бобровицький А., Замікула М., Парахонський Б., Ус І., Широкий Г., Яворська, Г. Стратегічне партнерство з Турецькою Республікою: зовнішньоекономічні аспекти: аналітична доповідь / ред. М. Паламарчука, Р. Юлдашева. Київ: НІСД. 2022. 59 с. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2022-11/analit.dop.-turechchina_18.11.2022.pdf (дата звернення 03.06.2024).

37. Гай–Нижник П. П. Українсько–російські міждержавні взаємини 2010–2012 років під час першого етапу президентства В. Януковича. *Гілея: науковий вісник*. 2018. № 135. С. 326–339.

38. Гай–Нижник П. П. Українсько–російські міждержавні взаємини 2013–2014 років під час другого етапу президентства В. Януковича. *Гілея: науковий вісник*. 2018. № 136. С. 270–283.

39. Гальона О. Я. Міжнародні організації та об'єднання за участі центральноазійських країн та Україна. *Вісник Маріупольського державного університету*. 2018. № 21. С. 114–129.

40. Герасимчук С. Люблінський трикутник. Як уникнути «бермудизації»? URL: <http://prismua.org/wp-content/uploads/2022/01/Lublin3.pdf> (дата звернення 15.05.2024).

41. Герасимчук С., Драпак М. Велика стратегія малих альянсів України: використання потенціалу на фоні глобальних викликів. URL: <https://prismua.org/29876543490-2/> (дата звернення 15.05.2024).

42. Герасимчук Т. Ф. Солідарність Європейського Союзу з Україною у протидії російській збройній агресії: безпековий чинник. *Регіональні студії*. 2023. № 32. С. 91–102.

43. Гетьманчук А., Солодкий С. Перспективні напрямки розвитку тристоронньої співпраці у форматі Україна-Велика Британія-Польща з урахуванням національних інтересів і затверджених зовнішньополітичних пріоритетів України. Київ: Центр “Нова Європа”. 2022. 16 с. URL: <https://analytics.intsecurity.org/ua-uk-pl-trilateral-cooperation/> (дата звернення 19.05.2024).

44. Гладенко В. М. Україно-американські відносини в контексті євроатлантичної інтеграції. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2012. № 107(2). С. 72–77.

45. Гладенко В. Фактор НАТО в геополітичній структурі Чорноморського регіону. *Наукові праці*. 2007. № 69(56). С. 113–117.

46. Головка В. В. Революція гідності 2013–2014. URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=revoljutsija_gidnosti (дата звернення 18.09.2024).

47. Горбаченко О. В. Міжнародно-правове становище України в часи президентства Віктора Ющенка та Віктора Януковича. *Грааль науки*. 2021. № 10. С. 169–173.

48. Горбулін В. П. Хроніки передбачень: 2006–2017 / за заг. ред. В. П. Горбуліна, худож.-оформлювач В. М. Карасик; Харків: Фоліо, 2017. 255 с.

49. Гребенюк М., Грицюк В., Щипанський П. Історична періодизація антитерористичної операції на сході України (14 квітня 2014–30 квітня 2018 рр.). *Український історичний журнал*. 2020. № 4. С. 176–191.

50. Гришаніна О. Розвиток відносин між Україною та Європейським Союзом: здобутки та перспективи. *Історія науки і біографістика*. 2010. № 2. URL: https://inb.dnsgb.com.ua/2010-2/10_gryshanina.pdf (дата звернення 16.02.2024).

51. Гуменюк Б. І., Малюська А. Л. Євроінтеграція-шлях до надійних соціально-економічних та правових стандартів життя. *Науковий вісник Дипломатичної академії України*. 2010. №16. С. 57–62.

52. Гурак І. Ф. Україна на шляху до ЄС в часи президентства Віктора Ющенка: період “втрачених можливостей” чи поміркований поступ у складних геополітичних обставинах?. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2019. № 2(98). С. 281–298.

53. Гурак І. Ф., Дерев’янка С. М., Бойчук О. І. Формування в Росії авторитарного, антизахідного режиму та реакція провідних міжнародних акторів. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2023. № 41. С. 130–140.

54. Гурак І., Супрун В. Російський контекст воєнно-політичних загроз і викликів для національної безпеки України за часів президентства Віктора Януковича. *Історико-політичні проблеми сучасного світу*. 2024. № 50. С. 69–78.

55. Гурак І., Цепенда І. Нові тенденції у внутрішній та зовнішній політиці путінської Росії на початку XXI ст. (Частина 2). *Історико-політичні проблеми сучасного світу*. 2022. № 45. С. 57–70.

56. Давимука О. О. Ухвалення «Стратегічного компасу» Європейського Союзу. Київ: НІСД. 2022. 3 с. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2022-04/evropeyskiy_kompas.pdf (дата звернення 25.05.2024).

57. Декларація Батумського саміту, схвалена главами держав Асоційованого тріо – Грузії, Республіки Молдова та України. URL: <https://www.president.gov.ua/news/deklaraciya-batumskogo-samitu-shvalena-glavami-derzhav-asoci-69609> (дата звернення 03.06.2024).

58. Декларація Бухарестського саміту. 2008. URL: https://www.nato.int/cps/uk/natolive/official_texts_8443.htm (дата звернення 16.02.2024).

59. Декларація про державний суверенітет України: Декларація Верховної Ради УРСР від 16.07.1990 № 55-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12> (дата звернення 16.02.2024).

60. Декларація про доповнення Хартії про особливе партнерство між Організацією Північно-Атлантичного договору та Україною, підписаної 9 липня 1997 року: Міжнародний документ від 21.08.2009. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950_021 (дата звернення 16.02.2024).

61. Декларація про спільну європейську спадщину та спільні цінності з нагоди 230-ї річниці Конституції від 3 травня 1791 року та Взаємних Гарантій від 20 жовтня 1791 року. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/deklaraciya-pro-spilnu-yeuropejsku-spadshchinu-ta-spilni-cinnosti-z-nagodi-230-yi-richnici-konstituciyi-vid-3-travnya-1791-roku-ta-vzayemnih-garantij-vid-20-zhovtnya-1791-roku> (дата звернення 16.05.2024).

62. Декларація саміту НАТО в Страсбурзі / Келі. 2009. URL: https://www.nato.int/cps/uk/natolive/news_52837.htm (дата звернення 16.02.2024).
63. Демартино А. Напередодні анексії Криму: рушійні сили агресивного зовнішньополітичного курсу Російської Федерації. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2018. № 23. С. 68–74.
64. Денисенко В. Встановлення контролю оточення Віктора Януковича над збройними силами України (2010–2012 рр.). *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2019. № 52(2). С. 170–182.
65. Денисенко В. Роль Дмитра Саламатіна у руйнуванні збройних сил України (2012 р.). *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2020. № 55(3). С. 166–177.
66. Деревко В. Воєнно-політичні рішення України: їх джерела та еволюція. *Політичний менеджмент*. 2008. № 1. С. 102–110.
67. Дерев'яно С. М. Гібридна війна: інформаційно-безпековий вимір. *Вісник Прикарпатського університету. Серія: Політологія*. 2024. № 18. С. 101–113.
68. Дерев'яно С. М., Москалюк М. Ф. Геополітичні наслідки формування Балто-Чорноморського оборонного союзу для регіональної стабільності. *Національні інтереси України*. 2025. № 3(8). С. 1114–1122.
69. Діалог з НАТО з питань членства та реформ. 2019. URL: <https://ukraine-nato.mfa.gov.ua/ukrayina-nato/dialog-z-nato-z-pitan-chlenstva-ta-reform> (дата звернення 16.02.2024).
70. Довідкова інформація. URL: <https://www.euam-ukraine.eu/ua/our-mission/about-us/> (дата звернення 03.06.2024).
71. Договір о коллективной безопасности (15 мая 1992 года, г. Ташкент). URL: <https://cis.minsk.by/page/9866/dogovor-o-kollektivnoj-bezopasnosti-15-maa-1992-goda-gtaskent> (дата звернення 16.02.2024).
72. Донбас і Крим: ціна повернення : монографія / за заг. ред. В. П. Горбуліна, О. С. Власюка, Е. М. Лібанової, О. М. Ляшенко. Київ: НІСД, 2015. 474 с.

73. Дорожня карта співробітництва між Україною, Литовською Республікою та Республікою Польща в рамках «Люблінського трикутника». URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/dorozhnya-karta-spivrobotnictva-mizh-ukrayinoyu-litovskoyu-respublikoyu-ta-respublikoyu-polshcha-v-ramkah-lyublinskogo-trikutnika> (дата звернення 15.05.2024).

74. Дорошко М. С. Україна в регіональних об'єднаннях на терені СНД. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2009. № 1(86). С. 35–40.

75. Дутко І., Погорелова І. Малі альянси у форматі безпекової стратегії України. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*. 2023. № 46. С. 271–284.

76. Експертна група проєкту “Російський лобізм в Україні в контексті виборів 2019 року: джерела живлення, канали проникнення, механізми запобігання”. Російська агентура впливу в Україні: руйнація оборонно-безпекового сектору. “*Чорноморська безпека*”. 2020. № 1(37). С. 39–44.

77. Етапи розвитку Комісії Україна-НАТО. 2019. URL: <https://ukraine-nato.mfa.gov.ua/ukrayina-nato/komisiya-ukrayina-nato/etapi-rozvitku-komisiyi-ukrayina-nato> (дата звернення 16.02.2024).

78. Звернення Президента України до Верховної Ради України у зв'язку з Посланням Президента України до Верховної Ради України “Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2005 році”: Звернення від 09.02.2006. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001100-06> (дата звернення 16.02.2024).

79. Зленко А. Ми повинні проводити передбачувану і прогнозовану зовнішню політику. *Національна безпека і оборона*. 2010. № 2(113), С. 17–18.

80. Ільченко А. П. Україна–не Росія: роль Л. Д. Кучми у вирішенні російсько-українського конфлікту навколо острова Тузли. *Інтелігенція і влада. Серія: Історія*. 2013. № 29. С. 203–209.

81. Інавгураційна промова президента України Януковича. 2010. URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/general/32990.html> (дата звернення 18.09.2024).

82. Кармазіна М. Пріоритети й орієнтири Президента України Віктора Ющенка. Аналіз документів (23 січня 2005 р. – 24 лютого 2010 р.). *Політичний менеджмент*. 2010. № 4. С. 53–64.

83. Климончук В. Й. Україна в Ініціативі Тримор'я: виклики інтеграції та перспективи регіонального співробітництва. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2024. № 43. С. 246–250.

84. Климончук О., Яценко Я. Примус України до братерства (хроніка подій). 2009. URL: <https://www.unian.ua/politics/254759-primus-ukrajini-do-braterstva-hronika-podiy.html> (дата звернення 16.02.2024).

85. Ковальський О. “Політика сусідства”, як інструмент регіональної інтеграції. *International Review. Відносини Україна – ЄС: у пошуках інституційних трансформацій*. 2008. № 2(6). С. 16–30.

86. Козловська А. Східне партнерство – інструмент для повної інтеграції з ЄС. *International Review. Відносини Україна – ЄС: у пошуках інституційних трансформацій*. 2008. № 2(6). С. 46–55.

87. Конгрес США підтримав Україну і Грузію на шляху до ПДЧ. 2008. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2008/04/1/3406701/> (дата звернення 16.02.2024).

88. Коношевич О. НАТО пропонує Україні долучитися до ПРО. 2011. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/ukraine/2011/02/110224_nato_ukraine_konoshevych_e_k (дата звернення 18.09.2024).

89. Константинов В. Регіональне лідерство України: ідейні засади та зовнішні пріоритети. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2009. № 86(2). С. 196–208.

90. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/ed20060101> (дата звернення 16.02.2024).

91. «Крим. Війна: передумови російської агресії». Директор Національного інституту стратегічних досліджень, академік НАН України Володимир Горбулін презентував аналітичні матеріали. 2020. URL: <https://www.rnbo.gov.ua/ua/Diialnist/2399.html?PRINT> (дата звернення 18.09.2024).

92. Крим прийняв декларацію про незалежність. 2014. URL: https://jurliga.ligazakon.net/news/106791_krim-priynyav-deklaratsyu-pro-nezalezhnst (дата звернення 18.09.2024).
93. Кримська платформа. URL: <https://crimea-platform.org/about/> (дата звернення 19.05.2024).
94. Кучик О. С. Питання адаптації діяльності міжнародних безпекових організацій в умовах новітніх викликів міжнародній системі безпеки. *Політичне життя*. 2022. № 1. С. 61–68.
95. Лисяк Т. Україна в системі європейської безпеки. *Міжнародні відносини і туризм: сучасність та ретроспектива*. 2013. № 3. С. 182–186.
96. Ліпкан В. А. Національна безпека України: навч. посіб. Київ: Кондор, 2006. 552 с.
97. Малик Я. Й. Угода про асоціацію Україна–ЄС як шлях реформування українського суспільства. 2013. *Демократичне врядування*. № 11. С. 5–11.
98. Матвєєва Л. Г. Україна–Туреччина: шлях до стратегічного партнерства. *Матеріали міжнародної наукової конференції “Maritime security of the Baltic-Black sea region: challenges and threats” (23 грудня 2021)*. Одеса: Izdevnieciba «Baltija Publishing». С. 70–73.
99. Медведєв запросив Україну до договору з безпеки. 2010. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/ukraine/2010/05/100518_medvedev_kyiv_2_dt (дата звернення 18.09.2024).
100. Мельничук І. Інтеграційні проекти Російської Федерації на пострадянському просторі (кінець ХХ – початок ХХІ ст.). *Влада та управління*. 2014. № 3. С. 138–150.
101. Меморандум про взаєморозуміння між МЗС України, Грузії та Молдови щодо започаткування посиленого співробітництва з питань європейської інтеграції – Асоційованого Тріо. URL: <https://mfa.gov.ua/news/memorandum-pro-vzayemorozuminnya-mizh-mzs-ukrayini-gruziyi-ta-moldovi-shchodo-zapochatkuvannya-posilenogo-spivrobotnictva-z-pitan-yevropejskoyi-integraciyi-asocijovanogo-trio> (дата звернення 19.05.2024).

102. Напрямки Угоди про асоціацію – прогрес виконання. URL: <https://pulse.kmu.gov.ua/> (дата звернення 07.06.2024).
103. Нова ера українсько-американського стратегічного партнерства. 2005. URL: <https://www.dw.com/uk/нова-ера-українського-американського-стратегічного-партнерства/a-2476553> (дата звернення 16.02.2024).
104. О Государственном Совете РК http://crimea.gov.ru/en/o_gossovete/istoriya_sovremennost (дата звернення 18.09.2024).
105. О комплексе мер по вовлечению Украины в евразийский интеграционный процесс. 2013. URL: <https://zn.ua/ukr/internal/o-komplekse-mer-po-vovlecheniyu-ukrainy-v-evraziyskiy-integracionnyy-process-.html> (дата звернення 18.09.2024).
106. О мерах по реализации внешнеполитического курса Российской Федерации: Указ Президента Российской Федерации от 07.05.2012 г. № 605. URL: <http://www.kremlin.ru/acts/bank/35269> (дата звернення 18.09.2024).
107. ОДКБ открыта к сотрудничеству с Украиной – Бордюжа. 2010. URL: https://odkb-csto.org/news/smi/odkb_otkryta_k_sotrudnichestvu_s_ukrainoy_bordyuzha/#loaded (дата звернення 16.02.2024).
108. Палагнюк Ю. В. Європейська політика сусідства як інструмент співробітництва ЄС з Україною. *Наукові праці. Державне управління*. 2011. № 147(159). С. 49–53.
109. Панасюк В. А. Україна в інтеграційних проектах Заходу і Сходу. *Актуальні проблеми політики*. 2011. № 42. С. 105–115.
110. Парахонський Б. О. Щодо перспектив Чорноморської системи співробітництва (ОЧЕС) у формуванні системи регіональної безпеки. Аналітична записка. 2013. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/nacionalna-bezpeka/schodo-perspektiv-chornomorskoj-sistemi-spivrobitnictva-oches-u> (дата звернення 16.02.2024).

111. Партнерство Україна-ЄС у безпековій сфері: сучасний стан і перспективи. Київ: Центр Разумкова, Представництво Фонду Ганнса Зайделя в Україні. 2021. 69 с. URL: <https://razumkov.org.ua/uploads/other/БЕЗПЕКОВЕ%20ПАРТНЕРСТВО%20УКРАЇНА-ЄС.pdf> (дата звернення 03.06.2024).

112. Перепелиця Г. Воєнна доктрина України та її відповідність євроінтеграційному курсу. 2013. 10 с. URL: http://www.ier.com.ua/files/Projects/2013/Military%20strategy_ukr.pdf (дата звернення 18.09.2024).

113. Перепелиця Г. М. Культ силы во внешней политике России как квинтэссенция российского национального интереса. *Dyplomacja i Bezpieczeństwo*. 2015 № 1. С. 95–109.

114. П'єцух М. “Боржомська співдружність”. 2005. URL: <https://umoloda.kyiv.ua/number/497/158/17996> (дата звернення 16.02.2024).

115. Питання укладання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їх державами - членами, з іншої сторони: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 21.11.2013 № 905-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/905-2013-%D1%80#> (дата звернення 18.09.2024).

116. План дій “Україна – Європейський Союз”: Міжнародний документ від 12.02.2005. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_693 (дата звернення 16.02.2024).

117. План дій Україна-НАТО. 2002. URL: https://www.nato.int/cps/uk/natohq/official_texts_19547.htm?selectedLocale=uk (дата звернення 16.02.2024).

118. Поглиблення співпраці Україна - НАТО: короткотермінові заходи НАТО: Міжнародний документ від 21.04.2005, URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950_012#Text (дата звернення 16.02.2024).

119. Політика безпеки. 2020. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/TM066074> (дата звернення 10.11.2023).
120. Послание Президенту Украины Виктору Ющенко. 2009. URL: <http://special.kremlin.ru/catalog/countries/UA/events/5158> (дата звернення 16.02.2024).
121. Послання Президента України Віктора Януковича до Українського народу. 2010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0003100-10> (дата звернення 18.09.2024).
122. Президенти країн Люблінського трикутника підписали декларацію солідарності з Україною. URL: <https://www.polskieradio.pl/398/7856/artukul/2872551,президенти-країн-люблінського-трикутника-підписали-декларацію-солідарності-з-україною> (дата звернення 16.05.2024).
123. Прийдун С. В. Зовнішня політика України за В. А. Ющенка: 2005–2010. *Студентський науковий вісник*. 2013. № 33. С. 8–12.
124. Прийдун С. Нейтралітет та позаблоковий статус в зовнішній політиці України (1991-2014 рр.). *Матеріали Всеукраїнської наукової конференції “Історія України: сучасні виклики” (15 квітня 2015)*. Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка. 152–155.
125. Про виклики та загрози національній безпеці України у 2011 році: Рішення РНБО від 17.11.2010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0008525-10#> (дата звернення 18.09.2024).
126. Про внесення змін до деяких законів України щодо відмови України від здійснення політики позаблоковості: Закон України від 23.12.2014 № 35-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/35-19/ed20141223> (дата звернення 03.06.2024).
127. Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору): Закон України від 07.02.2019

№ 2680-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2680-19> (дата звернення 09.06.2024).

128. Про Военну доктрину України: в редакції Указу Президента України від 8 червня 2012 року № 390/2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/648/2004/ed20120622> (дата звернення 18.09.2024).

129. Про Военну доктрину України: Постанова Верховної Ради України від 19.10.1993 № 3529-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3529-12/ed19931019> (дата звернення 18.09.2024).

130. Про Военну доктрину України: Указ Президента України від 15.06.2004 № 648/2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/648/2004/ed20050524> (дата звернення 10.11.2022).

131. Про дальше співробітництво України в рамках Співдружності Незалежних Держав; Рішення від 17.11.2006, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0006525-06> (дата звернення 16.02.2024).

132. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики: Закон України від 01.07.2010 № 2411-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17> (дата звернення 03.06.2024).

133. Про затвердження Річної національної програми на 2009 рік з підготовки України до набуття членства в Організації Північноатлантичного договору: Указ Президента України від 07.08.2009 № 600/2009. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/600/2009#> (дата звернення 16.02.2024).

134. Про Заяву Верховної Ради України про надання Україні реальних гарантій безпеки: Постанова Верховної Ради України від 06.07.2010 № 2431-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2431-17#> (дата звернення 18.09.2024).

135. Про Концепцію (основи державної політики) національної безпеки України: Постанова Верховної Ради України від 16.01.1997 № 3/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3/97-%D0%B2%D1%80/ed19970116#> (дата звернення 10.11.2023).

136. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#> (дата звернення 10.11.2023).

137. Про нову редакцію Воєнної доктрини України: Указ Президента України від 24.09.2015 №555/2015. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/5552015-19443> (дата звернення 03.06.2024).

138. Про оборону України: Закон України від 06.12.1991 № 1932-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12/ed20250105#> (дата звернення 03.04.2025).

139. Про організацію оборонного планування: Закон України від 18.11.2004 № 2198-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2198-15/ed20041118> (дата звернення 16.02.2024).

140. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19.06.2003 № 964-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15/ed20030619> (дата звернення 16.02.2024).

141. Про проголошення незалежності України: Акт Верховної Ради УРСР від 24.08.1991 № 1427-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1427-12#Text> (дата звернення 16.02.2024).

142. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20 травня 2005 року “Про формування Єдиного економічного простору”: Заходи від 15.06.2005 № 952/2005. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/952/2005> (дата звернення 16.02.2024).

143. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 листопада 2005 року “Про невідкладні заходи щодо дальшого розвитку відносин України з Організацією Північноатлантичного договору (НАТО)”: Указ Президента України від 27.12.2005 № 1861/2005. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861/2005> (дата звернення 16.02.2024).

144. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2012 року “Про Стратегічний оборонний бюлетень України”: Указ Президента України від 29.12.2012 № 771/2012. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/771/2012/ed20121229#> (дата звернення 18.09.2024).

145. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 8 червня 2012 року “Про нову редакцію Стратегії національної безпеки України”: Указ Президента України від 08.06.2012 № 389/2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389/2012/ed20120608> (дата звернення 18.09.2024).

146. Про самоусунення Президента України від виконання конституційних повноважень та призначення позачергових виборів Президента України: Постанова Верховної Ради України від 22.02.2014 № 757-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/757-18> (дата звернення 18.09.2024).

147. Про Стратегічний оборонний бюлетень України: Указ Президента України від 06.06.2016 № 240/2016. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2402016-20137> (дата звернення 03.06.2024).

148. Про Стратегію воєнної безпеки України: Указ Президента України від 25.03.2021 № 121/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1212021-37661> (дата звернення 03.06.2024).

149. Про Стратегію зовнішньополітичної діяльності України: Указ Президента України від 26.08.2021 № 448/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/4482021-40017> (дата звернення 03.06.2024).

150. Про Стратегію національної безпеки України: Указ Президента України; Стратегія від 12.02.2007 № 105/2007. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/105/2007/ed20070212> (дата звернення 16.02.2024).

151. Про Стратегію національної безпеки України: Указ Президента України; Стратегія від 26.05.2015 №287/2015. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2872015-19070> (дата звернення 03.06.2024).

152. Про Стратегію національної безпеки України: Указ Президента України від 14.09.2020 № 392/2020. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037> (дата звернення 06.06.2024).

153. Про Східне партнерство. URL: <http://old.eap-csf.org.ua/eastern-partnership/pro-shidne-partnerstvo/> (дата звернення 07.06.2024).
154. Програма (Ініціатива) НАТО/РЄАП. 2019. URL: <https://ukraine-nato.mfa.gov.ua/ukrayina-nato/programa-iniciativa-natoryeap> (дата звернення 03.06.2024).
155. Протокол про приєднання України до Договору про заснування Енергетичного Співтовариства: Міжнародний документ від 24.09.2010. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a27 (дата звернення 18.09.2024).
156. Протокол шостого засідання Українсько-Російської міждержавної комісії. 2013. URL: <https://russia.mfa.gov.ua/news/16961-protokol-shostogo-zasidannya-ukrajinsyko-rosijsykoji-mizhderzhavnoji-komisiji> (дата звернення 18.09.2024).
157. Путівник до саміту НАТО у Вашингтоні 23–25 квітня 1999 року. URL: <https://www.nato.int/docu/other/ukr/2000/wash-gde.pdf> (дата звернення 16.02.2024).
158. Путін просив НАТО у Бухаресті не приймати Україну і Грузію, бо це “послабило б його позиції” – колишній прем’єр Словенії Янез Янша. 2023. URL: <https://www.holosameryky.com/a/shou-putina-u-bucharesti/7270581.html> (дата звернення 16.02.2024).
159. Романуха О. Делімітація українсько-російського кордону. *Збірник матеріалів III Всеукраїнської науково-практичної конференції “Суспільно-політичні процеси на українських землях: історія, проблеми, перспективи” (17 квітня 2015)*. Суми: Сумський державний університет. С. 47–49.
160. Росія пропонує Польщі, Угорщині та Румунії поділити Україну – ЗМІ. 2014. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2014/03/24/7020052/> (дата звернення 10.11.2023).
161. Руденко А., Євчин Д., Дорогань А. Від Тузли до анексії. Чому Росії вдалося захопити Крим у 2014-му?. 2021. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/chomu-rosiji-vdalosia-zaxopyty-krym/31106434.html> (дата звернення 16.02.2024).

162. Саміт Україна-ЄС, Спільна заява щодо Угоди про Асоціацію Україна-ЄС, (9 вересня 2008 року, Париж). URL: <https://mfa.gov.ua/storage/app/sites/1/ЄС%20i%20НАТО/Декларації%20самітів%20Україна-ЄС/zayava-samit-2008-ukr.pdf> (дата звернення 16.02.2024).
163. Саміти Україна – ЄС. URL: <https://mfa.gov.ua/yevropejska-integraciya/samiti-ukrayina-yes> (дата звернення 07.06.2024).
164. Секторальна інтеграція України до ЄС: передумови, перспективи, виклики. *Національна безпека і оборона*. 2021. № 1–2 (185–186). 102 с.
165. Сергеева А. О. Інституціональна історія ГУАМ/ГУУАМ (1997-2014 рр.): зовнішньополітичний, політико-дипломатичний і діаспоральний аспекти. *Гуманітарний корпус*. 2020. № 35 (2). С. 111–114.
166. Сидорук Т. Європейська політика сусідства і процеси реформування у країнах Східної Європи. *Політичний менеджмент*. 2010. № 4. С. 160–170.
167. Скрипник О. М. Історія співпраці України з Європейським Союзом у рамках Європейської Політики Сусідства. *Уманська старовина*. 2017. № 3. С. 29–34.
168. Сліпецька Ю. Політико-правовий аналіз Мінських домовленостей: чому не спрацював дипломатичний сценарій?. *Науково-теоретичний альманах Грані*. 2022. № 25(4). С. 11–16.
169. Словник української мови в 11 томах (СУМ-11). URL: <https://sum11.com.ua/> (дата звернення 10.11.2023).
170. Співробітництво у воєнно-політичній, військовій та військово-технічній сферах. URL: <https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/posolstvo/spivpracya-ukrayina-yes-u-sferi-zovnishnoyi-politiki-i-bezpeki/spivpracya-ukrayina-yes-u-ramkah-spilnoyi-politiki-bezpeki-i-oboroni> (дата звернення 03.06.2024).
171. Стародуб Т. С. Теорія комплексу безпеки: можливості використання для формування спільної стратегії розвитку Чорноморського регіону. 2009. *Стратегічна панорама*. № 4. С. 63–71.

172. Стецюк Н. М., Бойчук О. І. Westbindung чи Ostpolitik: Росія в зовнішньополітичних орієнтирах Федеративної Республіки Німеччина. *Політикус. Науковий журнал*. 2023. № 1. С. 125–134.

173. Стратегічний оборонний бюлетень України на період до 2015 року: стислий огляд і коментар. *Національна безпека і оборона*. 2004. № 8(56). С. 7–12.

174. Супрун В. Р. Міжнародні гарантії безпеки для України: від Будапештського меморандуму до Київського безпекового договору. *Матеріали міжнародної наукової конференції “Актуальні проблеми зовнішньої політики України” (25 листопада 2022)*. Упорядники: В. Ю. Макар, О. О. Шородок, Б. А. Куделько, А. Г. Ексман, В. А. Рудка. Чернівці: Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. С. 32–34.

175. Супрун В. Р. Перспективи Східного партнерства після повномасштабного вторгнення Росії в Україну: модернізація чи стагнація?. *Матеріали міжнародної наукової конференції “Криза сучасної системи міжнародної безпеки: українська формула миру” (21 квітня 2023)*. Упорядники: М. Мальський, Р. Вовк, О. Кучик. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка. С. 106–111.

176. Супрун В. Р. Реорганізація європейських малих альянсів: спільне стратегічне бачення на основі досвіду регіональних ініціатив країн ЄС і ЄЕЗ. *Національні інтереси України*. 2025. № 4(9). С. 1112–1124.

177. США хочуть, щоб у НАТО нікого не слухали і дали Україні “зелене світло”. 2008. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2008/07/30/3505046/> (дата звернення 16.02.2024).

178. Тарасюк Б. Головна мета – реалізація європейського покликання України. *Україна дипломатична. Науковий щорічник*. 2005. № 6. С. 6–9.

179. Тарасюк Б. Маємо всі шанси посісти гідне місце в Європі і світі. *Національна безпека і оборона*. 2010. № 2(113), С. 18–20.

180. Тарасюк Б. Повернення України в об’єднану Європу: роль зовнішньої політики. *Україна дипломатична. Науковий щорічник*. 2006. № 7. С. 6–12.

181. Тодоров І. Історичні, геополітичні та політико-правові засади співробітництва України та НАТО. *Незалежний культурологічний часопис «І»*. 2014. № 77. С. 84–108.

182. Тодоров І. Україна – НАТО: сучасний стан відносин і перспективи. *Міжнародний науковий вісник*. 2023. № 1–2(27–28). С. 10–20.

183. Тодоров І. Я. Євроатлантична інтеграція України. Історія та сучасність: навч. посіб. / Ужгородський національний університет. Ужгород: ТОВ «РІК-У», 2022. 375 с.

184. Тодоров І. Я., Тодорова А. Війна на українському Сході: геополітичні витоки. *Геополітика України: історія і сучасність*. 2014. № 2. С. 285–295.

185. Угода між Україною та Російською Федерацією з питань перебування Чорноморського флоту Російської Федерації на території України: Міжнародний документ від 21.04.2010. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/643_359 (дата звернення 01.01.2025).

186. Угода між Урядом України та Організацією Північноатлантичного договору про статус представництва НАТО в Україні: Міжнародний документ від 22.09.2015. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950_033# (дата звернення 09.06.2024).

187. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Міжнародний документ від 27.06.2014. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011 (дата звернення 03.06.2024).

188. Угода про формування Єдиного економічного простору: Міжнародний документ від 19.09.2003. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997_990 (дата звернення 16.02.2024).

189. Україна на шляху до ЄС: реалії і перспективи. *Національна безпека і оборона*. 2022. № 1–2 (187–188). 131 с.

190. Українська призма. Зовнішня політика 2022. Аналітичне дослідження. Київ: ГО “Рада зовнішньої політики “Українська призма”, Фонд ім. Ф. Еберта.

2023. 308 с. URL: https://prismua.org/wp-content/uploads/2023/05/UPFP-23-UKR_WEB.pdf (дата звернення 25.05.2024).

191. Українська призма. Між стратегічним партнерством і безпекою. Київ: ГО “Рада зовнішньої політики “Українська призма”, Фонд ім. Ф. Еберта. 2013. 50 с. URL: <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/10249.pdf> (дата звернення 16.02.2024).

192. Українська призма: співпраця України з міжнародними організаціями. Київ: ГО “Рада зовнішньої політики “Українська призма”, Фонд ім. Ф. Еберта. 2014. 76 с. URL: <https://pfirs.org/component/flippingbook/book/21/1.html?page=1&Itemid=468> (дата звернення 16.02.2024).

193. Умланд А. Нова Росія. Чим відрізняється “неоевразійство” Дугіна?. 2018 URL: <https://nv.ua/ukr/opinion/nova-rosija-chim-vidrznjajetsja-neojevrazijstvo-duhina-2471164.html> (дата звернення 16.02.2024).

194. Устав Организации Договора о коллективной безопасности от 7 октября 2002 года. URL: https://odkb-csto.org/documents/documents/ustav_organizatsii_dogovora_o_kollektivnoy_bezopasnosti_/#loaded (дата звернення 16.02.2024).

195. Участь України у міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки під проводом Альянсу, Силах реагування НАТО та навчаннях. 2021. URL: <https://nato.mfa.gov.ua/ukrayina-ta-nato/uchast-ukrayini-u-mirotvorchih-operacijah-pid-provodom-alyansu> (дата звернення 03.06.2024).

196. Фахурдінова М. Не лише НАТО: як Україні поглибити безпекову співпрацю з ЄС. 2021. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2021/12/15/7131576/> (дата звернення 25.05.2024).

197. Федуняк С. Г. Перспективи позаблоковості України у контексті сучасних тенденцій у сфері безпеки. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2012. № 1(111). С. 32–36.

198. Федуняк С. Г. Російсько-українська війна як чинник переформатування постбіполярної міжнародної системи. *Історико-політичні проблеми сучасного світу*. 2022. № 46. С. 35–41.

199. Хакімова В. Партнерство ЄС-України в контексті спільної зовнішньої політики та політики безпеки: критичний огляд. *Вісник НТУУ “КПІ”. Політологія. Соціологія. Право*. 2023. № 1(57). С. 141–149.

200. Халаджи В. В. Польсько-шведська ініціатива “Східне партнерство” (СП) – засади її формування, основні принципи та можливості для України. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2009. №2(84). С. 109–113.

201. Хартія про особливе партнерство між Україною та Організацією Північно-Атлантичного договору: Міжнародний документ від 09.07.1997. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_002 (дата звернення 16.02.2024).

202. Хартія Україна – США про стратегічне партнерство. 2008. URL: <https://ua.usembassy.gov/uk/our-relationship-uk/u-s-ukraine-charter-strategic-partnership-uk/> (дата звернення 16.02.2024).

203. Хто автор “комплексу заходів щодо залучення України до євразійського інтеграційного процесу”? 2013. URL: https://zaxid.net/hto_avtor_kompleksu_zahodiv_shhodo_zaluchennya_ukrayini_do_yevraziyskogo_integratsiynogo_protseesu_n1292788 (дата звернення 18.09.2024).

204. Чекаленко Л. Д. Євразійські економічні й політичні структури та Україна. *Персонал*. 2007. № 6. С. 6–14.

205. Чекаленко Л. Д. Україна–США: від проектів до реалій. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2012. № 107(1). С. 103–112.

206. Швечикова Я. П. Місце України в структурі європейського регіонального комплексу безпеки. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2015. № 126(1). С. 71–78.

207. Шергін С. О. Геополітичні пріоритети України та Росії в контексті неєвразійської парадигми розвитку. *Науковий вісник Дипломатичної академії України*. 2012. № 18. С. 287–292.

208. Ющенко про НАТО, кордон, Вічну Україну і “деякі точки світу”. 2008. URL: <https://www.unian.ua/society/108069-yuschenko-pro-nato-kordon-vichnu-ukrajinu-i-deyaki-tochki-svitu.html> (дата звернення 16.02.2024).
209. Açıkmeşe S. A., Ata F. K., Aytaç G. B., Gürson P., Kırval L., Coşkun B. B. et al. *Security Studies: Classic to Post-modern Approaches*, Lanham: Rowman & Littlefield. 2023. 475 p.
210. Arenas J. F. M. From Homer to Hobbes and Beyond— Aspects of ‘security’ in the European Tradition. *Globalization and environmental challenges: reconceptualizing security in the 21st century* / Ed.s. H. G. Brauch, Ú. O. Spring, C. Mesjasz, J. Grin, P. Dunay, N. C. Behera, B. Chourou, P. Kameri-Mbote, P. H. Liotta. Berlin: Springer. 2008. P. 263–277.
211. *Between Russia and the West: Foreign and Security Policy of Independent Ukraine* / Eds. K. R. Spillmann, A. Wenger, and D. Müller. Zurich: Center for Security Studies and Conflict Research, Swiss Federal Institute of Technology, 1999. 357 p.
212. Bieleń S., Kukułka J. et. al. *Leksykon pokoju*. Warszawa: Krajowa Agencja Wydawnicza, 1987. 250 p.
213. Biskup P., Rogers J., Shelest H. *The trilateral initiative: Rekindling relations between Britain, Poland and Ukraine*. London: Council on Geostrategy, Polish Institute of International Affairs, Foreign Policy Council ‘Ukrainian Prism’. 2023. 13 p. URL: <https://www.geostrategy.org.uk/research/the-trilateral-initiative-rekindling-relations-between-britain-poland-and-ukraine/> (дата звернення 03.06.2024).
214. *Black Sea Synergy*. 2024. URL: https://www.eeas.europa.eu/eeas/black-sea-synergy_en (дата звернення 16.02.2024).
215. Brzezinski Z. K. *The grand chessboard: American primacy and its geostrategic imperatives*. New York: Basic Books, 1997. 223 p.
216. Buzan B. *People, states, and fear: The national security problem in international relations*. Chapel Hill: University of North Carolina Press, 1983. 262 p.
217. Buzan B. *Regions and Powers: The Structure of International Security*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003. 564 p.

218. Capital & Conflict. Geopolitics. URL: <https://www.capitalandconflict.com/geopolitics/page/1> (дата звернення 10.11.2023).
219. Charter of Organization for democracy and economic development – GUAM. 2006. URL: <https://guam-organization.org/en/charter-of-organization-for-democracy-and-economic-development-guam/> (дата звернення 16.02.2024).
220. Chihaiia S. M. Geostrategic Approaches. *The Palgrave Encyclopedia of Global Security Studies* / Ed.s. S. N. Romaniuk, P. N. Marton. Cham: Springer International Publishing. 2023. P. 612–616.
221. Clausewitz C. On War. // translation from German. M. Howard, P. Paret. Princeton: Princeton University Press, 1989. 752 p.
222. Communication from the Commission “European Neighbourhood Policy – strategy paper”. Brussels, 12.5.2004, COM(2004) 373 final. URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/2004-communication-commission-european-neighbourhood-policy-strategy-paper_en (дата звернення 16.02.2024).
223. Communication from the Commission to the Council and the European Parliament Black sea synergy - A new regional cooperation initiative. Brussels, 11.4.2007, COM/2007/0160 final. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/ALL/?uri=CELEX%3A52007DC0160> (дата звернення 16.02.2024).
224. Communication from the Commission to the Council and the European Parliament - Report on the first year of implementation of the Black sea synergy. Brussels, 19.6.2008, COM/2008/0391 final. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52008DC0391&from=en> (дата звернення 16.02.2024).
225. Communication from the Commission to the Council and the European Parliament “Wider Europe – Neighbourhood: A New Framework for Relations with our Eastern and Southern Neighbours”. Brussels, 11.03.2003, COM/2003/0104 final. URL: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2003:0104:FIN:EN:PDF> (дата звернення 16.02.2024).

226. Communication from the Commission to the European Parliament and the Council “Eastern Partnership”. Brussels, 3.12.2008, COM(2008) 823 final. URL: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2008:0823:FIN:EN:PDF> (дата звернення 16.02.2024).
227. Comprehensive Assistance Package for Ukraine. 2016. URL: https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2016_09/20160920_160920-compreh-ass-package-ukraine-en.pdf (дата звернення 03.06.2024).
228. Consolidated version of the Treaty on European Union. Maastricht, 07.06.2016. 2016/C 202/1. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:12016M/TXT> (дата звернення 10.11.2023).
229. Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union. 26.10.2012. 2012/C 326/01. URL: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:12012E/TXT:en:PDF> (дата звернення 03.04.2025).
230. Costa M. Malta to ‘wait and see’ before deciding on PESCO defence pact, Muscat says. 2017. URL: https://www.maltatoday.com.mt/news/europe/83085/malta_to_wait_and_see_before_deciding_on_pesco_defence_pact_muscat_says#.YwETgC-wmf0 (дата звернення 18.09.2024).
231. Czachor R., Stała neutralność państwa w prawie międzynarodowym publicznym, Wrocław: Instytut Profesjonalnego Rozwoju, 2021. 288 p.
232. Czaputowicz J. Bezpieczeństwo międzynarodowe: współczesne koncepcje. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2012. 262 p.
233. Dikshit R. D. Geographical thought: a contextual history of ideas. New Delhi: PHI Learning Private Limited, 2011. 300 p.
234. Dinkel J. The Non-Aligned Movement: genesis, organization and politics (1927-1992). Leiden: Brill, 2018. 368 p.
235. Dragneva-Lewers R., Wolczuk K. Ukraine between the EU and Russia: The integration challenge. London: Palgrave Macmillan UK, 2015. 148 p.

236. Eberhardt P. koncepcja nawalizmu Alfreda Thayera Mahana. *Przegląd Geograficzny*. 2013. 85(4). С. 629–654.

237. Eberhardt P. koncepcje geopolityczne Aleksandra Dugina. *Przegląd Geograficzny*. 2010. № 82(2). С. 221–240.

238. EU publishes fourth report on Black Sea Synergy. URL: <https://cpmr-balkan-blacksea.org/maritime/fourth-report-on-the-black-sea-synergy/6606/> (дата звернення 16.02.2024).

239. European Parliament resolution of 17 January 2008 on a Black Sea Regional Policy Approach. Strasbourg, 17.1.2008, 2007/2101(INI). URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-6-2008-0017_EN.html (дата звернення 16.02.2024).

240. European Parliament resolution of 25 February 2010 on the situation in Ukraine. Brussels, 25.02.2010. URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-7-2010-0035_EN.html (дата звернення 18.09.2024).

241. European Parliament resolution of 1 December 2011 containing the European Parliament's recommendations to the Council, the Commission and the EEAS on the negotiations of the EU-Ukraine Association Agreement. Brussels, 1.12.2011, 2011/2132(INI). URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-7-2011-0545_EN.html (дата звернення 18.09.2024).

242. European Peace Facility: Council greenlights further funding for training of the Ukrainian Armed Forces under EUMAM Ukraine. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2023/11/28/european-peace-facility-council-greenlights-further-funding-for-training-of-the-ukrainian-armed-forces-under-eumam-ukraine/> (дата звернення 03.06.2024).

243. EU-Ukraine Association Agreement “What does the Agreement offer?” 2016. 2 с. URL: https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/140912_eu-ua_aa_what_does_the_agreement_offer_v.pdf (дата звернення 18.09.2024).

244. Foreign and Security Policy. 2020. URL: https://european-union.europa.eu/priorities-and-actions/actions-topic/foreign-and-security-policy_en (дата звернення 10.11.2023).

245. Fukuyama F. The End of History and the Last Man. New York: The Free Press, 1992. 418 p.

246. Gotev G. Lithuanian envoy: Failed deal with Ukraine could hurt EU's Eastern Partnership. 2013. URL: <https://www.euractiv.com/section/elections/news/lithuanian-envoy-failed-deal-with-ukraine-could-hurt-eu-s-eastern-partnership/> (дата звернення 18.09.2024).

247. Grupa Wyszehradzka. URL: <https://www.gov.pl/web/nauka/grupa-wyszehradzka-visegrad-group> (дата звернення 03.06.2024).

248. GUAM: History and institutional formation. URL: <https://guam-organization.org/en/guam-history-and-institutional-formation/> (дата звернення 16.02.2024).

249. Guerra M. J. An Introduction to Clausewitzian Strategic Theory: General Theory, Strategy, and their Relevance for Today. 2012. URL: <https://www.militarystrategymagazine.com/article/an-introduction-to-clausewitzian-strategic-theory-general-theory-strategy-and-their-relevance-for-today/> (дата звернення 10.11.2023).

250. Handbook on CSDP The Common Security and Defence Policy of the European Union. 2021. URL: <https://www.egmontinstitute.be/app/uploads/2021/06/CSDP-HANDBOO-4th-edition.pdf> (дата звернення 10.11.2023).

251. Haughton A. S. Securitization and De-securitization. *The Palgrave Encyclopedia of Global Security Studies* / Ed.s. S. N. Romaniuk, P. N. Marton. Cham: Springer International Publishing. 2023. P. 1297–1299.

252. Huntington P. S. The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order. New York: Simon & Schuster, 1996. 367 p.

253. Hurak I. Ukrainian-Russian Interstate Relations During the Presidency of Viktor Yanukovich– “Honeymoon Period” or “Coercion to Marriage”. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska*. 2016. № 1. С. 103–121.

254. Hurak I., Boichuk O., Nahorniak M. The Russia of “early Putin” in search of a new national identity: modern imperial ideology in the shadow of the “humanitarian” “Russian world”. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2022. № 153. С. 19–33.

255. Joint Declaration of the Heads of States of the Organization for democracy and economic development – GUAM on the issue of conflict settlement. 2006. URL: <https://guam-organization.org/en/joint-declaration-of-the-heads-of-state-of-the-organization-for-democracy-and-economic-development-guam-on-the-issue-of-conflict-settlement/> (дата звернення 16.02.2024).

256. Joint staff working document “Black Sea Synergy: review of a regional cooperation initiative”. Brussels, 20.01.2015, SWD(2015) 6 final. URL: https://web.archive.org/web/20220123221515/https://blacksea-horizon.eu/object/document/318/attach/swd_2015_6_en.pdf (дата звернення 16.02.2024).

257. Joint staff working document “Black Sea Synergy: review of a regional cooperation initiative - period 2015-2018”. Brussels, 5.3.2019, SWD(2019) 100 final. URL: https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/swd_2019_100_f1_joint_staff_working_paper_en_v3_p1_1013788-1.pdf (дата звернення 16.02.2024).

258. Kaldor M. *New and old wars: organized violence in a global era*. Third edition. Cambridge: Polity Press, 2012. 268 p.

259. Kapitonenko M. Resolving Post-Soviet ‘Frozen Conflicts’: Is Regional Integration Helpful?. *Caucasian Review of International Affairs*. 2009. № 3(1). P. 37–44.

260. Kissinger H. *World Order*. New York: Penguin Press, 2014. 432 p.

261. Kitler W. Security of the state and national security. Main research positions and the practice of the Polish legislator. *Security Dimensions*. 2020. № 33. P. 40–73.

262. Kjellén R. Political Handbooks III: The State as a Lifeform // translation from Swedish. A Translation Project V. 0.1.1. Stockholm: Hugo Gebers Förlag, 1916. 117 p.

263. Kuchyk O., Berezovska-Chmil O., Gnatyshyn M., Moskaliuk M., Svoboda I. The role of state institutions in the formation of security policy during potential military conflicts. *Salud, Ciencia y Tecnología-Serie de Conferencias*. 2025. № 4. P. 1304–1314.

264. Kuzio T. Ukraine's relations with the West since the Orange Revolution. *European Security*. 2012. № 21(3). 395–413.

265. Kuzio T., Moroney D. P. J. Ukraine and the west: Moving from stability to strategic engagement. *European Security*. 2001. № 10(2). P. 111–126.

266. Kuźniar R. Bezpieczeństwo w stosunkach międzynarodowych. *Stosunki międzynarodowe, geneza, struktura, dynamika* / Ed.s. E. Halizak, R. Kuzniar. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego. 2006. P. 142–179.

267. Kuźniar R. Ewolucja problemu bezpieczeństwa – rys historyczny. *Bezpieczeństwo międzynarodowe (wyd. 2)*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar. 2020. P. 18–41.

268. Macała J. Friedrich Ratzel jako twórca niemieckiej Geopolitik. *Athenaeum. Polskie Studia Politologiczne*. 2012. № 34. P. 125–148.

269. Mackinder H. J. The Geographical Pivot of History. *The Geographical Journal*. 1904. № 23(4). P. 421–437.

270. Maksak H. The security perception and security policy of Ukraine, 1991–2018. *Defense & Security Analysis*. 2020. Vol. 37 No. 1. P. 53–65.

271. Map of the war in Ukraine. 2025. URL: <https://deepstatemap.live/en#6/49.1240458/33.0908203> (дата звернення: 25.02.2025).

272. Mariotti C. Elite theory. *The Palgrave Encyclopedia of Interest Groups, Lobbying and Public Affairs* / Ed.s. P. Harris, A. Bitonti, C. S. Fleisher, A. S. Binderkrantz. Cham: Springer International Publishing. 2022. P. 427–432.

273. Mearsheimer J. J. The case for a Ukrainian nuclear deterrent. *Foreign affairs*. 1993. Vol. 72 No. 3. P. 50–66.

274. Members and other Participants of NAM Movement. URL: <https://www.mea.gov.in/Images/pdf/Members-and-other-participants.pdf> (дата звернення 18.09.2024).

275. Mironowicz E. Polityka zagraniczna Ukrainy 1990-2010. Białystok: Wydawnictwo Uniwersyteckie Trans Humana, 2012. 367 p.

276. Miszczak K. Polska a Wspólna Polityka Bezpieczeństwa i Obrony Unii Europejskiej. *Myśl Ekonomiczna i Polityczna*. 2014. № 3(46). S. 200–223.

277. Multi-Domain Operations in NATO – Explained. 2023. URL: <https://www.act.nato.int/article/mdo-in-nato-explained/> (дата звернення 10.11.2023).

278. NATO Encyclopedia 2019. 2019. URL: https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2020/1/pdf/2019-nato-encyclopedia-eng.pdf (дата звернення 03.04.2025).

279. NATO Freedom Consolidation Act of 2007. URL: <https://www.congress.gov/bill/110th-congress/senate-bill/494/text?s=1&r=31&q=%7B%22search%22%3A%22appropriation%22%7D> (дата звернення 16.02.2024).

280. NATO's 2022 Strategic Concept. 2022. URL: https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2022/6/pdf/290622-strategic-concept.pdf (дата звернення 09.06.2024).

281. NATO's Support to Ukraine. 2018. URL: https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_2018_11/20181106_1811-factsheet-nato-ukraine-sup.pdf (дата звернення 03.06.2024).

282. NATO-Ukraine Trust Funds. 2022. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_153288.htm?selectedLocale=en (дата звернення 03.06.2024).

283. Niehus G. Op-Ed: How NATO Is Helping Ukraine 2023. URL: <https://ip-quarterly.com/en/op-ed-how-nato-helping-ukraine> (дата звернення 09.06.2024).

284. Pawłuszko T. Konceptualizacja teorii regionalnych kompleksów bezpieczeństwa. 2019. *Rocznik Bezpieczeństwa Międzynarodowego*. № 9(2). P. 57–70.

285. Perot E. The art of commitments: NATO, the EU, and the interplay between law and politics within Europe's collective defence architecture. *European Security*. 2019. № 28(1). P. 40–65.

286. Popławski D. Polityka neutralności i bezaliansowości. *Poziomy analizy stosunków międzynarodowych*. Tom 2 / Ed.s. Halizak E., Pietraś M. Warszawa: Wydawnictwo Rambler. 2013. P. 541–564.

287. Relations with Ukraine. 2024. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_37750.htm (дата звернення 03.06.2024).

288. Rozanov A. A., Dovgan E. F. Collective Security Treaty Organisation. Geneva/Minsk: The Geneva Centre for the Democratic Control of Armed Forces. 2010. 94 p. URL: https://www.dcaf.ch/sites/default/files/publications/documents/RP06_CSTO.pdf (дата звернення 16.02.2024).

289. Sherr J. The Mortgaging of Ukraine's Independence. London: Chatham House. 2010. 20 p. URL: https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/public/Research/Russia%20and%20Eurasia/bp0810_sherr.pdf (дата звернення 10.11.2024).

290. Shindelar J. D. Hunting for Huntington's Evidence: An Empirical Reassessment of The Clash of Civilizations Theory. 2013. URL: <https://www.bemidjistate.edu/academics/political-science/wp-content/uploads/sites/40/2022/03/bsu-student-journal-thesis-final-cut.pdf> (дата звернення 10.11.2023).

291. Sjursen H. Why expand?: The question of legitimacy and justification in the EU's enlargement policy. *JCMS: journal of common market studies*. 2002. № 40(3). P. 491–513.

292. Stańczyk J. Bezpieczeństwo w perspektywie studiów krytycznych. *Studia Bezpieczeństwa Narodowego*. 2021. № 21. P. 47–64.

293. Statement by the North Atlantic Council on Russia's attack on Ukraine. URL:

https://www.nato.int/cps/uk/natohq/official_texts_192404.htm?selectedLocale=uk (дата звернення 03.06.2024).

294. Stępniewski T. „Do Europy razem z Rosją”: polityka zagraniczna Ukrainy w czasie prezydentury Leonida Kuczmy. *Myśl Ekonomiczna i Polityczna*. 2018. № 4(63). P. 184–207.

295. Suprun V. Artificial Intelligence in the security and defence policy of Ukraine: opportunities, challenges and threats. *Матеріали міжнародної наукової конференції Цифрова дипломатія України: синергія реального і віртуального (24 листопада 2023)*. Упорядники: М. Мальський, Р. Вовк, О. Кучик. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка. С. 101–105.

296. Suprun V. Belarus in a changing world: an analysis of security and defense policy (2010–2024). *Матеріали міжнародної наукової конференції “Політичні процеси сучасності: глобальний та регіональний виміри” (25–26 квітня 2024)*. Упорядники: І. Є. Цепенда, О. О. Рафальський, В. М. Якубів, О. Я. Калакура, І. Ф. Гурак, В. Й. Климончук, В. В. Марчук, І. С. Монолатій, І. І. Доцяк, О. І. Липчук, І. І. Ломака, М. Ф. Москалюк. Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. С. 98–110.

297. Suprun V. Trilateral initiative: Ukraine, Poland, and the United Kingdom on the way to common security and stability in Europe. *Матеріали міжнародної наукової конференції “Актуальні проблеми зовнішньої політики України” (30 листопада 2023)*. Упорядники: В. Ю. Макар, А. В. Стецюк, Л. Н. Мельничук, І. І. Макух-Федоркова. Чернівці: Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. С. 107–110.

298. Suprun V. Trójkąt zagrożeń bezpieczeństwa zewnętrznego Ukrainy w okresie prezydentury Wołodymyра Zełenskiego: aspekty militarno-polityczne. *Odporność społeczeństwa, państwa na zagrożenia hybrydowe* / Ed.s. L. Elak, T. Zieliński, Z. Ciekanowski, S. Żurawski. Warsaw: Publishing House of the Management Academy of Applied Sciences in Warsaw. 2023. P. 379–398.

299. Suprun V. Ukraine’s foreign policy dilemmas between European integration, NATO aspirations, and the Russian pressure: the premises, consequences, and lessons

of non-alignment. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2024. № 51. С. 239–247.

300. Suprun V. Ukraine's path to the European Union: the evolution of security and defense policy in the period 2014–2022. *Вісник Прикарпатського університету. Серія: Політологія*. 2024. № 18. С. 22–35.

301. Surdel B. AUKUS – amerykańskie współzawodnictwo z Chinami kosztem bezpieczeństwa Europy?. URL: <https://csm.org.pl/aucus-amerykanskie-wspolzawodnictwo-z-chinami-kosztem-bezpieczenstwa-europy/> (дата звернення 03.06.2024).

302. Szczyt Trójkąta Lubelskiego. URL: <https://www.prezydent.pl/aktualnosci/wizyty-zagraniczne/prezydent-na-ukrainie-na-szczycie-trojkatu-lubelskiego-47049> (дата звернення 16.05.2024).

303. Szeptycki A. Półwysep Krymski w stosunkach między Federacją Rosyjską i Ukrainą. *Stosunki międzynarodowe – International Relations*. 2013. № 1(47). С. 109–131.

304. Szeptycki A. The European Union in the Mirror of the Ukrainian Crisis (2013–2014). *Stosunki międzynarodowe – International Relations*. 2015. Vol. 51 No. 1, P. 107–125.

305. The Chisinau Declaration of the GUUAM Heads of States “In the name of democracy, stability and development”. 2005. URL: <https://guam-organization.org/en/the-chisinau-declaration-of-the-guam-heads-of-states-in-the-name-of-democracy-stability-and-development/> (дата звернення 16.02.2024).

306. Tolstrup J. Russia vs. the EU: the competition for influence in post-Soviet states. Boulder: Lynne Rienner Publishers, 2013. 295 p.

307. Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community. Lisbon, 13.12.2007, 2007/C 306/01. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A12007L%2FTXT> (дата звернення 18.09.2024).

308. Tyushka A., Czechowska L. Strategic partnerships, international politics and IR theory. *States, international organizations and strategic partnerships* / Ed.s.

L. Czechowska, A. Tyushka, A. Domachowska, K. Gawron-Tabor, J. Piechowiak-Lamparska. Cheltenham: Edward Elgar Publishing. 2019. P. 8–43.

309. Verbatim report of proceedings, Wednesday, 23 February 2005, Strasbourg.
URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/CRE-6-2005-02-23_EN.html
(дата звернення 16.02.2024).

310. Wæver O. Aberystwyth, Paris, Copenhagen: The Europeanness of New “Schools” of Security Theory in an American Field. *Thinking the International Differently: Worlding Beyond the West* / Ed.s. A. B. Tickner, D. Blaney. Abingdon: Routledge. 2012. P. 48–71.

311. Wallace W. C., Romaniuk S. N. Critical Security Studies. *The Palgrave Encyclopedia of Global Security Studies* / Ed.s. S. N. Romaniuk, P. N. Marton. Cham: Springer International Publishing. 2023. P. 256–260.

312. Waltz N. K. Theory of International Politics. Boston: Addison-Wesley Publishing Company, 1979. 251 p.

313. Was NATO Enlargement a Mistake? Foreign Affairs Asks the Experts. 2022. URL: <https://www.foreignaffairs.com/ask-the-experts/2022-04-19/was-nato-enlargement-mistake> (дата звернення 18.09.2024).

314. Wdrażanie stałej współpracy strukturalnej (PESCO) oraz zarządzanie nią.
URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2020/659280/EPRS_ATA\(2020\)659280_PL.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/ATAG/2020/659280/EPRS_ATA(2020)659280_PL.pdf) (дата звернення 03.06.2024).

315. Wilson A. Ukraine crisis: What it means for the West. New Haven: Yale University Press, 2014. 236 p.

316. Wiśniewska I. Signing an agreement on a free-trade zone within the CIS. 2011. URL: <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2011-10-26/signing-agreement-a-free-trade-zone-within-cis> (дата звернення 18.09.2024).

317. Wittmann K. Towards a new Strategic Concept for NATO. Rome: NATO Defense College “NDC Forum Papers Series”. 2009. 168 p. URL: https://www.files.ethz.ch/isn/108701/fp_10.pdf (дата звернення 16.02.2024).

318. Wojciuk A. Bezpieczeństwo w teoriach stosunków międzynarodowych. *Bezpieczeństwo międzynarodowe*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar. 2012. P. 415–447.

319. Yalta GUUAM Charter 2001. URL: <https://guam-organization.org/en/yalta-guuam-charter-2001/> (дата звернення 16.02.2024).

320. Zięba R. Wstęp do teorii polityki zagranicznej państwa. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2005. 206 p.

321. Zięba R., Bieleń S., Zając, J. et. al. Teorie i podejścia badawcze w nauce o stosunkach międzynarodowych. Warszawa: Wydział Dziennikarstwa i Nauk Politycznych UW. 2015. 289 p.

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці в наукових фахових виданнях України:

1. Suprun V. Ukraine's path to the European Union: the evolution of security and defense policy in the period 2014–2022. *Вісник Прикарпатського університету. Серія: Політологія*. 2024. № 18. С. 22–35.

DOI: <https://doi.org/10.32782/2312-1815/2024-18-2>

URL: <https://journals.pnu.if.ua/index.php/politology/article/view/139>

2. Гурак І., Супрун В. Російський контекст воєнно-політичних загроз і викликів для національної безпеки України за часів президентства Віктора Януковича. *Історико-політичні проблеми сучасного світу*. 2024. № 50. С. 69–78.

DOI: <https://doi.org/10.31861/mhpi2024.50.69-78>

URL: <https://mhpi.chnu.edu.ua/mhpi/article/view/160>

3. Супрун В. Реорганізація європейських малих альянсів: спільне стратегічне бачення на основі досвіду регіональних ініціатив країн ЄС і ЄЗЗ. *Національні інтереси України*. 2025. № 4(9). С. 1112–1124.

DOI: [https://doi.org/10.52058/3041-1793-2025-4\(9\)-1112-1124](https://doi.org/10.52058/3041-1793-2025-4(9)-1112-1124)

URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/niu/article/view/22508>

Публікації в іноземних наукових виданнях:

4. Suprun V. Trójkąt zagrożeń bezpieczeństwa zewnętrznego Ukrainy w okresie prezydentury Wołodymyра Zełenskiego: aspekty militarno-polityczne. *Odporność społeczeństwa, państwa na zagrożenia hybrydowe* / Ed.s. L. Elak, T. Zieliński, Z. Ciekanowski, S. Żurawski. Warsaw: Publishing House of the Management Academy of Applied Sciences in Warsaw. 2023. P. 379–398 (розділ монографії).

URL:

https://www.researchgate.net/publication/391137263_Trojkat_zagrozen_bezpieczenstwa_zewnetrznego_Ukrainy_w_okresie_prezydentury_Wolodymyra_Zelenskiego_aspekty_militarno-polityczne

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дослідження:

5. Directorate-General for Research and Innovation, European Commission. A European Framework for Science Diplomacy – Recommendations of the EU Science Diplomacy Working Groups. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2025. 85 p. ISBN 978-92-68-20785-7.

DOI: <https://doi.org/10.2777/9235330>

URL: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/4b319f3d-e9ff-11ef-b5e9-01aa75ed71a1/language-en>

6. Suprun V. Belarus in a changing world: an analysis of security and defense policy (2010–2024). *Матеріали міжнародної наукової конференції “Політичні процеси сучасності: глобальний та регіональний виміри” (25-26 квітня 2024)*. Упорядники: І. Є. Цепенда, О. О. Рафальський, В. М. Якубів, О. Я. Калакура, І. Ф. Гурак, В. Й. Климончук, В. В. Марчук, І. С. Монолатій, І. І. Доцяк, О. І. Липчук, І. І. Ломака, М. Ф. Москалюк. Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. С. 98–110.

URL: <https://kpol.pnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/102/2024/12/zbirnyk-materialiv-v-mizhnarodnoi-naukovo-praktychnoi-konferentsii-politychni-protsesty-suchasnosti-hlobalnyj-ta-rehionalnyj-vymiry-2024r.pdf>

7. Suprun V. Trilateral initiative: Ukraine, Poland, and the United Kingdom on the way to common security and stability in Europe. *Матеріали міжнародної наукової конференції “Актуальні проблеми зовнішньої політики України” (30 листопада 2023)*. Упорядники: В. Ю. Макар, А. В. Стецюк, Л. Н. Мельничук, І. І. Макух-Федоркова. Чернівці: Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. С. 107–110.

URL:

https://www.academia.edu/112550115/Trilateral_initiative_Ukraine_Poland_and_the_United_Kingdom_on_the_way_to_common_security_and_stability_in_Europe

8. Suprun V. Artificial Intelligence in the security and defence policy of Ukraine: opportunities, challenges and threats. *Матеріали міжнародної наукової конференції Цифрова дипломатія України: синергія реального і віртуального*

(24 листопада 2023). Упорядники: М. Мальський, Р. Вовк, О. Кучик. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка. С. 101–105.

URL: <https://www.ispc.org.ua/wp-content/uploads/2023/11/Conference-proceedings-11-2023.pdf>

9. Супрун В. Р. Перспективи Східного партнерства після повномасштабного вторгнення Росії в Україну: модернізація чи стагнація?. *Матеріали міжнародної наукової конференції “Криза сучасної системи міжнародної безпеки: українська формула миру”* (21 квітня 2023). Упорядники: М. Мальський, Р. Вовк, О. Кучик. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка. С. 106–111.

URL: <https://www.ispc.org.ua/wp-content/uploads/2023/04/Conference-proceedings-04-2023.pdf>

10. Супрун В. Р. Міжнародні гарантії безпеки для України: від Будапештського меморандуму до Київського безпекового договору. *Матеріали міжнародної наукової конференції “Актуальні проблеми зовнішньої політики України”* (25 листопада 2022). Упорядники: В. Ю. Макар, О. О. Шородок, Б. А. Куделько, А. Г. Ексман, В. А. Рудка. Чернівці: Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. С. 32–34.

URL:

https://www.academia.edu/112547257/Міжнародні_гарантії_безпеки_для_України_від_Будапештського_меморандуму_до_Київського_безпекового_договору

Міжнародні літні школи, які аспірант успішно завершив:

1. Міжнародна літня школа на тему “Злочин і кара: відповідальність за правом війни. Перспективи міжнародного права та історіографії” (“Crime and Punishment: Responsibility of the Law of War. Perspectives of International Law and Historiography”), яка проходила з 28 серпня по 3 вересня 2022 р. в Піші (Польща), за організацією Центру діалогу ім. Юліуша Мєрошевського.

2. Міжнародна літня школа “Написання грантів” (“Grant Writing”), організована 5–10 вересня 2022 р. в Смардзевіце (Польща), Вищою школою соціальних досліджень Інституту філософії та соціології Польської академії наук,

яка фінансувалася Польським національним агентством академічних обмінів у рамках проєкту “Міжнародний обмін стипендіями аспірантів і академічного персоналу” (реєстраційний номер проєкту PPI/PRO/2019/1/00043/U/00001).

3. Міжнародна літня школа “Штучний інтелект: від ідеї до застосування” (“Artificial Intelligence: From Ideas to Application”), що відбулася 18–24 червня 2023 р. в Любліні (Польща), організована Докторською школою суспільних наук Університету Марії Кюрі-Склодовської. Захід відбувся за підтримки Польського національного агентства академічних обмінів у межах проєкту “Докторські школи UMCS - Ваш успіх у глобалізованому світі науки” (реєстраційний номер проєкту BPI/STE/2021/1/00006/U/00001).

4. Міжнародна літня школа “Управління дисертацією” (“Dissertation Management”), яка пройшла 10–15 вересня 2023 р. у Вежбі (Польща), організована Вищою школою соціальних досліджень Інституту філософії та соціології Польської академії наук у межах проєкту “Стале міжнародне зростання в докторській освіті: співпраця та мобільність” (реєстраційний номер проєкту BPI/STE/2021/1/00030/U/00001).

Перелік нагород і грантів аспіранта:

1. Переможець вікторини “Хартія НАТО-Україна”, організована Радою зовнішньої політики “Українська призма” та Офісом зв’язку НАТО в Україні (2021 р.);

2. Дослідницький грант “Невидимий університет для України” від Центральноєвропейського університету (2024 р.);

3. DUSS Virtual Research Award, наданий Інститутом досліджень Австрії та Центральної Європи імені Вірта Університету Альберти (2024 р.);

4. Дослідницький грант “Невидима докторська школа” від Центральноєвропейського університету (2024 р.);

5. Дослідницький грант “Невидима докторська школа” від Центральноєвропейського університету (2025 р.).

Інформація про дослідницькі позиції аспіранта

1. Гостьовий дослідник (Visiting researcher) на факультеті політичних наук та міжнародних досліджень Варшавського університету (2022–2023 pp.);
2. Гостьовий аспірант-дослідник (Visiting postgraduate researcher) у школі соціальних та політичних наук Единбурзького університету (2022–2024 pp.);
3. Дослідник (Research fellow) на кафедрі європейського сусідства у Коледжі Європи в Натоліні (2024–2025 pp.).

Робоча група з наукової дипломатії ЄС Генерального директорату з досліджень та інновацій Європейської Комісії.

Додаток Б.1

Список експертів робочої групи № 5: наскрізна група з дефініції, принципів та доданої вартості європейської наукової дипломатії.

WG 5: Definition, principles and EU added value of European science diplomacy

Science Co-Chair: **Pascal Griset**, Professor of Contemporary History, Paris Sorbonne Université, France

Diplomacy Co-Chair: **Gabriella Papp**, Head of Science Diplomacy Unit, Hungarian Ministry of Foreign Affairs and Trade

Supported by **Rasmus Gjedssø Bertelsen**, Professor of Northern Studies, Arctic University of Norway at Tromsø

Members:

Antonella Autino, Manager, PRIMA EU Partnership

Martin Bech, Senior Advisor, Danish Academy of Technical Sciences (ATV)

Barbora Bruant Gulejova, STEM Ambassador, University of Bern / ATLAS Collaboration of CERN

Lucian Brujan, Programme Director International Relations / Berlin Process Coordinator for Education, Science, Innovation, German National Academy of Sciences Leopoldina

Melanie dos Santos Mendes, Head National and International Relations, Corporate Development, Forschungszentrum Jülich, Germany

Emmanuelle Gardan, Director, Coimbra Group

Emmanuelle Garnier, President, Université Toulouse – Jean Jaurès, France

Albin Gaunt, Policy Manager, Swedish Foundation for International Cooperation in Research and Higher Education (STINT)

David Honys, Deputy Vice-President, President of the Council for International Affairs, Czech Academy of Sciences

Valentin Katrandzhiev, Chief Expert, Bulgarian Diplomatic Institute

Kathrin Kohs, Deputy Head of International Affairs Division, German Research Foundation (DFG)

Anne Kovalainen, Professor of Entrepreneurship and Business Knowhow, University of Turku, Finland

Sophie Lemahieu, Senior Policy Officer, Science Europe

Nicolas Levrat, Director of the Global Studies Institute, Université de Genève, Switzerland

Angela Liberatore, Head of Scientific Management Unit, European Research Council Executive Agency (ERCEA)

Peter Maassen, Professor in Higher Education Studies, University of Oslo

Siegfried Martin-Diaz, Advisor for Science and Technology, Ambassade de France en Allemagne, Ministère de l'Europe et des Affaires étrangères

Raoul Mille, Science Counsellor, Représentation permanente de la France auprès des organisations des Nations Unies à Rome

Elif Özkaragöz Doğan, Lecturer, Hacettepe University, Türkiye

José María Robles Fraga, Minister Counsellor for Cultural and Scientific Affairs, Spanish Embassy in the United Kingdom, Spanish Ministry of Foreign Affairs, European Union and Cooperation

Johanna Seibert, Deputy Head for Strategic Planning, Alexander von Humboldt Foundation, Germany

Vitalij Suprun, PhD candidate, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ukraine / Visiting postgraduate researcher (non-resident), University of Edinburgh, United Kingdom

Victoria Villamar, Head of Engagement and External Relations, European Food Safety Authority (EFSA)

Більше інформації за посиланням: https://research-and-innovation.ec.europa.eu/news/all-research-and-innovation-news/launch-eu-science-diplomacy-working-groups-results-call-expressions-interest-published-2023-12-06_en.

Global Service Facility
a project funded by the
European Commission

Vitalii Suprun

Via E-mail:
suprun.vitalis@gmail.com

Invitation to the Co-Creation Workshop of
EU Science Diplomacy Working Group 5

Date:
19/02/2024

Dear Vitalii Suprun,

with this we would like to warmly invite you to the Co-Creation Workshop of the Science Diplomacy Working Group 5 at the Sorbonne Université.

Time: 9:00–17:00 CET (starting with a Welcome Coffee at 9:00) on Friday, 1 March 2024

Location: Sorbonne Université (historical campus), 1 rue Victor Cousin 75005 Paris.

Social Event (in process of planning): There will be either a Reception or Get-together the night before on 29 February 2024, starting approx. at 19:00 CET (Location: Sorbonne Université/or in the vicinity of it)

We were able to accommodate your travel sponsoring request and your travel expenses will be covered by the European Commission.

We are looking forward to meeting you in Paris!

Sincerely,

Charlotte Rungius
On behalf of the Global Service Facility, a project funded by the European Commission

Види регіональних безпекових комплексів.

Тип	Ключові характеристики	Приклад(и)
Стандартний	Полярність визначається регіональними державами	Близький Схід, Південна Америка, Південно-Східна Азія, Африканський Ріг, Південна Африка
Центрований:		
Супердержава	Однополярний, центрований на супердержаві	Північна Америка
Велика держава	Однополярний, центрований на великій державі	СНД, потенційно Південна Азія
Регіональна держава	Однополярний, центрований на регіональній державі	Немає
Інституційний	Регіон набуває якості актора через інституції	ЄС
Велика держава	Біполярність чи мультиполярність з великими державами як регіональними полюсами	Європа до 1945 року, Східна Азія
Суперкомплекси	Високий рівень міжрегіональної безпеки, що виникає внаслідок поширення впливу великих держав на сусідні регіони	Східна та Південна Азія

Джерело: [217, с. 62].

Типологія безпеки.

Критерій	Значення
Суб'єкт (хто забезпечує безпеку)	Держава, міжнародна організація, недержавний суб'єкт
Референтний об'єкт (кому забезпечується безпека)	Держава, міжнародна система, соціальна група, індивід
Предметний обсяг	Військова, політична, економічна, соціальна, екологічна безпека тощо
Просторовий обсяг	Локальна, регіональна, глобальна безпека
Спосіб забезпечення	Унілатеральний, баланс сил, блокова система, колективна безпека

Джерело: [232, с. 28].

Школи в рамках критичних студій безпеки

Специфікація	Копенгагенська школа	Валлійська школа	Паризька школа
Філософська традиція	Остін, Шмітт	Горкгаймер, Габермас, Грамші	Фуко, Дерріда, Бурдьє
Безпека	мовленнєвий акт, сек'юритизація	емансипація	урядування, створення небезпеки
Ідея	розширення безпеки	поглиблення безпеки	поле безпеки
Ставлення до сек'юритизації	негативне	позитивне	негативне
Представники	Баррі Бузан, Оле Вівер	Кен Бут, Річард Він Джонс	Дідьє Біго, Джеф Гюїсманс

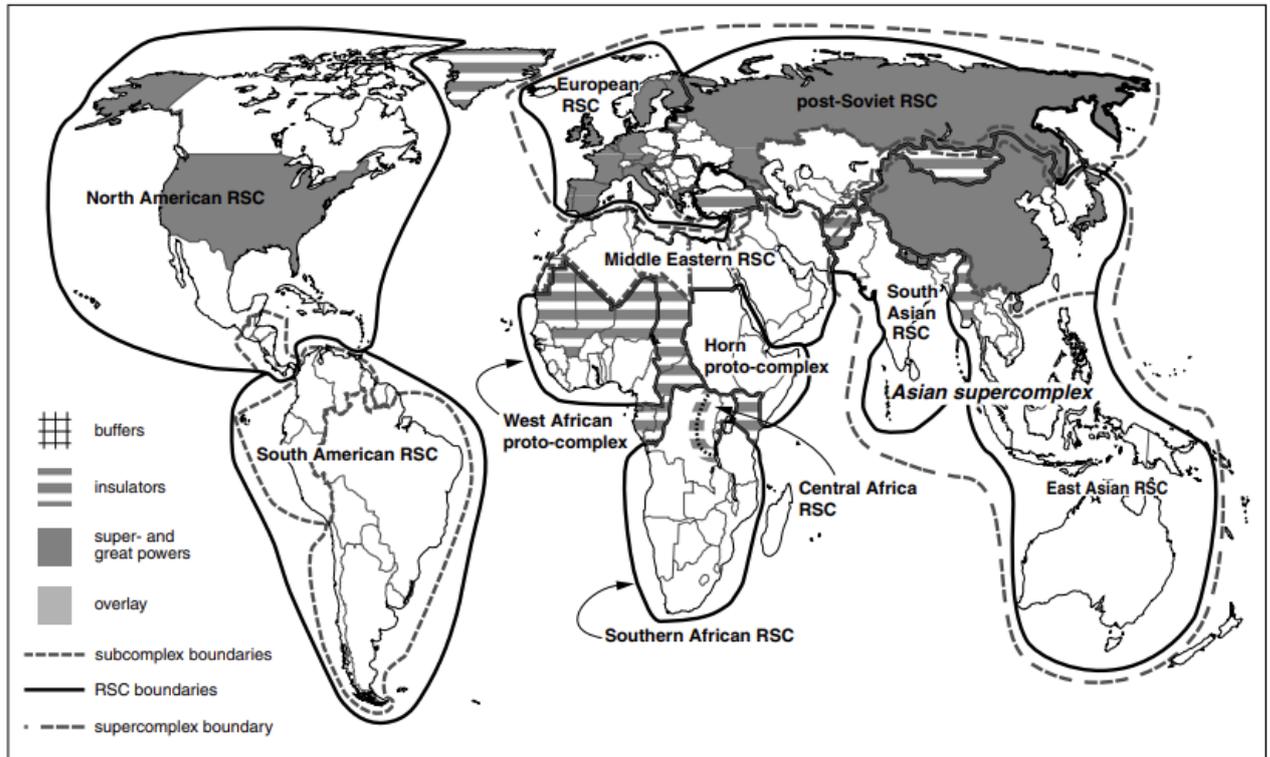
Джерело: [232, с. 205].

Схема чинників зовнішньої політики держави

Внутрішні	Зовнішні (міжнародні)
<p>Об'єктивні</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Географічне середовище держави. 2. Демографічний потенціал. 3. Економічний та науково-технічний потенціал. 4. Соціально-політична система. 	<p>Об'єктивні</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Тренди еволюції найближчого до даної держави міжнародного середовища. 2. Позиція держави в системі міжнародних відносин та ролі міжнародних інституцій. 3. Структура та масштаб договірних міжнародних зв'язків держави та її міжнародно-правові зобов'язання.
<p>Суб'єктивні</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Сприйняття міжнародного середовища власним суспільством і державою, а також ставлення до інших держав і народів. 2. Концепції зовнішньої політики. 3. Якість та активність власної зовнішньої служби та дипломатії. 	<p>Суб'єктивні</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Міжнародне сприйняття даної держави й народу, а також очікування та вимоги міжнародної спільноти до даної держави. 2. Концепції зовнішньої політики інших держав. 3. Якість та активність зовнішньої служби та дипломатії інших держав.

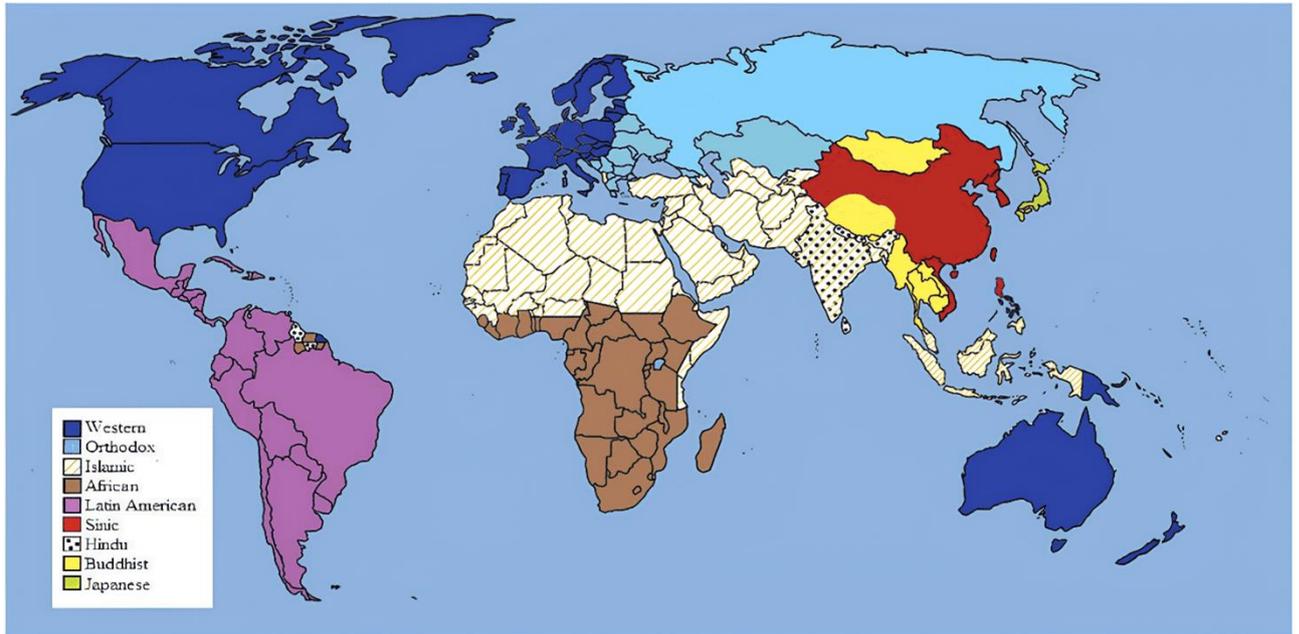
Джерело: [320, с. 20].

Моделі регіональної безпеки після Холодної війни.

Джерело: [217, с. XXVI].

Карта, що відображає різні цивілізації світу відповідно до теорії зіткнення цивілізацій Самуеля Хантінгтона.

Джерело: [290, с. 3].

**Карта, що відображає концепцію “Хартленду” Маккіндера та
“Рімленду” Спайкмена.**

Джерело: власне опрацювання на основі матеріалів з Capital & Conflict. Geopolitics [218].

Порівняння воєнно-політичних зовнішніх загроз в стратегічних документах України.

ЗУ “Про основи національної безпеки України”	Воєнна доктрина України від 15 червня 2004 р.	Стратегія національної безпеки України від 12 лютого 2007 р.
<p>- воєнно-політична нестабільність, регіональні та локальні війни (конфлікти) в різних регіонах світу, насамперед поблизу кордонів України;</p>	<p>- воєнно-політична нестабільність та конфлікти в сусідніх Державах;</p>	<p>- зростає небезпека ескалації “заморожених” і виникнення нових регіональних конфліктів біля кордонів України. Йдеться, насамперед, про довготривале невирішення конфліктів у Придністров’ї та на Кавказі, чому сприяє залучення до них інших держав;</p> <p>- активізується боротьба за природні ресурси, насамперед за контроль над джерелами енергоносіїв та шляхами їх доставки, що особливо наочно проявляється у зростанні напруженості навколо формування нових стратегічно важливих для України транспортно-енергетичних коридорів з Каспійського регіону;</p>
<p>- втручання у внутрішні справи України та розвідувальна діяльність іноземних спеціальних служб;</p> <p>- загроза посягань з боку окремих груп та осіб на державний суверенітет, територіальну цілісність, економічний, науково-технічний і оборонний потенціал України, права і свободи громадян;</p>	/	<p>- посилюється негативний зовнішній вплив на інформаційний простір України, що загрожує розмиванням суспільних цінностей і національної ідентичності;</p>
<p>- можливість втягування України в регіональні збройні конфлікти чи у протистояння з іншими державами;</p>	<p>- можливість втягування України у протистояння з іншими державами чи в регіональні війни;</p>	/

Продовження таблиці.

- недостатня ефективність існуючих структур і механізмів забезпечення міжнародної безпеки та глобальної стабільності;	- недостатня ефективність існуючих структур і механізмів забезпечення міжнародної безпеки та глобальної стабільності;	
- нарощування іншими державами поблизу кордонів України угруповань військ та озброєнь, які порушують співвідношення сил, що склалося;	- нарощування іншими державами поблизу кордонів України угруповань військ та озброєнь, що призводить до порушення співвідношення сил, яке склалося;	
- посягання на державний суверенітет України та її територіальну цілісність, територіальні претензії з боку інших держав	- незавершеність договірно-правового оформлення державного кордону України	
- поширення невійськових загроз (тероризм, нелегальна міграція, незаконна торгівля зброєю і ядерними матеріалами).	- поширення невійськових загроз (міжнародний тероризм, поширення незаконного обігу зброї, боєприпасів і вибухових речовин, в тому числі розповсюдження зброї масового ураження і засобів її доставки).	- поширення невійськових загроз (міжнародний тероризм, проблема неконтрольованого розповсюдження зброї масового ураження та засобів її доставки транснаціональна організована злочинність, нелегальна міграція).

Джерело: власне опрацювання.

Карта країн Чорного моря

Джерело: [256].

Додаток М

Багатонаціональні військові навчання за участю Збройних Сил України за президентства Віктора Ющенка

Додаток М.1

Багатонаціональні військові навчання за участю Збройних Сил України у 2005 році.

Навчання	Термін проведення	Район проведення	Завдання, що вирішувалися	Озброєння, військова техніка та загальна чисельність сил
CMX-2005 Навчання НАТО стратегічного рівня	31 січня - 9 лютого	Брюссель, Бельгія	Відпрацювання процедур урегулювання кризових ситуацій	Від України – два офіцери військової Місії України при НАТО. Усі країни НАТО
BLACKSEAFOR Activation Тактичне навчання військово-морських сил (друга фаза четвертого та перша фаза п'ятого етапів формування Чорноморської групи військово-морського співробітництва)	Четвертий етап 1-27 квітня П'ятий етап 8-27 серпня	Акваторія Чорного моря (Болгарія, Грузія, Румунія, Туреччина, Україна)	Бойове злагодження підрозділів BLACKSEAFOR з метою підготовки до виконання завдань за призначенням	Від України – корабель управління "Славутич", рятувально-буксирне судно "Кременець", три штабні офіцери Військово-Морських Сил. Понад 12 кораблів і суден від Болгарії, Грузії, Росії, Румунії та Туреччини
Black Sea Partnership 2005 Тактичне навчання військово-морських сил	7-9 квітня	Стамбул, Туреччина	Відпрацювання питань взаємосумісності підрозділів військово-морських сил країн чорноморського басейну під час миротворчої операції	Від України – два штабні офіцери Військово-Морських Сил. Вісім кораблів від Болгарії, Румунії та Туреччини
Loyal Mariner Навчання Військово-Морських Сил НАТО оперативного рівня, відкрите для країн-партнерів	8-29 квітня	Північне море	Відпрацювання спільних дій та організація взаємодії між кораблями та тактичними групами країн-членів НАТО та партнерів під час морської антитерористичної операції	Від України – три штабні офіцери Військово-Морських Сил. Представники 18 країн: Бельгії, Великої Британії, Данії, Естонії, Ісландії, Іспанії, Канади, Латвії, Литви, Люксембургу, Нідерландів, Німеччини, Норвегії, Польщі, США, Франції, Фінляндії, Швеції
Centrifugal Force Навчання підрозділів зв'язку	3-26 травня	Ауленбах, Німеччина	Відпрацювання питань взаємосумісності засобів (техніки) зв'язку та управління військами під час миротворчої операції; розвиток власних сучасних систем зв'язку та управління військами	Від України – підрозділ зв'язку (20 військовослужбовців) зі штатним оснащенням. Представники 43 країн, у т.ч.: Австрії, Азербайджану, Ірландії, Казахстану, Македонії, Молдови, Німеччини, США, Узбекистану, Хорватії; Швейцарії, Швеції
Cooperative Merlin Командно-штабне навчання військово-морських сил з пошуку та рятування підводних човнів	23 травня - 2 червня	Севастополь, Україна	Відпрацювання питань взаємосумісності та адаптації загальних процедур із запобігання аваріям з підводними човнами	Від України – 15 штабних офіцерів Військово-Морських Сил. Представники дев'яти країн: Греції, Італії, Йорданії, Канади, Нідерландів, Німеччини, Польщі, США, Туреччини; 17 представників – від штабів НАТО

Продовження таблиці.

Steadfast Jackpot Командно-штабне навчання Сил реагування НАТО	Друга фаза 25 травня - 5 червня (перша фаза відбулася на початку 2005р. без залучення представників України)	Валенсія, Іспанія	Відпрацювання питань створення, розгортання та тренування штабу Сил реагування НАТО з наступною трансформацією його у штаб багатонаціональних загальновійськових оперативно-тактичних сил	Від України – один штабний офіцер Генерального штабу; один штабний офіцер Сухопутних військ; один штабний офіцер Військово-Морських Сил. 525 представників країн-членів НАТО та країн-партнерів
Bold Monarch Тактичне навчання військово-морських сил	17 червня - 2 липня	Затока Таранто, Італія	Відпрацювання спільних процедур і досягнення взаємосумісності у виконанні завдань пошуку та рятування підводних човнів	Від України – рятувально-буксирне судно “Кременець”; корабель управління “Славутич” з рятувальною парашутно-десантною групою (сім осіб) морської авіаційної бригади; команда водолазів (12 осіб), чотири штабні офіцери. Представники 16 країн: Бельгії, Болгарії, Великої Британії, Греції, Данії, Іспанії, Італії, Канади, Нідерландів, Німеччини, Норвегії, Польщі, Португалії, Туреччини, Франції, США
Cooperative Best Effort Тактичне навчання батальйонного рівня	19-30 червня	Яворівський полігон, Україна	Практичне виконання завдань за стандартними процедурами НАТО під час миротворчої (антитерористичної) операції	Від України – 540 військовослужбовців Збройних Сил. Представники 25 країн: Азербайджану, Білорусі, Болгарії, Боснії і Герцеговини; Вірменії, Великої Британії, Греції, Грузії, Єгипту, Ізраїлю, Іспанії, Казахстану, Канади, Катару, Кувейту, Литви, Македонії, Молдови, Польщі, Сербії і Чорногорії, США, Туреччини, Угорщини, Хорватії, Швейцарії
Commonwealth 2005 Командно-штабне навчання батальйонного рівня	20-24 червня	Перша фаза – полігон Нова Демба, Польща Друга фаза – Яворівський полігон, Україна	Підготовка підрозділів та штабу батальйону Західного оперативного командування Збройних Сил України до виконання завдань у складі сил <i>KFOR</i>	Від України – 13 штабних офіцерів УКРПОЛБАТУ. 13 офіцерів польської частини УКРПОЛБАТУ
Peace Shield 2005 Командно-штабне навчання рівня дивізії (комп'ютерне) із залученням військ (тактичне навчання батальйонного рівня)	Перша фаза 11-25 липня Друга фаза 3-17 серпня	Національна академія оборони України, м.Київ, Україна Старокримський полігон, балка Пісчана, м.Феодосія, Україна, Південна військово-морська база Військово-Морських Сил Збройних Сил України	Відпрацювання спільних дій під час планування та проведення багатонаціональної миротворчої операції. Організація взаємодії між сухопутними та військово-морськими силами	Близько 350 військовослужбовців, у т.ч. від України – 100. Близько 400 військовослужбовців зі штатним оснащенням, у т.ч. від України – 220 військовослужбовців, а також чотири кораблі, чотири вертольоти та чотири літаки Су-27
Breeze 2005 Тактичне навчання військово-морських сил Болгарії	4-16 липня	Західна частина Чорного моря, порти Бургас, Атія, Болгарія	Опрацювання питань взаємосумісності між підрозділами збройних сил держав-членів НАТО та країн-партнерів під час морської фази миротворчої операції	Від України – один офіцер Військово-Морських Сил. 45 представників країн Чорноморського басейну
South 2005 Тактичне навчання ротного рівня	13-17 серпня	Бельці, Молдова	Підготовка механізованих підрозділів до участі в миротворчих операціях	Від України – 30 військовослужбовців. Близько 50 військовослужбовців Збройних Сил Молдови
Cossack Steppe 2005 Тактичне навчання батальйонного рівня	21 серпня - 7 вересня	Полігон Веджин, Польща	Відпрацювання спільних дій загальновійськових підрозділів у миротворчих, пошуково-рятувальних і гуманітарних операціях	Від України – літак Іл-76 Повітряних Сил, 110 військовослужбовців Західного оперативного командування. Близько 200 військовослужбовців Війська Польського

Продовження таблиці.

Cooperative Key Тактичне навчання повітряних і наземних сил	24 серпня - 5 вересня	Пловдив, Болгарія	Удосконалення взаємосумісності між підрозділами держав-членів НАТО та країн-партнерів під час повітряної операції з пошуку, рятування, медичної евакуації та висадки десанту на підтримку миротворчої операції	Від України – літак Іл-76 Повітряних Сил; дев'ять штабних офіцерів; зведений парашутно-десантний взвод Сухопутних військ (33 особи); група забезпечення десантування (п'ять осіб). Представники 29 країн: Азербайджану, Албанії, Алжиру, Болгарії, Боснії і Герцеговини, Греції, Естонії, Йорданії, Канади, Латвії, Литви, Мавританії, Македонії, Марокко, Молдови, Нідерландів, Польщі, Росії, Румунії, Сербії і Чорногорії, Словаччини, Словенії, США, Туреччини, Угорщини, Франції, Хорватії, Швейцарії, Швеції
Rescuer - Medcuer 2005 Навчання з ліквідації наслідків стихійного лиха	9-23 вересня	Територіальні води Грузії, порт Батумі, Грузія	Опрацювання питань організації і проведення операції з урегулювання кризової ситуації, пов'язаної з наслідками стихійного лиха	Від України – один бойовий корабель Військово-Морських Сил, рятувально-буксирне судно "Кременець", команда водолазів (12 осіб). Представники Грузії, Естонії, Латвії, Румунії та США
Light Avalanche 2005 Командно-штабне навчання із залученням військ з питань ліквідації наслідків стихійного лиха	19-23 вересня	Земплінська Шишава, Словаччина	Тренування штабу спільного україно-румунно-угорсько-словацького інженерного батальйону "Тиса" з питань проведення операції з ліквідації наслідків стихійного лиха	Офіцери батальйону "Тиса", в т.ч. від України – 20 штабних офіцерів Сухопутних військ
Bold Movie Командно-штабне комп'ютерне протимінне навчання військово-морських сил	4-14 жовтня	Остенде, Бельгія	Опрацювання процесу планування протимінних операцій за стандартами НАТО	Від України – два штабні офіцери Військово-Морських Сил. Представники 11 країн: Великої Британії, Греції, Канади, Латвії, Литви, Німеччини, Норвегії, Польщі, США, Туреччини, Фінляндії
ASSISTEX - 2 Командно-штабне навчання із залученням військ (підрозділів)	10-15 жовтня	Яворівський полігон, Україна	Вивчення принципів планування, підготовки та проведення протидиверсійних та антитерористичних операцій за стандартами НАТО	Від України – 17 одиниць техніки, підрозділ Військової служби правопорядку, рота радіаційного, хімічного та бактеріологічного захисту Західного оперативного командування. Близько 500 військових іноземних підрозділів із штатним оснащенням
Cooperative Associated Командно-штабне навчання сухопутних військ з використанням комп'ютерів	14-26 листопада	Скоп'є, Македонія	Удосконалення взаємосумісності між сухопутним та повітряним компонентами під час планування операцій з урегулювання криз	Від України – п'ять штабних офіцерів Сухопутних військ. 230 представників від 12 країн НАТО та партнерів
Viking 2005 Командно-штабне комп'ютерне навчання бригадного рівня	5-16 грудня	Кунсенген, Швеція, Київ, Україна	Підготовка офіцерів управління до дій у складі штабів багатонаціональних бригад	Від України – 52 штабні офіцери Сухопутних військ. Близько 50 офіцерів з 16 країн НАТО

Джерело: [8, с. 117–119].

Багатонаціональні військові навчання за участю Збройних Сил України у 2006 році.

Навчання	Термін проведення	Район проведення	Завдання, що вирішувалися	Озброєння, військова техніка та загальна чисельність сил
Спільне тактичне навчання батальйонного рівня аеромобільних підрозділів збройних сил України та США	12-17 лютого	США, Північна Каліфорнія, Форт-Брег	Проведення спільних заходів з підготовки та практичного виконання стрибків з парашутом	Від України – 44 військовослужбовці окремої аеромобільної бригади Сухопутних військ, шість – окремого батальйону морської піхоти Військово-Морських Сил. Від США – 80 військовослужбовців
Brilliant Mariner-2006 Оперативно-тактичне навчання із сертифікації Сил реагування НАТО	24 березня - 7 квітня	Данія, Оксбоу, полігон Сухопутних військ	Набуття сумісності штабів під час операцій з врегулювання кризових ситуацій	Від України – 74 військовослужбовці (зведений підрозділ роти морської піхоти Військово-Морських Сил, тактична група окремого загону Військово-Морських Сил боротьби з диверсійними силами та засобами), літак Іл-76МД Повітряних Сил з екіпажем. Представники 16 держав: Великої Британії, Данії, Естонії, Іспанії, Італії, Канади, Латвії, Литви, Німеччини, Норвегії, Польщі, США, Туреччини, Фінляндії, Франції, Швеції
BLACKSEAFOR Тактичне навчання військово-морських сил з відпрацювання дій з'єднання надводних кораблів під час миротворчих та пошуково-рятувальних операцій	Перша фаза: 17-25 квітня Друга фаза: 1-22 серпня	Акваторія Чорного моря	Бойове злагодження з'єднання військово-морських сил держав чорноморського регіону для виконання завдань за призначенням, набуття сумісності між багатонаціональними силами	Від України – корабель управління "Славутич". Від Болгарії, Росії, Румунії, Туреччини – близько 350 військовослужбовців і дев'ять кораблів
Combined Endeavour-2006 Багатонаціональні навчання підрозділів зв'язку	4-27 травня	Німеччина, Баумкондер	Відпрацювання взаємодії і спільних дій на засобах зв'язку та інформаційних системах держав-учасниць ПЗМ для підтримки спільних операцій в кризових ситуаціях	Від України – 25 військовослужбовців, одна командно-штабна машина, дві дослідні комплексні системи зв'язку та інформаційного забезпечення. Від держав-членів НАТО та держав-партнерів – 100 військовослужбовців зі штатними технікою та озброєнням
Black Sea Partnership-2006 Тактичне навчання Військово-Морських Сил Туреччини	5-12 травня	Туреччина, Стамбул, Ереґлі, акваторія Чорного моря	Впровадження стандартів держав-членів НАТО в спільній операції об'єднаних сил держав Чорного моря з підтримання миру в регіоні	Від України – один спостерігач (офіцер Командування Військово-Морських Сил). Представники Болгарії, Грузії, Росії, Румунії (всього – 45 військовослужбовців). <i>Підрозділи Військово-Морських Сил Туреччини</i>
Commonwealth-2006 Командно-штабне навчання батальйонного рівня	Перша фаза: 6-8 червня Друга фаза: 29-30 вересня	Польща, полігон Нова Демба; Україна, Яворівський загальновійськовий полігон	Підготовка підрозділів та штабу батальйону Сухопутних військ Збройних Сил України до виконання завдань у складі KFOR	Від України – 15 військовослужбовців окремої механізованої бригади Сухопутних військ. Від Війська Польського – 15 військовослужбовців
Breese-2006 Тактичне навчання Військо-Морських Сил Болгарії	28 червня - 9 липня	Південно-західна частина Чорного моря, узбережжя Болгарії	Набуття сумісності між підрозділами військово-морських сил держав-членів НАТО	Від України – два спостерігачі (офіцери Командування Військово-Морських Сил). Представники Греції, Іспанії, США, Туреччини, Франції (всього – 36 військовослужбовців) Підрозділи Військово-Морських Сил Болгарії

Продовження таблиці.

Rapid Trident -2006 Командно-штабне навчання (комп'ютерне)	9-25 липня	Україна, Київ, Національна академія оборони України	Відпрацювання спільних дій об'єднаних штабів загальновійськових підрозділів під час багатонаціональної миротворчої операції	Від України – 75 військовослужбовців (представники Командування Сухопутних військ, окремої аеромобільної та окремої механізованої бригади Сухопутних військ, Національної академії оборони). Від США та держав-учасниць – 300 військовослужбовців
South-2006 Тактичне навчання ротного рівня	14-17 серпня	Україна, Широколанівський загальновійськовий полігон	Підготовка механізованих підрозділів для виконання завдань під час пошуково-рятувальних та гуманітарних операцій	Від України – 25 військовослужбовців окремої механізованої бригади зі штатними технікою та озброєнням. Від Республіки Молдова – 30 військовослужбовців зі штатними технікою та озброєнням
Cossack Steppe-2006 Тактичне навчання батальйонного рівня з аеромобільними підрозділами	2-15 вересня	Україна, Житомирський загальновійськовий полігон	Відпрацювання спільних дій аеромобільних підрозділів у миротворчих, пошуково-рятувальних і гуманітарних операціях	Від України – 100 військовослужбовців (об'єднаний штаб – 19, аеромобільна рота Сухопутних військ – 81), три вертольоти Мі-8, два вертольоти Мі-24 окремого полку армійської авіації Сухопутних військ). Від держав-учасниць – 300 військовослужбовців зі штатними технікою та озброєнням
Cooperative Longbow-2006 Командно-штабне навчання батальйонного рівня в рамках НАТО/ПЗМ	7-21 вересня	Молдова, Кишинев	Перевірка спроможностей розгортання наземного компоненту Командування об'єднаних сил НАТО	Від України три спостерігачі – (від Командування Сухопутних військ – один, від армійського корпусу Сухопутних військ – два). Від держав-членів НАТО та держав-партнерів – 200 військовослужбовців
Light Avalanche-2006 Командно-штабне навчання із залученням військ до ліквідації наслідків стихійного лиха	18-22 вересня	Україна, Ужгородський полігон	Підготовка штабу спільного україно-румунсько-угорсько-словацького інженерного батальйону "Тиса" з питань проведення операції з ліквідації наслідків стихійного лиха	Від України – 100 військовослужбовців, спеціальна та автомобільна техніка – 24 од. Від держав-учасниць – 70 військовослужбовців
Україно-словацьке тактичне навчання ротного рівня	18-22 вересня	Україна, Яворівський загальновійськовий полігон	Підготовка миротворчої роти до виконання завдань під час пошуково-рятувальних і гуманітарних операцій в зоні етнічного конфлікту	Від України – 53 військовослужбовці окремої аеромобільної бригади та окремого спеціального батальйону окремої механізованої бригади Сухопутних військ зі штатними технікою та озброєнням. Від Словаччини – 28 військовослужбовців
Cooperative Marlin-2006 Командно-штабне навчання військово-морських сил з пошуку та рятування підводних човнів	19-28 вересня	Україна Севастополь, Севастопольський військово-морський інститут ім. П.С.Нахімова,	Досягнення сумісності штабів під час спільних навчань багатонаціональних сил НАТО та держав-партнерів	Від України – 20 військовослужбовців Військово-Морських Сил. Представники 19 держав: Албанії, Алжиру, Болгарії, Великої Британії, Греції, Данії, Ізраїлю, Італії, Канади, Катару, Литви, Німеччини, Норвегії, ОАЕ, Словенії, США, Туреччини, Фінляндії, Хорватії
Maple Arch-2006 Тактичне навчання ротного рівня	11-26 жовтня	Литва, Рукла	Досягнення сумісності між підрозділами держав-учасниць навчання. Підготовка механізованих підрозділів до участі в миротворчих операціях. Виконання миротворчих завдань у зоні операції	Від України – 30 військовослужбовців від Командування та окремої аеромобільної бригади Сухопутних військ зі штатними технікою та озброєнням. Представники: Канада – 25, Литви – 60, Польщі – 40 військовослужбовців зі штатними технікою та озброєнням
Steadfast John-2006 Багатонаціональне командно-штабне навчання Сил реагування НАТО бригадного рівня	13-26 листопада	Норвегія, Ставангер	Перевірка штабу корпусу швидкого реагування НАТО-Туреччина в якості сухопутного компоненту Сил реагування НАТО	Від України два спостерігачі від Командування та окремої механізованої бригади Сухопутних військ. Від держав-членів НАТО та партнерів – 55 військовослужбовців

Джерело: [9, с. 84–85].

Багатонаціональні військові навчання за участю Збройних Сил України у 2007 році.

Навчання	Термін проведення	Район проведення	Завдання, що вирішувалися	Озброєння, військова техніка та загальна чисельність сил
НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ АБО ПОБЛИЗУ ЇЇ КОРДОНІВ				
Двостороннє українсько-російське навчання чергових сил протиповітряної оборони (ППО) Збройних Сил України та Військово-повітряних Сил (ВПС) Російської Федерації	19 квітня	Повітряний простір півночі України та південного заходу Росії	Удосконалення взаємодії чергових сил з проти-повітряної оборони під час виконання завдань бойового чергування	Від України – чергові бойові обслуги зі змінами підсилення командного центру Повітряних Сил, командні пункти повітряних командувань “Центр”, “Південь”, тактичної групи “Крим”, а також військових частин ППО; сім екіпажів літаків. Від Росії – чергові бойові обслуги зі змінами підсилення ВПС Російської Федерації
Sea Breeze-2007 Українсько-американське тактичне навчання військово-морських сил (ВМС)	7-22 липня	Україна, порт Одеса, Широколанівський загальновійськовий полігон, акваторія Чорного моря	Злагодження багатонаціонального штабу та підготовка офіцерів до виконання спільних завдань під час миротворчих операцій; відпрацювання взаємодії підрозділів різних держав під час багатонаціональної операції	Від України – понад 400 військовослужбовців, 11 кораблів і суден ВМС, прикордонний сторожовий корабель та патрульний катер Державної прикордонної служби. 583 представника від 15 держав: Австрії, Албанії, Азербайджану, Вірменії, Греції, Грузії, Данії, Канади, Латвії, Македонії, Молдови, Німеччини, США, Туреччини, Румунії; дев'ять військових кораблів.
Rapid Trident-2007 Командно-штабне навчання із залученням військ	8-23 липня	Україна, Київ, Національна академія оборони України	Тренування офіцерів штабів тактичної та оперативної ланок з питань управління багатонаціональним контингентом рівня бригади з використанням сучасних технологій	Від України – 61 військово-службовець. Понад 200 представників від 17 держав: Австрії, Азербайджану, Албанії, Білорусі, Вірменії, Грузії, Канади, Литви, Македонії, Молдови, Нідерландів, Німеччини, Польщі, Румунії, США, Швеції, Угорщини. <i>Спостерігачі</i> від шести країн: Аргентини, Йорданії, Кореї, Монголії, Словаччини, Узбекистану
Співдружність-2007 Командно-штабне навчання батальйонного рівня	8-10 серпня	Україна, Яворівський загальновійськовий полігон	Злагодження штабу УКРПОЛБАТу перед черговою ротацією	Від України – 15 військовослужбовців. Від Польщі – 12 військовослужбовців
Cooperative Merlin-2007 Багатонаціональне командно-штабне навчання військово-морських сил з використанням комп'ютерів	11-20 вересня	Україна, Севастополь	Відпрацювання дій з'єднання надводних кораблів під час миротворчих і пошуково-рятувальних операцій	Від України – 10 військовослужбовців
Східний щит-2007 Міжнародне антитерористичне навчання	29-31 жовтня	Україна, Одеса	Відпрацювання взаємоузгоджених антитерористичних дій	Від України – понад 2 000 військовослужбовців, два літаки Ан-26, винищувач Су-27. Понад 80 представників від Азербайджану, Грузії, Молдови, Польщі, Румунії, США
ПОЗА МЕЖАМИ УКРАЇНИ				
Combined Endeavour-2007 Багатонаціональне навчання підрозділів зв'язку	27 квітня - 10 травня	Німеччина, Баумхолдер, військова база Бундесверу “Табір Ауленбах”	Тренування особового складу під час виконання міжнародних процедур із забезпечення зв'язку в межах багатонаціональних операцій	Від України – 23 військовослужбовці. Від країн-учасниць Програми “Партнерство заради миру” – близько 350 військовослужбовців
BLACKSEAFOR-2007 Оперативно-тактичне навчання військово-морських сил держав чорноморського регіону	Перша фаза: 1-14 квітня Друга фаза: 1-24 серпня	Акваторія Чорного моря, порти Росії, Болгарії, Румунії, Туреччини	Підвищення рівня сумісності військово-морських сил держав чорноморського регіону	Від України – корабель управління “Славутич”. Від інших держав – чотири військових кораблі

Продовження таблиці.

Steadfast Jackpot-2007 Багатонаціональне командно-штабне навчання Сил реагування НАТО/багатонаціональних загально-військових оперативно-тактичних сил	6-13 червня	Італія, Неаполь	Ознайомлення з військовою концепцією підготовки операції з подолання кризової ситуації	Від України – три військовослужбовці
Cooperative Archer-2007 Багатонаціональне навчання військово-повітряних сил держав-членів НАТО та держав-учасниць Програми “Партнерство заради миру” із залученням військ	9-20 липня	Грузія, Тбілісі	Підвищення рівня сумісності під час організації та проведення повітряних операцій	Від України – 22 військовослужбовці, літак Ан-26 “Віта”
Medcer-2007 Багатонаціональне тактичне військово-медичне навчання	29 липня - 11 серпня	Молдова, Кишинів, навчальний польовий тренувальний центр МО Молдови “Бульбочка”	Вивчення методики проведення міжнародних навчань з питань надання медичної допомоги під час багатонаціональних гуманітарних і миротворчих операцій	Від України – 15 військовослужбовців
Південь-2007 Тактичне навчання механізованих підрозділів	10-15 вересня	Молдова, Кишинів, навчальний польовий тренувальний центр МО Молдови “Бульбочка”	Тренування особового складу та командирів ротної (взводної) ланки під час виконання миротворчих завдань у зоні конфлікту	Від України – 28 військовослужбовців окремої механізованої бригади зі штатним озброєнням. Від Молдови – 32 військовослужбовці
Cooperative Longbow-2007 Командно-штабне спільне навчання	7-16 жовтня	Албанія, Тірана	Підвищення рівня сумісності сухопутних і повітряних компонентів; відпрацювання стандартів і процедур НАТО з використанням сучасних технологій	Від України – один військовослужбовець від Сухопутних військ
Тактичне навчання зенітних ракетних військ Повітряних Сил Збройних Сил України з бойовою стрільбою	14-21 жовтня	Росія, полігон “Ашулук”	Злагодження бойових обслуг у складі підрозділу під час виконання завдань з ураження повітряних цілей	Від України – два зенітні ракетні дивізіони Повітряних Сил, озброєні ЗРК С-300
Cooperative Lancer-2007 Багатонаціональне навчання сухопутних військ держав-членів НАТО та держав-учасниць Програми “Партнерство заради миру”	18-28 жовтня	Албанія, Тірана	Практичне відпрацювання дій за стандартними операційними процедурами НАТО	Від України – 18 військовослужбовців
Слов'яни за мир Тактичне навчання механізованих (мото-піхотних) підрозділів збройних сил України та Словаччини	5-9 листопада	Словаччина, полігони “Біла Гора” та “Каменіца над Чірохою”	Тренування особового складу та командирів ротної (взводної) ланки під час виконання миротворчих завдань у зоні конфлікту	Від України – 25 військовослужбовців механізованого взводу зі штатним озброєнням. Від Словаччини – 55 військовослужбовців механізованого взводу та взводу забезпечення
Steadfast John-2007 Командно-штабне навчання Сил реагування НАТО/багатонаціональних загально-військових оперативно-тактичних сил	27 листопада - 14 грудня	Італія, Неаполь	Практичне ознайомлення з порядком роботи штабу Сил реагування НАТО під час планування міжнародної операції з подолання кризової ситуації та розгортання підрозділів за концепцією застосування Сил реагування НАТО	Від України – два військовослужбовці

Джерело: [10, с. 115–116].

Багатонаціональні військові навчання за участю Збройних Сил України у 2008 році.

Навчання	Термін проведення	Район проведення	Завдання, що вирішувалися	Озброєння, військова техніка та загальна чисельність сил
НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ АБО ПОБЛИЗУ ЇЇ КОРДОНІВ				
Rapid Trident-2008 Українсько-американське командно-штабне навчання із залученням військ	30 серпня – 14 вересня	Україна, Яворівський загальновійськовий полігон	Тренування штабів та підрозділів під час спільних дій у складі багатонаціональних сил в операціях з підтримання миру	Від України – понад 300 військовослужбовців, 7 бронетранспортерів, 2 бойові розвідувальні дозорні машини, 36 автомобілів. 10 автомобілів “Хамер”, понад 600 військовослужбовців від 17 країн світу: Азербайджану, Австрії, Албанії, Бельгії, Білорусі, Вірменії, Грузії, Італії, Йорданії, Канади, Литви, Македонії, Молдови, Норвегії, Румунії, Швеції, США
Двостороннє українсько-білоруське тактичне навчання	11–18 липня	Україна, Яворівський загальновійськовий полігон	Відпрацювання спільних дій у зоні відповідальності миротворчого контингенту	Від України – 35 військовослужбовців у складі парашутно-десантного підрозділу. Від Білорусі – взвод миротворчої роти окремої гвардійської механізованої бригади
Двостороннє українсько-російське навчання чергових сил з протиповітряної оборони Повітряних Сил Збройних Сил України та Військово-Повітряних Сил Російської Федерації	19 квітня	Повітряний простір у межах відповідальності повітряних командувань “Центр” та “Південь”	Удосконалення взаємодії чергових сил з протиповітряної оборони під час виконанні ними завдань бойового чергування	Від України – чергові бойові обслуги та ПУ ПвК “Центр”, “Південь”, ТГ “Крим”; 6 екіпажів літаків. Від Росії – чергові бойові обслуги зі змінами підсилення ВПС Російської Федерації
SOFEK-2008 Багатонаціональне тактичне навчання сил спеціального призначення	15–30 вересня	Україна, Яворівський загальновійськовий полігон	Відпрацювання підрозділами спеціального призначення способів виконання розвідувальних і спеціальних завдань	Від України – понад 80 військовослужбовців зі складу підрозділів спеціального призначення. Від США – 23 військовослужбовці. Від Румунії – 16 військовослужбовців
Sea Breeze-2008 Українсько-американське тактичне навчання військово-морських сил	12–28 липня	Україна, Одеська і Миколаївська області, АР Крим, акваторія Чорного моря	Злагодження багатонаціонального штабу, відпрацювання взаємодії літаків, кораблів (катерів) та підрозділів морської піхоти і аеромобільних військ під час миротворчої операції	Від України – понад 700 військовослужбовців, 6 літаків, 3 вертольоти, 11 кораблів і катерів, 16 бронетранспортерів, 30 автомобілів. Загалом 18 кораблів і катерів, 9 літаків, близько 800 військовослужбовців від 15 держав: Азербайджану, Бельгії, Вірменії, Великобританії, Грузії, Греції, Данії, Канади, Латвії, Македонії, Німеччини, Румунії, США, Туреччини, Франції
Південь-2008 Українсько-молдовське тактичне навчання	7–12 липня	Україна, Одеська область	Тренування особового складу та командирів ротної (взводної) ланки під час виконання миротворчих завдань у зоні конфлікту	Від України – 80 військовослужбовців зі штатною стрілецькою зброєю. Від Молдови – близько 30 військовослужбовців
Двостороннє українсько-румунське тактичне навчання механізованих підрозділів	6–11 жовтня	Україна, Одеська область	Тренування особового складу та командирів взводної ланки під час виконання миротворчих завдань у зоні конфлікту	Від України – 30 військовослужбовців у складі механізованого взводу зі штатною стрілецькою зброєю. Від Румунії – 30 військовослужбовців
ПОЗА МЕЖАМИ УКРАЇНИ				
Bold Monarch-2008 Багатонаціональне навчання пошуково-рятувальних сил	22 травня – 6 червня	Норвегія, Осло	Тренування особового складу під час проведення пошуково-рятувальних операцій щодо порятунку екіпажів аварійних підводних човнів	Від України – 13 військовослужбовців. Представники від 8 держав: Великобританії, Італії, Канади, Нідерландів, Норвегії, Польщі, Росії, США

Продовження таблиці.

Combined Endeavour-2008 Багатонаціональне навчання підрозділів зв'язку	27 квітня – 17 травня	Німеччина, Баумхолдер, військова база Бундесверу "Табір Ауленбах"	Тренування особового складу у виконанні міжнародних процедур у сфері забезпечення зв'язку під час проведення багатонаціональних операцій	Від України – 27 військовослужбовців у складі зведеного підрозділу зв'язку. Представники від Албанії, Афганістану, Боснії і Герцеговини, Вірменії, Киргизстану, а також підрозділу зв'язку багатонаціональної бригади "Seebriig" держав Південно-Східної Європи
Cossack Steppe-2008 Українсько-польсько-британське тактичне навчання аеромобільних підрозділів	30 серпня – 14 вересня	Польща, Полігон "Нова Демба" Війська Польського	Відпрацювання завдань у складі багатонаціональних підрозділів з організації та впровадження стабілізаційних заходів у районі дій умовних терористичних та екстремістських сил під час спільних миротворчих операцій	Від України – 50 військовослужбовців у складі парашутно-десантного підрозділу зі штатною стрілецькою зброєю. Від Польщі – 1 батальйон 25-ї бригади повітряної кавалерії Війська Польського. Від Великої Британії – десантники 7-го шотландського полку Королівських Збройних Сил
Двостороннє українсько-румунське тактичне навчання гірсько-піхотних підрозділів	8–14 вересня	Румунія, Клуж-Напока	Відпрацювання завдань щодо подолання складних гірських ділянок	Від України – 25 військовослужбовців
BLACKSEAFOR-2008 Оперативно-тактичне навчання військово-морських сил держав Чорноморського регіону	Перша фаза: 1–26 квітня Друга фаза: 1–24 серпня	Акваторія Чорного моря, порти України, Російської Федерації та Грузії	Підвищення рівня взаємосумісності між кораблями і катерами військово-морських сил чорноморських держав	Від України – корвет "Тернопіль", корабель управління "Славутич". Від інших держав Чорноморського регіону – 8 військових кораблів
Medcer-2008 Багатонаціональне навчання медичних підрозділів	27 квітня – 17 травня	Хорватія, Спліт	Тренування особового складу з питань надання медичної допомоги під час багатонаціональних гуманітарних і миротворчих операцій	Від України – 31 військовослужбовець, санітарний літак Ан-26 "Віта". Близько 320 військовослужбовців від Албанії, Болгарії, Вірменії, Грузії, Естонії, Казахстану, Киргизії, Латвії, Литви, Молдови, Румунії, Словаччини, США
Cooperative Longbow/ Lancer-2008 Багатонаціональне навчання сухопутних військ держав-членів НАТО та держав-учасниць Програми "Партнерство заради миру"	Командно-штабна фаза: 27 вересня – 6 жовтня Польова фаза: 9–20 жовтня	Вірменія Єреван	Вдосконалення взаємосумісності з НАТО на тактичному рівні під час операції з підтримання миру, розвиток процедур сумісного аналізу та методик Концепції оперативних можливостей	Від України – 17 військовослужбовців. Представники від 18 держав: Австрії, Албанії, Білорусі, Боснії та Герцеговини, Великої Британії, Греції, Канади, Казахстану, Литви, Македонії, Молдови, Об'єднаних Арабських Еміратів, Польщі, США, Сербії, Угорщини, Чехії, Швейцарії
Cooperative Merlin-2008 Командно-штабне навчання ВМС НАТО/ПЗМ	1–12 вересня	Хорватія Спліт	Відпрацювання взаємосумісності між силами НАТО та державами-партнерами під час проведення морської операції з підтримання миру	Від України – 4 офіцери командування ВМС. 54 представника від держав: Албанії, Греції, Італії, Ізраїлю, Канади, Литви, Німеччини, Румунії, Туреччини, Хорватії та Чорногорії
Світла Лавина-2008 Командно-штабне навчання українсько-румунсько-словацько-угорського інженерного батальйону "Тиса"	26–29 серпня	Румунія, Сату-Маре	Підвищення рівня сумісності між українсько-угорсько-румунсько-словацькою складовими багатонаціонального інженерного батальйону "Тиса"	Від України – зведений підрозділ окремої механізованої бригади. 21 представник від Румунії, Словаччини та Угорщини

Джерело: [11, с. 92–93].

Багатонаціональні військові навчання за участю Збройних Сил України у 2009 році.

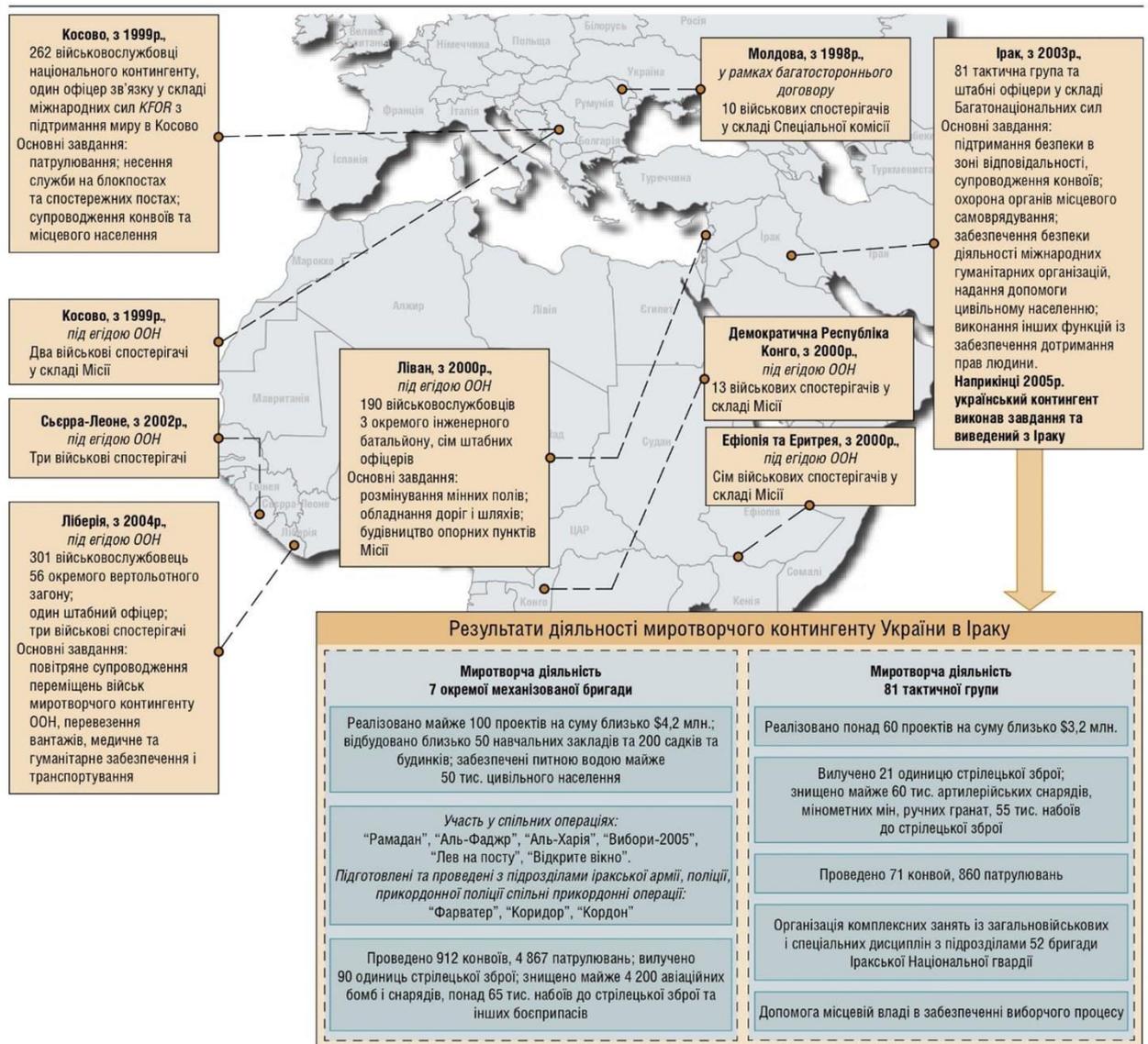
Навчання	Термін проведення	Район проведення	Завдання, що вирішувалися	Загальна чисельність сил, озброєння та військової техніки
НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ АБО ПОБЛИЗУ ЇЇ КОРДОНІВ				
BLACKSEAFOR-2009 Оперативно-тактичне навчання військово-морських сил держав чорноморського регіону	3–21 квітня (перша фаза)	Акваторія Чорного моря, порти України	Підвищення рівня взаємосумісності військово-морських сил держав чорноморського регіону	Від України – корабель управління “Славутич”. Від країн-учасниць – чотири військових кораблі
Бар'єр-2009 Двостороннє українсько-американське навчання підрозділів спеціального призначення	17–23 червня	73 морський центр спецпризначення, м. Очаків, о. Первомайський	Відпрацювання підрозділами спеціального призначення способів виконання розвідувальних і спеціальних завдань	Від України – 19 військовослужбовців зі штатним озброєнням та військовою технікою, морське водозлазне судно “Нетішин”. Від США – 3 військовослужбовця
Довіра-2009 Пошуково-рятувальне навчання військово-морських сил у рамках виконання умов Документа про заходи зміцнення довіри та безпеки у військово-морській галузі на Чорному морі	7–9 вересня	Південна військово-морська база ВМС ЗС України, акваторія Чорного моря	Зміцнення регіональної безпеки та добросусідських відносин з країнами-учасницями навчання; вдосконалення стандартів проведення пошуково-рятувальних операцій силами та засобами ВМС Збройних Сил України	Від України – 200 військовослужбовців, 2 кораблі, 2 катери, 1 вертоліт. Від інших держав – 5 представників
Оцінка-2009 Національне тактичне навчання сухопутних сил	4–19 вересня	Міжнародний центр миротворчості та безпеки ЗС України (м. Яворів)	Проведення оцінки НАТО першого рівня та самооцінки першого рівня підрозділів ЗС України	Від України – 384 військовослужбовця, зі штатним озброєнням та військовою технікою. Від інших держав – 53 представники
Sea Breeze-2009 Українсько-американське командно-штабне навчання військово-морських сил	14–16 грудня	м. Одеса	Злагодження багатонаціонального штабу під час спільних дій у складі багатонаціональних сил в операціях з підтримання миру	Від України – 50 військовослужбовців. Від США – 50 військовослужбовців
ПОЗА МЕЖАМИ УКРАЇНИ				
Двостороннє українсько-російське навчання чергових сил з протиповітряної оборони Повітряних Сил Збройних Сил України та Військово-Повітряних Сил Російської Федерації	21 квітня	Повітряний простір України та Російської Федерації	Удосконалення взаємодії чергових сил з протиповітряної оборони під час виконання завдань бойового чергування	Від України – 2 літаки Су-27, 2 літаки Су-24м, чергові сили радіотехнічних бригад та дивізіонів зенітних ракетних військ, пункти наведення авіації. Від Російської Федерації – 2 літаки Су-27, МіГ-29 та чергові сили з ППО
Cooperative Longbow -2009 Багатонаціональне командно-штабне навчання сухопутних сил держав-членів НАТО та держав-учасниць Програми “Партнерство заради миру”	18–26 травня	Грузія	Вдосконалення взаємосумісності штабів тактичного рівня сухопутних компонентів під час операцій з підтримання миру, розвиток процедур сумісного аналізу та методик Концепції оперативних можливостей	Від України – 5 військовослужбовців. Від інших держав – близько 400 представників
Cooperative Lancer-2009 Багатонаціональне тактичне навчання сухопутних сил держав-членів НАТО та держав-учасниць Програми “Партнерство заради миру”	21 травня – 3 червня	Грузія	Вдосконалення взаємосумісності підрозділів сухопутних компонентів під час операцій з підтримання миру, розвиток процедур сумісного аналізу та методик Концепції оперативних можливостей	Від України – 25 військовослужбовців. Від інших держав – понад 1000 представників
BLACKSEAFOR-2009 Оперативно-тактичне навчання військово-морських сил держав чорноморського регіону	3–26 серпня (друга фаза)	Акваторія Чорного моря, порти Болгарії, Російської Федерації, Румунії, Туреччини	Підвищення рівня взаємосумісності військово-морських сил держав чорноморського регіону	Від України – корабель управління “Славутич”. Від країн-учасниць – чотири військових кораблі
Combined Endeavour-2009 Багатонаціональне тактичне навчання підрозділів зв'язку	1–20 вересня	Боснія і Герцеговина	Тренування особового складу у виконанні міжнародних процедур у сфері забезпечення зв'язку під час проведення багатонаціональних операцій	Від України – 20 військовослужбовців, комплексна апаратура зв'язку. Від інших держав – 650 представників
Jackal Stone-2009 Багатонаціональне оперативно-тактичне навчання сил спеціальних операцій	9–29 вересня	Хорватія	Відпрацювання підрозділами спеціального призначення способів виконання розвідувальних і спеціальних завдань	Від України – 29 військовослужбовців. Від інших держав – 978 представників
Medker-2009 Багатонаціональне навчання військово-медичних підрозділів	30 серпня – 15 вересня	Сербія	Тренування особового складу з питань надання медичної допомоги під час багатонаціональних гуманітарних і миротворчих операцій	Від України – 23 військовослужбовця зі штатним медичним обладнанням. Від інших держав – 224 представники
Світла Лавина-2009 Командно-штабне навчання українсько-румунсько-словацько-угорського інженерного батальйону “Тиса”	7–11 вересня	Словаччина	Підвищення рівня сумісності між українською, угорською, румунською, словацькою складовими багатонаціонального інженерного батальйону “Тиса”	Від України – 5 військовослужбовців. Від інших держав – 186 представників
Logics-2009 Багатонаціональне командно-штабне навчання логістичних підрозділів	12–23 жовтня	Македонія	Покращення рівня взаємодії та злагожденості дій офіцерів логістики відповідно до стандартів НАТО	Від України – 2 військовослужбовця. Від інших держав – 75 представників
Двостороннє українсько-білоруське командно-штабне навчання чергових сил з протиповітряної оборони Повітряних Сил Збройних Сил України та Військово-Повітряних Сил і Військ Протиповітряної оборони Республіки Білорусь	20 жовтня	Повітряний простір України та Республіки Білорусь	Удосконалення взаємодії чергових сил з протиповітряної оборони під час виконання завдань бойового чергування	Від України – літак Ан-26, чергові сили радіотехнічних бригад та дивізіонів зенітних ракетних військ, пункти наведення авіації. Від Республіки Білорусь – літак Су-27, літак МіГ-29 та чергові сили з ППО

Джерело: [12, с. 83].

Миротворча діяльність України за президентства Віктора Ющенка.

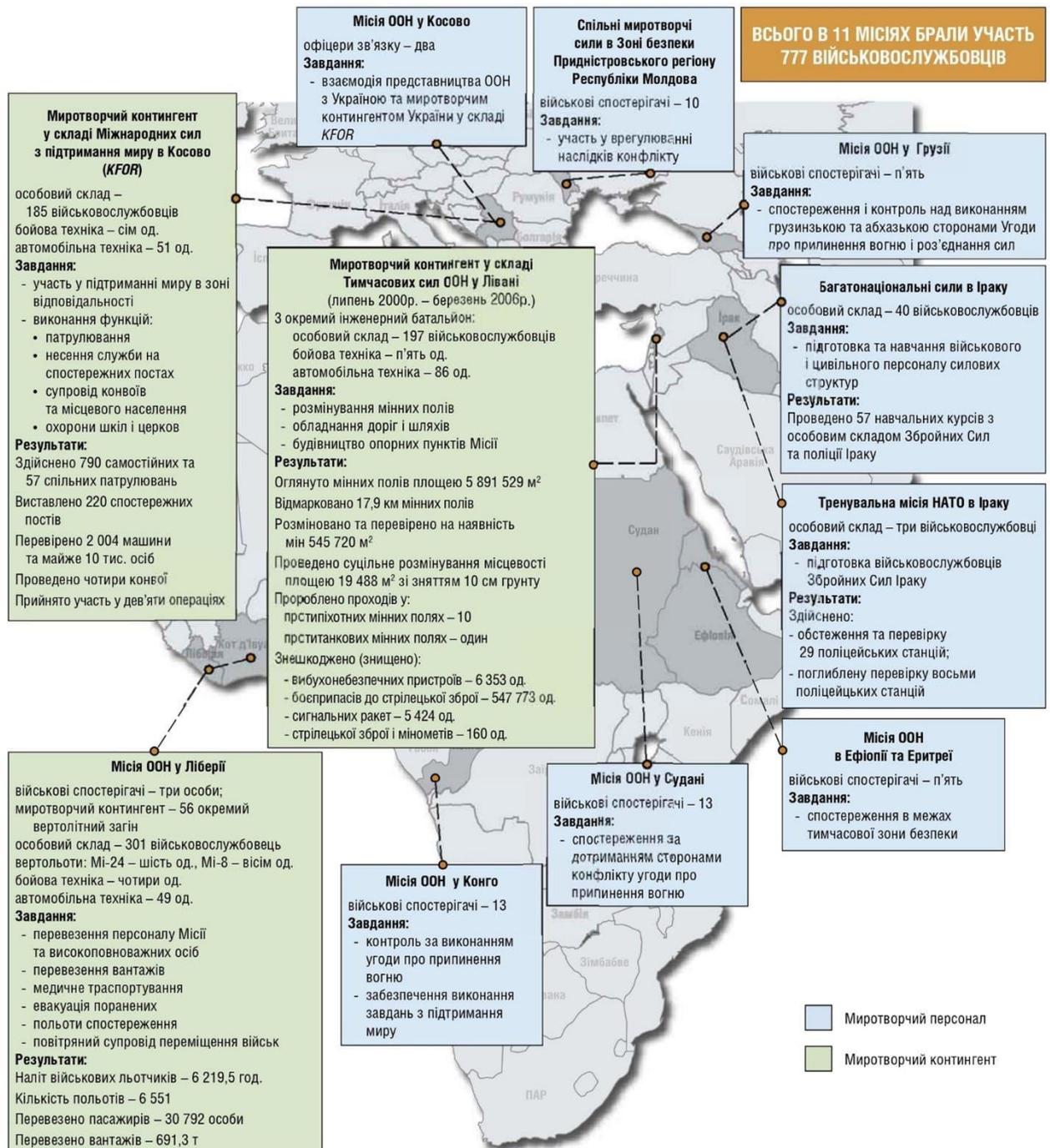
Додаток Н.1

Миротворча діяльність України у 2005 році.

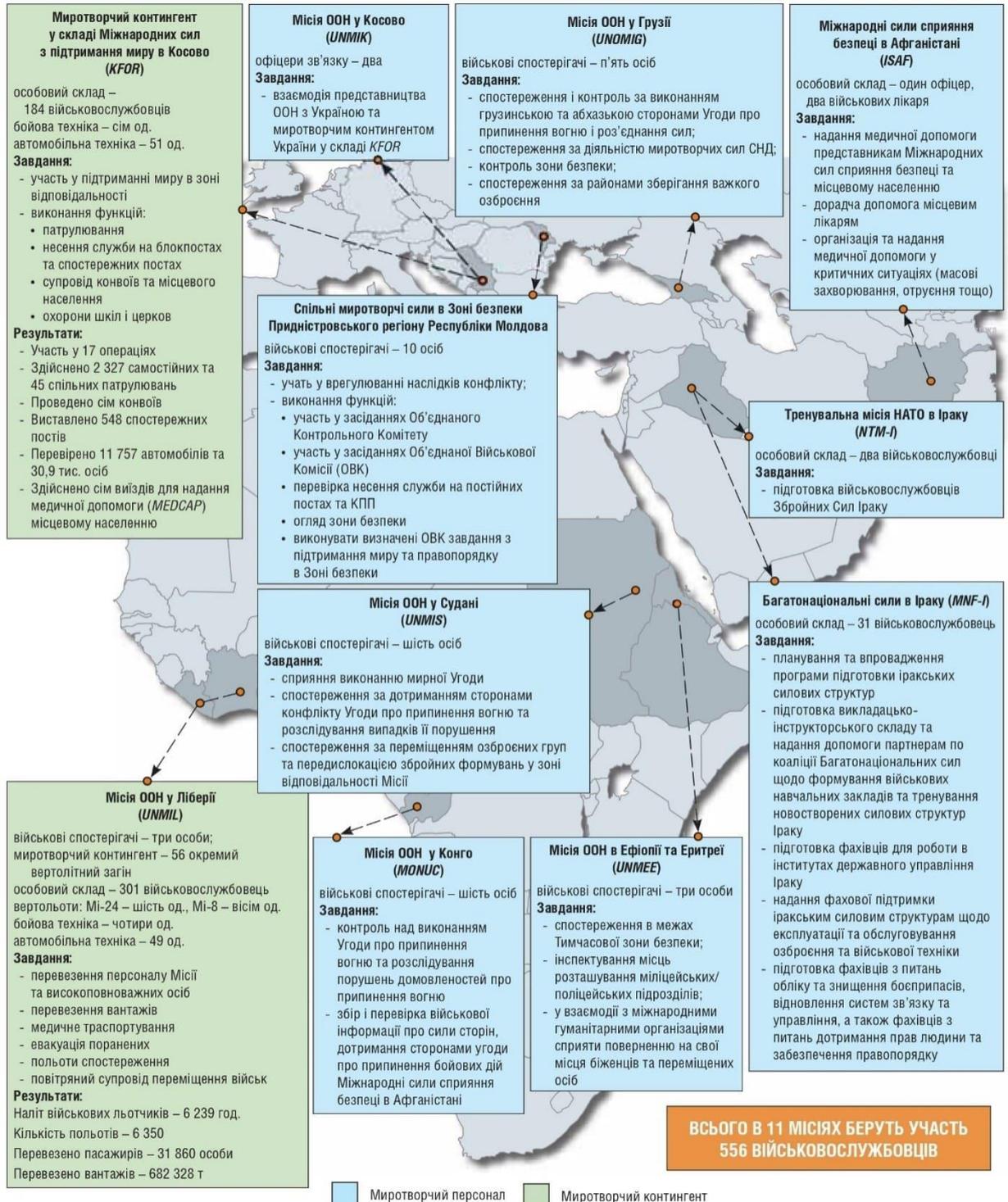
Джерело: [8, с. 93].

Миротворча діяльність України у 2006 році.

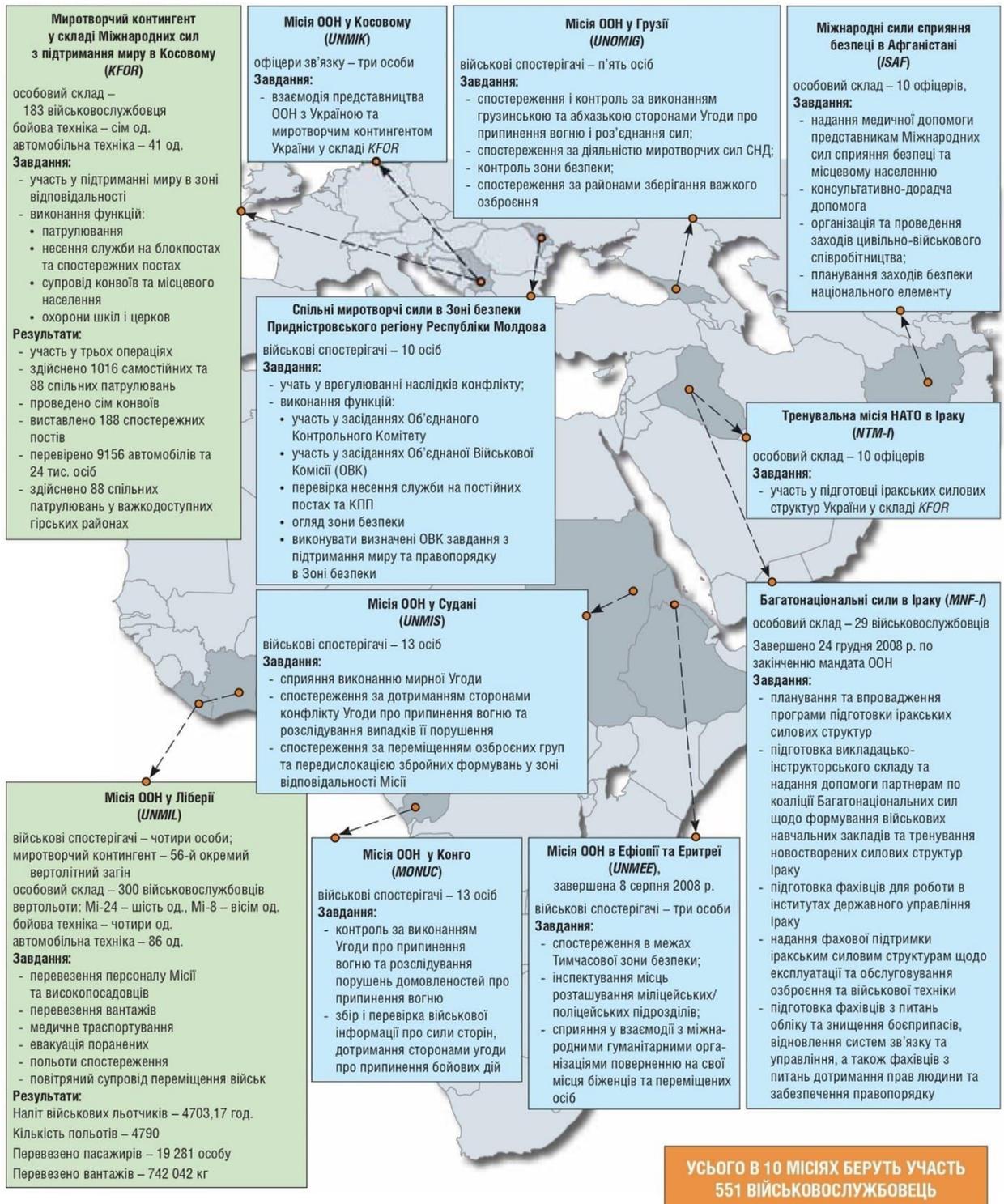
Джерело: [9, с. 60].

Миротворча діяльність України у 2007 році.

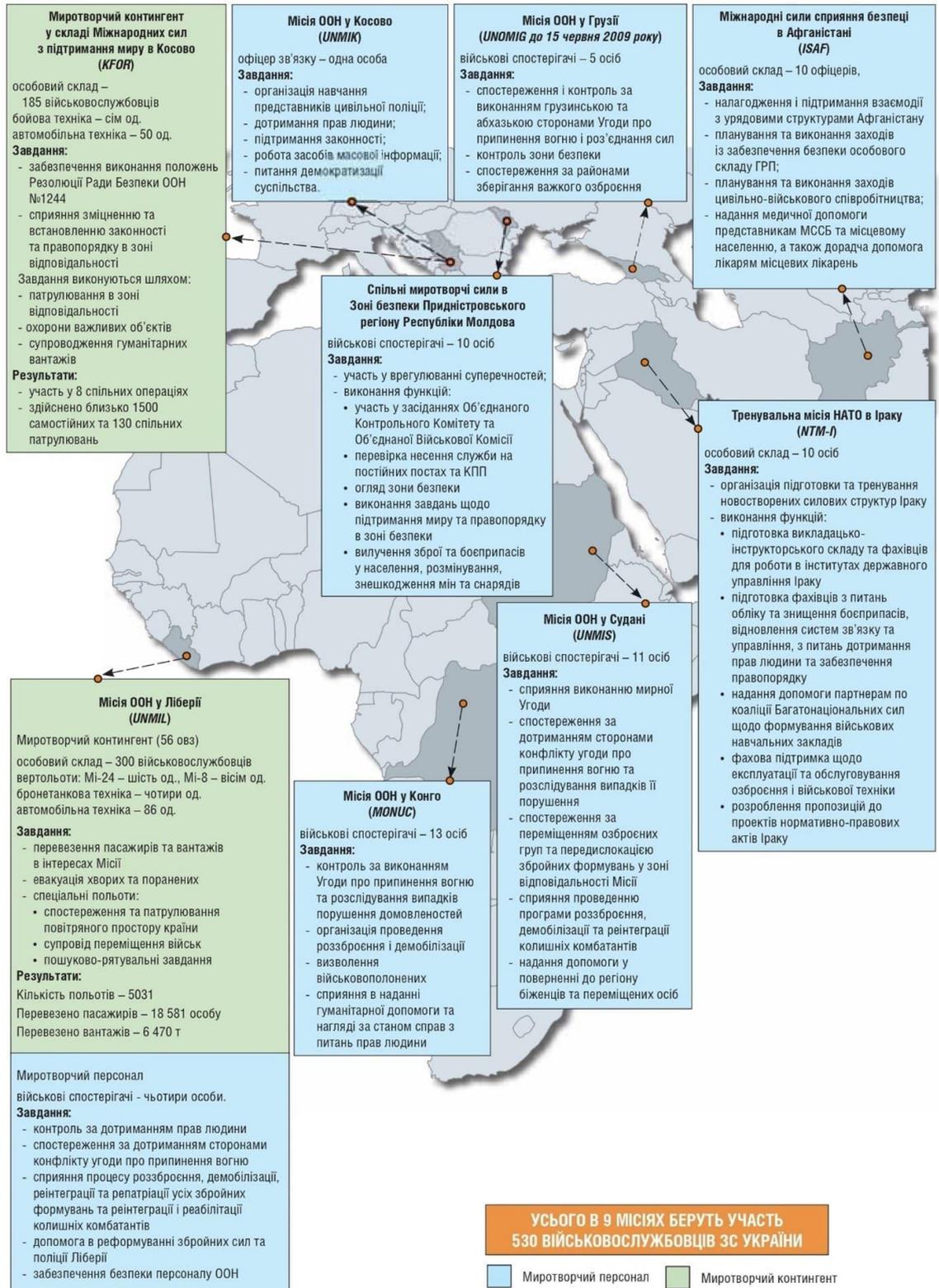
Джерело: [10, с. 88].

Миротворча діяльність України у 2008 році.

Джерело: [11, с. 73].

Миротворча діяльність України у 2009 році.

Джерело: [12, с. 61].

Порівняння воєнно-політичних зовнішніх загроз в стратегічних документах України за президентства Віктора Януковича.

ЗУ “Про основи національної безпеки України” від 19 червня 2003 р.	Стратегія національної безпеки України від 8 червня 2012 р.	Воєнна доктрина України від 8 червня 2012 р.	Стратегічний оборонний бюлетень України від 29 грудня 2012 р.
/	<p align="center">- наявність нерегульованих проблемних питань, пов’язаних із тимчасовим перебуванням Чорноморського флоту Російської Федерації на території України, недосконалість договірно-правової бази у цій сфері;</p>	/	/
<p>- воєнно-політична нестабільність, регіональні та локальні війни (конфлікти) в різних регіонах світу, насамперед поблизу кордонів України;</p>	<p>- дальша ескалація конфліктів у Чорноморсько-Каспійському регіоні, внутрішня нестабільність у багатьох державах регіону, невизначеність перспектив і відсутність спільного бачення щодо розвитку регіональної інтеграції;</p> <p>- наявність нерегульованого конфлікту у придністровському регіоні Республіки Молдова, що безпосередньо межує з Україною;</p>	<p>- наявність нерегульованих воєнно-політичних конфліктів та можливість виникнення нових збройних конфліктів у регіоні;</p> <p>- прояви сепаратизму, що спричинені незадоволенням культурних потреб національних меншин, низьким рівнем життя населення та особливостями національно-етнічної політики суміжних з Україною держав;</p>	<p>- наявність “заморожених” конфліктів, у тому числі поблизу державних кордонів України;</p> <p>- загострення сепаратизму, етнічної і релігійної конфронтації у світі;</p>

Продовження таблиці.

<p>- втручання у внутрішні справи України та розвідувальна діяльність іноземних спеціальних служб; - загроза посягань з боку окремих груп та осіб на державний суверенітет, територіальну цілісність, економічний, науково-технічний і оборонний потенціал України, права і свободи громадян;</p>		<p>- втручання у внутрішні справи України з боку інших держав з метою загострення соціально-політичних, міжконфесійних та міжетнічних відносин, створення непередбачених законом воєнізованих або збройних формувань; - активізація розвідувальної діяльності спеціальних служб іноземних держав, а також іноземних організацій проти України;</p>	<p>- активізація розвідувальної діяльності проти України; - втручання у внутрішні справи України, зокрема, шляхом підтримання радикально налаштованих політичних партій (рухів) та окремих груп населення, надання подвійного громадянства, економічного тиску та інших деструктивних дій щодо України;</p>
<p>- можливість втягування України в регіональні збройні конфлікти чи у протистояння з іншими державами;</p>			

Продовження таблиці.

<p>- недостатня ефективність існуючих структур і механізмів забезпечення міжнародної безпеки та глобальної стабільності;</p>	<p>- загострення конкуренції між світовими центрами впливу, застосування сили або погрози силою у міжнародних відносинах всупереч загальноновизнаним принципам і нормам міжнародного права, спроби держав розв'язувати проблеми за рахунок інших держав;</p> <p>- криза існуючої та невизначеність засад нової системи міжнародної безпеки, розмивання системи міжнародних угод у галузі стратегічної стабільності, послаблення ролі міжнародних безпекових інститутів, що у комплексі з недосконалою системою міжнародного права уможлиблює безкарне застосування сили на міжнародній арені для реалізації власних інтересів;</p> <p>- виникнення самопроголошених квазідержавних утворень на територіях суверенних держав, поява небезпечних прецедентів визнання іншими державами деяких із цих утворень, що стало стимулом для процесів регіонального сепаратизму;</p> <p>- посилення конкуренції за доступ до природних ресурсів, встановлення контролю за маршрутами їх постачання на ринки споживання в умовах зростаючого дефіциту сировинних ресурсів;</p>	<p>- посилення суперечностей між провідними центрами сили щодо поділу сфер впливу;</p> <p>- зростання взаємної залежності провідних держав в умовах глобалізації, посилення впливу провідних міжнародних корпорацій, загострення боротьби за природні ресурси, використання енергетичного чинника для досягнення політичних цілей;</p> <p>- зниження дієвості заходів, що застосовуються для запобігання та врегулювання криз і воєнних конфліктів провідними міжнародними організаціями;</p> <p>- прагнення окремих держав досягти переваг у військово-технічній сфері, створити можливості для виробництва ядерної зброї;</p> <p>- збереження ролі воєнної сили як засобу вирішення проблемних питань воєнно-політичних відносин;</p>	<p>- порушення балансу сил у світі; збереження ролі воєнної сили як засобу вирішення проблемних питань у воєнно-політичних відносинах;</p> <p>- спрощення окремими державами процедур щодо застосування воєнної сили за межами власної території;</p> <p>- порушення деякими державами міжнародних договорів про нерозповсюдження засобів масового ураження та їх доставки, контроль над озброєнням, обмеження і скорочення озброєнь або вихід із них (припинення участі в них);</p> <p>- збереження політичної нестабільності у світі;</p>
--	---	---	---

Продовження таблиці.

<p>- нарощування іншими державами поблизу кордонів України угруповань військ та озброєнь, які порушують співвідношення сил, що склалося;</p>	<p>- інтенсифікація процесів мілітаризації окремих держав і регіонів, збільшення кількості держав, які на порушення вимог міжнародних режимів нерозповсюдження намагаються заволодіти зброєю масового ураження та засобами її доставки;</p> <p>- посилення мілітаризації регіону, збільшення іноземної військової присутності та розміщення новітніх систем озброєнь інших держав на територіях держав регіону;</p> <p>- активізація процесів формування сфер впливу або зон геополітичної відповідальності, які супроводжуються зростанням конфліктності, поширенням практики провокування конфліктних ситуацій, у тому числі збройних, посиленням різновекторних зовнішніх впливів у регіоні, загрозами превентивного застосування збройних сил окремими державами за межами своїх кордонів;</p>	<p>- інтенсифікація процесів мілітаризації у світі, нарощування угруповань військ та озброєнь, створення нових, розширення і модернізація існуючих військових баз та об'єктів;</p>
--	--	--

Продовження таблиці.

<p>- посягання на державний суверенітет України та її територіальну цілісність, територіальні претензії з боку інших держав</p>	<p>- незавершеність процесу договірно-правового оформлення державних кордонів, розмежування виключних (морських) економічних зон і континентального шельфу держав регіону, невирішеність у державах проблемних питань щодо забезпечення національно-культурних прав осіб, які належать до національних меншин, що уможливорює повернення до регіонального порядку денного питання про територіальні претензії.</p> <p>- невирішеність питання щодо розмежування лінією державного кордону акваторії Чорного і Азовського морів та Керченської протоки, відсутність демаркації державного кордону України з Російською Федерацією, Республікою Білорусь та Республікою Молдова, що стримує врегулювання правових засад забезпечення його режиму і облаштування, ускладнює ефективну протидію транснаціональним загрозам;</p>	<p>- незавершеність договірно-правового оформлення державного кордону України, внаслідок чого зберігається ймовірність висунення територіальних претензій до України та виникнення суперечок між державами;</p>	<p>- територіальні претензії до України, які висловлюються окремими представниками деяких політичних сил і рухів;</p> <p>- невирішеність проблемних питань, пов'язаних із договірно-правовим оформленням державного кордону України;</p>
---	---	---	--

Продовження таблиці.

<p>- поширення невійськових загроз (тероризм, нелегальна міграція, незаконна торгівля зброєю і ядерними матеріалами).</p>	<p>- поширення тероризму, піратства, наркоторгівлі, незаконної торгівлі зброєю і ядерними матеріалами, транснаціональної організованої злочинності, злочинів, пов'язаних із легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванням тероризму, поширення нелегальної міграції, торгівлі людьми, кіберзлочинності;</p>	<p>- посилення небезпеки неконтрольованого розповсюдження ядерної зброї, її носіїв, матеріалів для їх виробництва, технологій подвійного призначення;</p> <p>- поширення тероризму (у тому числі кібертероризму), піратства, організованої злочинності, нелегальної міграції, незаконної торгівлі зброєю та наркотиками, торгівлі людьми;</p> <p>- прискорення розвитку інформаційних технологій, збільшення спроможностей держав щодо проведення інформаційних та інформаційно-психологічних операцій, посилення чутливості суспільства до загибелі мирного населення та втрат особового складу військових формувань у воєнних конфліктах;</p>	<p>- посилення інформаційно-психологічного тиску на Україну з метою дестабілізації соціально-політичної, етнічної та релігійної обстановки в державі або в окремих її регіонах і місцях компактного проживання національних меншин;</p> <p>- неконтрольоване розповсюдження засобів масового ураження і технологій подвійного використання, бажання терористичних організацій заволодіти ними;</p> <p>- зростання кібернетичних загроз;</p> <p>- посилення загроз міжнародного тероризму та екстремізму;</p> <p>- потенційна можливість здійснення терористичних диверсій на ядерних та інших стратегічних об'єктах України;</p> <p>- міжнародне піратство;</p> <p>- поширення наркобізнесу, незаконної торгівлі зброєю і ядерними матеріалами, зростання рівня транснаціональної організованої злочинності, відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом, незаконна міграція, торгівля людьми;</p>
---	---	---	---

Джерело: власне опрацювання.

Євразійська інтеграція в базових документах РФ.

Стратегія національної безпеки РФ до 2020р. (2009р.)	"Розвиток двостороннього та багатостороннього співробітництва з державами-учасницями СНД є для Росії пріоритетним напрямом зовнішньої політики. Росія буде намагатися розвивати потенціал регіональної і субрегіональної інтеграції та координації на просторі держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав..."
Концепція зовнішньої політики РФ (2013р.)	"...42. Пріоритетними напрямами російської зовнішньої політики є розвиток двостороннього та багатостороннього співробітництва з державами-учасницями СНД, подальше зміцнення СНД... 44. Росія вважає пріоритетним завдання формування Євразійського економічного союзу... 48. З цією метою Росія буде: д) будувати відносини з Україною як пріоритетним партнером по СНД, сприяти її підключенню до поглиблених інтеграційних процесів..."
Воєнна доктрина РФ (2014р.)	"...Зміцнення системи колективної безпеки в рамках Організації Договору про колективну безпеку (ОДКБ) та нарощування її потенціалу, зміцнення взаємодії у сфері міжнародної безпеки в рамках Співдружності Незалежних Держав (СНД), Організації з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ) і Шанхайської організації співробітництва (ШОС), взаємодія з Республікою Абхазія і Республікою Південна Осетія з метою забезпечення спільної оборони і безпеки..."
Указ Президента РФ "Про заходи з реалізації зовнішньополітичного курсу Російської Федерації" (2012р.)	"...Міністерству закордонних справ Російської Федерації спільно з іншими федеральними органами виконавчої влади: у відносинах з державами-учасницями Співдружності Незалежних Держав: розглядати розвиток багатосторонньої взаємодії і інтеграційних процесів на просторі Співдружності Незалежних Держав як ключовий напрям зовнішньої політики Російської Федерації... сприяти поглибленню євразійської інтеграції в рамках Митного союзу та Єдиного економічного простору Російської Федерації, Республіки Білорусь і Республіки Казахстан і створенню до 1 січня 2015р. Євразійського економічного союзу..."
Послання Президента РФ Федеральним Зборам РФ (2013р.)	"Ми будемо йти шляхом тісної інтеграції. Прикладом тому є Митний союз, Єдиний економічний простір Росії, Казахстану та Білорусі. Це все вже працює, працює ефективно. Ми приступили до створення Євразійського економічного союзу і, звичайно, будемо йти цим шляхом і вирішимо це завдання..."
Послання Президента РФ Федеральним Зборам РФ (2014р.)	"З 1 січня 2015р. у повному обсязі почне працювати Євразійський економічний союз... Переконали, що тісна кооперація стане потужним джерелом розвитку для всіх учасників Євразійського союзу".

Джерело: [5, с. 4].

**Багатонаціональні військові навчання за участю Збройних Сил
України за президентства Віктора Януковича.**

Додаток С.1

**Багатонаціональні військові навчання за участю Збройних Сил
України у 2010 році.**

Навчання	Термін проведення	Район проведення	Завдання, що вирішувалися	Загальна чисельність сил, озброєння та військової техніки
НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ АБО ПОБЛИЗУ ЇЇ КОРДОНІВ				
Фарватер миру-2010 Українсько-російське командно-штабне пошуково-рятувальне військово-морське навчання	21-26 червня	м. Севастополь	Покращення взаємодії та вдосконалення способів спільного виконання завдань пошуково-рятувального забезпечення в акваторії Чорного моря	Від України – 48 військовослужбовців. Від Російської Федерації – 31 військовослужбовець
Sea Breeze-2010 Українсько-американське командно-штабне навчання військово-морських сил із залученням військ	9-28 липня	м. Одеса	Злагодження багатонаціонального штабу під час спільних дій в антипіратських (антитерористичних) операціях	Від України – 1569 військовослужбовців зі штатним озброєнням, 21 надводний корабель, 15 літаків та вертольотів. Від країн-партнерів – 744 військовослужбовців зі штатним озброєнням, 4 надводних кораблі, 2 літаки, 1 вертоліт
Бар'єр-2010 Українсько-американське тактичне навчання підрозділів спеціального призначення	26 липня – 7 серпня	м. Очаків	Удосконалення способів виконання підрозділами спеціального призначення розвідувальних і спеціальних завдань	Від України – 50 військовослужбовців зі штатним озброєнням та військовою технікою. Від США – 10 військовослужбовців зі штатним озброєнням
Rapid Trident-2010 Українсько-американське командно-штабне навчання із залученням військ	4-19 вересня	Міжнародний центр миротворчості та безпеки ЗС України (м. Яворів)	Відпрацювання завдань у складі багатонаціональних військових контингентів під час миротворчих операцій	Від України – 600 військовослужбовців зі штатним озброєнням, 127 одиниць військової техніки. Від країн-партнерів – 850 військовослужбовців зі штатним озброєнням
Світла Лавина-2010 Командно-штабне навчання із залученням військ багатонаціонального інженерного батальйону "Тиса"	27 вересня – 1 жовтня	м. Виноградів, Закарпатська обл.	Підвищення рівня сумісності та покращення взаємодії між національними складовими інженерного батальйону "Тиса"	Від України – 100 військовослужбовців Від країн-партнерів – 47 військовослужбовців зі штатним озброєнням
Кленова Арка-2010 Українсько-польсько-канадсько-литовське тактичне навчання механізованих підрозділів	3-6 жовтня	м. Львів	Обмін досвідом з питань виконання бойових завдань у складі багатонаціональних військових формувань	Від України – 12 військовослужбовців. Від країн-партнерів – 18 військовослужбовців
Двостороннє українсько-білоруське тактичне навчання механізованих підрозділів	20-24 жовтня	Міжнародний центр миротворчості та безпеки ЗС України (м. Яворів)	Удосконалення тактичної взаємодії під час виконання бойових завдань механізованими підрозділами	Від України – 34 військовослужбовці зі штатним озброєнням та військовою технікою. Від Республіки Білорусь – 38 військовослужбовців зі штатним озброєнням
ПОЗА МЕЖАМИ УКРАЇНИ				
BLACKSEAFOR-2010 Оперативно-тактичне навчання військово-морських сил держав Чорноморського регіону	Перша фаза: 7-29 квітня Друга фаза: 9-30 серпня	Акваторія Чорного моря, порти України, Румунії, Турецької Республіки, Республіки Болгарія	Підвищення рівня взаємосумісності між кораблями і катерами військово-морських сил держав Чорноморського регіону	Від України – корабель управління "Славутич", морський тральщик "Черкаси"
Golden Mask-2010 Українсько-німецьке тактичне навчання підрозділів РХБ захисту	12-22 квітня	Федеративна Республіка Німеччина	Відпрацювання завдань забезпечення РХБ захисту військ (сил) у складі багатонаціональних підрозділів	Від України – 30 військовослужбовців зі штатним озброєнням, 8 одиниць колісної техніки
Двостороннє українсько-білоруське командно-штабне навчання із залученням чергових сил з протиповітряної оборони Повітряних Сил Збройних Сил України та Військово-Повітряних Сил і Військ Протиповітряної оборони Республіки Білорусь	8 червня	Повітряний простір у межах відповідальності за місцями постійної дислокації чергових сил з ППО	Удосконалення взаємодії чергових сил з протиповітряної оборони під час виконання завдань бойового чергування	Від України – 7 літаків, 50 військовослужбовців чергових сил радіотехнічних бригад та дивізіонів зенітних ракетних військ, пунктів наведення авіації. Від Республіки Білорусь – 7 літаків, 150 військовослужбовців
Двостороннє українсько-румунське тактичне навчання механізованих підрозділів	13-26 червня	Румунія, полігон "Бадабаг"	Тренування у виконанні бойових завдань у складі багатонаціональних підрозділів під час спільних миротворчих операцій	Від України – 35 військовослужбовців зі штатним озброєнням

Продовження таблиці.

Combined Endeavor-2010 Багатонаціональне тактичне навчання підрозділів зв'язку	1-20 вересня	Федеративна Республіка Німеччина, Румунія	Тренування у виконанні завдань із забезпечення зв'язку та управління під час міжнародних операцій з підтримання миру	Від України – 23 військовослужбовці, 4 апаратні зв'язку, КШМ "Світязь"
Medker-2010 Багатонаціональне тактичне навчання військово-медичних підрозділів	8-22 вересня	Чорногорія	Тренування особового складу з питань надання медичної допомоги під час багатонаціональних гуманітарних і миротворчих операцій	Від України – 20 військовослужбовців
Бар'єр-2010 Багатонаціональне тактичне навчання підрозділів спеціального призначення	16-26 вересня	Республіка Польща	Удосконалення способів виконання підрозділами сил спеціальних операцій спеціальних завдань	Від України – 20 військовослужбовців зі штатним озброєнням
Jeckal Stone-2010 Багатонаціональне тактичне навчання підрозділів сил спеціальних операцій	16-26 вересня	Республіка Польща	Удосконалення способів спільного виконання бойових завдань підрозділами сил спеціальних операцій	Від України – 20 військовослужбовців зі штатним озброєнням
Двостороннє українсько-російське командно-штабне навчання із залученням чергових сил з протиповітряної оборони Повітряних Сил Збройних Сил України та Військово-Повітряних Сил Російської Федерації	27 жовтня	Повітряний простір у межах відповідальності за місцями постійної дислокації чергових сил з ППО	Удосконалення взаємодії чергових сил з протиповітряної оборони під час виконання завдань бойового чергування	Від України – 7 літаків, 150 військовослужбовців чергових сил радіотехнічних бригад та дивізіонів зенітних ракетних військ, пунктів наведення авіації. Від Російської Федерації – 7 літаків, 150 військовослужбовців чергових сил з ППО

Джерело: [13, с. 73].

Багатонаціональні військові навчання за участю Збройних Сил України у 2011 році.

Навчання	Термін проведення	Район проведення	Завдання, що вирішувалися	Загальна чисельність сил, озброєння та військової техніки
НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ АБО ПОБЛИЗУ ЇЇ КОРДОНІВ				
Фарватер Миру-2011 Двостороннє українсько-російське навчання військово-морських сил	23-27 травня	м. Севастополь, морські і берегові полігони ВМС ЗС України	Покращення взаємодії та удосконалення способів спільного виконання бойових завдань	Від України – 728 військовослужбовців, 9 кораблів, 4 літаки, 2 вертольоти. Від Російської Федерації – 600 військовослужбовців, 5 кораблів та суден, 3 літаки, 1 вертоліт
Sea Breeze-2011 Українсько-американське командно-штабне навчання військово-морських сил	3-21 червня	м. Одеса, Південно-західна частина акваторії Чорного моря, полігон СВ “Широколанівський” (Миколаївська обл.)	Злагодження багатонаціонального штабу та сил під час планування та проведення міжнародної антипіратської операції	Від України – 1200 військовослужбовців, 20 кораблів, 12 літаків та вертольотів. Від країн-партнерів – 650 військовослужбовців, 8 кораблів, 1 літак
Двостороннє українсько-білоруське навчання із залученням чергових сил протиповітряної оборони Повітряних Сил Збройних Сил України та Військово-Повітряних Сил і Військ Протиповітряної оборони Республіки Білорусь	8 червня	Повітряний простір у межах відповідальності за місцями постійної дислокації чергових сил з ППО	Удосконалення взаємодії чергових сил з протиповітряної оборони під час виконання завдань бойового чергування	Від України – 150 військовослужбовців чергових сил радіотехнічних бригад та дивізіонів зенітних ракетних військ, пунктів наведення авіації, 6 літаків. Від Республіки Білорусь – 10 літаків
Безпечне Небо-2011 Українсько-американсько-польське навчання	18-27 липня	м. Миргород	Підвищення майстерності та набуття практичних навичок льотних екіпажів і бойових розрахунків органів і пунктів управління під час виконання завдань з протиповітряної оборони місць проведення матчів 14-го чемпіонату з футболу “Євро-2012”	Від України – 220 військовослужбовців, 15 літаків. Від Республіки Польща – 6 літаків. Від США – 50 військовослужбовців та 10 літаків
Rapid Trident-2011 Українсько-американське командно-штабне навчання із залученням військ	25 липня – 5 серпня	Міжнародний центр миротворчості та безпеки ЗС України (м. Яворів)	Відпрацювання завдань у складі багатонаціональних військових контингентів під час миротворчих операцій	Від України – 895 військовослужбовців, 4 літаки, 1 вертоліт. Від країн-партнерів – 681 військовослужбовець, 5 літаків
Ротаційні Сили Чорноморського Регіону-2011 Багатонаціональне тактичне навчання	28 серпня – 10 вересня	Міжнародний центр миротворчості та безпеки ЗС України (м. Яворів)	Удосконалення тактичної взаємодії під час виконання бойових завдань механізованими підрозділами	Від України – 150 військовослужбовців. Від Республіки Болгарія – 32 військовослужбовця. Від США – 25 військовослужбовців
Козацький Степ-2011 Багатонаціональне тактичне навчання аеромобільних підрозділів	29 серпня – 9 вересня	Полігон СВ “Широколанівський” (Миколаївська обл.)	Відпрацювання завдань у складі багатонаціональних військових контингентів під час миротворчих операцій	Від України – 35 військовослужбовців, 1 літак та 1 вертоліт. Від Республіки Польща – 53 військовослужбовця
Jackal Stone-2011 Багатонаціональне тактичне навчання підрозділів сил спеціальних операцій	6-28 вересня	Міжнародний центр миротворчості та безпеки ЗС України (м. Яворів)	Удосконалення способів спільного виконання бойових завдань підрозділами сил спеціальних операцій	Від України – 159 військовослужбовців. Від Республіки Польща – 47 військовослужбовців. Від США – 44 військовослужбовця. Від Угорської Республіки – 17 військовослужбовців
Тристороннє українсько-білорусько-російське тактичне навчання механізованих підрозділів	3-8 жовтня	Полігон СВ “Широколанівський” (Миколаївська обл.)	Удосконалення тактичної взаємодії під час виконання бойових завдань механізованими підрозділами	Від України – 90 військовослужбовців. Від Республіки Білорусь – 32 військовослужбовця. Від Російської Федерації – 74 військовослужбовця
Двостороннє українсько-російське навчання із залученням чергових сил протиповітряної оборони Повітряних Сил Збройних Сил України та Військово-Повітряних Сил Російської Федерації	19 жовтня	Повітряний простір у межах відповідальності за місцями постійної дислокації чергових сил з ППО	Удосконалення взаємодії чергових сил з протиповітряної оборони під час виконання завдань бойового чергування	Від України – 150 військовослужбовців чергових сил радіотехнічних бригад та дивізіонів зенітних ракетних військ, пунктів наведення авіації, 6 літаків. Від Російської Федерації – 10 літаків

Продовження таблиці.

ПОЗА МЕЖАМИ УКРАЇНИ				
KFOR Treaning-2011 Українсько-американське навчання з підготовки військ до виконання завдань у складі 14-ї ротації сил KFOR	28 лютого – 15 березня	Федеративна Республіка Німеччина	Відпрацювання завдань у складі багатонаціонального військового контингенту KFOR під час миротворчих операцій	Від України – 130 військовослужбовців. Від США – 150 військовослужбовців
Ротаційні Сили Чорноморського Регіону-2011 Багатонаціональне тактичне навчання	29 серпня – 13 вересня	Румунія	Удосконалення тактичної взаємодії під час виконання бойових завдань механізованими підрозділами	Від України – 98 військовослужбовців. Від Румунії – 120 військовослужбовців. Від США – 56 військовослужбовців
Кленова Арка-2011 Багатонаціональне українсько-польсько-канадсько-литовське навчання	4-17 вересня	Республіка Польща	Обмін досвідом та практичне відпрацювання завдань у складі багатонаціональних військових контингентів під час миротворчих операцій	Від України – 35 військовослужбовців. Від Литовської Республіки – 18 військовослужбовців. Від Республіки Польща – 50 військовослужбовців. Від Канади – 15 військовослужбовців
Combined Endeavour-2011 Багатонаціональне тактичне навчання підрозділів зв'язку	5-25 вересня	Федеративна Республіка Німеччина	Тренування у виконанні завдань із забезпечення зв'язку та управління під час міжнародних операцій з підтримання миру	Від України – 35 військовослужбовців, 2 апаратні зв'язку. Від країн-партнерів – до 350 військовослужбовців
Jackal Stone-2011 Багатонаціональне тактичне навчання підрозділів сил спеціальних операцій	6-28 вересня	Румунія	Удосконалення способів спільного виконання бойових завдань підрозділами сил спеціальних операцій	Від України – 29 військовослужбовців. Від Республіки Польща – 46 військовослужбовців. Від США – 150 військовослужбовців. Від Угорської Республіки – 10 військовослужбовців
Світла Лавина-2011 Навчання багатонаціонального інженерного батальйону "Тиса"	19-23 вересня	Угорська Республіка	Підвищення рівня сумісності та покращення взаємодії між національними складовими інженерного батальйону "Тиса"	Від України – 17 військовослужбовців. Від країн-партнерів – 105 військовослужбовців
Центр-2011 Оперативно-стратегічне навчання	14-23 вересня	Російська Федерація	Відпрацювання завдань у складі багатонаціональних військових контингентів під час миротворчих операцій	Від України – 70 військовослужбовців. Від країн-партнерів – 700 військовослужбовців

Джерело: [14, с. 80–81].

Багатонаціональні військові навчання за участю Збройних Сил України у 2012 році.

Навчання	Термін проведення	Район проведення	Завдання, що вирішувалися	Загальна чисельність сил, озброєння та військової техніки
НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ АБО ПОБЛИЗУ ЇЇ КОРДОНІВ				
Фарватер Миру – 2012 Двостороннє українсько-російське навчання військово-морських сил	22-25 травня	м. Севастополь, морські і берегові полігони ВМС ЗС України	Поліпшення взаємодії та удосконалення способів спільного виконання завдань пошуково-рятувального забезпечення та проведення гуманітарної операції в акваторії Чорного моря	Від України – 250 військовослужбовців, 5 кораблів і суден, 1 підводний човен, 3 літаки та вертольоти. Від Російської Федерації – 150 військовослужбовців, 5 кораблів та суден, 3 літаки та вертольоти
Sea Breeze – 2012 Українсько-американське командно-штабне навчання військово-морських сил	9-21 липня	м. Одеса, Південно-західна частина акваторії Чорного моря	Злагодження багатонаціонального штабу під час спільних дій у складі багатонаціональних сил під час антитерористичних операцій	Від України – 800 військовослужбовців, 6 кораблів, 3 літаки та вертольоти. Від країн-партнерів – 600 військовослужбовців, 6 надводних кораблів, 1 літак
Rapid Trident – 2012 Українсько-американське командно-штабне навчання із залученням військ	16-26 липня	Міжнародний центр миротворчості та безпеки ЗС України (с. Старичі, Львівська обл.)	Відпрацювання завдань у складі багатонаціональних військових контингентів у ході проведення миротворчих операцій	Від України – 880 військовослужбовців, 1 вертоліт. Від країн-партнерів – до 500 військовослужбовців
Слов'янська співдружність – 2012 Українсько-білорусько-російське тактичне навчання	23-27 липня	Полігон СВ Широколанівський, (Миколаївська обл.)	Удосконалення тактичної взаємодії під час виконання бойових завдань у складі механізованих підрозділів	Від України – 140 військовослужбовців. Від Республіки Білорусь – 74 військовослужбовці. Від Російської Федерації – 101 військовослужбовець
ПОЗА МЕЖАМИ УКРАЇНИ				
Cooperative Longbow/Lancer – 2012 Багатонаціональне командно-штабне навчання із залученням військ	17-25 травня	Республіка Македонія	Відпрацювання завдань багатонаціональними штабами та підрозділами у складі багатонаціональних військових контингентів у ході проведення миротворчих операцій	Від України – 33 військовослужбовці. Від країн-партнерів – до 500 військовослужбовців
Українсько-американське тренування з підготовки військ до виконання завдань у складі 16-ї ротації KFOR	14 серпня – 4 вересня	Федеративна Республіка Німеччина	Відпрацювання завдань у складі багатонаціонального військового контингенту KFOR під час миротворчих операцій	Від України – 84 військовослужбовці. Від США – 150 військовослужбовців.
Ротаційні Сили Чорноморського Регіону – 2012 Багатонаціональне тактичне навчання	22 липня – 4 серпня	Болгарія	Удосконалення тактичної взаємодії під час виконання бойових завдань механізованими підрозділами	Від України – 50 військовослужбовців. Від Болгарії – 120 військовослужбовців. Від США – 60 військовослужбовців
Combined Endeavour – 2012 Багатонаціональне тактичне навчання підрозділів зв'язку	7-20 вересня	Федеративна Республіка Німеччина	Тренування у виконанні завдань із забезпечення зв'язку та управління під час міжнародних операцій з підтримання миру	Від України – 35 військовослужбовців, 2 апаратні зв'язку. Від країн-партнерів – до 350 військовослужбовців
Кленова Арка – 2012 Багатонаціональне українсько-польсько-канадсько-литовське навчання	14-23 вересня	Литовська Республіка	Обмін досвідом та практичне відпрацювання завдань у складі багатонаціональних військових контингентів під час миротворчих операцій	Від України – 32 військовослужбовці. Від Литовської Республіки – 108 військовослужбовців. Від Республіки Польща – 29 військовослужбовців. Від Канади – 29 військовослужбовців
Світла Лавина – 2012 Навчання багатонаціонального інженерного батальйону "Тиса"	16-21 вересня	Румунія	Підвищення рівня сумісності та поліпшення взаємодії між національними складовими інженерного батальйону "Тиса"	Від України – 12 військовослужбовців. Від країн-партнерів – 60 військовослужбовців
Saber Junction – 2012 Багатонаціональне тактичне навчання	27 вересня – 27 жовтня	Федеративна Республіка Німеччина	Відпрацювання завдань у складі багатонаціональних військових контингентів під час миротворчих операцій	Від України – 24 військовослужбовці, 2 вертольоти. Від країн-партнерів – до 400 військовослужбовців

Джерело: [15, с. 71].

Багатонаціональні військові навчання за участю Збройних Сил України у 2013 році.

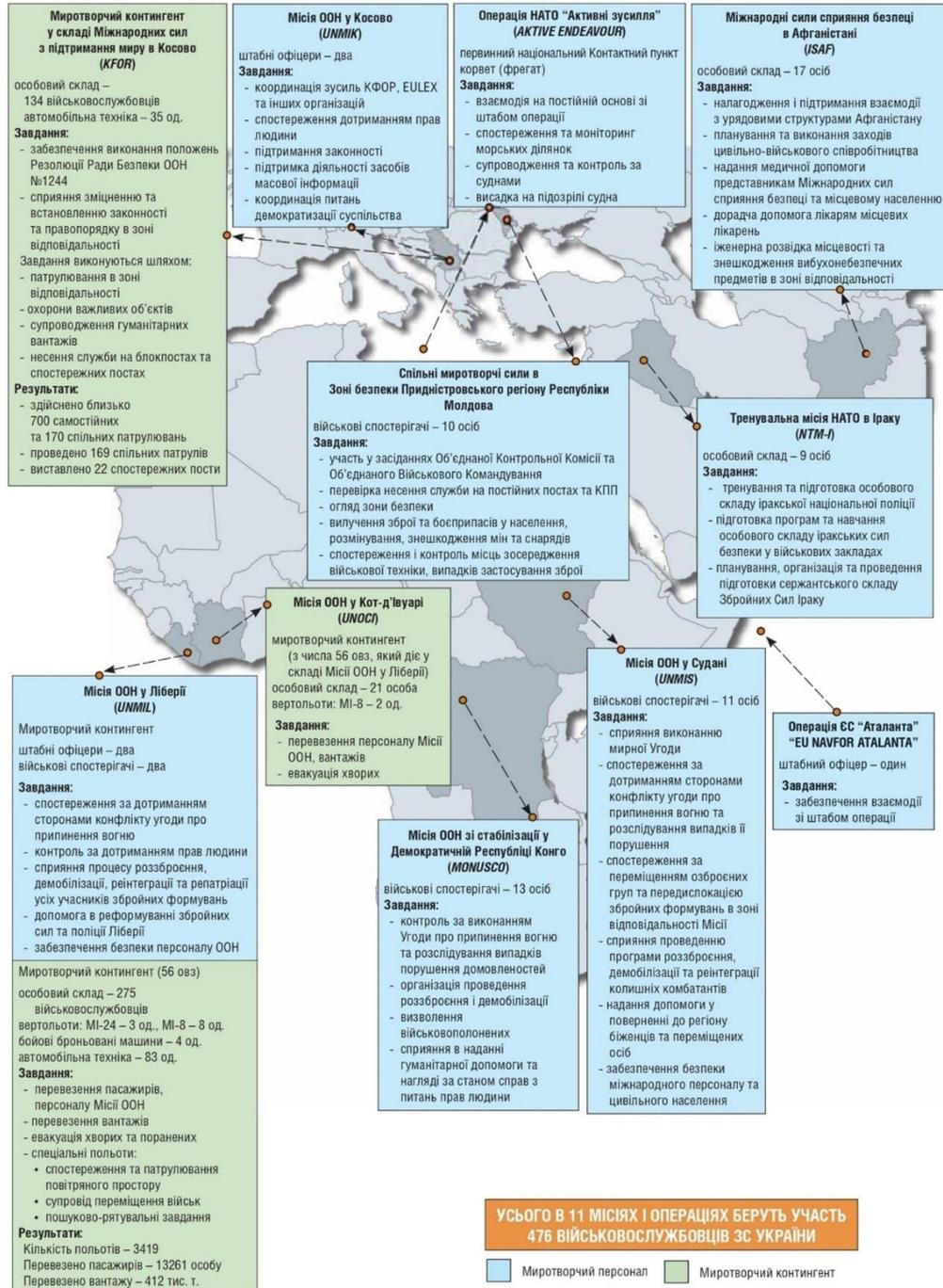
Навчання	Термін проведення	Район проведення	Завдання, що вирішувалися	Загальна чисельність сил, озброєння та військової техніки
НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ АБО ПОБЛИЗУ ЇЇ КОРДОНІВ				
Rapid Trident – 2013 Українсько-американське навчання	8-19 липня	Міжнародний центр миротворчості та безпеки ЗС України (с. Старичі, Львівська обл.)	Відпрацювання завдань у складі багатонаціональних військових контингентів у ході проведення операції з підтримання миру та безпеки повного спектра	Від України – до 800 військовослужбовців, 4 вертольоти. Від країн-партнерів – до 500 військовослужбовців
Українсько-білоруське навчання із залученням чергових сил протиповітряної оборони	30 жовтня	Повітряний простір у межах відповідальності за місцями постійної дислокації чергових сил з ППО	Удосконалення взаємодії чергових сил з протиповітряної оборони під час виконання завдань бойового чергування	Від України – 100 військовослужбовців чергових сил радіотехнічних бригад та дивізіонів зенітних ракетних військ, пунктів наведення авіації, 3 літаки. Від Республіки Білорусь – 3 літаки
Фарватер Миру – 2013 Українсько-російське навчання	24-26 червня	м. Севастополь, морські і берегові полігони ВМС ЗС України	Покращення взаємодії, удосконалення способів спільного виконання завдань пошуково-рятувального забезпечення та проведення гуманітарної операції в акваторії Чорного моря	Від України – 400 військовослужбовців, 4 корабля та судна, 2 літаки та вертоліт. Від Російської Федерації – 400 військовослужбовців, 5 кораблів та суден, 3 літаки та вертоліт
Кленова Арка – 2013 Багатонаціональне навчання	9-20 вересня	Міжнародний центр миротворчості та безпеки ЗС України (с. Старичі, Львівська обл.)	Обмін досвідом та практичне відпрацювання завдань у складі багатонаціональних військових контингентів під час операцій з підтримання миру та безпеки	Від України – 360 військовослужбовців. Від Литовської Республіки – 27 військовослужбовців. Від Республіки Польща – 82 військовослужбовці. Від Канади – 34 військовослужбовці
Sea Breeze – 2013 Українсько-американське навчання	8-20 липня	м. Одеса, Південно-західна частина акваторії Чорного моря	Злагодження багатонаціонального штабу під час спільних дій у складі багатонаціональних сил у ході антитерористичних операцій	Від України – до 1100 військовослужбовців, 11 кораблів, 4 літаки, 3 вертольоти. Від країн-партнерів – 600 військовослужбовців, 4 надводних кораблі та літак
ПОЗА МЕЖАМИ УКРАЇНИ				
Combined Endeavour – 2013 Багатонаціональне навчання	13-26 вересня	Федеративна Республіка Німеччина	Тренування у виконанні завдань із забезпечення зв'язку та управління під час міжнародних операцій з підтримання миру та безпеки	Від України – 32 військовослужбовці, комплексна апаратна зв'язку. Від країн-партнерів – до 350 військовослужбовців
Steadfast Jazz – 2013 Багатонаціональне навчання	28 жовтня – 8 листопада	Республіка Польща	Проведення бойового злагодження підрозділів, визначених до складу сил реагування НАТО у 2014 р.	Від України – 89 військовослужбовців зі штатним озброєнням та військовою технікою. Від країн-партнерів – до 6000 військовослужбовців
Багатонаціональне навчання тренувальних груп військової поліції (I етап)	17 червня – 3 липня	Федеративна Республіка Німеччина	Відпрацювання дій підрозділів військової поліції під час участі в операції з підтримання миру та безпеки	Від України – 29 військовослужбовців. Від країн-партнерів – 300 військовослужбовців
Багатонаціональне навчання тренувальних груп військової поліції (II етап)	2-18 грудня	Федеративна Республіка Німеччина	Відпрацювання дій підрозділів військової поліції під час участі в операції з підтримання миру та безпеки	Від України – 29 військовослужбовців. Від країн-партнерів – 300 військовослужбовців
Багатонаціональне навчання з підготовки військ до виконання завдань у складі 17-ї ротації KFOR	28 квітня – 17 травня	Федеративна Республіка Німеччина	Відпрацювання завдань у складі багатонаціонального військового контингенту KFOR під час операції з підтримання миру та безпеки	Від України – 119 військовослужбовців. Від країн-партнерів – до 500 військовослужбовців
Світла Лавина – 2013 Багатонаціональне навчання	10-14 вересня	Словацька Республіка	Підвищення рівня сумісності та поліпшення взаємодії між національними складовими інженерного батальйону "Тиса"	Від України – 15 військовослужбовців. Від країн-партнерів – 60 військовослужбовців
Південь – 2013 Українсько-молдовське навчання	8-12 липня	Республіка Молдова	Удосконалення тактичної взаємодії під час виконання бойових завдань у складі багатонаціональних сил	Від України – 28 військовослужбовців. Від Республіки Молдова – 50 військовослужбовців
Слов'янська співдружність – 2013 Українсько-білорусько-російське навчання	1-10 липня	Російська Федерація	Удосконалення тактичної взаємодії під час виконання бойових завдань у складі багатонаціональних механізованих підрозділів	Від України – 76 військовослужбовців. Від Республіки Білорусь – 107 військовослужбовців. Від Російської Федерації – 161 військовослужбовець

Джерело: [16. с. 72].

Миротворча діяльність України за президентства Віктора Януковича.

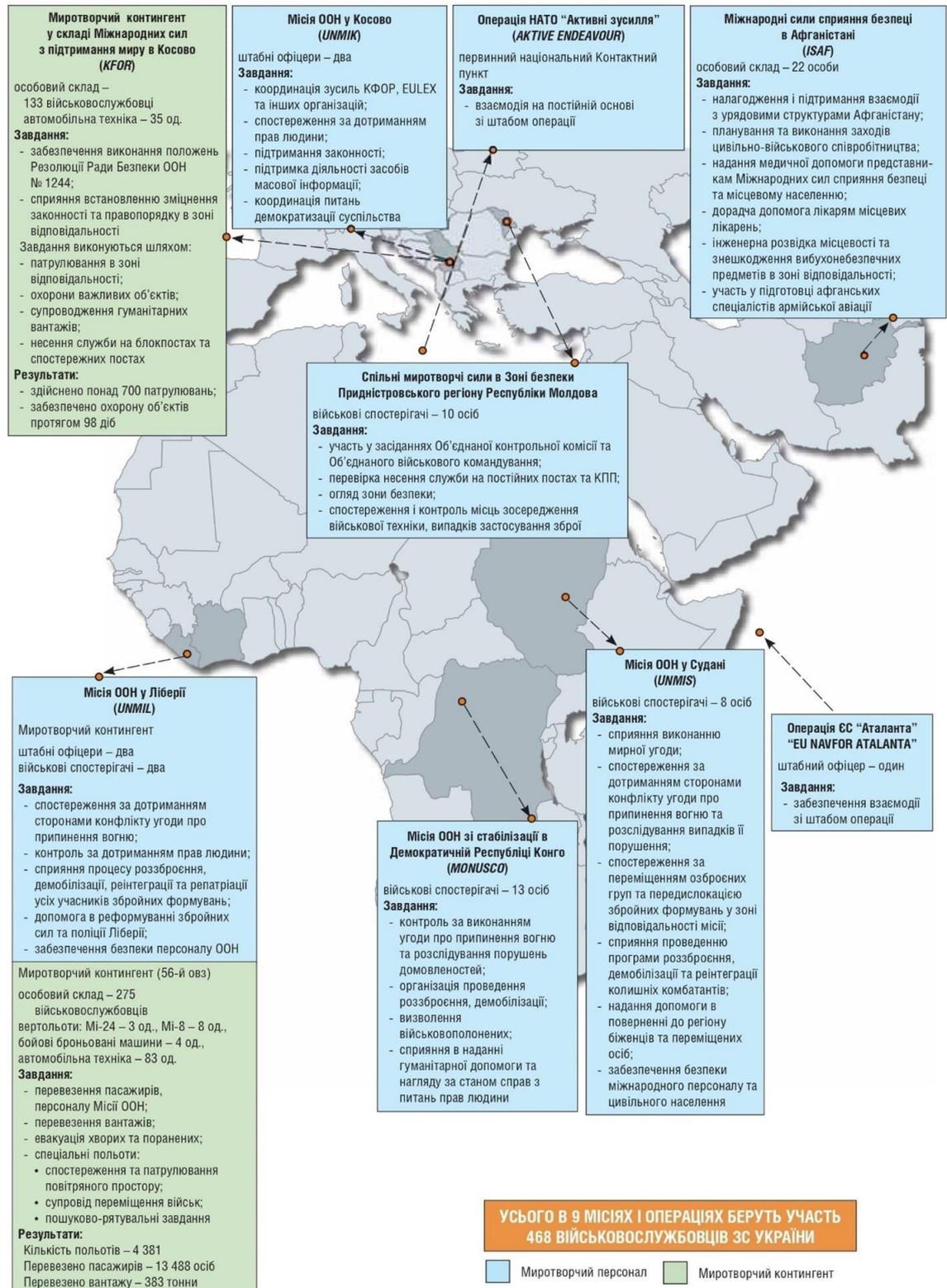
Додаток Т.1

Миротворча діяльність України у 2010 році.

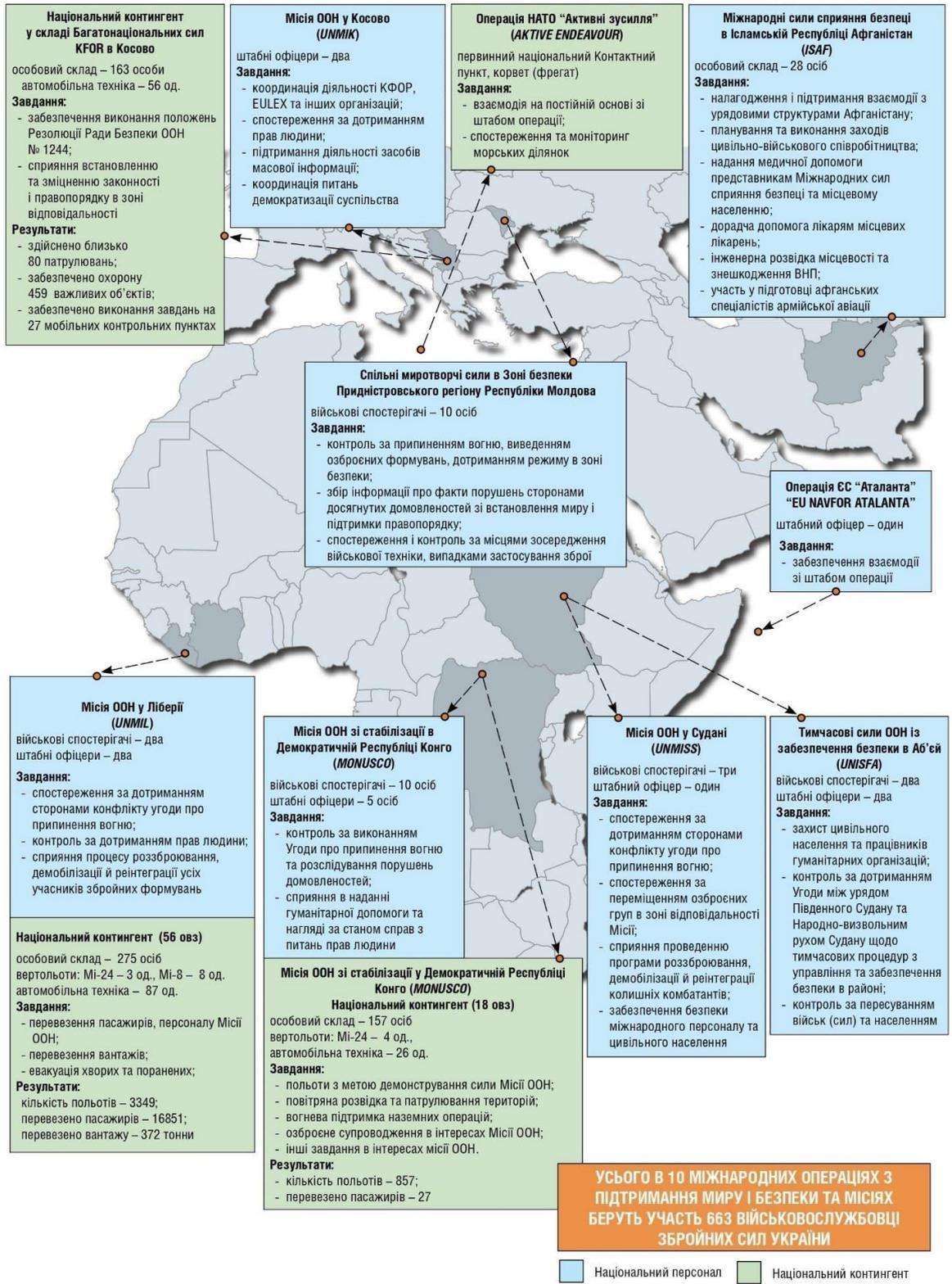
Джерело: [13, с. 61].

Миротворча діяльність України у 2011 році.

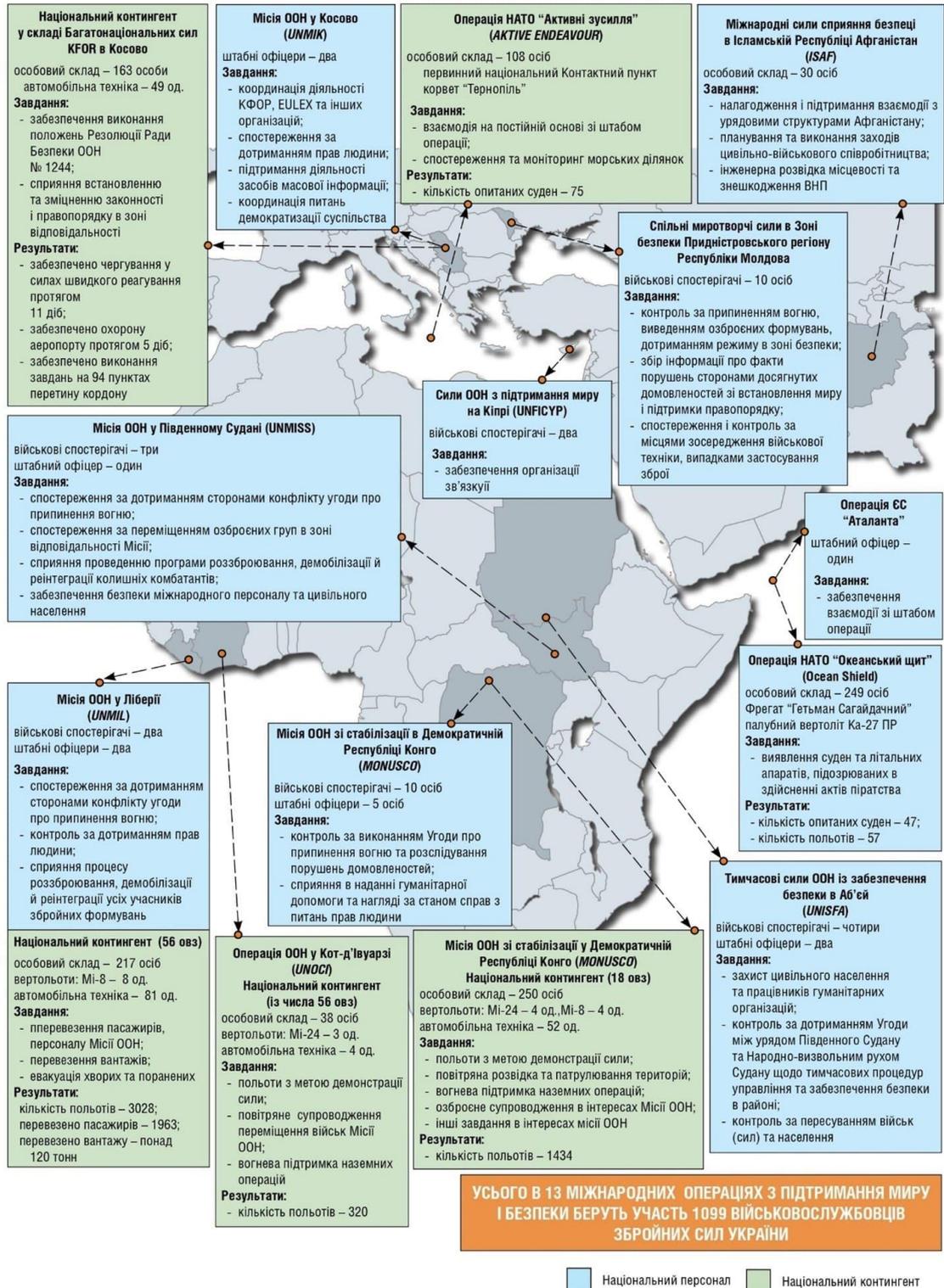
Джерело: [14, с. 63].

Миротворча діяльність України у 2012 році.

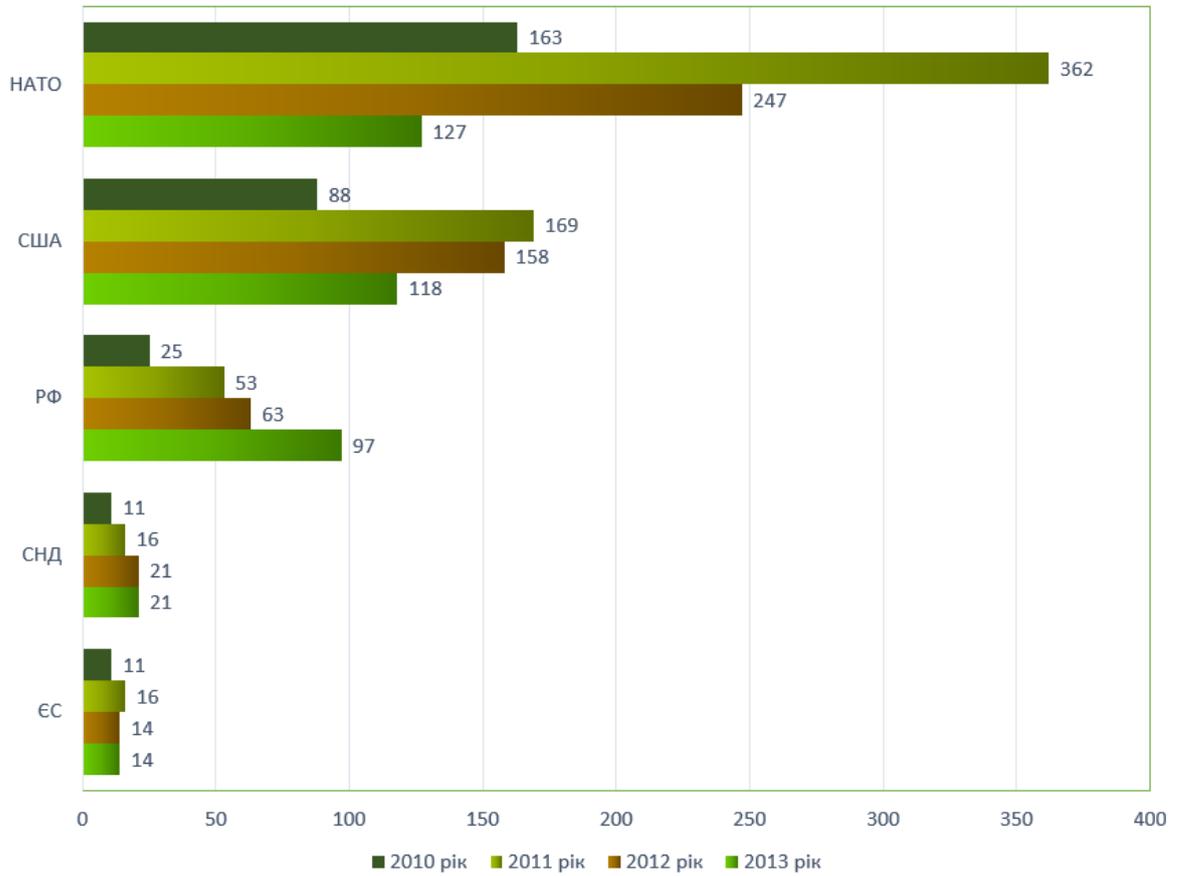
Джерело: [15, с. 55].

Миротворча діяльність України у 2013 році.

Джерело: [16, с. 57].

**Стан двостороннього та багатостороннього співробітництва з
ключовими акторами в регіоні в період 2010–2013 рр.**

Джерело: власне опрацювання на основі Білих книг України 2010–2013 рр.

Порівняння воєнно-політичних зовнішніх загроз в стратегічних документах України за президентства Петра Порошенка.

ЗУ “Про основи національної безпеки України” від 19 червня 2003 р.	Воєнна доктрина України від 02 вересня 2015 р.	Стратегія національної безпеки України від 06 травня 2015 р.
	<p>- збройна агресія і порушення територіальної цілісності України (тимчасова окупація Російською Федерацією Автономної Республіки Крим, міста Севастополя та військова агресія Російської Федерації в окремих районах Донецької і Луганської областей), нарощування військової потужності Російської Федерації в безпосередній близькості до державного кордону України, у тому числі потенційна можливість розгортання тактичної ядерної зброї на території Автономної Республіки Крим;</p> <p>- мілітаризація Російською Федерацією тимчасово окупованої території шляхом формування нових військових з'єднань і частин, а також постачання бойовиків, військової техніки та засобів матеріально-технічного забезпечення;</p>	<p>- військова агресія, участь регулярних військ, радників, інструкторів і найманців у бойових діях на території України;</p> <p>- розвідувально-підбивна і диверсійна діяльність, дії, спрямовані на розпалювання міжетнічної, міжконфесійної, соціальної ворожнечі і ненависті, сепаратизму і тероризму, створення і всебічна підтримка, зокрема військова, маріонеткових квазідержавних утворень на тимчасово окупованій території частини Донецької та Луганської областей;</p> <p>- тимчасова окупація території Автономної Республіки Крим і міста Севастополя та дальші дії щодо дестабілізації обстановки у Балто-Чорноморсько-Каспійському регіоні;</p>

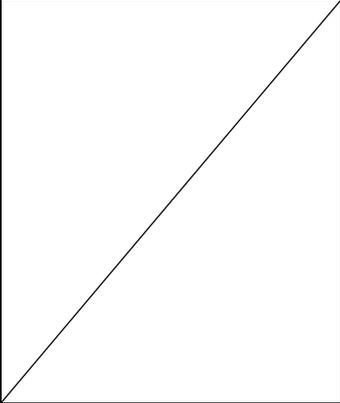
Продовження таблиці.

<p>- воєнно-політична нестабільність, регіональні та локальні війни (конфлікти) в різних регіонах світу, насамперед поблизу кордонів України;</p>	<p>- посилення внутрішньої нестабільності в сусідніх державах, викликаній втручанням з боку інших держав, зниженням життєвого рівня населення, неефективністю дій керівництва, намаганнями етнічних утворень сепаратно вирішувати нагальні проблеми;</p>	
<p>- втручання у внутрішні справи України та розвідувальна діяльність іноземних спеціальних служб; - загроза посягань з боку окремих груп та осіб на державний суверенітет, територіальну цілісність, економічний, науково-технічний і оборонний потенціал України, права і свободи громадян;</p>	<p>- втручання у внутрішні справи України з боку Російської Федерації, спрямоване на порушення конституційного устрою, територіальної цілісності та суверенітету України, внутрішньої соціально-політичної стабільності та правопорядку; - протидія реалізації європейського вибору Українського народу, формуванню систем колективної безпеки за участю України; - активізація спеціальними службами Російської Федерації розвідувально-підривної діяльності в Україні з метою дестабілізації внутрішньої соціально-політичної обстановки в Україні, а також з метою підтримки не передбачених законом збройних формувань у східних регіонах України і створення умов для розширення масштабів збройної агресії; - діяльність на території України не передбачених законом збройних формувань, спрямована на дестабілізацію внутрішньої соціально-політичної ситуації в Україні, залякування населення, позбавлення його волі до опору, порушення функціонування органів державної влади, місцевого самоврядування, важливих об'єктів промисловості та інфраструктури;</p>	
<p>- можливість втягування України в регіональні збройні конфлікти чи у протистояння з іншими державами;</p>		
<p>- недостатня ефективність існуючих структур і механізмів забезпечення міжнародної безпеки та глобальної стабільності;</p>	<p>- активна дестабілізуюча зовнішня політика і політика безпеки Російської Федерації щодо сусідніх держав, а також щодо міжнародних організацій, включаючи НАТО та ЄС; - відмова або ухилення Російської Федерації від виконання зобов'язань за міжнародними договорами у сфері</p>	<p>- відсутність ефективних зовнішніх гарантій безпеки України;</p>

Продовження таблиці.

	<p>контролю над озброєннями, зміцнення довіри і безпеки у військовій діяльності;</p> <ul style="list-style-type: none"> - порушення норм і принципів міжнародного права, закріплених у Статуті ООН, Заключному акті Наради з безпеки та співробітництва в Європі 1975 року та інших міжнародних договорах; - посилення суперечностей щодо поділу сфер впливу між світовими центрами сили, збільшення їх агресивності, непоступливості, прагнення порушити на свою користь воєнно-стратегічну рівновагу, зокрема загострення протистояння між США та Російською Федерацією; - загострення безпекової ситуації в країнах Близького Сходу та Північної Африки, активізація релігійного екстремізму та поширення ідей радикального ісламу в країнах Центральної Азії, суперечності між азіатсько-тихоокеанськими державами щодо належності острівних зон; - сучасна криза та невизначеність засад нової системи міжнародної безпеки, послаблення ролі міжнародних безпекових інститутів, спроби посилити роль воєнної сили поза наявними механізмами міжнародної безпеки; 	
<ul style="list-style-type: none"> - нарощування іншими державами поблизу кордонів України угруповань військ та озброєнь, які порушують співвідношення сил, що склалося; 	<ul style="list-style-type: none"> - нарощування Російською Федерацією поблизу державного кордону України угруповання військ з потужним ударно-наступальним потенціалом, створення нових, розширення і модернізація наявних баз, об'єктів військової інфраструктури; - присутність військового контингенту Російської Федерації у Придністровському регіоні Республіки Молдова, який може бути використаний для дестабілізації ситуації у південних регіонах України; - посилення мілітаризації в регіоні довкола України, збільшення іноземної військової присутності на територіях сусідніх держав; - інтенсивна модернізація збройних сил сусідніми державами, активізація розробок озброєння та військової техніки нового покоління з принципово новими можливостями вогневого ураження і управління; 	

Продовження таблиці.

<p>- посягання на державний суверенітет України та її територіальну цілісність, територіальні претензії з боку інших держав</p>	<p>- територіальні претензії Російської Федерації до України і посягання на її суверенітет та територіальну цілісність. - невирішеність питань щодо розмежування державного кордону України в акваторії Чорного і Азовського морів, незавершеність договірно-правового оформлення державного кордону України з Російською Федерацією, Республікою Білорусь та Республікою Молдова;</p>	
<p>- поширення невійськових загроз (тероризм, нелегальна міграція, незаконна торгівля зброєю і ядерними матеріалами).</p>	<p>- спроби дестабілізації з боку Російської Федерації соціально-політичної та економічної ситуації в Україні, а також провокування сепаратистських настроїв у районах компактного проживання національних меншин на території України; - цілеспрямований інформаційний (інформаційно-психологічний) вплив з використанням сучасних інформаційних технологій, спрямований на формування негативного міжнародного іміджу України, а також на дестабілізацію внутрішньої соціально-політичної обстановки, загострення міжетнічних та міжконфесійних відносин в Україні або її окремих регіонах і місцях компактного проживання національних меншин; дії Російської Федерації щодо ускладнення та уповільнення економічного розвитку України; - розповсюдження зброї масового ураження, тероризму, організована злочинність, незаконна торгівля зброєю і боєприпасами, нелегальна міграція.</p>	<p>- інформаційно-психологічна війна, приниження української мови і культури, фальшування української історії, формування російськими засобами масової комунікації альтернативної до дійсності викривленої інформаційної картини світу; - діяльність незаконних збройних формувань, зростання злочинності, незаконне використання вогнепальної зброї.</p>

Джерело: власне опрацювання.

Порівняння воєнно-політичних зовнішніх загроз в стратегічних документах України за президентства Володимира Зеленського.

Стратегія воєнної безпеки України від 25 березня 2021 р.	Стратегія національної безпеки України від 14 вересня 2020 р.	Стратегія зовнішньополітичної діяльності України від 30 липня 2021 р.
<p>- тимчасової окупації Російською Федерацією частини території Грузії і України;</p> <p>- мілітаризації Російською Федерацією тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополь;</p> <p>- перешкоджання Російською Федерацією вільному судноплавству в Чорному і Азовському морях;</p> <p>- розв'язана Російською Федерацією гібридна війна проти України, яка ведеться у формі комбінації різноманітних дій щодо прихованого застосування регулярних військ (сил), незаконних збройних формувань і терористичних організацій, використання пропаганди, саботажу, терору, вчинення диверсій, навмисного завдання шкоди громадянам, юридичним особам та об'єктам державної власності в Україні.</p>	<p>- для відновлення свого впливу в Україні Російська Федерація, продовжуючи гібридну війну, системно застосовує політичні, економічні, інформаційно-психологічні, кібер- і воєнні засоби;</p> <p>- зростає мілітаризація територій тимчасово окупованої Автономної Республіки Крим та міста Севастополя;</p> <p>- зберігається загроза з боку Російської Федерації вільному судноплавству у Чорному та Азовському морях, Керченській протоці;</p> <p>- російська окупаційна адміністрація та збройні формування Російської Федерації на тимчасово окупованих територіях Автономної Республіки Крим та міста Севастополя, в окремих районах Донецької та Луганської областей України грубо порушують права й свободи людини і громадянина, їх діяльність загрожує безпеці України, інших держав Балто-Чорноморського регіону.</p>	<p>- порушення територіальної цілісності України внаслідок збройної агресії, що призвела до тимчасової окупації Російською Федерацією територій у Донецькій та Луганській областях, Автономної Республіки Крим та міста Севастополя.</p>

Продовження таблиці.

<p>- загостренням конфліктів, спричинених етнічними, релігійними, міграційними, економічними та іншими чинниками;</p> <p>- дестабілізація ситуації на Балканах, у Балтійському та Чорноморському регіонах, на Кавказі та у Східній Європі;</p> <p>- намагання Російської Федерації зберегти у сфері свого політичного впливу Республіку Білорусь, використання у власних інтересах конфлікту в Придністров'ї та інших "заморожених" конфліктів на пострадянському просторі.</p>	/	<p>- продовження втручання Російської Федерації у внутрішні справи інших держав;</p> <p>- виникнення нових та розмороження існуючих збройних конфліктів на пострадянському просторі.</p>
<p>- російські дії спрямовані на дестабілізацію соціально-політичної ситуації, гальмування європейської та євроатлантичної інтеграції, відновлення свого впливу в Україні, зміна її територіального устрою.</p>	<p>- спеціальні служби іноземних держав, насамперед Російської Федерації, продовжують розвідувально-підривну діяльність проти України, намагаються підживлювати сепаратистські настрої, використовують організовані злочинні угруповання і корумпованих посадових осіб, прагнуть зміцнити інфраструктуру впливу.</p>	
<p>- втягування України у війну між державами, зокрема тими, які володіють ядерною зброєю.</p>	/	/

Продовження таблиці.

<p>- руйнування створеної після Другої світової війни системи міжнародної безпеки;</p> <p>- посиленням боротьби за ресурси та міждержавної конкуренції із застосуванням політико-дипломатичних, економічних, інформаційних, воєнних і гібридних інструментів, зокрема економічних важелів впливу, приватних військових компаній, регулярних військ без знаків розрізнення;</p> <p>- агресивна зовнішня і воєнна політика Російської Федерації загрожує національній безпеці України та інших держав Балтійського і Чорноморського регіонів, може призвести до подальшої ескалації збройної агресії проти України та спровокувати міжнародний збройний конфлікт у Європі.</p>	<p>- Росія використовує Чорноморсько-Каспійський регіон, окупований Крим як “міст” на Балкани, у Середземномор’я, на Близький Схід і у Північну Африку. Для зміцнення позицій у Європі Російська Федерація застосовує енергетичну та інформаційну “зброю”, намагається впливати на внутрішньополітичну ситуацію у європейських державах, підживлює тривалі конфлікти, збільшує військову присутність у Східній Європі;</p> <p>- створена після Другої світової війни система міжнародної безпеки вже не спроможна ефективно відповідати на виклики сучасності;</p> <p>- загострюються змагання між Сполученими Штатами Америки і Китайською Народною Республікою за світове лідерство. Посилюється міжнародна конкуренція із застосуванням усіх інструментів національної сили – політико-дипломатичних, воєнних, економічних, інформаційно-психологічних, кіберзасобів. Її наслідки проявляються у Східній Європі, на Близькому Сході і у Північній Африці, Південно-Східній Азії, Арктиці, в інших регіонах;</p> <p>- зростають виклики трансатлантичної та європейській єдності, що може спричинити ескалацію наявних і виникнення нових конфліктів. Ситуацією намагається скористатися Російська Федерація, яка продовжує збройну агресію проти України.</p>	<p>- послабленням впливу міжнародних організацій, що мають забезпечувати дотримання норм міжнародного права, а також мобілізацію зусиль для подолання глобальних викликів;</p> <p>- Сполучені Штати Америки намагатимуться зберегти роль глобального лідера, яким прагне стати Китайська Народна Республіка, що створює нові лінії напруги у системі міжнародних відносин;</p> <p>- Політика Російської Федерації сьогодні є основною загрозою для України і Європи. Російська Федерація докладає зусиль для відновлення своєї ролі як глобального гравця шляхом політичного, військового, економічного, інформаційного тиску на держави та інституції трансатлантичного співтовариства. Російська Федерація застосовує весь спектр інструментів гібридної агресії з метою встановлення контролю над Україною, порушуючи її територіальну цілісність та намагаючись блокувати її рух до набуття повноправного членства в ЄС та в НАТО, а також для дестабілізації інших держав, порушення заснованого на нормах міжнародного права міжнародного правопорядку. Вихід Російської Федерації з Договору з відкритого неба спрямований на знищення європейської архітектури безпеки та руйнацію міжнародних режимів контролю над озброєннями;</p> <p>- Посилення ролі військової сили, зниження порогу її застосування, загострення сучасних збройних конфліктів призводить до зменшення передбачуваності у</p>
--	--	--

Продовження таблиці.

		<p>міжнародних відносинах. Наявна архітектура безпеки, що ґрунтується на дотриманні принципів і норм міжнародного права та діяльності міжнародних режимів контролю, стає менш надійною, спонукає держави посилювати власні військові потенціали. Підвищується рівень небезпеки поновлення гонки озброєнь та розширення кола держав, що володіють ядерною зброєю, а отже, посилюється загроза застосування такої зброї;</p> <ul style="list-style-type: none"> - Уповільнення процесу розширення ЄС та стриманість ЄС у зміцненні своєї геополітичної ролі в регіоні впровадження ініціативи ЄС “Східне партнерство”.
<p>- нарощування Російською Федерацією наступальних угруповань військ, розгортання нової ракетної зброї та проведення масштабних військових навчань на своїх західних кордонах і на тимчасово окупованих територіях України.</p>	<p>- Посилюються угруповання збройних сил Російської Федерації та їх наступальний потенціал, регулярно проводяться масштабні військові навчання поблизу державного кордону України, що свідчить про збереження загрози військового вторгнення.</p>	<p>- Нарощування військового потенціалу Російською Федерацією вздовж державного кордону України створює небезпеку розширення збройної агресії проти України.</p>
<p>- посягання Росією на територіальну цілісність України</p>		

Продовження таблиці.

<p>- поширенням міжнародного тероризму та злочинності, загрозою розповсюдження зброї масового ураження.</p>	<p>- поширення міжнародного тероризму та міжнародної злочинності, зокрема у кіберпросторі, наркоторгівлі, торгівлі людьми, релігійного та ідеологічного фундаменталізму та екстремізму, підживлюваного з-за кордону сепаратизму, нелегальної міграції, легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, розповсюдження зброї масового ураження тощо;</p>	<p>- тероризм у різноманітних проявах; - поширення дезінформації та ворожої пропаганди, поляризації суспільства, формування негативного сприйняття України у світі; - зростає небезпека використання кіберпростору для завдання шкоди національним інтересам України.</p>
	<p>- деструктивна пропаганда як ззовні, так і всередині України, використовуючи суспільні протиріччя, розпалює ворожнечу, провокує конфлікти, підриває суспільну єдність. Відсутність цілісної інформаційної політики держави, слабкість системи стратегічних комунікацій ускладнюють нейтралізацію цієї загрози; - зростає кількість порушень міграційного законодавства України іноземцями та особами без громадянства, зокрема вихідцями з держав міграційного ризику, а також залучення цих осіб до протиправної діяльності.</p>	

Джерело: власне опрацювання.

Багатонаціональні військові навчання за участю Збройних Сил України у 2014–2021 роках.

Додаток Ц.1

Багатонаціональні військові навчання за участю Збройних Сил України у 2014 році.

Навчання	Термін проведення	Район проведення	Завдання, що вирішувалися	Загальна чисельність сил, озброєння та військової техніки
НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ АБО ПОБЛИЗУ ЇЇ КОРДОНІВ				
Світла Лавина – 2014 Багатонаціональне командно-штабне навчання	02–06 вересня	Міжнародний центр миротворчості та безпеки ЗС України (с. Старичі, Львівська обл.)	Підготовка спільного штабу та національних модулів багатонаціонального інженерного батальйону “Тиса”, поліпшення взаємної сумісності підрозділів	Від України – 63 військовослужбовці, 33 од. озброєння та військової техніки. Від країн-партнерів – 46 осіб, 10 одиниць озброєння та військової техніки
Sea Breeze – 2014 Українсько-американське командно-штабне навчання	08–10 вересня	Акваторія Чорного моря	Підвищення рівня взаємної сумісності підрозділів держав-учасниць під час планування та проведення миротворчих, гуманітарних і антитерористичних операцій та операцій з безпеки на морі; відновлення спроможностей Військово-Морських Сил ЗС України	Від України – понад 900 військовослужбовців, 7 кораблів, 2 літаки, 3 вертольоти. Від країн-партнерів – 1143 військовослужбовці, 6 кораблів
Rapid Trident – 2014 Українсько-американське тактичне навчання	11–28 вересня	Міжнародний центр миротворчості та безпеки ЗС України (с. Старичі, Львівська обл.)	Набуття практики в плануванні та проведенні миротворчих операцій у складі багатонаціональних штабів, підвищення рівня взаємної сумісності з підрозділами збройних сил інших країн	Від України – 556 військовослужбовців, 126 од. озброєння та військової техніки. Від країн-партнерів – 506 військовослужбовців
ПОЗА МЕЖАМИ УКРАЇНИ				
Combined Endeavour – 2014 Багатонаціональне командно-штабне навчання підрозділів зв'язку	24 серпня – 13 вересня	Федеративна Республіка Німеччина	Підвищення рівня взаємної сумісності підрозділів зв'язку з підрозділами збройних сил інших країн	Від України – 16 військовослужбовців. Від країн-партнерів – понад 1500 військовослужбовців
Кленова арка – 2014 Багатонаціональне тактичне навчання	08–19 вересня	Республіка Польща	Підготовка штабу багатонаціонального батальйону для проведення операцій з підтримання миру та безпеки у складі багатонаціональної польсько-литовсько-української бригади	Від України – 22 військовослужбовці. Від країн-партнерів – 234 військовослужбовці
Saber Guardian – 2014 Багатонаціональне командно-штабне навчання за допомогою комп'ютерів	19 березня – 04 квітня	Республіка Болгарія	Тренування штабів за стандартними операційними процедурами НАТО під час планування операції з підтримання миру, організація управління та контролю за виконанням завдань підрозділами за допомогою автоматизованих систем управління	Від України – 15 військовослужбовців. Від країн-партнерів – понад 1500 військовослужбовців
Regex – 2014 Багатонаціональне командно-штабне навчання	16–24 жовтня	Турецька Республіка	Тренування офіцерів штабів з питань планування та проведення багатонаціональної операції з підтримання миру, підвищення рівня взаємної сумісності штабів держав-учасниць	Від України – 4 військовослужбовці. Від країн-партнерів – більше 1500 військовослужбовців
Trident Juncture – 2014 Багатонаціональне комплексне командно-штабне навчання	07–17 листопада	Італійська Республіка	Згадження та сертифікація штабів та підрозділів, які залучаються до чергування у складі Сил негайного реагування НАТО у 2015 р.	Від України – 2 військовослужбовці. Від країн-партнерів – понад 3000 військовослужбовців

Джерело: [17, с. 80].

Багатонаціональні військові навчання за участю Збройних Сил України у 2015 році.

Навчання	Термін проведення	Район проведення	Завдання, що вирішувалися	Загальна чисельність сил, озброєння та військової техніки
На території України або поблизу її кордонів				
“Fearless Guardian – 2015” Українсько-американське навчання	20 квітня – 15 листопада	Міжнародний центр миротворчості та безпеки, (с. Старичі, Львівська обл.)	Індивідуальна та колективна підготовка особового складу підрозділів Збройних Сил та Національної гвардії України за стандартами збройних сил США	Від України – 1140 військово-службовців. Від ЗС США – до 1000 представників
“Saber Guardian/Rapid Trident – 2015” Українсько-американське навчання	20–31 липня	Міжнародний центр миротворчості та безпеки, (с. Старичі, Львівська обл.)	Підвищення рівня взаємосумісності між підрозділами Збройних Сил України та підрозділами збройних сил країн-партнерів під час планування та проведення операцій широкого спектру	Від України – 670 військовослужбовців. Від інших держав – 963 представники
“Sea Breeze – 2015” Українсько-американське навчання	31 серпня – 12 вересня	Акваторія Чорного моря, м. Одеса, “Широколанівський” полігон СВ	Підвищення рівня взаємосумісності між підрозділами Збройних Сил України та підрозділами збройних сил країн-партнерів під час планування та проведення операції з безпеки на морі	Від України – понад 1 тис. військовослужбовців, 13 кораблів і катерів, 3 літаки, 4 вертольоти. Від інших держав – 126 представників, три військових кораблі
“Law and Order – 2015” Українсько-польське навчання підрозділів військової поліції	8–11 вересня	Міжнародний центр миротворчості та безпеки, (с. Старичі, Львівська обл.)	Підвищення рівня взаємосумісності між підрозділами Військової служби правопорядку Збройних Сил України та військової поліції збройних сил Республіки Польщі	Від України – 50 військовослужбовців. Від Республіки Польща – 4 представники
“Safe Skies – 2015” Українсько-польське навчання авіаційних підрозділів	14–15 жовтня	Повітряний простір України	Підвищення рівня взаємосумісності між авіаційними підрозділами Збройних Сил України та збройних сил Республіки Польщі	Від України – 2 літаки МіГ-29, особовий склад радіотехнічних підрозділів, пунктів наведення авіації в районах здійснення польотів. Від Республіки Польща – 3 літаки
Поза межами України				
“Sea Shield – 2015” Противовне навчання країн чорноморського басейну	20–24 липня	Акваторія Чорного моря, Румунія	Підвищення рівня взаємосумісності між підрозділами Збройних Сил України та збройних сил країн-партнерів під час планування та проведення операції з безпеки на морі	Від України – 250 військовослужбовців, 1 корабель, 1 вертоліт, гідро-акустична станція
“Світла Лавина – 2015” Багатонаціональне навчання	2–5 вересня	Угорщина	Підвищення рівня сумісності національних складових та злагодженості багатонаціонального інженерного батальйону “Тиса”	Від України – 20 військовослужбовців, 1 вантажний автомобіль, 2 надувні моточовни
“Trident Juncture – 2015” Багатонаціональне сертифікаційне навчання	18–28 жовтня	Королівство Іспанія	Сертифікація сил і засобів ротації Сил реагування НАТО 2016 року	Від України – 20 військовослужбовців, 1 літак
“Maple Arch – 2015” Багатонаціональне навчання	9–22 листопада	Литовська Республіка	Підвищення рівня взаємосумісності між підрозділами Збройних Сил України та збройних сил країн-партнерів під час спільних операцій з підтримання миру та безпеки	Від України – 39 військовослужбовців
“Common Challenge – 2015” Сертифікаційне навчання бойової тактичної групи Європейського Союзу	14–20 листопада	Республіка Польща	Сертифікація сил і засобів ротації багатонаціональної бойової тактичної групи Європейського Союзу у 2016 році	Від України – 8 військовослужбовців

Джерело: [18, с. 99].

Багатонаціональні військові навчання за участю Збройних Сил України у 2016 році.

Навчання	Термін проведення	Район проведення	Завдання, що вирішувалися	Загальна чисельність сил, озброєння та військової техніки
На території України або поблизу її кордонів				
Багатонаціональне тактичне навчання з підготовки підрозділів збройних сил у рамках JMTG-U	01 січня – 20 грудня (за принципом ротаций)	Міжнародний центр миротворчості та безпеки (с. Старичі, Яворівський р-н, Львівська обл.), полігони ЗС України	Підвищення спроможностей механізованих (аеромобільних) батальйонів Сухопутних військ щодо виконання завдань за призначенням, обмін досвідом з питань організації і проведення заходів підготовки військ	Від України – більше 3000 військовослужбовців зі штатним озброєнням та військовою технікою. Від країн-партнерів – більше 2500 осіб з озброєнням та військовою технікою
Sea Breeze - 2016 Українсько-американське командно-штабне навчання із залученням військ	18 – 31 липня	Акваторія Чорного моря	Підвищення рівня взаємосумісності підрозділів держав-учасниць під час планування та проведення миротворчих, гуманітарних і антитерористичних операцій та операцій з безпеки на морі, відновлення спроможностей Військово-Морських Сил	Від України – більше 2000 військовослужбовців, 22 кораблі, 10 літаків, 9 вертольотів. Від країн-партнерів – до 1000 осіб, 4 кораблі
Rapid Trident - 2016 Українсько-американське тактичне навчання	27 червня – 08 липня	Міжнародний центр миротворчості та безпеки (с. Старичі, Яворівський р-н, Львівська обл.)	Розвиток та вдосконалення оперативних спроможностей підрозділів Сухопутних військ відповідно до стандартів НАТО, підвищення їх взаємосумісності з підрозділами ЗС держав-членів НАТО в рамках процесу планування та оцінки сил та Концепції оперативних можливостей НАТО	Від України – більше 1300 військовослужбовців, 199 одиниць техніки. Від країн-партнерів – 490 осіб з озброєнням та військовою технікою
Кленова Арка - 2016 Багатонаціональне командно-штабне навчання із залученням військ	07 – 18 листопада	Міжнародний центр миротворчості та безпеки (с. Старичі, Яворівський р-н, Львівська обл.)	Практичне використання стандартних операційних процедур штабу багатонаціональної бригади ЛИТПОЛУКРБРИГ	Від України – 94 військовослужбовці. Від країн-партнерів – 106 осіб
Поза межами України				
Flaming Sword - 2016 Багатонаціональне тактичне навчання	01 – 20 травня	Литовська Республіка	Підвищення рівня взаємосумісності підрозділів Сил спеціальних операцій Збройних Сил з підрозділами ЗС держав-членів НАТО	Від України – 10 військовослужбовців
Anaconda - 2016 Багатонаціональне командно-штабне навчання із залученням військ	07 – 17 червня	Республіка Польща	Інтеграція окремих компонентів об'єднаних коаліційних сил до процесу планування та проведення операцій з протидії гібридним загрозам	Від України – 51 військовослужбовець
Saber Guardian - 2016 Багатонаціональне командно-штабне навчання із залученням військ	26 липня – 07 серпня	Румунія	Тренування офіцерів багатонаціонального штабу щодо планування та управління підрозділами під час проведення операції	Від України – 13 військовослужбовців, (у складі штабу віддаленої компоненти – 38 військовослужбовців)
Flaming Thunder - 2016 Багатонаціональне навчання	01 – 12 серпня	Литовська Республіка	Практичне тренування підрозділів вогневої підтримки (мінометних та артилерійських) щодо ведення ефективного вогневого ураження	Від України – 37 військовослужбовців
Світла Лавина - 2016 Багатонаціональне командно-штабне навчання із залученням військ	19 – 23 вересня	Румунія	Оцінка ефективності дій національних складових багатонаціонального інженерного батальйону "Тиса", їх здатності виконувати завдання з ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій в басейні річки Тиса	Від України – 17 військовослужбовців
REGEX - 2016 Багатонаціональне командно-штабне навчання із залученням військ	17 – 28 жовтня	Боснія і Герцеговина	Участь в реалізації політики НАТО щодо ширшого залучення та підтримки розвитку оперативних спроможностей країн – партнерів НАТО	Від України – 65 військовослужбовців

Джерело: [19, с. 110].

Багатонаціональні військові навчання за участю Збройних Сил України у 2017 році.

Навчання	Термін проведення	Район проведення	Завдання, що вирішувалися	Загальна чисельність сил, озброєння та військової техніки
На території України або поблизу її кордонів				
Спільне тренування типу PASSEX	20 – 22 березня	Акваторія Чорного моря	Відпрацювання морських процедур за стандартами НАТО	Від України – рейдовий тральщик “Генічеськ”. Від країн-партнерів – кораблі постійної мінно-тральної групи НАТО №2
Спільне тренування типу PASSEX	05 квітня	Акваторія Чорного моря	Відпрацювання морських процедур за стандартами НАТО	Від України – ракетний катер “Прилуки”. Від країн-партнерів – кораблі ВМС Туреччини
Sea Breeze – 2017 Українсько-американське командно-штабне навчання	10 – 23 липня	Акваторія Чорного моря	Відпрацювання та надання оцінки спільним діям щодо взаємосумісності національних підрозділів з підрозділами держав – членів НАТО	Від України – більше 1200 військовослужбовців зі штатним озброєнням та технікою, 23 кораблі, 25 літаків та вертольотів. Від країн-партнерів – більше 1200 осіб зі штатним озброєнням та технікою, 7 кораблів, 1 підводний човен, 4 літаки
Спільне тренування типу PASSEX	27 липня	Акваторія Чорного моря	Відпрацювання морських процедур за стандартами НАТО	Від України – фрегат “Гетьман Сагайдачний”. Від країн-партнерів – кораблі постійної групи НАТО № 2
Rapid Trident – 2017 Українсько-американське командно-штабне навчання	08 – 23 вересня	Міжнародний центр миротворчості та безпеки (с. Старичі, Яворівський р-н, Львівська обл.)	Розвиток та вдосконалення оперативних спроможностей підрозділів Сухопутних військ відповідно до стандартів НАТО, підвищення їх взаємосумісності з підрозділами ЗС держав – членів НАТО в рамках процесу планування та оцінки сил і Концепції оперативних можливостей НАТО	Від України – більше 1100 військовослужбовців, 180 одиниць техніки, 2 літаки. Від країн-партнерів – 460 осіб з озброєнням та військовою технікою
Поза межами України				
Морський щит – 2017 Багатонаціональні навчання	01 – 10 лютого	Румунія	Набуття навичок в роботі багатонаціонального штабу	Від України – 2 військовослужбовця
Platinum Eagle – 2017-1 Багатонаціональні навчання	20 лютого – 03 березня	Румунія	Набуття навичок спільних дій військовослужбовців у складі багатонаціонального підрозділу відповідно до стандартів НАТО, проведення тактичної та вогневої підготовки за стандартами НАТО	Від України – 30 військовослужбовців
Platinum Eagle – 2017-2 Багатонаціональні навчання	23 квітня – 05 травня	Румунія	Відпрацювання навичок ведення оборонних дій та дій у наступі	Від України – 30 військовослужбовців

Продовження таблиці.

Combined Resolve – 2017 Багатонаціональне навчання із залученням військ	25 травня – 14 червня	Федеративна Республіка Німеччина	Зміцнення партнерських відносин, підвищення гнучкості, сумісності та здатності працювати спільно із союзниками по НАТО і партнерами у Європі	Від України – 133 військовослужбовця, 18 одиниць техніки
ITA-MINEX – 2017 Протимінні навчання ВМС Італійської республіки	08 – 20 травня	Італійська республіка	Переїняття досвіду, ознайомлення із технікою та процедурами проведення протимінного навчання відповідно до стандартів НАТО	Від України – 1 військовослужбовець
Iron Wolf – 2017 Багатонаціональне тактичне навчання	17 – 23 червня	Литовська Республіка	Ознайомлення з досвідом оцінювання спроможностей батальйонних бойових груп щодо планування питань взаємосумісності та злагодженості багатонаціональних підрозділів	Від України – 2 спостерігачі
Saber Guardian – 2017 Багатонаціональне командно-штабне навчання із залученням військ	10 – 27 липня	Румунія, Республіка Болгарія	Тренування офіцерів багатонаціонального штабу щодо планування та управління підрозділами	Від України – 150 військовослужбовців
Shabla – 2017 Тактичне навчання підрозділів ППО з бойовою стрільбою	11 – 20 липня	Республіка Болгарія	Підвищення бойового вишколу особового складу, підвищення можливостей щодо вирішення задач у багатонаціональному середовищі для досягнення тактичної сумісності з підрозділами ППО держав – членів НАТО	Від України – 54 військовослужбовця
Noble Partner – 2017 Багатонаціональні навчання	27 липня – 15 серпня	Грузія	Набуття досвіду у веденні різних видів загальновійськового бою та нанесенні вогневого ураження противнику за процедурами та стандартами США	Від України – 29 військовослужбовців
Platinum Lion – 2017 Багатонаціональні навчання	30 липня – 11 серпня	Республіка Болгарія	Проведення тактичної та вогневої підготовки за стандартами НАТО, відпрацювання навичок ведення оборонних та наступальних дій	Від України – 47 військовослужбовців
Agile Spirit – 2017 Багатонаціональні навчання	31 серпня – 13 вересня	Грузія	Відпрацювання навичок ведення оборонних, рейдових дій та дій у наступі, проведення бойових стрільб за стандартами НАТО	Від України – 73 військовослужбовця
REGEX – 2017 Багатонаціональні навчання	17 – 21 вересня	Королівство Йорданія	Участь в реалізації політики НАТО щодо більшого залучення та підтримки розвитку оперативних спроможностей країн-партнерів НАТО	Від України – 14 військовослужбовців
Світла лавина – 2017 Багатонаціональне командно-штабне навчання	25 – 29 вересня	Словацька Республіка	Оцінка ефективності дій національних складових багатонаціонального інженерного батальйону "Тиса", їх здатності виконувати завдання з ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій в басейні річки Тиса	Від України – 17 військовослужбовців
Кленова арка – 2017 Багатонаціональні навчання	06 – 17 листопада	Республіка Польща	Практичне використання стандартних операційних процедур штабу багатонаціональної бригади ЛИТПОЛУКРБРИГ	Від України – 56 військовослужбовців

Джерело: [20, с. 150–151].

Багатонаціональні військові навчання за участю Збройних Сил України у 2018 році.

Навчання	Термін проведення	Район проведення	Завдання, що вирішувалися	Загальна чисельність сил, озброєння та військової техніки
На території України або поблизу її кордонів				
Багатонаціональне тактичне навчання з підготовки підрозділів Збройних Сил у рамках JMTG-U	22 січня – 19 грудня	Міжнародний центр миротворчості та безпеки (с. Старичі, Яворівський р-н, Львівська обл.)	Підвищення оперативних спроможностей ЗС України шляхом професійної підготовки військовослужбовців та бойового злагодження підрозділів за стандартами НАТО	Від України – 10 000 військовослужбовців з озброєнням та військовою технікою. Від країн-партнерів – 3 000 військовослужбовців з озброєнням та військовою технікою
Sea Breeze – 2018 Українсько-американське командно-штабне навчання	09 – 21 липня	Акваторія Чорного моря	Відпрацювання за стандартами провідних країн світу дій багатонаціональних штабів та сил під час планування і проведення міжнародної операції зі встановлення миру	Від України – 1500 військовослужбовців з озброєнням та військовою технікою. Від країн-партнерів – 2200 військовослужбовців з озброєнням та військовою технікою, 20 кораблів, 5 підводних човнів, 20 літаків та вертольотів
Rapid Trident – 2018 Українсько-американське командно-штабне навчання	03 – 15 вересня	Міжнародний центр миротворчості та безпеки (с. Старичі, Яворівський р-н, Львівська обл.)	Набуття практичних навичок штабів бригади та підрозділів в ході планування бойових дій відповідно до військового процесу прийняття рішення за стандартами НАТО	Від України – 2000 військовослужбовців з озброєнням та військовою технікою, 10 літаків та вертольотів. Від країн-партнерів – 2000 військовослужбовців з озброєнням та військовою технікою, 20 літаків та вертольотів
Riverine – 2018 Українсько-румунське тактичне навчання	04 – 06 вересня	Річка Дунай, акваторія Чорного моря	Відпрацювання спільних дій багатонаціональних катерних тактичних груп для підвищення їх взаємосумісності та спроможностей проведення операції з безпеки на річці Дунай	Від України – 100 військовослужбовців з озброєнням та військовою технікою, 4 корабля. Від країн-партнерів – 100 військовослужбовців з озброєнням та військовою технікою, 6 кораблів, 2 літаків та вертольотів
Світла лавина – 2018 Багатонаціональне командно-штабне навчання	01 – 05 жовтня	Міжнародний центр миротворчості та безпеки (с. Старичі, Яворівський р-н, Львівська обл.)	Оцінка ефективності дій національних складових багатонаціонального інженерного батальйону "Тиса"	Від України – 300 військовослужбовців з озброєнням та військовою технікою. Від країн-партнерів – 300 військовослужбовців з озброєнням та військовою технікою
Чисте Небо – 2018 Багатонаціональне тактичне навчання	04 – 25 жовтня	Повітряний простір України, військові аеродроми ЗС України	Підвищення рівня взаємосумісності з повітряними силами США та інших держав – членів НАТО, проведення спільних повітряних операцій із забезпечення повітряного суверенітету	Від України – 450 військовослужбовців з озброєнням та військовою технікою, 20 літаків та вертольотів. Від країн-партнерів – 350 військовослужбовців з озброєнням та військовою технікою, 20 літаків, вертольотів та безпілотних літальних апаратів
Поза межами України				
Combined Resolve 10 Багатонаціональне командно-штабне навчання із залученням військ	23 квітня – 12 травня	Федеративна республіка Німеччина	Практичне виконання завдань у багатонаціональному середовищі за стандартами та процедурами НАТО	Від України – 140 військовослужбовців
Combined Resolve 11 Багатонаціональне командно-штабне навчання із залученням військ	26 листопада – 14 грудня	Федеративна республіка Німеччина	Практичне виконання завдань у багатонаціональному середовищі за стандартами та процедурами НАТО, підвищення рівня взаємосумісності з підрозділами збройних сил держав – членів та партнерів НАТО	Від України – 149 військовослужбовців

Продовження таблиці.

Flaming Sword – 2018 Багатонаціональне тактичне навчання	21 травня – 07 червня	Литовська Республіка	Набуття навичок спільних дій військовослужбовців у складі багатонаціональних сил, підвищення рівня взаємосумісності підрозділів ССНО ЗС України з підрозділами ССНО держав – членів та партнерів НАТО	Від України – 63 військовослужбовця, 6 одиниць техніки
Platinum Eagle – 2018-1 Багатонаціональне тактичне навчання	11 – 17 лютого	Румунія	Набуття навичок спільних дій військовослужбовців у складі багатонаціонального підрозділу відповідно до стандартів НАТО, удосконалення навичків в управлінні вогнем та практичному виконанні різних видів тактичного маневрування	Від України – 29 військовослужбовців
Platinum Eagle – 2018-2 Багатонаціональне тактичне навчання	27 серпня – 08 вересня	Румунія	Набуття навичок спільних дій військовослужбовців у складі багатонаціонального підрозділу відповідно до стандартів НАТО, удосконалення навичків в управлінні вогнем та виконанні різних видів тактичного маневрування	Від України – 45 військовослужбовців
CWIX – 2018 Багатонаціональне навчання НАТО з питань кібернетичної безпеки	11 – 28 червня	Республіка Польща	Удосконалення взаємосумісності захищених телекомунікаційних мереж сил держав – членів та партнерів НАТО шляхом дослідження та випробування інноваційних технологій, досягнення технічної та оперативної взаємосумісності телекомунікаційних мереж на всіх театрах ведення бойових дій та їх захисту	Від України – 9 військовослужбовців
Noble Partner – 2018 Багатонаціональне тактичне навчання	29 липня – 15 серпня	Грузія	Набуття навичок спільних дій військовослужбовців у складі багатонаціонального підрозділу, набуття досвіду у веденні різних видів загальновійськового бою та нанесенні вогневого ураження противнику за процедурами та стандартами НАТО	Від України – 96 військовослужбовців
Saber Junction – 2018 Багатонаціональне тактичне навчання	13 – 30 вересня	Федеративна республіка Німеччина	Практичне виконання завдань у багатонаціональному середовищі за стандартами та процедурами НАТО, підвищення рівня взаємосумісності з підрозділами збройних сил держав – членів НАТО	Від України – 137 військовослужбовців
Кленова Арка – 2018 Багатонаціональне командно-штабне навчання із залученням військ	01 – 12 жовтня	Литовська Республіка	Підготовка та оцінка штабів підрозділів національних складових ЛИТПОЛУКРБРИГ до спільного виконання завдань, підвищення рівня взаємосумісності між штабами та підрозділами багатонаціональної бригади ЛИТПОЛУКРБРИГ	Від України – 62 військовослужбовця
Strong Europe Tank Challenge – 2018 Багатонаціональне змагання танкових підрозділів Сильна Європа – 2018	04 – 08 червня	Федеративна республіка Німеччина	Зміцнення дружніх відносин між танковими родами військ держав-учасниць заходу, обмін досвідом ведення бойових дій танковими підрозділами	Від України – 34 військовослужбовця

Джерело: [21, с. 168–169].

Багатонаціональні військові навчання за участю Збройних Сил України у 2019 році.

Навчання	Завдання, що вирішувалися	Загальна чисельність сил, озброєння та військової техніки
На території України або поблизу її кордонів		
Багатонаціональне тактичне навчання з підготовки підрозділів Збройних Сил у рамках JMTG-U	Підвищення оперативних спроможностей ЗС України шляхом професійної підготовки військовослужбовців та бойового злагодження підрозділів за стандартами НАТО	Від України – 10 000 військовослужбовців з озброєнням та військовою технікою. Від країн-партнерів – 3 000 військовослужбовців з озброєнням та військовою технікою
Sea Breeze – 2019 Українсько-американське командно-штабне навчання	Відпрацювання за стандартами провідних країн світу дій багатонаціональних штабів та сил під час планування і проведення міжнародної операції зі встановлення миру	Від України – 875 військовослужбовців з озброєнням та військовою технікою. Від країн-партнерів – 1672 військовослужбовців з озброєнням та військовою технікою, 9 кораблів та катерів, 1 літак
Rapid Trident – 2019 Українсько-американське командно-штабне навчання	Набуття практичних навичок штабів бригади та підрозділів в ході планування бойових дій відповідно до військового процесу прийняття рішення за стандартами НАТО	Від України – 2070 військовослужбовців з озброєнням, 10 літаків та вертольотів. Від країн-партнерів – 2000 військовослужбовців з озброєнням та військовою технікою, 13 літаків та вертольотів
Riverine – 2019 Українсько-румунське тактичне навчання	Відпрацювання спільних дій багатонаціональних катерних тактичних груп для підвищення їх взаємосумісності та спроможностей проведення операції з безпеки на річці Дунай	Від України – 35 військовослужбовців з озброєнням і військовою технікою, 3 кораблі, 2 вертольоти. Від Румунії – 68 військовослужбовців, 4 кораблі, 1 вертоліт.
Maple Arch – 2019 Багатонаціональне командно-штабне навчання із залученням військ	Підготовка та оцінювання штабів підрозділів національних складових ЛИТПОЛУКРБРИГ до спільного виконання завдань, підвищення рівня взаємосумісності між штабами та підрозділами багатонаціональної бригади ЛИТПОЛУКРБРИГ	Від України – 100 військовослужбовців з озброєнням та військовою технікою. Від країн-партнерів – 350 військовослужбовців з озброєнням і військовою технікою
Warrior Watcher – 2019 Українсько-британське тактичне навчання із залученням військ	Відпрацювання питань охорони військових аеродромів, проведення пошуково-рятувальних заходів	Від України – 38 військовослужбовців. Від Великої Британії – 38 військовослужбовців
Поза межами України		
Blonde Avalanche – 2019 Багатонаціональне командно-штабне навчання	Оцінювання ефективності дій національних складових багатонаціонального інженерного батальйону “Тиса”	Від України – 13 військовослужбовців інженерних військ української складової багатонаціонального інженерного батальйону “ТИСА” із спорядженням
Platinum Igle-1 – 2019 Багатонаціональне тактичне навчання із залученням військ	Практичне виконання завдань у багатонаціональному середовищі за стандартами та процедурами НАТО	Від України – 29 військовослужбовців морської піхоти із спорядженням
Platinum Igle-2 – 2019 Багатонаціональне тактичне навчання із залученням військ	Практичне виконання завдань у багатонаціональному середовищі за стандартами та процедурами НАТО	Від України – 35 військовослужбовців морської піхоти із спорядженням
Combined Resolve XII Багатонаціональне командно-штабне навчання із залученням військ	Практичне виконання завдань у багатонаціональному середовищі за стандартами та процедурами НАТО	Від України – 150 військовослужбовців, 13 одиниць техніки
CWIX – 2019 Багатонаціональне навчання НАТО з питань технічної взаємосумісності телекомунікаційних технологій та кібернетичної безпеки	Удосконалення взаємосумісності захищених телекомунікаційних мереж, дослідження та випробування інноваційних технологій, досягнення технічної та оперативної взаємосумісності телекомунікаційних мереж на всіх театрах ведення бойових дій та їх захисту	Від України – 10 військовослужбовців з обладнанням

Продовження таблиці.

Agile Spirit – 2019 Багатонаціональне тактичне навчання	Набуття навичок спільних дій у складі багатонаціонального підрозділу, набуття досвіду у веденні різних видів загально-військового бою та завданні вогневого ураження противнику за процедурами та стандартами НАТО	Від України – 107 військовослужбовців, 1 одиниця техніки, 1 катер
Saber Guardian – 2019 Багатонаціональне тактичне навчання	Практичне виконання завдань у багатонаціональному середовищі за стандартами та процедурами НАТО, підвищення рівня взаємосумісності з підрозділами збройних сил держав-членів НАТО	Від України – 116 військовослужбовців, 10 одиниць техніки
Saber Junction – 2019 Багатонаціональне тактичне навчання	Практичне виконання завдань у багатонаціональному середовищі за стандартами та процедурами НАТО, підвищення рівня взаємосумісності з підрозділами збройних сил держав-членів НАТО	Від України – 135 військовослужбовців, 14 одиниць техніки
Iron Wolf – 2019 Багатонаціональне тактичне навчання із залученням військ	Практичне тренування у виконанні завдань в багатонаціональному середовищі за стандартами та процедурами НАТО, підвищення рівня взаємосумісності підрозділу Військової служби правопорядку ЗС України з підрозділами військової поліції збройних сил держав-членів НАТО	Від України – 12 військовослужбовців із спорядженням
Flaming Sword – 2019 Багатонаціональне тактичне навчання із залученням військ	Практичне тренування питань управління переміщенням, організації руху опору у не ворожому (частково ворожому, ворожому) середовищі; робота штабу щодо планування спеціальних операцій; підвищення рівня взаємосумісності підрозділів ЗС України із підрозділами країн-партнерів в ході спільного виконання завдань; отримання оцінки від НАТО (SOFEVAL) в рамках Програми перевірки та зворотного зв'язку Концепції оперативних можливостей НАТО	Від України – 110 військовослужбовців, 13 одиниць техніки
Trojan Footprint – 2019 Багатонаціональне командно-штабне навчання із залученням військ	Тренування у виконанні завдань штабу щодо планування спеціальних операцій; підвищення рівня взаємосумісності підрозділів ЗС України з підрозділами країн-партнерів у ході спільного виконання завдань	Від України – 35 військовослужбовців

Джерело: [22, с. 185–186].

Багатонаціональні військові навчання за участю Збройних Сил України у 2020 році.

Навчання	Завдання, що вирішувалися	Загальна чисельність сил, озброєння та військової техніки
На території України або поблизу її кордонів		
Багатонаціональне тактичне навчання з підготовки підрозділів Збройних Сил у рамках JMTG-U	Підвищення оперативних спроможностей ЗС України шляхом професійної підготовки військовослужбовців та бойового злагодження підрозділів за стандартами НАТО	Від України – 12000 військовослужбовців з озброєнням та військовою технікою. Від країн-партнерів – 3000 військовослужбовців з озброєнням та військовою технікою
Sea Breeze – 2019 Українсько-американське командно-штабне навчання	Відпрацювання за стандартами провідних країн світу дій багатонаціональних штабів та сил під час планування і проведення міжнародної операції зі встановлення миру	Від України – 14 кораблів, катерів та суден, 15 літаків та вертольотів. Від країн-партнерів – 1672 військовослужбовця з озброєнням та військовою технікою, 7 кораблів та катерів, 1 літак
Rapid Trident – 2020 Українсько-американське командно-штабне навчання	Набуття практичних навичок штабів бригади та підрозділів в ході планування бойових дій відповідно до військового процесу прийняття рішення за стандартами НАТО	Від України – 2500 військовослужбовців з озброєнням та військовою технікою. Від країн-партнерів – 401 військовослужбовець з озброєнням та військовою технікою
Riverine – 2020 Українсько-румунське тактичне навчання	Відпрацювання спільних дій багатонаціональних катерних тактичних груп для підвищення їх взаємосумісності та спроможностей проведення операції з безпеки на річці Дунай	Від України – 6 кораблів та катерів, 1 вертоліт, корабельна підривна команда, доглядова команда, 6 офіцерів штабу. Від Румунії – 6 кораблів та катерів, 1 вертоліт, доглядова команда, інженерно-саперна група, 5 офіцерів штабу
Warrior Watcher – 2020 Українсько-британське тактичне навчання із залученням військ	Відпрацювання питань охорони військових аеродромів, проведення пошуково-рятувальних заходів	Від України – 36 військовослужбовців зі штатним озброєнням і технікою. Від Великої Британії – 8 військовослужбовців.
Поза межами України		
CWIX – 2020 Багатонаціональне навчання НАТО з питань технічної взаємосумісності телекомунікаційних технологій та кібернетичної безпеки	Удосконалення взаємосумісності захищених телекомунікаційних мереж сил держав-членів та партнерів НАТО шляхом дослідження та випробування інноваційних технологій, досягнення технічної та оперативної взаємосумісності телекомунікаційних мереж на всіх театрах ведення бойових дій та їх захисту	Від України – 17 військовослужбовців з обладнанням
Saber Junction – 2020 Багатонаціональне тактичне навчання	Практичне виконання завдань у багатонаціональному середовищі за стандартами та процедурами НАТО, підвищення рівня взаємосумісності з підрозділами збройних сил держав-членів НАТО	Від України – 23 військовослужбовці, 4 одиниці техніки
Combined Resolve XIV Багатонаціональне командно-штабне навчання із залученням військ	Практичне виконання завдань у багатонаціональному середовищі за стандартами та процедурами НАТО	Від України – 250 військовослужбовців, 16 одиниць техніки
Blonde Avalanche – 2020 Багатонаціональне командно-штабне навчання	Підвищення рівня взаємосумісності між штабами національних складових багатонаціонального інженерного батальйону "Тиса"	Від України – 6 військовослужбовців
Амбер Міст – 2020 Багатонаціональне навчання з питань кібернетичної безпеки	Удосконалення взаємосумісності захищених телекомунікаційних мереж сил держав – членів та партнерів НАТО	Від України – 6 військовослужбовців

Джерело: [22, с. 187].

Багатонаціональні військові навчання за участю Збройних Сил України у 2021 році.

Навчання	Завдання, що вирішувалися	Загальна чисельність сил, озброєння та військової техніки
На території України або поблизу її кордонів		
Багатонаціональне навчання з підготовки підрозділів	Підвищення оперативних спроможностей ЗС України через професійну підготовку військовослужбовців та бойове злагодження підрозділів за стандартами НАТО	Від України – до 15000 військовослужбовців з ОВТ
Українсько-польське навчання “Сільвер Сейбер – 2021” 27.05 – 10.06; 30.08 – 4.09	Підвищення рівня взаємосумісності між підрозділами ЗС України та підрозділами держав – членів НАТО, тренування штабних елементів з питань процесу прийняття військових рішень за стандартами та процедурами НАТО	Від України – 200 військовослужбовців з ОВТ, 1 вертоліт
Українсько-американське навчання “Сі Бриз – 2021” 28.06 – 10.07	Відпрацювання за стандартами провідних країн світу дій багатонаціональних штабів та сил під час планування і проведення міжнародної операції зі встановлення миру	Від України – до 1500 військовослужбовців з ОВТ, 23 кораблі (катери), 29 літаків і вертольотів
Українсько-британське навчання “Козак Мейс – 2021” 12.07 – 24.07	Підвищення рівня взаємосумісності між підрозділами ЗС України та підрозділами держав – членів НАТО під час участі в міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки	Від України – до 600 військовослужбовців з ОВТ
Українсько-польське навчання “Три Мечі – 2021” 19.07 – 31.07	Підвищення рівня взаємосумісності між підрозділами ЗС України та підрозділами держав – членів НАТО, тренування штабних елементів щодо прийняття військових рішень за стандартами та процедурами НАТО	Від України – до 700 військовослужбовців з ОВТ
Українсько-американське навчання “Репід Трайдент – 2021” 20.09 – 01.10	Набуття практичних навичок штабів бригади та підрозділів у ході планування бойових дій відповідно до військового процесу прийняття рішень за стандартами НАТО	Від України – до 2500 військовослужбовців з ОВТ, 5 літаків і вертольотів

Продовження таблиці.

Українсько - румунське навчання "Ріверайн – 2021" 28.09 – 01.10	Відпрацювання спільних дій багатонаціональних катерних тактичних груп для підвищення їх взаємосумісності та спроможностей щодо проведення операції з безпеки на р. Дунай	Від України – 30 військовослужбовців з ОБТ, 9 кораблів та суден, 1 вертоліт
Українсько-британське навчання "Воріер Вотчер – 2021" 04.10 – 13.10	Відпрацювання питань охорони військових аеродромів, проведення пошуково-рятувальних заходів	Від України – 35 військовослужбовців з ОБТ
Поза межами України		
Багатонаціональне навчання "Троян Футпрінт – 2021" 03.05 – 16.05, Румунія	Тренування у виконанні завдань штабу щодо планування спеціальних операцій; підвищення рівня взаємосумісності підрозділів ЗС України з підрозділами держав НАТО у ході спільного виконання завдань	Від України – 30 військовослужбовців з озброєнням
Багатонаціональне навчання "Дайнемік Фронт – 2021" 06.05 – 26.05, Польща	Виконання завдань у багатонаціональному середовищі, підвищення рівня оперативних спроможностей та рівня взаємосумісності артилерійських підрозділів ЗС України з артилерійськими підрозділами держав – членів НАТО	Від України – 85 військовослужбовців з ОБТ
Багатонаціональне навчання "Сейбер Гардіан – 2021", 25.05 – 05.06, Угорщина	Практичне виконання завдань у багатонаціональному середовищі за стандартами та процедурами НАТО, підвищення рівня взаємосумісності з підрозділами ЗС держав – членів НАТО	Від України – 130 військовослужбовців з ОБТ
Багатонаціональне навчання НАТО "CWIX – 2021" 07.06 – 25.06, Польща	Підвищення рівня взаємосумісності захищених телекомунікаційних мереж сил держав – членів та партнерів НАТО за допомогою дослідження та випробування інноваційних технологій, досягнення технічної та оперативної взаємосумісності телекомунікаційних мереж на всіх театрах ведення бойових дій та їх захисту	Від України – 14 військовослужбовців

Продовження таблиці.

<p>Багатонаціональне навчання “Еджайл Спіріт – 2021” 26.06 – 08.08, Грузія</p>	<p>Удосконалення навичок спільних дій військовослужбовців у складі багатонаціонального підрозділу, набуття досвіду у веденні різних видів загальновійськового бою за процедурами НАТО</p>	<p>Від України – 78 військовослужбовців з ОБТ, 2 кораблі</p>
<p>Багатонаціональне навчання “Дайв – 2021” 01.08 – 06.08, Акваторія Чорного моря</p>	<p>Удосконалення навичок та знань щодо проведення протимінних водолазних дій, обмін досвідом щодо проведення підводних підривних робіт, ознайомлення з новітніми технологіями у зазначеній сфері</p>	<p>Від України – 29 військовослужбовців зі спорядженням, 1 корабель</p>
<p>Багатонаціональне навчання “Амбер Міст – 2021” 20.08 – 27.08, Литва</p>	<p>Підвищення рівня взаємосумісності захищених телекомунікаційних мереж сил держав – членів та партнерів НАТО на всіх театрах ведення бойових дій</p>	<p>Від України – 6 військовослужбовців</p>
<p>Багатонаціональне навчання “Сейбер Джанкшн – 2021” 02.09 – 26.09, Німеччина</p>	<p>Практичне виконання завдань у багатонаціональному середовищі за стандартами та процедурами НАТО, підвищення рівня взаємосумісності з підрозділами ЗС держав – членів НАТО</p>	<p>Від України – 119 військовослужбовців з ОБТ</p>
<p>Багатонаціональне навчання “Найт Хок – 2021” 22.09 – 07.10, Данія</p>	<p>Практичне виконання завдань у багатонаціональному середовищі за стандартами та процедурами НАТО, підвищення рівня взаємосумісності підрозділів ЗС України з підрозділами держав НАТО</p>	<p>Від України – 18 військовослужбовців</p>
<p>Багатонаціональне навчання “Світла Лавина – 2021” 26.09 – 01.10, Словакія</p>	<p>Підвищення рівня взаємосумісності між штабами та підрозділами національних складових багатонаціонального інженерного батальйону</p>	<p>Від України – 17 військовослужбовців</p>

Продовження таблиці.

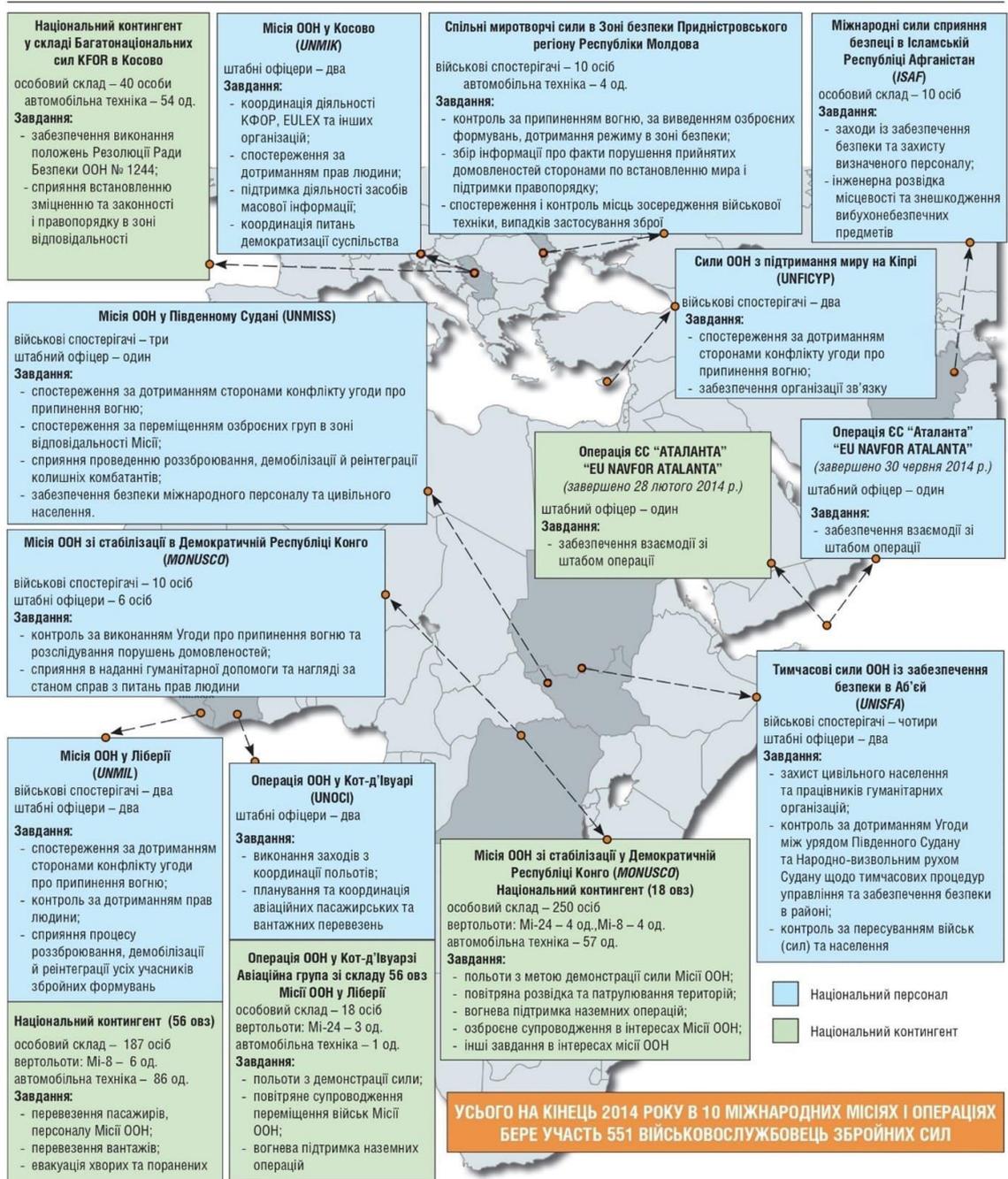
<p>Багатонаціональне навчання “Айрон Вульф – 2021” 12.10 – 23.10, Литва</p>	<p>Практичне тренування у виконанні завдань у багатонаціональному середовищі за процедурами НАТО, підвищення рівня взаємосумісності підрозділів Військової служби правопорядку і військової поліції збройних сил держав-членів НАТО</p>	<p>Від України – 12 військовослужбовців</p>
<p>Багатонаціональне навчання “Комбайнд Резолв – 16” 03.11 – 15.12, Німеччина</p>	<p>Виконання завдань в багатонаціональному середовищі, підвищення оперативних спроможностей та рівня взаємосумісності підрозділів ЗС України з підрозділами держав-членів НАТО</p>	<p>Від України – 230 військовослужбовців з ОБТ</p>
<p>Багатонаціональне навчання “Кленова Арка – 2021” 17.11 – 26.11, Грузія</p>	<p>Підготовка та оцінка штабів підрозділів національних складових ЛІТПОЛУКРБРИГ до спільного виконання завдань, підвищення рівня взаємосумісності між штабами та підрозділами бригади</p>	<p>Від України – 43 військовослужбовці</p>

Джерело: [23, с. 106–109].

Миротворча діяльність України у 2014–2021 роках.

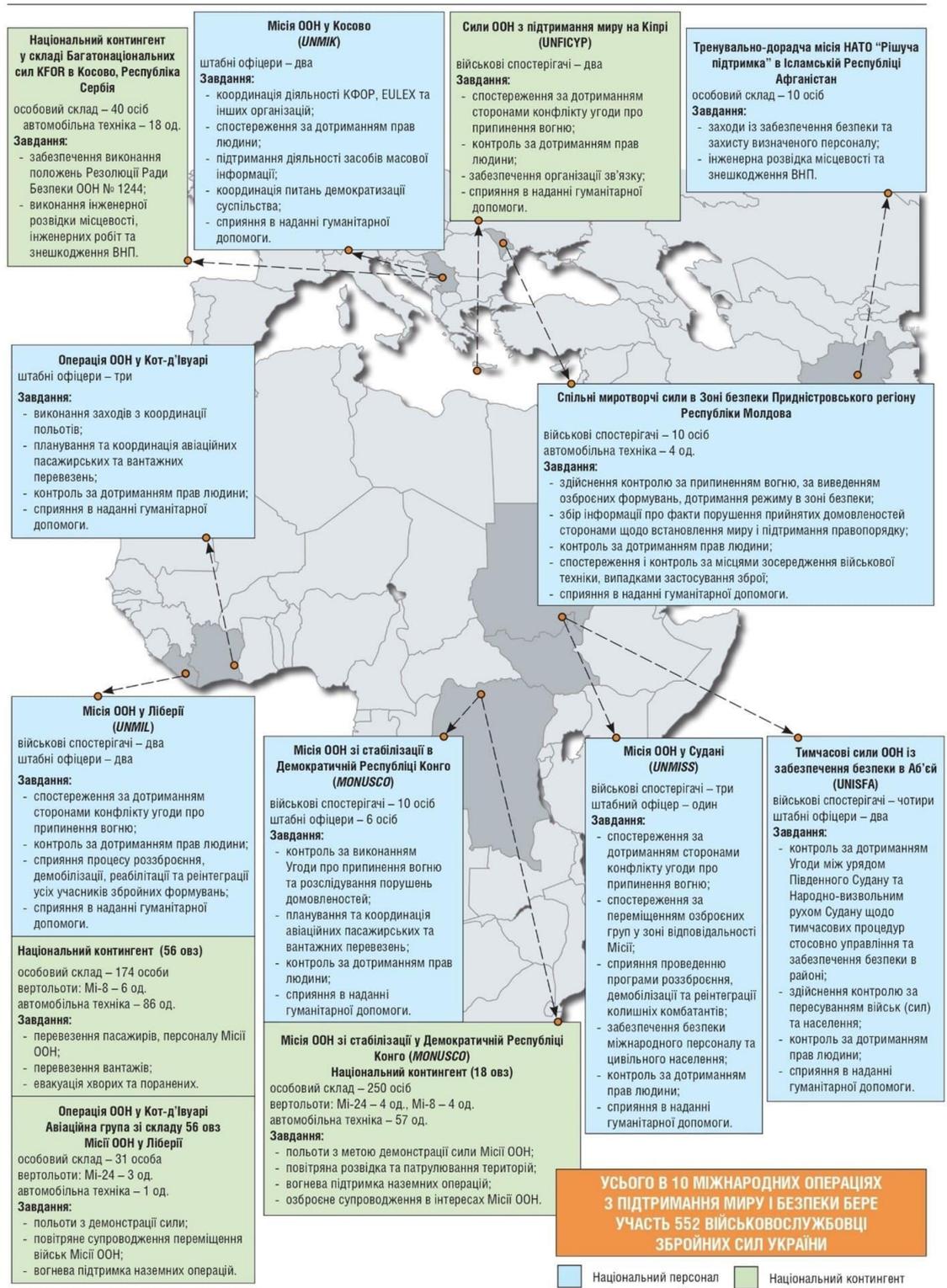
Додаток Ш.1

Миротворча діяльність України у 2014 році.

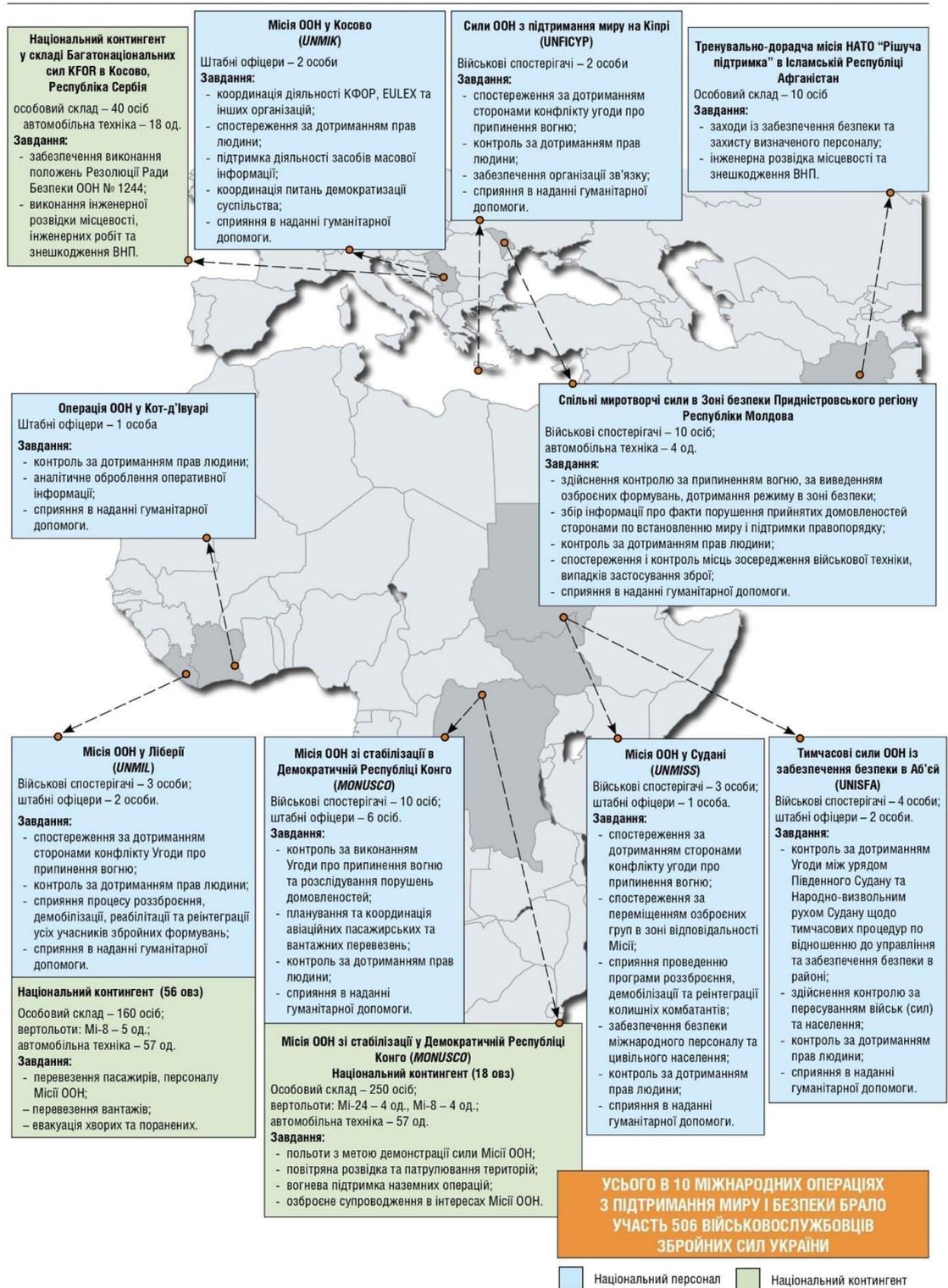
Джерело: [17, с. 64].

Миротворча діяльність України у 2015 році.

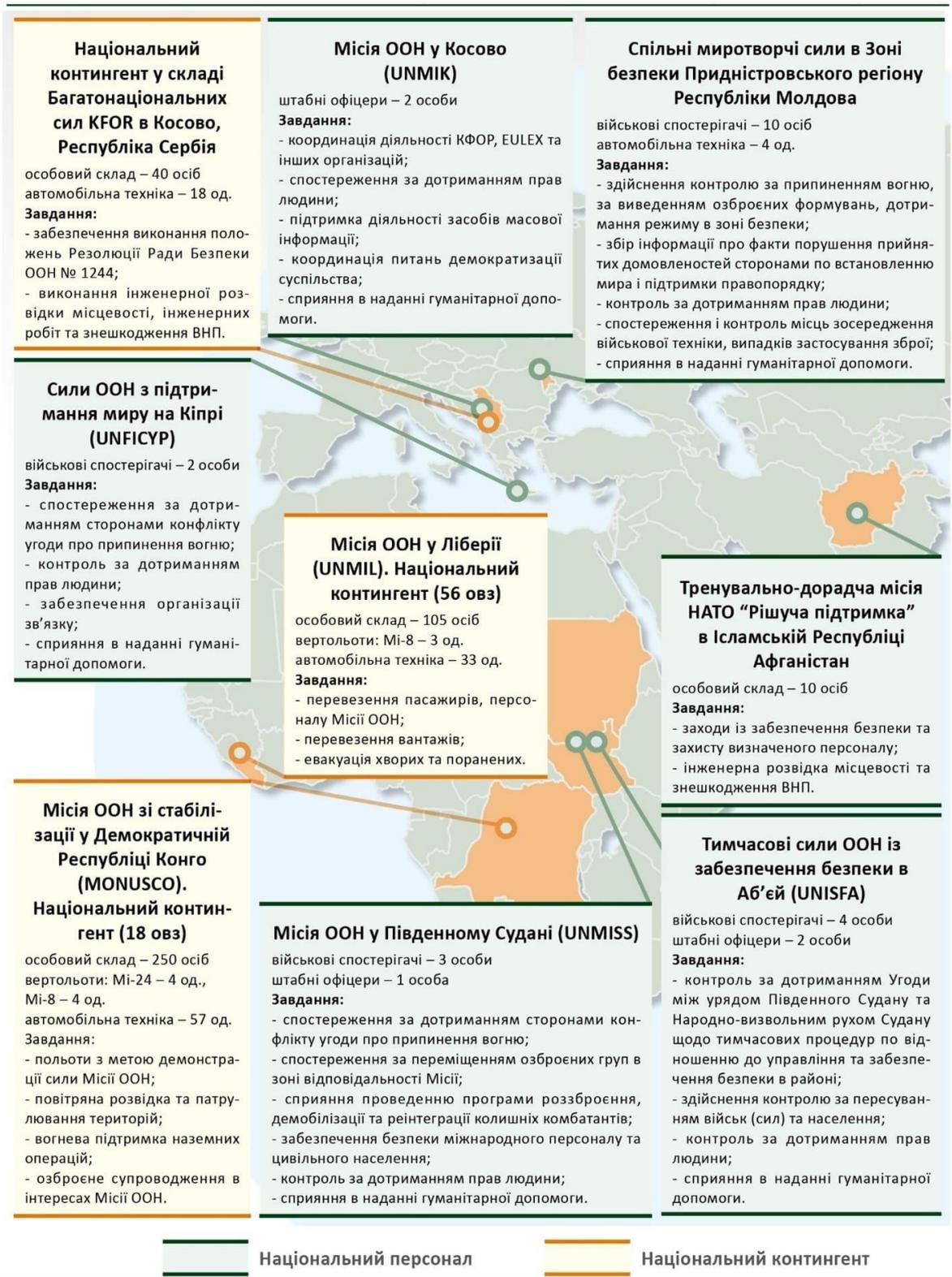
Джерело: [18, с. 78].

Миротворча діяльність України у 2016 році.

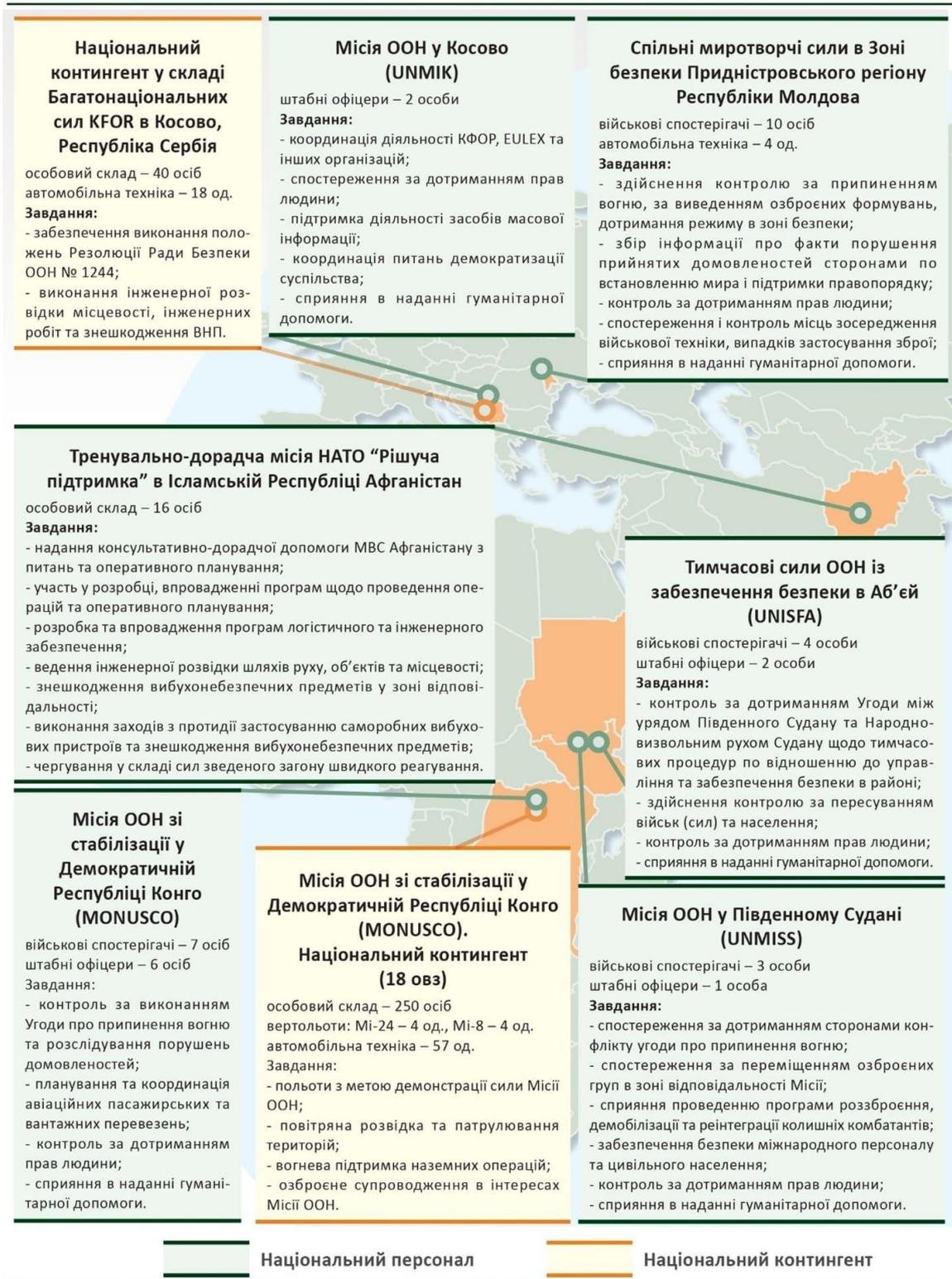
Джерело: [19, с. 91].

Миротворча діяльність України у 2017 році.

Джерело: [20, с. 131].

Миротворча діяльність України у 2018 році.

Джерело: [21, с. 148].

Миротворча діяльність України у 2020 році.

Джерело: [22, с. 190].

Миротворча діяльність України у 2021 році.

Джерело: [23, с. 114].

Еволюція старих війн.

	17 та 18 століття	19 століття	Початок 20 століття	Кінець 20 століття
Тип державності	Абсолютистська держава	Національна держава	Коаліції держав; багатонаціональні держави; імперії	Блоки
Цілі війни	Державні інтереси; династичні конфлікти; закріплення кордонів	Національні конфлікти	Національні та ідеологічні конфлікти	Ідеологічні конфлікти
Тип армії	Наймани/професійні	Професійні/призовники	Масові армії	Науково-військові еліти/професійні армії
Військова техніка	Використання вогнепальної зброї, оборонні маневри, облоги	Залізниця та телеграф, швидка мобілізація	Масивна вогнева міць; танки та літаки	Ядерна зброя
Військова економіка	Регуляризація оподаткування і запозичень	Розширення адміністрації та бюрократії	Мобілізаційна економіка	Військово-промисловий комплекс

Джерело: [258, с. 16].

Моделі управління.

Моделі управління	Політичні інститути	Джерело легітимності	Модель безпеки
Система держав	Національні держави	Розбудова нації, патріотизм	Зовнішня оборона, внутрішня пацифікація
Холодна війна	Національні держави, блоки, транснаціональні інституції	Свобода ідеології або соціалізм	Стримування, згуртованість блоків
Зіткнення цивілізацій	Національні держави, цивілізаційні блоки	Культурна ідентичність	Захист цивілізацій в країні та за кордоном
Наближення анархії	Острівки влади	Відсутнє	Укріплені острови цивілізованості серед повсюдного насильства
Космополітичне управління	Транснаціональні інституції, національні держави, місцеве самоврядування	Гуманізм	Кінець сучасної війни, космополітичне правозастосування

Джерело: [258, с. 199].